

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

БІБЛІОТЕКИ
У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ
СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Київ 2021

УДК 027.54:021.64]:[004:316.3](477)

Б59

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 8 від 16.11.2021)

А в т о р с ь к и й к о л е к т и в :

В. Горовий (вступ, висновки); С. Горова, В. Горовий (розд. 1; 2.1, 2.2); М. Закіров,
С. Кулицький, Н. Тарасенко, О. Ворошилов, А. Медведєва (2.3); М. Кушнарєва (3.1);
С. Полтавець (3.2); С. Польовик, А. Матвійчук (3.3); М. Хилько (4.1); Д. Павленко,
Д. Бондаренко (4.2); В. Удовик (4.3); Л. Чуприна, О. Желай, В. Пальчук (4.4);
Л. Костенко, Т. Симоненко, О. Жабін (розд. 5)

Н а у к о в и й р е д а к т о р

В. Горовий, доктор історичних наук, професор

Р е ц е н з е н т и :

К. Лобузїна, доктор наук із соцкомунікацій, старший науковий співробітник
В. Гребенюк, доктор юридичних наук, доцент

Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства : [монографія] / В. Горовий, С. Горова, М. Закіров [та ін.] ; наук. ред. В. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2021. – 252 с. ISBN 978-966-02-9759-3

У монографії розглядається зростаюче значення стратегічних інформаційних комунікацій в організації національного інформаційного простору, розкривається їхній зміст, особливості розвитку в процесі еволюції суспільства, досліджується джерельна база забезпечення їх функціонування, у якій особлива увага приділяється системі наукових бібліотек. Розглянуто перспективи розвитку цієї соціальної інформаційної системи.

Видання орієнтовано на науковців, практиків у сфері інформатизації, широкий загал читачів, які цікавляться цією проблемою.

УДК 027.54:021.64]:[004:316.3](477)

ISBN 978-966-02-9759-3 (друк.)
ISBN 978-966-02-9760-9 (електрон.)

© В. Горовий, С. Горова,
М. Закіров та ін., 2021
© Національна академія наук України,
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	7
1.1. Особливості міжнародної практики використання інформаційних комунікацій	7
1.2. Удосконалення структури інформаційних комунікацій у процесі трансформації національного інформаційного простору.....	14
1.3. Стратегічні комунікації в науково-інформаційному процесі.....	29
1.4. Стратегічні інформаційні обміни в процесі вдосконалення соціальної структури суспільства	37
РОЗДІЛ 2. БІБЛІОТЕКИ В ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЯХ	44
2.1. Вплив електронних інформаційних технологій на бібліотечну діяльність	44
2.2. Функціональний розвиток бібліотек.....	55
2.3. Розвиток комунікативної сфери сучасного навколібліотечного середовища	65
РОЗДІЛ 3. АНАЛІТИЧНА, ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ	82
3.1. Український стратегічний наратив: досвід і проблеми побудови	82

3.2. Правові ініціативи президентів України в утвердженні політики пам'яті в культурному розвитку держави	92
3.3. Інформаційний ресурс Фонду Президентів України в системі вітчизняних комунікацій	109

РОЗДІЛ 4. СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ В МІЖНАРОДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	120
4.1. Стратегічні комунікації в міжнародній діяльності Президента України.....	120
4.2. Імплементация технологічних компонентів стратегічних комунікацій у публічне поле сучасної президентської влади	134
4.3. Вплив інституту президентства на розвиток інформаційно-бібліотечної галузі: зарубіжний досвід.....	146
4.4. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як чинник розвитку стратегічних комунікацій: зарубіжний досвід.....	154

РОЗДІЛ 5. БІБЛІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ І НАУКОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ФАКТОР ВДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЯХ	184
5.1. Суспільні функції та інструментарій наукометрії	184
5.2. Синергетичні засади соціальних комунікацій.....	196
5.3. Проблеми розвитку бібліометрики української науки	207

ВИСНОВКИ	212

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	223

ВСТУП

Революційний для всієї світової цивілізації період переходу до електронних інформаційних технологій дав змогу людству оперативно розв'язувати основні еволюційні проблеми сучасності. Ці проблеми пов'язані із зростаючими кількістю та масштабами зовнішніх викликів, що постають перед людством, вони потребують своєчасної адекватної відповіді й дедалі частіше концентрації зусиль та інтелектуальних ресурсів.

Електронні інформаційні технології при цьому дали змогу розв'язати проблему інформаційних обмінів на всіх рівнях їх існування – від міжособистісного спілкування, через спілкування соціальних структур, до рівня розвитку глобальних інформаційних процесів, що об'єднують усе людство в єдину інформаційну систему. Ці технології дають можливість розвитку глобальної інформатизації – процесу забезпечення, уперше в сучасній історії, доступу практично всім категоріям представників сучасної цивілізації до інформаційних ресурсів, напрацьованих попередніми поколіннями й збереженими у фондах бібліотек, наукових установ та інших центрів концентрації інформаційних ресурсів. Разом з появою можливостей доступу до інформації, напрацьованої в суспільстві, у сучасних людей з'явилися додаткові можливості також щодо розвитку нового інформаційного виробництва, творчого реагування на зростання викликів навколишньої дійсності.

Система соціальних інформаційних комунікацій, що в наш час успішно розвивається на основі електронних технологій, ефективно сприяє вдосконаленню соціальної структури сучасного суспільства й підвищенню ефективності його взаємовідносин з навколишнім світом. Нинішня система інформаційних обмінів уперше в людській історії дає можливість об'єктивного самоусвідомлення людства як самодостатньої соціальної спільності. Адже в цей процес включаються не окремі еліти, не окремі класи – у ньому з оволодінням електронними технологіями можуть брати участь усі стурбовані долею суспільства його представники.

Успіх процесу суспільного самоусвідомлення значною мірою залежить від подальшого розвитку створеної суспільством системи інформаційних комунікацій, а також від якості безпосередньо процесу інформаційних обмінів, розвитку механізмів ефективного використання інформаційних ресурсів.

Досвід доводить, що трансформація глобального інформаційного простору, його продуктивний розвиток відбувається не на шляхах уніфікації, поглинання націй і держав тими з них, що на нинішньому етапі розвитку технологічно вирвалися вперед, а на шляхах налагодження ефективного міжнародного співробітництва інформаційних структур у вигляді національних інформаційних комплексів. Такі структури є первинними в міжнародному вимірі структурами загальносуспільного розвитку, що мають властивості відновлення, самовдосконалення й збагачення глобальних цивілізаційних ресурсів на базі реалізації потенціалу власної історичної традиції.

У системі соціальних інформаційних комунікацій провідне місце належить стратегічним комунікаціям. Їхній ресурс, вироблений у суспільстві, науково підтверджений і прийнятий до реалізації керівництвом держав та наддержавних соціальних об'єднань, відіграє орієнтуюче значення для регіональних і місцевих інформаційних обмінів, сприяє вилученню з інформаційних обмінів безперспективної, шкідливої інформації. Якість цього ресурсу обмінів значною мірою залежить від успішного введення в обіг нової наукової інформації, а також тематично відібраних з інформаційних фондів бібліотек та інших інформаційних центрів сучасного суспільства кращих інформаційних обсягів для суспільного використання. У цьому процесі, таким чином, комунікативне значення бібліотек істотно зростає. Робота з активного включення бібліотечних установ у мережу стратегічних комунікацій у національному інформаційному просторі України і є предметом розгляду цієї монографії.

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Особливості міжнародної практики використання інформаційних комунікацій

У наш час інформаційний простір прискорено трансформується з розвитком техніко-технологічних засобів інформованості та оброблення інформації, удосконаленням мережевих технологій, становленням відповідної організаційної структури суб'єктів інформаційної діяльності. Інформаційний простір умовно можна розглядати в рамках складових, пов'язаних безпосередньо з обігом інформації, діяльністю учасників цього процесу, які продукують нову інформацію, забезпечують її структурування й підготовку до використання, з процесом аналізу та забезпечення прогнозно-аналітичної роботи з визначення напрямів розвитку подальшої інформаційної діяльності.

В умовах еволюції сучасного інформаційного суспільства вдосконалення ефективності використання глобальних інформаційних ресурсів здійснюється за рахунок структуризації наявних ресурсів відповідно до потреб розвитку і вдосконалення системи стратегічних інформаційних комунікацій, що забезпечують використання цих ресурсів. Говорячи про структуризацію ресурсів, треба зазначити, що її найбільш загальною формою є розподіл інформації за масштабами використання. У зв'язку з цим наявні в розпорядженні людства ресурси розділяються на загальноцивілізаційні, орієнтовані на обслуговування глобальної проблематики, на ресурси державного значення, національні, що продукуються в інтересах певних соціальних об'єднань, та ресурси, необхідні для задоволення потреб на глибинах всієї соціальної ієрархії – аж до окремого члена суспільства, окремого індивіда.

Розгляд такого поділу ресурсів, як співвідношення цілого й часткового, дає можливість окреслити масштаб завдань із залучення інформації під час розроблення конкретної теми, виходячи з рівня її суспільної значущості, мети виконуваної в інформаційній сфері роботи.

У сучасних дослідженнях зазначається, що загальноцивілізаційні ресурси й засоби їх використання формують глобальний інформаційний простір, що перебуває в процесі прискороного розвитку та задає загальний темп перетворень в інформаційній сфері кожної нації й держави [1, с. 31–32]. Ці перетворення сприяють реалізації глобальних завдань розвитку нашої цивілізації.

У складі загальноцивілізаційної інформаційної основи електронних ресурсів на сьогодні вже розмежовуються певні групи інформаційних ресурсів зі своїми характерними ознаками: ресурси для вирішення загальноцивілізаційних завдань розвитку [2, с. 121]; ресурси міжнародних суб'єктів інформаційної діяльності; ресурси глобального ринку інформації, бойові інформаційні ресурси, що є основним компонентом інформаційних воєн [1, с. 32]; ресурси нейтралізації певного виду інформаційних впливів. Розвиток електронних інформаційних технологій обумовив також формування спеціалізованих інформаційних ресурсів, пов'язаних з боротьбою з міжнародною кіберзлочинністю [3, с. 132–148; 1, с. 31–46].

Поряд із цими видами інформаційних ресурсів у глобальному інформаційному просторі розвиваються також і продукти інших джерел інформаційного виробництва, обумовлені розвитком глобальної інформатизації та доступом до можливостей інфотворення для широких мас населення в усіх регіонах планети. Така сукупність інформації розміщується в системі контрольованих міжнародними організаціями баз даних, у системі найбільших бібліотечних установ, інших загальносуспільних центрів, що забезпечують доступ до глобальних інформаційних ресурсів. Забезпечення всіх видів користувачів новими знаннями здійснюється в процесі розвитку інформаційних комунікацій, насамперед електронних. Глобальна інформатизація суспільства стала важливою складовою розширення можливостей для доступу до наявних в суспільстві ресурсів і для задоволення інформаційних потреб на всіх рівнях суспільної діяльності. Система сучасних комунікацій, їх урізноманітнення відображає розширення діапазону суспільних запитів і мотивує поглиблену структурування насамперед глобальних, а також усіх інших ресурсів.

Принципово важливою характерною рисою цього етапу розвитку стала глобальна інформатизація, що стрімко прискорила інтегративні процеси у світовому масштабі з їхніми позитивними й негативними впливами на всі держави та нації. Як зауважує І. Валлерстайн, «сьогоднішній вибір в одному відрізняється від попередніх: це перший вибір, у який включений весь світ, оскільки історична система, у якій ми живемо, уперше охоплює всю планету» [4, с. 183]. Цивілізація увійшла в інформаційний етап свого розвитку, у якому «технологічна система та енергетична база трансформуються в нову техносферу та інфосферу» [5, с. 149], «здійснюється перехід від сировини і енергії як основного виробничого ресурсу до інформації» [6, с. ХХХ], «стан соціальної системи є біфуркаційним. Якраз ця обставина приводить до різкого прискорення всіх процесів самоорганізації суспільства. З розвитком науково-технічного процесу і виробничих сил організаційні основи суспільства починають змінюватися в дедалі більш зростаючому темпі» [7, с. 237].

Як зауважує Д. Белл, розглядаючи зміст функцій постіндустріального суспільства, це суспільство «акцентує увагу на тій основній рисі, яка долається в суспільстві, а саме: на індустріальному періоді попереднього способу виробництва, при цьому абсолютно справедливо передбачається, що окремі ознаки нового ладу не можуть бути чітко названі й описані, поки не буде завершено хоча б основне його формування. Основою концепції постіндустріального суспільства є оцінка нового соціуму як різко відмінного від панівного...» [6, с. ХVІ].

Відмінність соціуму, що набуває провідного впливу в процесі перехідного періоду, таким чином, є важливим проявом якісно нових суперечностей соціальної трансформації суспільства. Відповідно, дослідник вказує також і на те, що «концепція постіндустріалізму є спробою позначити і зміни в соціальній структурі» [6, с. ХХVІ]. Ми можемо стверджувати, таким чином, що інфраструктура, у якій перебуває нині людство, створює умови для стимулювання якості та ефективності розумової діяльності кожного члена суспільства і є фактором його розвитку.

У системі суперечностей нинішнього етапу розвитку людства набувають виразності суперечності між структурами, що вже відіграли свою роль у суспільному розвитку та новими структурами інформаційного суспільства. У зв'язку з цим М. Моїсеєв передбачав «різноманітність соці-

альних структур, різницю в темпах розвитку, політичних прагнень» [7]. При цьому дослідник звертає увагу на проблему розвитку націй у сучасних умовах та зауважує, що формування нації, етносу – це дуже складний динамічний процес і нам поки що ще дуже малозрозумілий. Водночас він доходить до значущого й актуального висновку про те, що, «подібно до генетичного різноманіття, різноманіття національне – це захист популяції HOMO SAPIENS від випадкових мінливостей долі» [7, с. 240]. Продовжуючи цю думку в технологічному аспекті реалізації, Е. Тоффлер зауважує, що «нові засоби масової комунікації збільшили кількість інформації і відеоматеріалів здалеку. Під впливом цих змін місцеві інтереси відступали» [5, с. 78]. Національна свідомість просипатиметься. Це передбачення знайшло своє підтвердження в практиці суспільної еволюції вже в наступні десятиріччя.

Подальша практика розвитку інформаційних процесів дедалі більше доводить, що вплив глобальних інформаційних ресурсів «здалеку» на національний інформаційний простір кожної держави, нації може бути негативним, якщо він сприятиме загальній уніфікації, поступовому витісненню національної своєрідності в регіональному розвитку. М. Моїсєєв у своїх прогнозах майбутнього справедливо вказав (що було підтверджено подальшими дослідженнями) на зростаючі небезпеки глобальних впливів на процеси національно-культурного розвитку [8, 9, 10]. Він, зокрема, зауважував, що «культура, як і генетична пам'ять, – це “банк даних” людського досвіду. Зникнення будь-якого елемента культури, як і зникнення якого-небудь виду, є невідновлюваним» [7, с. 266].

Розвиток інформаційного суспільства формує також новий світогляд, якісно відмінний від минулого. Е. Тоффлер називає його «глибоко місцевим і водночас глобальним». Він говорить про те, що «скрізь ми заходимо нове зосередження уваги на “спільноті” та “сусідстві”, на локальній політиці та локальних зв'язках, і це водночас тоді, коли велика кількість людей – часто тих самих, які найбільш місцево орієнтовані, – цікавиться глобальними питаннями...» [5, с. 266].

Зовнішній інформаційний вплив проте може бути також позитивним, якщо він збагачуватиме національний розвиток корисними інноваціями й при цьому стимулюватиме збагачення глобальних інформаційних ресурсів новим національним доробком. Наслідки глобальної інформатизації, доступ

до інформаційних ресурсів, можливість практично безконтрольно їх використовувати і створювати нову інформацію стимулювало ще один фактор суспільного розвитку, пов'язаний з реалізацією сучасних умов для самовдосконалення. У зв'язку з цим, зростаючого значення набуває оперативна динаміка вдосконалення системи соціальних комунікацій, основного інструмента долучення громадян до сучасних інформаційних процесів. У зв'язку з глобальними революційними процесами у світовій інформаційній системі, пов'язаними з впровадженням електронних інформаційних технологій, особливого значення в наш час набувають саме комунікації стратегічні. Будучи скелетною системою національного інформаційного простору, системопідтримувальним змістовим механізмом національних обмінів, саме вони живлять глобальну інформаційну мережу. У найбільшій мірі саме вони забезпечують внесок кожної нації в загальносуспільний інформаційний розвиток, водночас сприяючи використанню необхідного для розвитку певної нації, держави ресурсу з глобальних джерел інформації.

Межі національного інформаційного простору регламентуються можливостями національних технічних та інфотворчих засобів впливу на процеси використання інформації в національних масштабах та організацію інформаційної безпеки. Останнє є дуже важливим в умовах посилення незбалансованих глобальних впливів, що можуть нести в собі загрозу тотальної уніфікації, негативно впливати на процес самобутнього розвитку національного інформаційного простору, його соціальних структур.

В умовах зростаючої активізації глобальних процесів у сучасному світі саме загальнонаціональний соціальний інформаційний комплекс має стати запорукою нейтралізації сучасних інформаційних загроз і використання позитивних факторів розвитку інформатизації [11, с. 25–26]. Ефективна робота такої системи на загальнодержавному рівні може забезпечити як конструктивні інформаційні обміни України на міжнародній арені, так і розвиток національної інформаційної бази при мобілізації вітчизняних ресурсів і можливостей, що є важливою передумовою прогресу суспільства.

Сучасний інформаційний комплекс відповідно до національних інтересів має забезпечувати координацію діяльності вітчизняних інформаційних структур:

– у здійсненні внеску України в інформаційне виробництво, пов'язане з реалізацією загальноцивілізаційних проєктів, спрямованих на розв'язання

найважливіших проблем сучасності – голоду, охорони здоров'я, екології, удосконалення міжнародної правової системи тощо;

– у налагодженні ефективних міжнародних інформаційних обмінів, розвитку інформаційних ринків;

– у протистоянні на державному рівні проявам інформаційної агресії, інформаційним війнам, нейтралізації інших негативних інформаційних впливів на суверенні інформаційні ресурси України.

В інформаційному суспільстві національний інформаційний простір, крім свого традиційного значення складової суверенності й державної незалежності, відіграє ще й особливу роль формування дуже важливого для майбуття національного інструмента перетворювальної діяльності в загальноцивілізаційних масштабах – він стає важливим джерелом урізноманітненого творчого потенціалу цивілізаційного розвитку. Удосконалення інформаційної політики в рамках розвитку таких комплексів має сприяти додержанню балансу інтересів особи, держави та суспільства. Цей простір треба визначити як «сукупність національних інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, що да змогу на основі єдиних принципів і загальних правил забезпечувати інформаційну взаємодію громадян, суспільства, держави з їх рівним правом доступу до відкритих інформаційних ресурсів та максимально повним задоволенням інформаційних потреб суб'єктів держави на всій її території з додержанням балансу інтересів на входження у світовий інформаційний простір і забезпечення інформаційної безпеки відповідно до Конституції України та міжнародних правових норм» [12, с. 164].

Розвиток комунікацій у рамках інформаційного простору має сприяти обслуговуванню сучасних та розвитку майбутніх суспільних відносин, адекватно відповідати всім зовнішнім і внутрішнім викликам дійсності. Удосконалення системи соціальних комунікацій у кожній державі, нації має бути спрямовано на винайдення гідного місця у світовому поділі праці та ресурсів, у конкурентній боротьбі за ринки збуту товарів і послуг, у захисті власних національних інтересів [12, с. 25–26]. При цьому стратегічні комунікації в нашій країні розглядаються як «скоординоване й належне використання комунікативних можливостей держави: публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [13].

В умовах сучасного суспільства, з розвитком демократичних процесів та особливостей розбудови основних соціальних комунікацій їх змістове наповнення відбувається при вирішенні кількох стратегічно важливих завдань.

По-перше, стратками продовжують виконувати функції донесення директивно-управлінської інформації для реалізації основної системо-підтримувальної функції. Однак ця інформація є продуктами, створеними в результаті демократичних процесів і суспільної згоди.

По-друге, з розвитком демократичних процесів у суспільстві, зростаючою участю громадян у керуванні важливими суспільно значущими процесами, з формуванням якісно нових у багатьох аспектах своєї діяльності функцій регіонів, активізації їхніх нових функцій, у загальнодержавному процесі стратегічні комунікації мають бути координуючими інструментами загальнодержавних інформаційних обмінів, забезпечувати впровадження загальносуспільних орієнтирів розвитку.

По-третє, стратегічні комунікації інформаційного суспільства зі зростаючою ефективністю сприяють активізації самосвідомості цього суспільства при залученні у їхній контент необхідної для розвитку наукової інформації та науково-практичних здобутків минулих поколінь, що зберігаються у фондах бібліотек та інших центрів збереження суспільно корисної інформації і є орієнтирами подальшого розвитку.

По-четверте, набуваючи значення основних каналів введення важливої для нашого суспільства інформації глобального інформаційного простору, стратегічні комунікації сприяють налагодженню дієвих механізмів контролю за негативними інформаційними впливами на вітчизняний інформаційний простір зарубіжних інформаційних центрів, на спроби деструктивних впливів на регіони нашої держави.

У «Заключному звіті Оперативної групи Оборонної наукової ради зі стратегічних комунікацій» оборонної наукової ради Міністерства оборони США (2004 р.) стратегічні комунікації вже визначалися як «багатоманіття інструментів, що використовуються державою для генерування розуміння глобальних відносин і культур, залучення в діалог ідей між людьми та інституціями, консультування осіб, які приймають рішення, дипломатів і військових лідерів щодо того, які наслідки для суспільної думки матимуть політичні рішення, та впливу на відношення й поведінку

за допомогою комунікативних стратегій» [14]. Таким чином, міжнародна практика використання стратегічних комунікацій в умовах розвитку інформаційного суспільства, його соціальних структур, реалізації державницьких орієнтирів на нинішньому етапі суспільного розвитку є цінним матеріалом для розвитку сучасної інфосфери в Україні. Заслужує на увагу і висновок, до якого доходять дослідники закордоном, що першорядна проблема для державних стратегічних комунікацій – це проблема ефективної координації суб'єктів стратегічних комунікацій у різнорівневих системах із власною ієрархією, системою прийняття рішень, традиціями та навіть цілями. У цьому випадку йдеться про взаємодію, гармонійне поєднання оновлюваних і нових соціальних структур, що розвиваються в умовах стрімкого вдосконалення інформаційних обмінів на новій, електронній технологічній основі.

У сучасних дослідженнях справедливо зауважується, що до першочергових завдань держави (принаймні на нинішньому її етапі) належить забезпечення єдності дій цих структур у межах єдиного вектора діяльності. Ця координація має включати як загальну практичну координацію дій, так і створення тієї самої системи єдиних орієнтирів, що не суперечать один одному.

1.2. Удосконалення структури інформаційних комунікацій у процесі трансформації національного інформаційного простору

Збалансований розвиток регіонів будь-якої держави є запорукою суспільного миру, національної злагоди й стабільного економічного зростання. *Наявність функціональної системи інформаційних комунікацій «центр – регіони», системи, яка забезпечує суспільну стабільність та економічний прогрес, є індикатором рівня розвитку в державі становлення громадянського суспільства.* З точки зору зарубіжних дослідників, першочергова функція для державних стратегічних комунікацій полягає навіть не стільки в донесенні нарративу розвитку, скільки в забезпеченні ефективної координації суб'єктів стратегічних комунікацій у різнорівневих системах із власною ієрархією, системою прийняття рішень, традиці-

ями та навіть цілями [15, р. 1; 16, р. 39]. Такий підхід в умовах розвитку глобальної інформатизації не сприяє істотному використанню творчого потенціалу мас у розвитку демократичних процесів у суспільстві.

Як свідчить практика останніх десятиріч, у процесі розвитку глобальної інформатизації при безсумнівній важливості координаційної функції держави з розвитком активності стратегічних комунікацій в Україні розвиваються також і зворотні процеси, що при активізації регіонального інформаторства сприяють уточненню загальнодержавних завдань з урахуванням інтересів соціальної ієрархії суспільства та якості їх реалізації. Ідеться про вироблення оптимальної структури інформаційних обмінів сучасного українського суспільства. Змістовне наповнення вітчизняних стратегічних комунікацій у сучасних умовах має враховувати національну специфіку й традиції розвитку державності в Україні.

Збалансований регіональний розвиток у державі є запорукою суспільного миру, національної злагоди та стабільного економічного зростання. Наявність функціональної системи взаємовідносин «центр – регіони», системи, яка забезпечує суспільну злагоду та економічний прогрес, є індикатором рівня розвитку в державі демократії й становлення громадянського суспільства. Дієздатність державної регіональної політики є також важливим індикатором готовності нашої країни до її інтеграції у європейську спільноту.

Поряд із цим у процесі вдосконалення зближення вітчизняного інформаційного простору з глобальними інформаційними ресурсами спостерігається зростання в масах популярності курсу на європейську інтеграцію, європейську демократичну традицію, європейський правопорядок і водночас удосконалюються власні рішення, розвивається національна специфіка розв'язання актуальних проблем сучасності. При цьому активізується діяльність місцевого самоврядування, що має право «в межах закону здійснювати регулювання та керування істотною часткою публічних справ – під особисту відповідальність, в інтересах місцевого населення» [17].

Аналіз розвитку сучасних внутрішньосуспільних процесів показує, що прояв національної специфіки в цих процесах на суб'єктивному рівні не завжди позитивно відображається на гармонізації відносин між центром і регіонами. Як зазначав О. Рафальський, «ряд політиків, у тому числі й ті, що перебувають сьогодні при владі, усе ще вважають децент-

ралізацію загрозою єдності та цілісності України. Спотворене тлумачення поняття територіальної організації держави заохочує їх до збереження чинної централізованої системи управління територіями. Використовуючи методи психологічного тиску на велику частину громадян нашої держави, які навряд чи розбираються у всіх тонкощах теорії держави і права, такі “захисники” єдності України звинувачують у сепаратизмі тих, хто виступає за якісно нову територіальну організацію влади у державі» [18]. Водночас на нинішньому рівні суспільного розвитку «порівняння економічної ефективності централізованих і децентралізованих держав свідчить про економічні досягнення в тих країнах, у яких значна частка державних завдань вирішується на місцевому та регіональному рівнях. Найяскравішим прикладом цього є Сполучені Штати Америки» [17].

Розвиток децентралізації, удосконалення цього процесу в Україні зі своєрідними національними особливостями продовжує активізувати суспільний запит на трансформацію відповідної системи соціальних комунікацій. Ця система розвивається як інфоносна (за аналогією із системою кровоносною) в інформаційному комплексі національного інформаційного комплексу України. При цьому створюються нові можливості для формування в поєднанні із загальносуспільними тенденціями власної, оновленої, адекватної вимогам сучасності інформаційної політики держави, а також сприятливі умови для інформатизації, нового суспільно значущого інфотворення, розвитку суверенних інформаційних ресурсів та гармонійного поєднання вертикальних і горизонтальних інформаційних обмінів у структурі суспільства.

Стратегічні комунікації (страткоми) мають провідну роль в окресленні нової соціальної структури суспільства, організують скелетну систему нових та оновлюваних національних інформаційних обмінів. Відповідно, вони забезпечують ці обміни на рівні визначальних еволюційних змістів, відображають еволюцію загальнонаціональної специфіки розвитку сучасної України. Такі комунікації в поєднанні з відповідними регіональними та місцевими інформаційними мережами стають основною складовою в процесі збалансування регіональних і загальнодержавних інтересів розвитку. Ця система якраз і пристосована до активного впровадження нової ідеології розвитку, забезпечення зворотного зв'язку в інформаційних процесах, інтерактивного спілкування в процесі реалізації поставлених за-

вдань. Регіональні інформаційні комунікації при цьому мають у руслі змістовних орієнтирів страткомів постійно і якісно забезпечувати оновлюваним ресурсом загальнонаціонального значення та значущою для регіонального розвитку місцевою інформацією всі соціальні структури регіонів. У рамках національного інформаційного простору вся система соціальних комунікацій формується в консолідуючий суспільство інформаційний комплекс із системою оперативних інформаційних обмінів, що становлять нервову систему всієї суспільної організації.

Якраз ситуація з невідповідністю формування регіональних складових цієї системи із системою комунікацій стратегічних, нерівномірність цього розвитку на сьогодні і є одними з важливих проблем модернізації національного інформаційного комплексу та, відповідно, впливає на проблеми збалансованого з центром розвитку регіонів.

На сьогодні, не зважаючи на відчутні результати в основних центрах впровадження інтернет-технологій у столиці та ряді областей, Україна за основними показниками інформатизації перебуває в середині світового списку держав за освоєнням електронних інформаційних технологій. Такий результат не може бути заспокійливим, оскільки перед Україною на нинішньому етапі її існування стоять дуже складні завдання, пов'язані з необхідністю виходу з кризи, подолання відставання від передових держав світу практично в усіх сферах суспільної діяльності.

Нерівномірність освоєння нових технологій регіонами є одним з негативних чинників, що впливає на процес удосконалення оптимізації взаємовідносин регіонів із центром. Ця нерівномірність свідчить не лише про недостатньо ефективне використання базового потенціалу регіонів в інтересах загальнонаціонального розвитку, а й про недостатнє використання в інтересах розвитку регіонів загальнонаціонального інформаційного потенціалу, вітчизняних центрів продукування наукової, наукововиробничої інформації, напрацювань структур, що мають спеціалізуватися на аналізі прогресивних здобутків зарубіжної наукової думки, ресурсів глобального інформаційного простору, корисних для нашого національного розвитку.

Якісні характеристики інформаційних обмінів при цьому значною мірою визначаються ефективністю процесу формування і використання системи інформаційних комунікацій. Розвиток системи цих комунікацій

державою має задовольняти запити регіонів в інформації, необхідній для структурного розвитку суспільства, сприяти розкриттю місцевої ініціативи в умовах інформатизації, відігравати системопідтримувальне значення в загальнодержавному масштабі.

Значення ефективності використання всіх регіональних і загальнонаціональних інформаційних комунікацій у рамках національного інформаційного комплексу зростає із зростанням завдань суспільного розвитку в умовах становлення інформаційного суспільства, пов'язаного з таким процесом удосконалення соціальної структури суспільства, потребами інтенсифікації інформаційних обмінів, міжнародного співробітництва у сфері інформаційної діяльності, а також нового рівня інформаційних протистоянь у міждержавних відносинах. Саме координаційна функція держави в умовах розвитку міжнародних інформаційних протистоянь набуває вирішального значення для еволюції держав і націй на постіндустріальному розвитку.

Удосконалювані державою вертикальні інформаційні обміни, у цілому, є орієнтованими, спрямованими на суспільний розвиток інформаційним механізмом, що створює загальну конфігурацію національного інформаційного комплексу. Держава на цьому етапі розвитку суспільства є основним інструментом консолідації в суспільстві, «організуючим началом і координатором буття» інформаційної системи, що охоплює національний інформаційний простір, сприяє його розвитку, забезпечуючи в процесі своєї трансформації прогрес у сфері демократичних перетворень.

По-перше, держава має забезпечувати якісний доступ усіх категорій громадян до продукуюваної нею інформації – як до офіційних матеріалів, так і до роз'яснення змісту власної діяльності. Для цього здійснюються відповідні правові, матеріально-технічні та інші заходи, розвиваються магістральні інформаційні комунікації, налагоджується власне виробництво та поширення інформації. При цьому на нинішньому етапі розвитку інформаційних процесів держава має бути присутньою не лише в системі традиційного державного інформування в офіційних виданнях, а й доносити інформацію про свої плани, проекти, програми, про умови їх реалізації, результати діяльності через наявну систему ЗМІ, систематичні публічні контакти з журналістським середовищем, трансляції важливих державних подій тощо.

По-друге, держава створює умови (правові, економічні та ін.) для реалізації проектів суспільного розвитку, об'єднання потенціалу інформаційних, інформаційно-аналітичних центрів, громадських організацій, наукових установ, що продукують нову, необхідну для розвитку інформацію в контексті вирішення завдань сучасного суспільства. Вона також має опікуватися організацією діяльності центрів комплектування та організації високопродуктивного використання наявних інформаційних ресурсів, особливо увагу звертаючи на збереження й збагачення суверенної інформації. У зв'язку з цим потребується технологічне й методологічне оновлення діяльності бібліотечних та архівних установ.

У справі комплектування центрів зберігання суспільно корисних інформаційних ресурсів зростаючого значення набуває комплектування новими, необхідними для національного розвитку зарубіжними інформаційними ресурсами та доведення їх до зацікавленого користувача в регіонах. І дедалі більшою мірою – електронними. Використання передового науково-технологічного зарубіжного досвіду в комплексі з національними здобутками та прагненнями на шляху суспільного прогресу стає важливим фактором сучасного інноваційного розвитку, важливим пріоритетом Української держави.

По-третє, разом з вертикальними інформаційними обмінами, що є традиційною формою трансляції державної політики в масштабах країни, відповідні державні органи самостійно або ж у співдружності з науковими, громадськими та іншими структурами беруть участь у використанні горизонтальних форм інформування, які при цьому також набувають значення стратегічних. До функцій таких комунікацій, крім традиційного доведення до регіонів законів, указів, постанов, розпоряджень та інших нормативних, управлінських та інших документів, входять сьогодні розроблені на замовлення владних структур наукові та соціологічні дослідження, матеріали обговорень важливих суспільно значущих тем розвитку та іншої тематики, що з'являється в рамках розвитку суспільної демократизації. У забезпеченні громадян інформацією державницького значення, їх доступу до правової інформації сьогодні широко використовуються сайти, портали електронної інформації, зростає присутність держави в соцмережах. Система цих комунікацій, підтримувана національними організаційно-правовими та техніко-технологічними засобами, становить дедалі більшу ефективну

інфраструктуру інформаційних обмінів у рамках національного інформаційного простору.

В умовах розвитку інформаційного суспільства, таким чином, в умовах зростаючої самостійності регіонів і соціальних структур у них основні суспільні потреби, пов'язані з розвитком, зосереджуються на залученні та використанні інноваційної, необхідної для цього інформації. При цьому стає дедалі більш актуальною потреба на регіональному рівні в широкій різноманітності соціальних інформаційних комунікацій, що мають розвивати національний потенціал, зміцнювати його трансформацією ментальних особливостей регіонів. Треба зазначити, що регіони в сучасних умовах одержують можливості збереження тих унікальних і самобутніх місцевих якостей, що можуть бути корисними на рівні регіонального розвитку й стати вкладом у загальнонаціональну інформаційну культуру. В умовах широкого різноманіття сучасних технологій, у тому числі інформаційних, набувають особливого значення певні психологічні особливості людей, особливо потрібні для виконання тих чи інших робіт у сучасній електроніці, програмуванні тощо.

Так, сьогодні ми спостерігаємо очевидну суспільну затребуваність у багатьох характерних для українців психологічних рисах, що допомагають їм отримати визнання світового рівня в програмуванні, розвитку найновіших напрямів фізики, у конструкторській справі тощо. Ця характерна особливість обумовлюється тим, що в процесі розвитку інноваційних технологій набувають зростаючої затребуваності такі характерні риси працівників, як терплячість і витривалість, працелюбність, прагнення до спокійної, незалежної, сповненої життєвої філософії праці; толерантність українців до інших народів та культур; близькість до ідейної основи життя Заходу і водночас сприйняття цих ідей і фактів через призму свого усталеного світобачення; демократичність як специфічну характерну ознаку українців тощо. Збереження цих рис, їх розвиток і збагачення регіональними особливостями в умовах сучасного суспільства є однією з основних умов стійкості української нації в умовах розвитку глобалізаційних процесів.

Для підвищення ефективності самоорганізації в сучасних умовах розвиток системи інформаційних комунікацій дає змогу ефективно використовувати інформаційні обміни в режимі зворотного зв'язку від користувача до органів державної влади. Через неї має здійснюватися інформування органів державної влади про наслідки управлінських дій, ефективність реалізації

тих чи інших проєктів, відбуватися донесення пропозицій, корисних ідей, широкого творчого вкладу членів суспільства в його розвиток. Функціонування цього механізму є джерелом консолідації суспільства, виховання в його членів почуття причетності до загальносуспільної діяльності, патріотизму.

По-четверте, разом зі зростанням необхідності залучення інноваційної інформації зарубіжного виробництва для розв'язання проблем суспільного розвитку держава в інформаційному суспільстві має розвивати роботу з просування за допомогою своїх комунікацій, насамперед стратегічних, вітчизняних інформаційних продуктів, виготовлених і в державних наукових, науково-інформаційних структурах, і громадськими організаціями, приватним сектором, на міжнародні інформаційні ринки.

По-п'яте, важливою функцією держави є організація безпеки національного інформаційного простору. Розвиток глобальних процесів на основі всеосяжної інформатизації паралельно з конструктивними інформаційними обмінами створює широку різноманітність інформаційних загроз від витіснення на внутрішньому інформаційному ринку вітчизняних продуктів більш конкурентоспроможними, у результаті опори на передову матеріально-технічну й технологічну базу, зарубіжними інформаційними продуктами – аж до ведення цілеспрямованих інформаційних воєн, що відображають сучасні міждержавні суперечності.

Треба зазначити, що електронні інформаційні технології створюють можливості прямого впливу інформаційного агресора на будь-який з регіонів нашої країни, внесення в інформаційний простір регіонів шкідливої для нашої держави інформації, маніпулювання громадською думкою нестійких у патріотичних поглядах громадян, особливо молоді. І сьогодні – разом із засобами технічної боротьби з інформаційним агресором у протистоянні деструктивній інформації – набуває особливого значення боротьба змістів. При цьому важливою залишається увага до збереження й розвитку національних інформаційних ресурсів; у цьому процесі – збереження та ефективно використання суверенної інформації.

Проблема подальшого національного розвитку українського суспільства нерозривно пов'язана не лише з поверненням незаконно відторгнутих територій України, а й з досягненням консолідації українців навколо спільного вектора розвитку. Забезпечення поступального національного розвитку на власній інформаційній основі має відбуватися при взаємо-

пов'язаному оновленні суверенних інформаційних ресурсів, інформації, що відображає ментальний розвиток, а також тієї, що продукується власними силами та залучена з ресурсів глобального інформаційного простору для забезпечення всіх напрямів розвитку суспільства. Взаємозв'язок цих процесів буде успішним за наявності в суспільстві чітко визначених цілей, моральних принципів, духовно-ціннісних орієнтирів, що відображаються в національній ідеології. Значення національної ідеології в умовах інформаційного суспільства відчутно зростає, у ньому трансформаційні процеси мають поступово підпорядковуватися свідомій організації розвитку.

Для реалізації завдань суспільної консолідації в Україні, тим більше для повернення в політико-правовий і соціокультурний простір України фактично відторгнутих територій Донбасу та Криму, в інформаційних обмінах у системі сучасних інформаційних комунікацій національного інформаційного простору має бути ліквідовано ще наявні істотні недоліки:

– при ефективному використанні стратегічних комунікацій об'єднуючим і мобілізуючим елементом використовуваного для суспільного розвитку інформаційного ресурсу мають стати сучасні тренди розвитку, основа національної інтеграції українців у постіндустріальному суспільстві;

– разом з відображенням орієнтирів національного розвитку в ній має бути забезпечено відсутню нині внутрішню цільність взаємопов'язаних елементів, що відображають регіональну специфіку розвитку в скоординованому загальною метою процесі суспільної еволюції;

– у комунікаціях має бути заміщено нежиттєздатні на сьогодні елементи уявлень про соціальний розвиток, сформовані пропагандистською діяльністю союзного утворення на етапі його розкладу, упроваджені, адаптовані до вітчизняних реалій орієнтири нового інформаційного суспільства, що набувають життєздатності в передових країнах світу.

Аналіз можливостей впливу українських інформаційних комунікацій на населення тимчасово непідконтрольних Україні частин Луганської та Донецької областей і Криму обов'язково повинен враховувати як відображення національних інтересів України, так і особливості суспільних запитів, стратифікацію мешканців цих територій. Про досягнення оптимального результату щодо відновлення українського інформаційного простору можливо говорити лише з урахуванням різноманітних за формою та змістом підходів, заходів і засобів, спрямованих на реінтеграцію як тери-

торій, так і суспільної свідомості жителів окремих районів Луганської, Донецької областей, непідконтрольних на сьогодні Україні.

Найбільш надійним зв'язком для жителів цих регіонів із системою стратегічних інформаційних комунікацій України є супутниковий зв'язок. Але такий вид комунікації на непідконтрольних територіях мають лише одиниці. Тепер користувачів супутникових антен стало значно менше, оскільки доволі значну вартість встановлення такого обладнання могли дозволити собі успішні люди. З тієї ж причини значно зменшився серед місцевого населення і відсоток користувачів всесвітньої мережі, оскільки більшу частину населення так званих ЛДНР становлять пенсіонери, яким на цих територіях Інтернет є малодоступним.

Про це, зокрема, свідчать проведені заміри в національному інтернет-просторі. Так, хоча в цілому в управлінських структурах та інформаційно-аналітичному середовищі зросла популярність сайтів Центру досліджень соціальних комунікацій (URL: <http://nbuviar.gov.ua>) та СІАЗ НБУВ (СІАЗ. укр.) і середня відвідуваність на сьогодні щодоби становить понад 26,6 тис. користувачів (більше на понад 5 тис. відвідувань щодня порівняно з минулим роком), у Донецьку фіксується лише 3,5% користувачів, а в Луганську – 1% при показниках, наприклад, у Києві та області – 37%, Львові – 12%, Харкові – 11%, Дніпрі – 10%, Одесі – 9% тощо [19]. Аналіз різних джерел дає підставу пояснювати низький процент користувачів цих ресурсів насамперед проблемами з доступом до Інтернету на непідконтрольних територіях.

Треба зазначити, що на початковому етапі інформаційної війни інтернет-технології не були на першому місці в російських інформаційних стратегів при плануванні й розгортанні інформаційної діяльності проти України. Це пояснювалося тим, що вплив цих стратегів на центральну і, тим більше, західну частину України, на жителів великих індустріальних центрів був на той час уже малоперспективним. Адже переважна кількість користувачів Інтернету в цих регіонах становили молоді люди, що підтримували ідеологію «майдану», уже були орієнтовані на ціннісні орієнтири Заходу та мали певний імунітет стосовно російської пропаганди. Водночас на сьогодні російські стратеги розробляють ефективні форми підвищення інформаційного впливу на інтернет-аудиторію України. Важливим при цьому є те, що понад 80% активних вітчизняних користувачів мережі

Інтернет нині регулярно перебувають у соціальних мережах. Інтерес стратегів інформаційної війни до соцмереж базується на тому, що на сьогодні соціальні мережі Інтернету можуть бути істотним інструментом деструктивного інформаційно-психологічного впливу, у тому числі з метою маніпулювання особами, соціальними групами та суспільством в цілому.

Сучасні інформаційні обміни у сфері функціонування лише соціальної інформації не можна розглядати як однолінійний процес формування і відображення ментальних якостей. На цю особливість звертає увагу Н. Вяткіна. На її думку, «...слово – головний засіб комунікації, усі комунікативні акти повинні пройти через слово, через вербалізацію. Проте смисл не є тільки словесним смислом. Ми говоримо, наприклад, про смисл речей. Світ людини, її власна неповторна реальність – це не тільки той світ смислів, який втілюється в словесні формулювання, це і світ емоцій, радостей, розчарувань, нещастя, що мають різні форми виразу в комунікації» [20, с. 58]. Хоча в цьому випадку дослідниця дещо затуманює зміст сказаного підміною комунікативних процесів «світом смислів», тобто увагою до кінцевих результатів комунікативної діяльності, що розглядається в цілому як процес, вона робить вірний висновок про наявність «різних форм виразу в комунікації».

Одним з головних завдань процесу оптимізації впливу українських інформаційних комунікацій на населення анексованого й окупованих регіонів, а також на території РФ є посилення орієнтирів національного розвитку в інформаційному ресурсі, що наповнює систему стратегічних вітчизняних інформаційних комунікацій. У процесі посилення впливу системи регіональних інформаційних комунікацій дедалі більше відчувається активізація ментальних чинників, що впливають на світогляд сучасної людини. Такі чинники почали активно відновлювати свою активність із розвитком усепроникних електронних інформаційних комунікацій. Вони надають можливість кожній людині, незалежно від місця її нинішнього перебування, підтримувати потрібні їй ментальні зв'язки, можливості постійних інформаційних обмінів з ментально близькими членами суспільства.

Потреба в такого роду спілкуванні формується найміцнішими традиціями, пов'язаними з віковими особливостями. У дитинстві, на етапі засвоєння найбільших обсягів інформації, коли спілкування відбувається

насамперед з батьками, найближчими рідними та друзями, пізніше з учителями й навколишнім оточенням, що в місцях компактного проживання мононаціонального населення з його традиціями і світосприйняттям, також сприяє формуванню своєрідного сприйняття всього потоку інформації, у якому розвивається індивід. Сформований у дитинстві інформаційний базис, емоційно забарвлений певними характерними для ареалу спілкування стереотипами, входить у процесі нових інформаційних обмінів у резонанс із найближчою до цих стереотипів інформацією та зміцнюється, збагачується протягом усього життя людини.

Люди літнього віку з поступовою втратою соціальних зв'язків, звуженням системи спілкування переважно до родинного, відчуваючи при цьому потребу в соціальній значущості, зважаючи на закріплену багатовіковою практикою необхідність передавання свого соціального досвіду тій частині людської спільності, що є родинно близькою (найбільше – онукам, дітям), намагаються також зробити свій внесок у спілкування, у зміцнення традиційних стереотипів світосприйняття. Для людей старшого віку цей мотив є чи не основним у стимулюванні оволодіння сучасними технологіями спілкування. З розвитком електронних інформаційних технологій ментальний чинник стає дедалі більш значущим у формуванні внутрішньорегіональних інформаційних комунікацій.

З огляду на перспективи загальносуспільного розвитку цей процес є дуже важливим. Адже «життєва причетність людини до конкретного соціального оточення, у якому вона народжується, розвивається, утверджується й так чи інакше реалізується як особистісна та індивідуальна – очевидний і водночас надскладний фундаментальний факт неподільності особи й соціуму, що свідчить про постійний взаємообмін психологічними вартостями, значеннями та смислами між цими, по-різному унікальними, суб'єктами. Інший незаперечний факт полягає в тому, що соціальні явища найвищого штибу (соціум, культура, людство, світова історія, мистецтво, наука тощо) можливі лише на основі індивідуального життя мільйонів людей, які за законами антропосоціогенезу організуються в найважливіші реалії соціального буття, культури й політики – етноси і нації» [21, с. 12].

Держава має сприяти розвитку регіональних інформаційних комунікацій, пов'язаних з розвитком ментальності, що у своїх позитивних проявах сприяє суспільному розвитку. При цьому не останнє місце тут має займа-

ти культурно-освітня, святково-обрядова сфера. Дослідження засвідчують об'єктивну потребу в такого роду емоційно насичених комунікаціях членів суспільства. Представники кожного етносу при сприятливих умовах для своєї діяльності можуть вносити вагомий внесок у загальнонаціональне інфотворення, спираючись на систему ментальних стереотипів, виявляючи психічну, емоціональну та інтелектуальну спорідненість з іншими, етнічно спорідненими людьми, які керуються аналогічними стереотипами світосприймання й поведінки, виявляють самотутність в усіх сферах людської діяльності, керуються цими орієнтирами в повсякденному житті [22, с. 11–12].

Соціальні структури, що сприяють зміцненню ментальної єдності введенням до системи комунікацій відповідної інформації, реалізують свій потенціал розвитку значно ефективніше, ніж у різноментальному середовищі. Про це, скажімо, свідчать приклади постсоціалістичного періоду розвитку мононаціональних – колишніх країн соціалістичного табору – держав у процесі реалізації їхніх євроінтеграційних орієнтирів.

Багатство стереотипів ментальної структури визначає ментальну стійкість нації в період серйозних випробувань. Ментальна ж стійкість протягом певного історичного періоду визначається рівнем розвитку ментального імунітету. Цей імунітет визначається як ресурс протистояння зовнішнім негативним впливам на ментальність, характерну для кожного з регіонів України. Негативні впливи проявляються в дії неконтрольовано привнесеного з-за меж національного інформаційного простору [10], інформаційного ресурсу, створеного в іншій культурній традиції, неадаптованого до інтересів певної нації, при реалізації економічних, політичних та інших цілей провідних країн-глобалізаторів у тій чи іншій країні, в об'єкті глобальних впливів.

Серед постійних чинників впливу на загальнонаціональному рівні в сучасних умовах на зміцнення імунної системи української ментальності варто виділити розвиток гуманітарних наук, інформаційного фундаменту культурного процесу. Важливим при цьому є активне представлення матеріалів цього розвитку в стратегічних комунікаціях. В. Куцак із цього приводу зауважує, що ментальність «виступає як фактор породження суспільної свідомості і джерело культурно-історичної динаміки. Вона включає в себе разом із свідомістю інтелект і розум... Якщо культура народу жива,

вона собі на благо засвоїть та візьме на озброєння будь-яку нову ідею» [23, с. 125].

Формування системи сучасних інформаційних комунікацій у межах національного інформаційного простору базується на результатах досліджень останніх років. Ці дослідження свідчать про те, що суспільно значущі характеристики ментальних процесів відіграють дедалі більше значення в розвитку орієнтирів використання всезростаючих обсягів інформаційних ресурсів для вирішення актуальних завдань сучасності. «За демократичною концепцією розвитку світу і людини в ньому проблема національного менталітету набуває константного значення, пов'язується в теорії з визначенням світоглядної основи демократичних принципів (плюралізму, гуманізму) і як сила, що впливає на історичний процес, за своїм значенням є складовою теоретико-методологічної основи його усвідомлення... як проблема всезагального у розвитку людства набуває практичного значення як загальнолюдська, етична проблема моральнісного буття, потребує в своєму розв'язанні відповідних вимірів. Приналежність ментальності до вирішення глобальної проблеми життя не Землі відносить дослідження ментальності до викриття в людській формі життя дії всезагального закону розвитку світу» [24, с. 176].

Загострення суспільної уваги до питань формування сприятливих умов для якісних інформаційних обмінів у ментальній сфері в останні десятиріччя стає дедалі більш помітним. Активізація цього процесу в інформаційних комунікаціях стає характерною не лише в регіонах світу, що не вирізняються рівнем культурного прогресу, а й у країнах високорозвинутих, що входять у межі «золотого мільярда». При цьому розвинуті системи інформаційних взаємообмінів у комунікаціях вибудовуються певними політичними силами – аж до гіпертрофованого розвитку ментальних чинників – у негативні прояви неконструктивного націоналізму.

«Проблема ментальності актуалізується в наш час відповідно до демократичного руху як визвольна боротьба народів, держав за своє право на суверенність. Ментальність постає свідченням їхньої унікальності, доказом природного, права людини, народу на самовизначення, тобто на самобутній розвиток. Ментальність легалізується за самобутністю в процесі самоусвідомлення, самовизначення особи, народів, суспільств... Відмінність демократизації суспільного життя держав, своєрідність процесу їхнього розвитку,

тобто різноманітність форм історичного поступу демократії, є спільним для історичної ходи людства, ствердження розвитку за принципом плюралізму в його відповідності об'єктивному закону розвитку світу» [24, с. 230].

Глобальна інформатизація на основі вдосконалення системи соціальних комунікацій сприяє вивільненню суспільного потенціалу розвитку. У регіональних вимірах він підтримується ментальними чинниками, що в сукупності живлять розвиток національної культури. У національному інформаційному просторі, таким чином, відбувається сучасне формування духовної спільності українців. При цьому культура, національна за своїм корінням з огляду на глобальні взаємозв'язки, є завжди наднаціональною за своїми плодами. У своїй глобальній спільності вона належить не якомусь одному народові, а всьому людству. Зростаюча увага до використання стратегічних комунікацій у розвитку національного інформаційного простору в умовах глобалізаційних перетворень цивілізаційного масштабу обумовлює підвищений інтерес до цих механізмів інформаційних обмінів, до прояву їхніх властивостей, що можуть бути використані для вдосконалення ефективності спілкування, для процесу використання інформаційних ресурсів розвитку в майбутньому.

Для більш детального розуміння змісту стратегічних комунікацій потрібно з'ясувати складові інформаційної сфери, у яких реалізується державна політика:

– сфера інформаційної безпеки (державна політика інформаційної безпеки, політика безпеки інформації, політики та системи захисту інформації);

– сфера електронного урядування (державна політика з питань електронного урядування; державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні);

– сфера розвитку інформаційного суспільства (національна інформаційна політика, державна політика у сфері розвитку інформаційного суспільства, пріоритет державної політики, пріоритетний напрям державної політики);

– сфера інформатизації (основоположні засади сукупності взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі

створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовано на основі застосування сучасної обчислювальної й комунікаційної техніки);

- сфера захисту (інформаційних) прав і свобод людини та громадянина;
- сфера функціонування й розвитку медіапростору тощо [25].

У цьому процесі особливо цінним є аналіз вироблених і впроваджуваних у загальнодержавну практику специфічних тенденцій використання національних механізмів керування політичними та соціально-економічними процесами, вироблення з урахуванням специфіки сьогодення національних стратегій розвитку, відображення їх у змісті державної політики. Євроорієнтація української державності обумовила необхідність ґрунтовного ознайомлення в нашому суспільстві з набутим уже досвідом передових європейських демократій щодо гармонізації процесу розподілу повноважень і поєднання можливостей суспільного розвитку між регіонами й державою.

1.3. Стратегічні комунікації в науково-інформаційному процесі

Зростаючі запити на розвиток інформаційної бази суспільного прогресу обумовлюють удосконалення як безпосередньо наукової діяльності – найважливішої складової ресурсу розвитку, – так і процесу впровадження її результатів у суспільну практику. Цей процес, разом з удосконаленням механізмів наукотворення, пов'язаний з відповідною трансформацією системи соціальних інформаційних комунікацій, удосконаленням засобів донесення нового знання як безпосередньо в процес перетворювальної діяльності, так і в міжнародний науковий доробок.

У вітчизняній науці в останні десятиріччя відчутно посилюється тенденція активізації розвитку фундаментальних досліджень. Саме в академічній науці, фінансованій державою, здобуваються результати, що визначають магістральні напрями інноваційних перетворень. І саме такі результати формують міжнародний науковий імідж України.

Підтвердженням цьому свідчить наявність наукової інформаційної бази, напрацьованої протягом десятиріч, що дала змогу академічним інсти-

тутам продемонструвати готовність до викликів сучасності, пов'язаних із COVID-19. Так, Інститут молекулярної біології і генетики НАН України за два тижні розробив тест-системи, необхідні для виявлення хвороби, що не були застосовані в практиці лише через брак фінансування. Доробком світового значення представлено результати досліджень Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна, Інституту біології клітин у Львові. Академія продовжує забезпечувати Україні імідж у світі як держави з високим рівнем науки, з результатами світового рівня, які стосуються фундаментальних досліджень – у математиці, фізиці, астрономії, хімії, молекулярній біології, матеріалознавстві та в багатьох інших наукових галузях [26].

Водночас прикладні наукові дослідження дедалі більше зміщуються у сферу діяльності галузевих наукових колективів та університетської науки. Остання в умовах наших реалій не має можливості широкого фінансування тих досліджень, що не дають негайного практичного результату, як це відбувається на Заході. При цьому прикладна наука не може існувати без фундаментальної, з якої черпає знання та ідеї. Таким чином, підтримка державою фундаментальних досліджень є, фактично, підтримкою національного наукового потенціалу в цілому.

Зростаючого значення для введення в суспільну практику результатів академічної науки набуває ініційований державою розвиток у національному інформаційному просторі стратегічних інформаційних комунікацій. Ці інформаційні комунікації в сучасному суспільстві набувають значення основного інструмента керування інформаційним процесом в умовах зростаючої інформаційної незалежності соціальних структур суспільства від традиційної інформаційної вертикалі держави.

Інформаційні комунікації, насамперед стратегічні, управлінські структури справедливо вважають ефективним механізмом керування інформаційними обмінами саме на сучасному етапі інформатизації, з постійно зростаючою кількістю джерел суспільного інформування. Адже вони забезпечують «скоординоване та належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних і психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [27]. Вони узгоджують основні напрями інноваційного процесу, у якому проявляється цілепокладання суспільного розвитку, з відповідним управлінським інформаційним ресурсом держави.

Входження академічної науки зі своїм науково-інформаційним ресурсом у систему цих комунікацій сприяє підвищенню якості інформаційних обмінів на загальнонаціональному рівні, об'єктивно сприяє зближенню науки з потребами сучасного суспільного розвитку, науковому обґрунтуванню планів суспільного розвитку, забезпечує зворотний зв'язок у їх реалізації.

Включення академічних структур у систему стратегічних комунікацій сприяє зростанню ефективності їхньої діяльності. При цьому цей процес створює можливості не лише поєднувати всі центри розвитку академічної науки між собою, з керівними академічними центрами, з центрами розвитку науково-прикладних досліджень, а й сприяє зміцненню контактів академічної науки як із структурами, що організують суспільне виробництво, так і безпосередньо з виробничою сферою. Уже сьогодні ці комунікації зміцнюються, як про це наголошувалося у Звіті головного вченого секретаря НАН України академіка НАН України В. Богданова про діяльність Президії та бюро Президії НАН України у 2015–2019 роках, налагоджені продуктивні зв'язки з Міністерством економічного розвитку і торгівлі, Міністерством культури, Державним космічним агентством, НАЕК «Енергоатом», концерном «Укроборонпром», АТ «Турбоатом», з іншими міністерствами та відомствами, великими виробничими і фінансово-промисловими структурами [28]. Розвиток такої тенденції відповідає затребуваності держави в такому співробітництві, у необхідності «забезпечити проведення інформаційних кампаній, спрямованих на формування в суб'єктів інноваційної діяльності розуміння пріоритетів, налаштування суспільної думки на важливість науки та її фінансової підтримки» [17].

Ефективність стратегічних комунікацій у сучасному суспільстві значною мірою залежить також від використання суспільного інформаційного ресурсу, що зберігається у фондах наукових бібліотек. Ці установи в процесі комп'ютеризації поступово перетворюються в центри комплектування, організації збереження та ефективного використання суспільно значущих, необхідних для національного розвитку наукових ресурсів, що відбираються з безлічі продукуюваної в сучасних умовах інформації.

Для потреб наповнення стратегічних комунікацій якісним ресурсом важливою є також функція наукових бібліотек, пов'язана з їхніми можливостями аналізу ресурсів глобального інформаційного простору. Разом з тим стратегічні комунікації ефективно проявляють себе в забезпеченні

міжнародних наукових інформаційних обмінів, зв'язків з міжнародними академічними центрами, що відповідає процесу еволюції інформаційного суспільства.

Зростаюча ефективність сучасних інформаційних комунікацій обумовлюється також актуальними здобутками технічного прогресу. Якраз у час істотного загострення небезпечних кліматологічних, екологічних, мікробіологічних та інших викликів, що постають у наш час перед суспільством, для адекватної відповіді на такі загрози сьогодення дуже своєчасним став розвиток електронних інформаційних технологій. Вони забезпечують можливості досягнення відповідних темпів інфотворення в розвитку пізнавальної сфери людської діяльності. Електронні інформаційні комунікації наукової сфери при цьому дають можливість сконцентрувати зусилля наукових центрів, творчого потенціалу суспільства на актуальній для людства проблематиці.

Розвиток стратегічних комунікацій, удосконалення керування ними якраз і є шляхами, що «найкраще відповідають подоланню перешкод, які найбільше заважають інноваційному процесу в Україні; потребують найменше бюджетних видатків і фіскальних ресурсів, але при цьому здатні приносити відчутні результати за мінімальних вкладень; є найменш вразливими до корупції та інших зловживань» [17].

Активне впровадження в суспільну свідомість нових здобутків фундаментальних наук у нервовому механізмі соціальних інформаційних обмінів сучасності стає дедалі більш важливим фактором зростаючого самоусвідомлення сучасного соціального організму. Треба лише зазначити, що в атмосфері стрімкого розвитку технічного прогресу стають помітними також і певні насторожувальні тенденції: на рівні стратегічних комунікацій в останні десятиріччя спостерігається зниження суспільної уваги до введення в суспільну практику здобутків наук гуманітарних. І розвиток цієї тенденції негативно позначається на збалансованості пізнавального процесу, упорядкуванні знань, створює в суспільній свідомості дедалі більш помітні проблеми також і для перспектив подальшого розвитку деяких високотехнологічних галузей суспільної діяльності [29].

З огляду на таку ситуацію Ф. Фукуяма та М. Каку також попереджали, що сучасний напрям розвитку вищої освіти з орієнтацією на максимізацію прибутку та перетворення освіти в інструмент підготовки вузькопрофіль-

них фахівців несе загрозу для традиційного розуміння ролі університету, де гуманітарні науки відіграють важливу роль [30, с. 35].

Ефективне використання системи стратегічних і регіональних комунікацій, оперативне включення наукової інформації академічних інститутів у систему соціальних інформаційних комунікацій сприяє зміцненню зв'язків вітчизняної наукової діяльності з виробництвом, удосконаленням управлінської діяльності в українському суспільстві. Напрацювання академічної науки мають бути фактично мегатрендами розвитку науково-практичної діяльності, відобразитися в інноваційних нарративних продуктах [31], активізувати впровадження досягнень передової науки в практику суспільної діяльності. При цьому для збалансованого інноваційного розвитку суспільства вдосконалення ефективності функціонування соціальних інформаційних комунікацій має здійснюватися в гармонійному поєднанні всіх видів наукової діяльності.

Треба також зазначити, що успішне поширення результатів наукових досліджень у стратегічних комунікаціях значною мірою залежить від уважного вивчення і врахування перебігу особливостей трьох основних напрямів еволюції цих каналів інформаційних обмінів: впровадження технологічних рішень, спрямованих на забезпечення якісного донесення до користувача інформаційного сигналу, розвитку структури безпосередньо системи соціальних інформаційних комунікацій та оптимізації змісту контенту в інформаційних обмінах при врахуванні технологічних можливостей наявних каналів зв'язку.

Специфіка першого напрямку сучасного інформаційного процесу проявляється в постійному оновленні технологічних рішень функціонування системи соціальних інформаційних комунікацій. Такі рішення дедалі більшою мірою обумовлюються специфічними потребами різних категорій користувачів. При цьому в комунікаціях, орієнтованих на обслуговування конкретних адресатів, пропонований контент має враховувати специфіку потенційної аудиторії користувачів, основних технологій зберігання, структуризації, організації продуктивного використання ресурсів, особливостей персональних комп'ютерів та широкого спектра локальних пристроїв до них. Технічні показники розвитку комунікацій значною мірою характеризують конкурентоспроможність використовуваної інформаційної системи: у доступі до ресурсів Інтернету, створенні дедалі більш ефективних

пошукових систем для відбору ресурсів глобального інформаційного простору, аналізі масивів електронної інформації, розвитку базових ресурсів і технологій керування ними.

Удосконалення безпосередньо системи соціальних інформаційних комунікацій обумовлено постійним оновленням соціальної структури пост-індустріального (інформаційного) суспільства. При цьому має бути враховано процес створення комунікації для обслуговування нових соціальних структур, специфіки спільних інтересів їхніх членів в інформаційній проблематиці.

Треба зазначити, що використання інтернет-технологій у нашому суспільстві, як і в усьому світі, поступово переходить від рівня побутово-розважального до прагматичного, використовуваного в усіх видах суспільної діяльності. І цей процес стимулює якісну інформаційну діяльність. Участь держави в розвитку сучасної системи соціальних комунікацій при цьому сприяє створенню можливостей для зростаючого самоусвідомлення суспільного розвитку. Збільшення значення наукової складової в процесі суспільного розвитку, актуалізація процесу наближення результатів затребуваних суспільством наукових досліджень безпосередньо до практики суспільних перетворень, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної наукової продукції в міжнародних обмінах обумовлює зростання об'єктивної затребуваності суспільства в активізації вітчизняної науки й дієвого донесення її результатів у сферу суспільної свідомості. Крім того, зростаюче наповнення інформаційних комунікацій актуальною для суспільства науковою інформацією має стати орієнтиром у суспільно значущому розвитку творчої ініціативи, творчого потенціалу українського суспільства.

З розвитком процесів суспільної інформатизації, прискоренням інформаційних обмінів, зменшенням меж часової дистанції від процесу створення інформаційних ресурсів до їх використання особливо зростають вимоги до змістовної якості наукових інформаційних продуктів. За образним порівнянням академіка О. Онищенко, сучасний інформаційний процес можна порівняти з користуванням водогоном. При цьому технічне забезпечення функціонування інформаційних процесів, за аналогією, можна порівнювати з експлуатацією трубопроводів, а змістове наповнення – з доставкою користувачам потрібної для життєздатності якісної води.

Саме якісні параметри в системі функціонування стратегічних інформаційних комунікацій набувають у нинішніх умовах зростаючого значення також і з огляду на специфіку інформаційної війни, у якій Україна перебуває нині зі своїм північним сусідом. У зв'язку з цим Доктриною інформаційної безпеки ставиться як абсолютно необхідне завдання скоординоване й належне використання комунікативних можливостей в інтересах держави [32]. Реалізація цього завдання особливо пов'язана з якісним удосконаленням змістовної складової науково-інформаційного контенту в системі стратегічних комунікацій, орієнтованих на розвиток національного інформаційного простору [17], підтримку національної інформаційної безпеки.

Процес підвищення ефективності інформаційних обмінів у системі стратегічних комунікацій має враховувати не лише актуальність важливих проблем, що постають перед суспільством, а й характер конкурентних взаємовідносин у глобальному інформаційному просторі, інформаційний ресурс якого стрімко зростає. Проблема ефективного інформаційного розвитку в руслі цих тенденцій при відповідній еволюції вітчизняних стратегічних комунікацій, по-перше, потребує оперативного впровадження здобутків сучасної науки. Серед таких інновацій перспективним виглядає включення в загальний процес освоєння сучасних інформаційних ресурсів методик квантової психології. Ідеться про включення в сучасні технології роботи з інформацією таких моделей або ж таких «тунелів реальності», які якнайкраще збагачують наші уявлення про те, що «дійсно має місце у світі» [33, с. 123].

По-друге, у процесі освоєння зростаючих обсягів інформаційних ресурсів для реалізації сучасних наукових проєктів відчувається необхідність залучення безпосередньо до процесу дослідницької діяльності комп'ютеризованих наукових бібліотек. Ці бібліотеки мають бути активно присутніми в системі електронних комунікацій, відслідковувати та першими фіксувати нові здобутки сучасних інформаційних технологій, пошукових систем, робототехніки для функціонування в глобальних інформаційних масивах. На цій основі такі наукові інформаційні центри мають формувати й доводити до академічних наукових установ загальне уявлення про напрями розвитку глобального інформаційного простору, здійснювати активну участь у формуванні базової інформації для затребуваних на сьогодні тунелів

реальності для сучасної дослідницької роботи та супроводжувати дослідницький процес актуальною інформацією.

Такий підхід у сучасній організації наукової діяльності дає можливість увільнити дослідників вищої кваліфікації, працівників переднього краю наукової діяльності від невластивих їм функцій операторів інформаційних ресурсів. Адже «уся організація діяльності науковців, починаючи від академіків і закінчуючи молодими дослідниками, має підпорядковуватися основній меті – сприяти розвитку та ефективному використанню їхнього творчого потенціалу» [34]. У зв'язку з цим мають переглядатися ставлення до ролі інформаційних працівників у наукових колективах, розвиватися конструктивні форми співдружності, не обмежувані традиційним книгозабезпеченням.

По-третє, присутність наукових бібліотек, тісно пов'язаних з академічною наукою, у соціальних інформаційних комунікаціях сприяє наповненню цих комунікацій якісною науковою, науково-популярною інформацією, збагаченню суспільної свідомості здобутками сучасної науки.

Варто також додати, що необхідне зростання ефективності функціонування наукових бібліотек у системі наукових комунікацій може бути істотно збільшено за умови розв'язання проблеми їх кооперації. Можливості кооперативних підходів до комплектування бібліотек новою інформацією та зростаючі можливості щодо використання оцифрованих ресурсів стануть важливою складовою підвищення якості сучасної бібліотечної діяльності, можливостей скоординованого дистанційного обслуговування користувачів, у тому числі й серед управлінських структур.

Треба зазначити, що такий висновок уже підтверджується практикою діяльності тих бібліотечних установ, які освоїли електронні інформаційні технології, поповнюють свої фонди електронною інформацією та змогли організувати обслуговування цією інформацією, у тому числі дистанційно, сучасних користувачів, збагачуючи інформаційні обміни в системі електронних комунікацій. Понад 20 років таке обслуговування здійснюють спеціальні підрозділи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, СІАЗ; Національна юридична бібліотека, НЮБ; Фонд Президентів України, ФПУ; Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, а також ряд галузевих та обласних бібліотек). І безсум-

нівно, усі напрацьовані теоретичні узагальнення, усі інноваційні методики обслуговування мають бути взяті на озброєння бібліотеками академічних установ.

Таким чином, розвиток електронних інформаційних технологій сприяє зростанню значення стратегічних інформаційних комунікацій, створює можливості для істотного вдосконалення науково-інформаційного забезпечення як академічної, так і прикладної науки актуальною, високоякісною електронною інформацією. Реалізація цих можливостей обіцяє підвищення продуктивності академічної науки, оскільки в її науково-інформаційне забезпечення може бути включено інноваційні джерела наукового інформування в усьому багатстві оригінальних підходів, аргументації, характерних для глобального інформаційного простору.

1.4. Стратегічні інформаційні обміни в процесі вдосконалення соціальної структури суспільства

Для всіх видів сучасної практичної діяльності вирішального значення набуває фактор часу доступу до інформації. Тому нерідко відвіданню традиційної бібліотеки, що діє за традиційними нормами обслуговування, практики віддають перевагу пошуку потрібного знання в Інтернеті. Такий пошук може бути здійснено за короткий проміжок часу, що задовольняє науковця, однак він істотно позначається на якості знайденої інформації.

Еволюція системи інформаційних комунікацій, у яку дедалі більше вмонтовуються бібліотечні установи та інші центри суспільного зберігання інформації, сприяє вдосконаленню дистанційного обслуговування користувачів, наближенню до їхніх потреб якісних, необхідних для розвитку суспільства ресурсів. При цьому в процесі розвитку інформаційного суспільства в ньому зростає кількість творчих працівників, членів суспільства, що мають у процесі своєї трудової діяльності приймати самостійні рішення, від оптимальності яких насамперед і залежать результати діяльності як окремих членів суспільства, так і сукупного розвитку суспільства в цілому. Саме розвиток дистанційних технологій передавання інформації, базованих на новітніх електронних технологіях, дає можливість сучасним

інформаційним центрам зняти проблеми відстаней і чисельності зацікавленої аудиторії обслуговування без будь-яких обмежень.

Якість інформаційних ресурсів розвитку залежить насамперед від оптимальності вибраних суспільством орієнтирів еволюції, що мають бути відображені в стратегічних комунікаціях. Такі науковообґрунтовані орієнтири має бути узгоджено зі змістом відповідних ресурсів інформації, напрацьованої попередніми поколіннями, і вони мають бути підтримувані, уточнювані новим, насамперед науковим інфотворенням. Структура інформаційних ресурсів регіональних, місцевих, усіх видів спеціальних джерел зберігання інформації, об'єднаних комунікаційними можливостями, у межах національного інформаційного простору має узгоджуватися зі змістом стратегічних орієнтирів нації, держави, не суперечити цьому змісту.

На нинішньому етапі розвитку соціальної структури українського суспільства найважливішим напрямом є децентралізація регіонів, що дає змогу не лише ефективно використати наявні промислові потужності, природні особливості регіонів, а й з розвитком системи соціальних інформаційних комунікацій використати в суспільному розвитку потенціал ментальних особливостей регіонів. Державна політика України у сфері місцевого самоврядування спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади, тобто передання від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності [35]. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування [17] та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері. Законодавче підґрунтя для докорінної зміни системи влади та її територіальної основи на всіх рівнях є основоположною правовою інформацією в системі вітчизняних стратегічних комунікацій.

До корпусу відповідних правових актів належить Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, а також ряд законодавчих актів. Серед них закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. Завдяки цим змінам відбулася фінансова децентралізація та істотне зростання місцевих бюджетів, разом з розширенням їхніх витратних статей. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» дав змогу почати формувати спроможний базовий рівень місцевого самоврядування. Закон також

запровадив інститут старост в ОТГ, які представляють інтереси сільських мешканців у раді громади. Такі темпи міжмуніципальної консолідації міжнародні експерти називають дуже високими.

Доступ до пакета законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг забезпечується функціонуванням стратегічних комунікацій. Тематична диференціація правових актів відображається в регіональних і місцевих комунікаціях. Розроблений у процесі загальнонаціонального правотворення корпус законодавчих актів дав змогу делегувати органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг: реєстрацію місця проживання, видання паспортних документів, державну реєстрацію юридичних і фізичних осіб, підприємців, об'єднань громадян, реєстрацію актів цивільного стану, речових прав, вирішення земельних питань тощо.

За допомогою сформованої системи стратегічних і регіональних комунікацій нова законодавча база оперативно доводиться до адресата. Вона значно посилила мотивацію до міжмуніципальної консолідації в країні, створила належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у розв'язанні нагальних проблем.

На другому етапі децентралізації в Україні (2019–2021 рр.) уряд реалізує підтримку реформи децентралізації в Україні як одне з пріоритетних завдань, що сприятиме розвитку місцевого самоврядування та економічного розвитку країни в цілому. При цьому передбачається закріплення вже набутих успіхів і формування спроможних громад, зміна територіального устрою на рівні районів та громад, чітке розмежування повноважень і функцій контролю різних рівнів управління, а також розвиток форм місцевої демократії. Інформаційний аспект реалізації цих накреслень, забезпечення доступу до організаційно-правової інформації, налагодження ефективної комунікації організаторів громад з управлінською системою, з науковцями, вивчення передового досвіду децентралізації набуває при цьому особливого значення.

Якість функціонування стратегічних комунікацій значною мірою обумовлюється їхньою можливістю донесення користувачам змісту скоординованої державної політики, загальнонаціональних духовно-ціннісних

орієнтирів, необхідного масиву інформації для ефективного суспільного розвитку. Цей процес не завжди лягає на підготовлений ґрунт політико-економічної ситуації в регіонах, не завжди спирається на належну кваліфікацію професіональних фахівців для ефективного господарювання. Активізація інформаційного впливу стратегічних комунікацій на цей процес має сприяти нейтралізації негативних збочень децентралізації. Така державницька діяльність має координуватися з роботою громадських структур на місцях. При цьому ефективність використання інформаційних комунікацій має ув'язуватися з розширенням використання інтерактивних технологій, вивченням зворотного зв'язку з групами користувачів, поступовим упровадженням дієвих технологій суспільної діяльності в умовах становлення децентралізації.

У зв'язку з цим якість функціонування стратегічних інформаційних комунікацій прямо пов'язана з їхнім впливом на мережу всіх інших регіональних комунікацій, уже наявних у національному інформаційному просторі та тих, що стрімко створюються під дією розвитку електронних інформаційних технологій. Маються на увазі не лише спеціальні урядові та кризові комунікації, передбачені Доктриною інформаційної безпеки України, а й уся система традиційно існуючих у суспільстві комунікацій та тих, що створюються разом із вдосконаленням соціальної структури суспільства у зв'язку з розвитком електронних інформаційних технологій.

Процес підключення цієї системи інформаційних комунікацій до стратегічних має забезпечувати донесення інформації про успіхи децентралізації всім адресатам комунікацій. У період, коли Україна стає об'єктом зовнішньої інформаційної агресії, стратегічні комунікації мають забезпечувати також необхідний ресурс потужності для задоволення потреб ефективної відсічі інформаційному агресору в інформації оборонного та контрпропагандистського характеру як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

В умовах розвитку децентралізації в Україні участь стратегічних комунікацій у розв'язанні проблеми захисту регіонів від інформаційної агресії із-за кордону має полягати в ефективному інформаційному забезпеченні розв'язання двох основних проблем: забезпечення дієвості заходів щодо нейтралізації негативних інформаційних впливів, спрямованих на дискредитацію діяльності Української держави, та адекватне реагування

на специфічні, орієнтовані на особливості та суперечності конкретного регіону, негативні прояви ментальності його громадян.

Треба зауважити, що зростаюча самостійність регіонів, пов'язана з відповідними процесами суспільної трансформації, будучи, по суті, проявом закономірностей розвитку інформаційного суспільства, може також стати об'єктом використання в інформаційній війні. Зарубіжні політтехнологи не без успіху використовують у своїй пропаганді внутрішньосуспільні суперечності періоду змін, що залежно від економічної, політичної специфіки регіонів можуть проявлятися в них з істотними відмінностями. При цьому їхній інформаційний простір має різні можливості для відсічі інформаційної агресії. Держава на цьому етапі розвитку суспільства залишається основним інструментом консолідації в суспільстві, «організуючим началом і координатором буття» [36, с. 17] інформаційної системи, що охоплює національний інформаційний простір, сприяє його розвитку, забезпечуючи в процесі своєї трансформації прогрес у сферах демократичних перетворень.

Необхідне в сучасних умовах посилення змістовної якості ресурсу в стратегічних комунікаціях – і вертикального, і горизонтального спрямування. З іншого боку, належний інформаційний ефект, дієвість інформаційного ресурсу посилюється з розвитком технологічної мережі стратегічних і регіональних комунікацій, удосконаленням доступу зацікавленого адресата до вітчизняної інформації. Система цих комунікацій, підтримувана національними організаційно-правовими та техніко-технологічними засобами, має стати надійною в експлуатації інфраструктурою інформаційних обмінів у рамках національного інформаційного простору.

На цьому етапі розвитку інформаційної системи особливо важливим є забезпечення інформаційних обмінів у системі цих комунікацій на базі використання основоположних принципів розвитку національної інфосфери: використання національного інформаційного ресурсу розвитку і використання ресурсів глобального інформаційного простору в національних інтересах. Разом з тим особливу увагу має бути приділено тісному зв'язку процесу функціонування стратегічних комунікацій з процесом вітчизняного інфотворення, своєчасним оновленням ресурсу протидії негативним інформаційним впливам. При цьому забезпечується посилення зворотного зв'язку в інтересах управлінської сфери на базі громадянських

ініціатив у вертикальних інформаційних обмінах [37, с. 16], відкриваються нові потенційні можливості для консолідації суспільства та зростання ефективності його функціонування.

Треба зазначити, що для регіональних інформаційних структур, як державних, так і іншої форми власності, самостійне керування всезростаючими масивами інформації є справою малопродуктивною. У зв'язку із цим на перший план в умовах зарубіжної інформаційної агресії виступає проблема ефективної державної координації використання потенціалу інформаційних, інформаційно-аналітичних центрів, громадських організацій, наукових установ, що продукують нову – в інтересах національного розвитку – інформацію, аналізують нові ресурси, працюють у режимі підготовки «інформації на базі інформації».

У цьому сенсі президент НАН України Б. Патон справедливо назвав бібліотеки передовою базовою ланкою інформатизації, підкреслюючи, що «рух в інформаційне суспільство починається від мережі бібліотек, бо вони є володарями усієї досі накопиченої і оприлюдненої інформації» [38, с. 8]. І сприяння розвитку центрів комплектування та організації високопродуктивного використання інформаційних ресурсів національного розвитку, інтенсифікації процесу підвищення ефективності інформаційних обмінів у системі стратегічних комунікацій є важливою складовою мобілізації творчого потенціалу суспільства в інтересах національного розвитку.

З розвитком процесу інформатизації в нашій країні в комунікаційній системі набули стрімкого розвитку соціальні мережі. І хоча такий спосіб інформаційних обмінів відображає розвиток горизонтального спілкування, він не повинен випадати із загальної національної системи інформаційних комунікацій, орієнтованої на стратегічні комунікації. Таке застереження є важливим як з огляду на розвиток характерного для сучасного суспільства розвитку процесу самосвідомості, так і з огляду на актуальні проблеми інформаційної безпеки.

Такий спосіб горизонтальних інформаційних обмінів, децентралізованих, здійснюваних переважно в соціально однорідному середовищі, сприяє доступу до продукуваних у суспільстві інформаційних ресурсів, розвитку різноманітних контактів, зважаючи на новизну в широкому інтернет-спілкуванні українських користувачів, створює також додаткові

ризика в умовах інформаційної війни. Істотним недоліком організації національних інформаційних процесів сьогодення є те, що такі інформаційні обміни здійснюються практично без впливу контрольованих державою вертикальних інформаційних потоків і можуть використовуватися в інтересах ворожих інформаційних впливів. Бурхливий розвиток технологій соціальних мереж таким чином на сьогодні явно не збігається із значною інерційністю реагування на інформаційні процеси державної організаційно-правової системи. І правотворча система, і методологія, і організація інформаційної безпеки потребує зміни підходів у розв'язанні проблем, що актуалізуються сьогодні.

Ця обставина обумовлює необхідність зростаючої присутності Української держави, української науки насамперед через систему стратегічних комунікацій в усій системі інформаційного обігу, у тому числі в соцмережах. До того ж «інформаційний простір України має формуватися органами державної влади таким чином, щоб сприяти розвитку інформаційно-аналітичних ресурсів, задля ефективного здійснення управлінської діяльності на всіх рівнях, починаючи із загальнонаціонального і закінчуючи органами місцевого самоврядування. Підвищення ефективності використання системи стратегічних комунікацій, таким чином, є важливою складовою реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року для утворення національної інноваційної екосистеми і забезпечення розвитку та ефективної взаємодії елементів національної інноваційної екосистеми, рушія прискореного економічного зростання в Україні» [29]. Активна присутність доробку вітчизняної науки в контенті стратегічних комунікацій, забезпечення тісного зв'язку цього процесу з розвитком усього механізму комунікативних процесів в Україні стає важливим чинником підвищення наукового рівня суспільної свідомості. Цей чинник прямо пов'язаний зі зростанням творчого потенціалу нації – важливої характеристики суспільної зрілості її в інформаційному суспільстві.

БІБЛІОТЕКИ В ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЯХ

2.1. Вплив електронних інформаційних технологій на бібліотечну діяльність

Нове постіндустріальне суспільство може успішно еволюціонувати лише за умови ефективного використання свого основного ресурсу розвитку – інформації. У сучасних умовах ця ефективність залежить від наповнення інформаційних комунікацій, насамперед стратегічних, інформацією, що має максимально сприяти вирішенню завдань, які постають перед виконавцями кожної суспільно значущої проблеми. Якість необхідної для успішної роботи інформації в сучасних умовах досягається з дотриманням оптимального співвідношення базової суспільно значущої інформації синтезом нових вітчизняних напрацювань з обраної теми, інноваційної складової напрацьованих у цьому напрямі ресурсів глобального інформаційного простору.

Вітчизняний інформаційний ресурс має використовуватися в контексті реалізації державної інформаційної політики, метою якої є досягнення якісно нового рівня інформаційного забезпечення суспільства в процесі його розвитку в постіндустріальний період. Він має охоплювати всі сфери життєдіяльності в процесі їх розвитку, включати стратегію та принципи розвитку системи інформатизації.

Процес інформаційного розвитку українського суспільства з точки зору національних інтересів має відповідати реалізації ряду вимог, серед яких на нинішньому етапі найважливішими є:

а) верховенство інститутів українського суспільства над процесом національного інформаційного виробництва і використання інформаційних ресурсів;

б) забезпечення перспектив:

– вітчизняного інформаційного виробництва з урахуванням потреб національного розвитку;

– прискореного підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів, забезпечення зростання творчого потенціалу українського суспільства у використанні інформаційних ресурсів, удосконаленні інформатизації суспільства [1, с. 324];

в) забезпечення умов для рівноправного міжнародного співробітництва в інформаційній сфері, організації виробництва, підготовки національних інформаційних продуктів для представлення на зовнішніх інформаційних ринках з урахуванням відповідних запитів глобального інформаційного простору. Адже, як зауважує Г. Почепцов, «якщо ми не продукуємо власного інформаційного чи віртуального продукту, то ми ніколи не будемо переможцями. Ми є читачами, а не письменниками великого світу. І справа тут не в розмірах країни чи кількості людей, а в розмірі мозку» [2, с. 121];

г) розроблення методик ефективного використання інформаційного потенціалу глобального інформаційного простору в інтересах розвитку української нації й держави, формування постійно діючих механізмів ефективного використання певного джерела нових інформаційних ресурсів для їх адаптації та підготовки до використання в інтересах суспільного прогресу.

Стосовно активної участі держав і націй у сучасній інформаційній діяльності, то варто зазначити, що історичну перспективу подальшого існування та розвитку в сучасних умовах мають ті національні спільності, які разом з відбором корисних для розвитку ресурсів глобального інформаційного простору зможуть здійснювати власний, корисний у загальноцивілізаційному вимірі розвиток, зуміють ефективно організувати найважливіше для нашого часу виробництво – виробництво інформації. Будь-яка з існуючих націй сьогодні має перспективу для свого збереження й розвитку своєї самобутності лише за умови опори на власну інформаційну базу як повноправну складову глобального інформаційного простору. Під повноправною складовою розуміється база, поповнювана постійно важливою суспільно значущою інформацією вітчизняного виробництва.

Базова українська суспільно значуща інформація відображає національну традицію продукування знань і досвіду перетворювальної діяльності в

напрямі досліджуваної тематики. Вона набуває значення дороговказу у відборі нової інформації – як вітчизняної, так і зарубіжної, своєрідного «тунелю знань», використовуючи до структури використовуваного знання термінологію квантових підходів. Організація цього знання спільно з організацією найновіших даних з розв'язуваної проблеми сприяє формуванню моделей розв'язання проблеми, їх дослідженню і впровадженню в практичну діяльність.

Робота щодо організації ефективного використання інформаційних ресурсів дедалі більш тісно пов'язується з розвитком продуктивності суспільної діяльності в цілому. Проблема відбору якісної інформації для використання в сучасній суспільній діяльності ускладнюється тим, що розвиток інформатизації дав істотний поштовх до масового інфотворення, не завжди кваліфікованого. У результаті на сьогодні інформаційний простір наповнено величезними масивами насамперед електронної новоствореної інформації, що відображає процес самовираження її авторів, але у своїй масі є низькоякісною, малокорисною для суспільного розвитку. У таких масивах пошук якісних матеріалів, незважаючи на розвиток електронних пошукових систем, стикається із зростаючою складністю. Не досить уважний тематичний відбір для використання базової (тієї, що розміщена у фондах бібліотек та інших інформаційних центрів) інформації, низькоякісної нової вітчизняної та зарубіжної інформації призводить до суперечливих результатів. Часто при цьому результуюча діяльність є низькоефективною, що позначається на практичній роботі в цілому.

На нинішньому етапі суспільного розвитку організація використання інформаційних ресурсів набуває важливого самостійного значення в забезпеченні перетворювальної діяльності інформаційного суспільства. Ця робота, виходячи з наявної затребуваності сучасних корпоративних й індивідуальних користувачів, поступово розвивається в системі центрів зберігання та організації використання суспільно значущих ресурсів, насамперед у бібліотечних установах, а також в архівах, інформаційних базах управлінських структур, наукових установ, інформаційно-аналітичних, прогностичних центрів, організацій, що діють за технологіями «фабрик думки» й інших складових інформаційної основи суспільного функціонування.

Таким чином, на порядку денному дедалі більшою мірою постає проблема свідомого керування інформаційними процесами. Важливим елементом цього керування, як це підтверджується практикою розвитку

інтернет-ресурсів, мають стати центри акумуляції суспільно значущої інформації – і як джерело підготовки інформаційно-аналітичних продуктів для використання з метою протистояння інформаційній агресії, і як орієнтири подальшого інфотворення, ресурсу розвитку.

З огляду на зростаючу важливість введення в суспільну діяльність якісних, актуальних, відповідних завданням розвитку інформаційних ресурсів саме бібліотечні установи, зважаючи з огляду на акумульовані в них обсяги інформаційних ресурсів, рівень професійної підготовки фахівців, багаті традиції інформаційної діяльності в суспільстві, на сьогодні мають бути долучені як активні оператори суспільно значущих інформаційних обмінів у комунікаційній системі нашого суспільства. Такий висновок є правомірним, на ту обставину, що внаслідок економічних негараздів в Україні з початку 90-х років минулого століття й до сьогодні фінансування бібліотечної галузі в Україні не відповідає потребам.

У результаті на сьогодні переважна кількість українських бібліотек залишається центрами збереження і використання інформації насамперед на традиційних носіях. При цьому у їхніх фондах зберігаються потрібні сучасному людству, актуальні багатства духовної культури попередніх поколінь. Ця обставина має бути врахована в удосконаленні якості сучасних інформаційних процесів. Використання в цих процесах лише нової електронної інформації (що помітно в сучасній практиці інформаційних обмінів) часто хибує на фрагментарність, слабку аргументованість, має недостатній зв'язок з практичним досвідом та ефективністю пізнавального процесу. Це переконує в необхідності більш тісного узгодження процесу виробництва наукової та іншої сучасної інформації з активним використанням кращих напрацювань розвитку інформації попередніх поколінь українського народу, із засвоєнням і використанням національних традицій інфотворення на новому етапі їх розвитку.

У результаті можливості бібліотечної діяльності помітно наблизилися до потреб суспільства, необхідні суспільству електронні ресурси стали через бібліотеки потрапляти до бібліотечних фондів лише з поступовим накопиченням у бібліотеках комп'ютерної техніки, розвитком відповідних технологій.

Викликане об'єктивними причинами сучасності прискорення циркуляції інформації в сучасному суспільстві, виробництво всезростаючих

масивів нової інформації, необхідність оперативного оброблення наявних інформаційних ресурсів зумовили переважне застосування при цьому електронних технологій, базованих на використанні насамперед комп'ютерної техніки. Оцифрування основної маси традиційних, відображених на паперових носіях, ресурсів є вартісним і тому слабо розвинутим у вітчизняних бібліотеках процесом. Ця обставина є причиною того, що бібліотеки – з усіма своїми накопиченими протягом століть масивами цінної, але слабо включеної через технологічне відставання в загальносуспільний обіг інформації – в останні десятиріччя поступово відходили на периферію інформаційної сфери суспільства.

Практика, однак, показує, що цей відступ має тимчасовий характер. Певною мірою вже сьогодні так звані позабібліотечні інформаційні обміни стикаються з рядом істотних проблем, спроби розв'язання яких без участі оновлених, діючих на вищому технологічному рівні бібліотек дедалі більш негативно впливають на один з основних показників у цій діяльності – ефективність використання інформації. Це особливо наочно видно на прикладі виготовлення наукової продукції, виробництва знання. Серед найбільш відчутних проблем тут можна вказати на такі:

1. Прямі зв'язки «виробник інформації – замовник» не стимулюють, як правило, багатократне використання інформаційного продукту, нівелюючи таким чином одну з унікальних властивостей і переваг цього основного продукту нового інформаційного суспільства. Така ситуація зумовлюється також специфікою фінансування виробництва нової інформації, конкурентними факторами, нерозвиненістю інформаційних ринків на території країн СНД. І звідси – відсутністю фахівців для виведення нових інформаційних продуктів на ринок тощо.

2. Як правило, структури, що спеціалізуються на виробництві інформації, мають обмежені можливості для адаптації такого виду продуктів до потреб різних користувачів. І це також є негативним фактором з точки зору ефективності їх використання.

3. Виробники інформації мають обмежені можливості для визначення системи взаємозв'язків і взаємовпливів виготовленого продукту з паралельними розробками інших авторів, доробком в суміжних дисциплінах тощо.

4. Серйозною проблемою, уже помітною в науковій роботі і в деяких інших сферах використання інформаційних продуктів, є обмежені можли-

вості виробників нової інформації для використання досвіду напрацювань попередників через складність оперування великими масивами інформації на паперових носіях. Водночас опиратися на здобутки попередників необхідно, що може допомогти уникнути багатьох помилок, позбутися характерної для значної частини сучасної інформаційної продукції фрагментарності, слабкої аргументованості.

Перспектива бібліотечних установ в умовах інформаційного етапу розвитку суспільства ґрунтується на зростаючому значенні ряду потреб, що обумовлюють нинішнє інформаційне наповнення соціальних комунікацій. Так, лише з використанням бібліотечних фондів, масивів інформації, що відображають досвід, генеровані людством знання, перевірені практикою та корисні для його існування й розвитку традиції, духовні цінності та все те, що становить реальну інформаційну основу існування цивілізації, гарантується ефективне виробництво і використання нової інформації. За допомогою бібліотечних установ – сучасних інформаційних центрів:

- знаходяться відповідні пропорції між змістовим наповненням комунікацій новою інформацією, що узагальнює нові явища дійсності, та інформацією, продукованою попередніми поколіннями, що може бути дороговказом, орієнтиром користувачам при оперуванні новими ресурсами;

- може бути підвищено ефективність використання спеціальної інформації. Для цього бібліотечні установи мають удосконалити з урахуванням вимог сьогодення стратегії комплектування інформаційними ресурсами, а також форми інформування потенційних користувачів про наявні ресурси (розвиток електронних каталогів, видання тематичних реферативних матеріалів, організація власної інформаційно-аналітичної та наукової діяльності, спрямованої на розкриття фондів, виявлення нових закономірностей розвитку інформаційних процесів у суспільстві і використання їх у практичній діяльності тощо);

- може здійснюватися робота з первинної організації тематичних ресурсів для їх ефективного використання в практичній діяльності соціальних структур суспільства. Для цього необхідно налагоджувати й підтримувати широкий спектр дистантних зв'язків, у тому числі орієнтованих на тривалу перспективу;

- в умовах розвитку глобальних процесів, зростаючого впливу глобального інформаційного простору на мережу інформаційних комунікацій

нашого суспільства може бути зміцнено процес національної самоідентифікації, духовно-ціннісні орієнтири нашого суспільства;

– на основі ефективного використання національних інформаційних ресурсів може вдосконалюватися система національної інформаційної безпеки.

Таким чином, із зростанням запитів на інформацію в період переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства разом із залученням дедалі більш широкого кола людей зростає потреба в удосконаленні загальносуспільних інформаційних центрів, бібліотечних установ, у залученні до роботи в них кваліфікованих інформаційних працівників, посередників між виробниками та користувачами інформацією, між наявним у суспільстві інформаційним ресурсом і соціальною структурою, що на ньому базується. Бібліотечні ж установи відповідатимуть вимогам сьогодення, успішно виконуватимуть роль основних елементів інфраструктури з керування інфоресурсами суспільства за таких умов:

– їхня техніко-технологічна база забезпечуватиме можливість керування електронними потоками інформації;

– вони зможуть ефективно працювати в глобальному інформаційному просторі, відбираючи необхідну нашому суспільству інформацію;

– стануть центрами надійного збереження нової електронної та переведеної з інших носіїв у форму електронної інформації, структурованої й надійно керованої;

– переведена в електронну форму інформація з фондів бібліотек упродовжуватиметься в активний обіг, створюючи єдині масиви з новою, утверджуючи напрацьовані поколіннями традиції інфотворення;

– за рахунок планомірного комплектування фондів новою інформацією буде відновлено та зміцнено внутрішні міжгалузеві зв'язки, що сприятимуть удосконаленню всієї системи інформаційних баз суспільства;

– бібліотечні установи, зі свого боку, активізують роботу з дистанційного обслуговування користувачів, відпрацьовуватимуть технології, що забезпечать підвищення ефективності використання інформації, у тому числі шляхом адаптації до потреб замовника, з урахуванням специфіки його сприймання, за аналогією з процесами спілкування;

– бібліотечні установи розпочнуть процес входження як повноправні суб'єкти на інформаційні ринки, що може мати для них не лише фінансове значення, адже ринок – хороший індикатор будь-якої діяльності;

– бібліотечні установи – як загальносуспільні інформаційні центри – стануть також центрами передового досвіду, наукової думки, просвіти й освіти для категорій громадян, що долучаються до сучасних інформаційних технологій і вводять їх у свій спосіб життя.

Хоча бібліотечні установи в Україні, як і в усіх постсоціалістичних країнах, починаючи з найбільших, сьогодні не відповідають сучасним суспільним вимогам до них як до інформаційних, науково-інформаційних центрів, однак останні десятиріччя все ж дали поштовх до їх істотного оновлення.

Як справедливо зазначає академік О. Онищенко, «сучасна бібліотека не повинна зациклюватися на одному виді інформації – друкованій, книжковій. Оскільки перетвориться в музей. Сьогодні всі бібліотеки мають справу з різними ресурсами – рукописними, друкованими на папері, на електронних носіях. У найближчій перспективі бібліотеки бачаться як досвідчений “посередник” між майже безмежним потоком інформації і користувачем. Особлива роль відводиться нині інформації про інформацію, і роль бібліотекаря в інформаційній революції невпинно зростає» [3].

Така думка знаходить підтвердження також і в інших дослідників. «Бібліотеки нині усвідомили себе навігаторами в необмеженому масиві інформації (навіть при відсутності інколи необхідної матеріально-технічної бази), що вигідно вирізняє їх серед інших комунікативних структур. У бібліотечній свідомості ідея доступу до інформації починає переважати над ідеєю володіння нею», – зауважує стосовно цього процесу Т. Кузнєцова [4]. Вона ж додає важливе уточнення про те, що інформаційна функція сучасної бібліотеки набуває також «ресурсно-оцінюючого й ресурсно-орієнтуючого характеру» [4].

Таким чином, ідеться не лише про створення електронних версій матеріалів існуючих фондів у бібліотеці, а й про комплектування новою електронною інформацією, набуття нею інших властивостей, притаманних сучасному інформаційному центру. Бібліотеки входять у більш активну фазу співпраці із замовниками, поступово набувають досвіду в застосуванні нових технологій, оволодінні можливостями сучасного технологічного забезпечення, із самого початку включаються в процес розвитку соціальних відносин на рівні інформаційного суспільства. Вони освоюють методики дистанційного надання інформаційних послуг користувачам, розпочинають творення власного інформаційно-аналітичного продукту, синте-

зованого на базі використання наявних інформаційних масивів, набувають функціональних ознак банків інформації системи рознесених, позабібліотечних інформаційних баз. При цьому перехідний до нових технологій, організаційних рішень, зумовлених зростаючими суспільними запитами, період у житті бібліотек, що характеризується змішаною системою підходів, традиційних і нових, до обслуговування користувачів дає підстави називати ці заклади гібридними.

Суспільна затребуваність визначає напрям зміни акцентів у системі прояву соціальних функцій бібліотек. Реалізація головної, інформаційної функції – із застосуванням електронних технологій – надає бібліотечним установам статусу рівноправного партнера інших суспільних інститутів у перебудові всього життя на нових, інформаційних засадах, зберігаючи і вдосконалюючи можливості традиційного обслуговування, роботи з книгою.

Будучи самостійною інформаційною базою для всієї системи своїх користувачів, працюючи над інтенсивними введеннями в обіг дедалі більшої частини своїх фондів, бібліотека стає фактично центром збереження значної кількості інших рознесених баз: державних органів управління, економічних, політичних структур, наукових центрів тощо. У зв'язку з розвитком процесів становлення демократичного суспільства, зростання значення та самобутності різноманітних соціальних структур у суспільстві, значення бібліотек як загальносуспільних інформаційних центрів, хранителів інформації цих суспільних підсистем зростатиме. Зростатимуть і вимоги до якості надання інформаційних послуг, забезпечення комплексного, багатоаспектного підходу до вирішення інформаційних завдань.

Розвиток системи соціальних інформаційних комунікацій і структура їх наповнення, таким чином, свідчать про об'єктивну перспективу зростання суспільної затребуваності в еволюції традиційних бібліотечних установ у сучасні інформаційні та науково-інформаційні центри. Такі центри з відповідним технічним оснащенням дедалі ширше використовуються не лише для формування фондів книжкової продукції та створення умов для користування книгою в читальних залах, а і як джерело наповнення різноманітних сучасних інформаційних комунікацій суспільства, розвивають дистантні форми роботи, стають активними суб'єктами розвитку інформатизації в нашій державі.

Треба також зазначити, що помітна вже сьогодні тенденція до об'єднання інформаційних ресурсів бібліотек та інших інформаційних структур обіцяє нові можливості разом із вдосконаленням технологій інформаційного виробництва як для розвитку соціальних структур нашого суспільства, так і для продуктивного співробітництва із зарубіжжям. Особливою, консолідуючою в цьому процесі очевидно має стати роль головних бібліотек нашої країни, які одержали статус національних. Під їхнім методичним керівництвом, на їхньому прикладі бібліотечна система України має утвердитися як необхідний та ефективний елемент соціальних інформаційних комунікацій сучасної України.

Практика реалізації інформаційної функції бібліотек у процесі дедалі більш тісного співробітництва з управлінськими, політичними, економічними структурами, науковими центрами сьогодні дає підстави для висновку про поступову трансформацію цієї функції в інформаційно-аналітичну. Ідеться не лише про згадуваний вище ресурсно-оцінюючий і ресурсно-орієнтуєчий характер діяльності. Хоча і він дедалі більшою мірою припускає аналітичні підходи, пов'язані з наданням послуг користувачам. Практика свідчить, що в середовищі користувачів сучасних бібліотек зростає також попит на власну аналітичну, інформаційно-аналітичну продукцію бібліотек.

Виробництво власних інформаційно-аналітичних продуктів Службою інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ, наприклад, здійснюється в режимі «інформація – на базі інформації». На сьогодні можна визначити кілька напрямів, за якими затребуваність у такій продукції бібліотек найпомітніша:

- інформаційно-аналітичні, аналітичні розробки у вузькотематичних напрямках або ж з проблематики, не розроблюваної вітчизняними дослідниками;
- узагальнення інформації електронних ЗМІ та розробок аналітичних центрів з актуальних питань суспільного життя;
- розроблення методики й основних закономірностей розвитку інформаційної діяльності бібліотек в умовах переходу до інформаційного суспільства;
- підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів в інтересах дослідницьких проєктів, науково-технічних програм, реалізації грантових тем тощо.

Революційне значення в сучасному бібліотечному обслуговуванні на основі електронних інформаційних технологій набувають дистанційні форми обслуговування користувачів. Ці форми обслуговування, базовані на електронних технологіях, роблять аудиторію користувачів практично неозорою. Практика такого обслуговування на сьогодні дає підстави для певних висновків.

Насамперед розширення аудиторії користувачів і зростаючі вимоги до потрібної їм інформації потребують спеціалізації бібліотечних установ на певних напрямках діяльності та координації їхньої роботи із задоволення запитів високоякісним ресурсом саме спеціалізованими установами. Наприклад, наукові бібліотеки комплектуються та здійснюють обслуговування саме актуальною науковою інформацією й здійснюють науково-популярну роботу. Галузеві бібліотеки забезпечують інформаційне обслуговування реалізації галузевих програм і планів, навчальні – забезпечують навчальний процес тощо. Бібліотечні установи регіональних рівнів мають наближатися в стратегічних напрямках своєї діяльності до завдань розвитку регіонів, активізуючи при цьому виконання всіх інших своїх функцій, а також сприяти своїм користувачам у користуванні електронним ресурсом центральних бібліотек.

Основними об'єктами віддаленого обслуговування для бібліотечних установ стають корпоративні користувачі, які виконують основні плани суспільного розвитку, тиражують потрібний для розвитку ресурс на місцях, на його основі створюють необхідні власні ресурси, налаштовують зворотний зв'язок з інформаційними центрами. Паралельно для широкого кола читачів бібліотеки виставляють актуальну інформацію та інформацію, що розкриває їхні фонди на сайтах своїх установ. Розвиток можливостей сайтів також розкриває нові можливості для інформаційного обслуговування користувачів. І мільйонні відвідування цих сайтів стають нормою в бібліотечній діяльності.

Дистанційні форми роботи бібліотек обумовили необхідність розвитку форм подання матеріалу при обслуговуванні. При цьому враховується специфіка індивідуальних та стаціонарних технічних засобів адресатів. Систематизація і форми підготовки безпосередньо матеріалів мають бути оптимальними для використання. Розкриття та популяризація фондів бібліотек, насамперед тих, що зберігаються в паперовому варіанті, обумовила

необхідність розвитку видавничої діяльності бібліотек. На сьогодні популярністю користуються відповідні тематичні видання в режимі «інформація про інформацію». Важливою для дистанційного користувача є також організована провідними бібліотеками робота щодо моніторингу процесу оновлення глобальних інформаційних ресурсів з актуальної для нашого суспільства тематики.

На базі впровадження електронних технологій набуває усталеності також певна жанрова різноманітність електронних продуктів. Серед них на сьогодні можна назвати оперативні інформаційні повідомлення, стрічку новин – підбірку лаконічної інформації за певний проміжок часу або ж за визначеною темою, інформаційний огляд, аналітичні огляди (огляд аналітичної інформації на певну тему або ж огляд масивів інтернет-інформації з використанням аналітичних методик, авторськими висновками, пропозиціями, рекомендаціями для замовника), аналітичні доповіді тощо.

З розвитком електронних технологій різноманітність цих жанрів, безсумнівно, буде збагачено, однак безпосередньо факт їх наявності свідчить про тенденцію еволюції інформаційної функції бібліотек в інформаційно-аналітичну.

2.2. Функціональний розвиток бібліотек

Електронні технології впливають також і на розвиток інших функцій сучасної бібліотеки. Певною мірою ми вже згадували про зростаюче значення функції, пов'язаної з відбором і збереженням із зовнішніх джерел інформації, що є елементом рознесених баз сучасної соціальної структури. Без перебільшення стратегічним завданням найближчого майбутнього є виготовлення електронних відповідників усього книжкового багатства, усієї інформації на інших носіях для введення в сучасний інформаційний обіг. І це сприятиме процесу утвердження спадкоємності духовної культури, напрацьованої всіма попередніми поколіннями в сучасності. Нові можливості електронні технології розкривають для реалізації освітньої та інших функцій бібліотек [5, с. 91].

Нині розгляд функціональних характеристик бібліотечних установ стикається з певними труднощами, оскільки при застосуванні електронних

технологій лише в певних межах, у гібридному варіанті бібліотечної діяльності, дослідники з різних позицій оцінюють прояв і традиційних технологій, і нових, на базі яких формулюють свої висновки.

Треба зазначити, що ефективність процесу підготовки орієнтуючих аналітичних продуктів на нинішньому етапі розвитку глобальних інформаційних ресурсів значною мірою залежить від оптимальної організації можливостей використовуваного інформаційного середовища. Структуризація цих ресурсів на нинішньому етапі їх організації відбувається насамперед по лінії групування та координації діяльності центрів збереження інформаційних ресурсів, насамперед бібліотечних установ, архівних інституцій і потужних комплексів групування інформаційних баз, заснованих на використанні електронних інформаційних технологій. Важливим напрямом зміцнення зв'язків між ними стає розвиток електронних навігаційних інструментів.

Водночас динамічні зміни в сучасному суспільному житті не виключають загрози втрати значення вітчизняної бібліотечної системи як основної мережі системи збереження національних інформаційних ресурсів. Ця об'єктивно не виправдана загроза обумовлена не архаїзмом бібліотеки як соціального інституту, а слабкою увагою суспільства до процесу оновлення системи цих інформаційних центрів. До того вже сьогодні актуалізуються суспільні потреби свідомого керування інформаційними процесами, а також необхідність вдосконалення структури наявних ресурсів і визначення суспільно значущих завдань їх оновлення. У зв'язку з цим перед бібліотеками інформаційного суспільства як базовими його інформаційними центрами виникають якісно нові завдання, пов'язані:

– з необхідністю професійної орієнтації у швидко зростаючих масивах електронної інформації і відборі з них необхідної для вирішення актуальних питань суспільного розвитку. Розвиток пошукових систем при цьому полегшує цей процес, але не може замінити здатність змістового аналізу, властиву лише людському мозку;

– з необхідністю структурної організації наявного інформаційного ресурсу під актуальні суспільні запити аж до підбору тематичних блоків інформації, необхідних для розв'язання проблем розвитку, підготовки тематично організованих сукупних інформаційних продуктів для реалізації безпекових завдань, що є продуктивним при підготовці нарративних матеріалів, дистантного забезпечення користувачів необхідною інформацією;

– з необхідністю комплектування фондів якісною інформацією, знаннями, необхідними для майбутнього і відсіювання неякісної, шкідливої для суспільного розвитку інформації, а також створення таким чином надійного інформаційного ресурсу протистояння негативним зарубіжним впливам на національну інфосферу.

Реалізація таких функцій має значно підвищити продуктивність у сфері використання національних інформаційних ресурсів як в інтересах суспільного розвитку, так і в інтересах протистояння інформаційній агресії.

Наявні тенденції розвитку нового суспільства дають підставу для прогнозу про зростаюче значення застосування якісних параметрів інформаційної сфери, еволюцію соціальної структури суспільства під трансформацію суспільних відносин. У цілому вектори розвитку нового суспільства набувають чіткості, найбільш далекоглядні дослідники за ними вже бачать обриси наступного етапу розвитку – раціонального суспільства знань. Вони стверджують, що «нове століття буде епохою науки і знань, панування високих технологій, інноваційних економік і соціальних організацій, глобальної інформаційної єдності людства, рішучого утвердження моральних імперативів у політиці, якісного росту інтеграційних процесів в економіці, культурі, політиці» [6, с. 4].

Забезпечення виробництва всієї необхідної сукупності матеріальних і духовних цінностей для подальшої еволюції суспільства потребує такого рівня організації діяльності, за якого здатна розвивати гармонізацію інтересів суб'єктів розвитку, узгоджувати регіональні, національні, загальноцивілізаційні інтереси.

Треба зазначити, що в глобальній організації виробництва якраз людські спільності, утворені за національною ознакою, можуть знаходити додаткові аргументи в міжнародному розділі праці, спираючись на використання якостей властивої їм ментальності [7, 8]. Цей фактор посилюється опорою на використання культурних у широкому сенсі цього слова надбань попередніх поколінь кожної нації, з усією своєрідністю її світосприймання, ціннісних орієнтирів, прогресивних національних традицій, використовуваних в інтересах загальноцивілізаційного розвитку, введення в загальнокультурний обіг. І «чим різноманітнішим, багатограннішим є досвід і, відповідно, інформація, у якій цей досвід зафіксовано, тим стійкішою є система, тим вона є мобільнішою» [9, с. 116].

У сучасних умовах забезпечення необхідного консенсусу розвитку має здійснюватися при тісній координації та розвитку центрів акумуляції суспільно значущих інформаційних ресурсів, насамперед бібліотечних установ. При цьому бібліотечна інформаційна діяльність має узгоджуватися з тими гранями багатоаспектних закономірностей сучасного розвитку, які найбільше пов'язані з розвитком української нації в загальноцивілізаційному поступі, розвиваючи цю діяльність при використанні власної своєрідності й унікальності як внеску в загальносуспільний прогрес; бібліотечні установи мають активізуватися як чинники творення нового знання, нових технологій, нового інформаційного ресурсу, мобілізуючи використання та розвиток прогресивних національних традицій інфотворення, використовуючи їх як орієнтири суспільного розвитку, дотримання національної специфіки в умовах активізації глобалізаційних процесів.

Альтернативою цим процесам є загроза масової еволюційної уніфікації. Така уніфікація стає можливою на базі сконцентрованих у ряді передових у розвитку інформаційних технологій країн могутніх ресурсів цивілізації, відображає інтереси вузького кола наймогутніших на сучасному етапі розвитку держав і транснаціональних компаній. При цьому за межі основних напрямів суспільного прогресу, за межі впливу глобальних інформаційних комунікацій, міжнародних комунікацій передових на сьогодні держав світу потрапляють нації й держави, що не ввійшли до системи домінуючого на глобальному рівні в наш час цілеполягання розвитку. У перспективі звуження пізнавальних можливостей суспільства – при штучному виштовхуванні лідерами на обочину суспільного прогресу значної частини сучасних держав – не може не призвести до неадекватного, неефективного реагування на зростаючу кількість значущих для цивілізації викликів навколишнього середовища і, у кінцевому підсумку, до тупикового варіанта для цивілізаційного прогресу. Життєздатним загальносуспільний механізм розвитку може бути лише за умови об'єднання зусиль усіх націй і держав в інтересах суспільного прогресу, обумовленого викликами дійсності. При цьому зростає важливість ефективного розвитку системи інформаційних комунікацій, що об'єднують ці зусилля, і якісних інформаційних обмінів у системі цих комунікацій.

У сучасних умовах, як свідчить досвід розвитку інформаційного етапу суспільного розвитку, перспективні в історичному процесі нації та держави

мають продемонструвати здатність ефективно використовувати для свого розвитку ресурси глобального інформаційного простору, здійснювати дієвий власний вклад у процес розвитку основних ресурсів нового інформаційного суспільства та якісно організувати свою інформаційну безпеку. Вказані вище якості мають бути покладені на ефективну для сучасного користувача систему стратегічних (страткомів) і внутрішньосуспільних комунікацій. При цьому стратегічні комунікації мають формувати стійкий каркас національного інформаційного простору, сприяти міжнародним інформаційним обмінам та бути основним орієнтиром для розвитку всієї системи внутрішньосуспільних інформаційних обмінів, базою задоволення соціальних запитів на змістові потреби суспільного розвитку.

Треба зазначити, що формування відірваних від бібліотечної системи нових центрів збереження електронних інформаційних ресурсів має істотний недолік, пов'язаний з тим, що якість таких ресурсів не спирається на тривалу, що забезпечує істотний ресурс достовірності, традицію інфотворення. Тут втрачається спадкоємність інформаційного процесу, відбувається загрозовий розрив між логікою розвитку електронної інформації та інформації на інших, уже традиційних матеріальних носіях. Об'єктивні процеси розвитку інформаційного суспільства обумовлюють необхідність збереження модернізованої системи бібліотечних установ – інформаційних центрів нинішнього суспільства.

В умовах удосконалення процесу інформатизації українського суспільства актуалізується суспільна роль наявної в Україні системи бібліотечних установ у налагодженні продуктивної співпраці з глобальним інформаційним простором. Реалізація такого завдання стає важливим напрямом діяльності в національному інформаційному комплексі України. Адже від рівня ефективності використання глобальних інформаційних ресурсів, що несуть у собі передові ідеї, технології розвитку в інтересах національного прогресу, дедалі більшою мірою залежатиме також національний прогрес.

У всіх вимірах комунікативної активності набуває особливого значення процес якісного використання стратегічних інформаційних комунікацій, а також зростаючого значення набуває процес ефективного використання в механізмі цих комунікацій нових і напрацьованих раніше, збережених, як правило, у фондах бібліотек інформаційних ресурсів. Керування наявними інформаційними ресурсами, що здійснюється дедалі більшою мірою

за допомогою використання можливостей національних бібліотечних систем, набуває в сучасних інформаційних процесах особливого для цієї практики значення [10].

Бібліотечні інформаційні працівники є найбільш підготовленою категорією фахівців для аналізу глобальних масивів інформації, насамперед електронної, що перебувають в активному обігу. Такі фахівці мають можливість керувати необхідним інформаційним ресурсом, у якому гармонійно поєднується новостворена інформація, а також та, що зберігається у фондах, напрацьована попередніми поколіннями, успішно обслуговувати цим ресурсом реалізацію планів, програм національного розвитку. Вітчизняна практика свідчить про можливості успішного використання бібліотеками таких напрямів діяльності в глобальному інформаційному просторі:

- акумуляції інформації, що відображає передові здобутки науково-технічного, технологічного прогресу, соціальної практики, здобутки культури й мистецтва, навчальних технологій тощо;

- формування інформаційного ресурсу організації міжнародного економічного співробітництва та супровід цього напрямку суспільної діяльності;

- включення до вітчизняних інформаційних баз документного ресурсу міжнародних правових актів, що стосуються всіх сфер співробітництва України із зарубіжжям, діяльності спільних підприємств, регламентації роботи українських миротворчих контингентів у гарячих точках тощо, активне введення цієї актуальної інформації в систему вітчизняних стратегічних комунікацій;

- формування орієнтованої на використання в національному інформаційному просторі правової бази світової інформатизації, питань авторського права, теоретичних розробок з певної проблематики;

- вивчення і використання методик протистояння негативним впливам інформаційних воєн та кіберзлочинності [11, с. 47–48].

Бібліотечні структури нарощують свої можливості участі в реалізації Національної програми інформатизації [12] у забезпеченні доступу різним категоріям користувачів до міжнародних інформаційних ресурсів, відібраних у глобальному інформаційному просторі для суспільного розвитку і введених у систему національних інформаційних комунікацій, подання інформаційно-аналітичного матеріалу, що розкриває змістовні характеристики ресурсів розвитку.

В останні десятиріччя набуває важливого значення інформаційно-аналітична діяльність бібліотек, що сприяє донесенню зацікавленим категоріям користувачів інформації про аналіз змісту наявних у фондах бібліотек ресурсів. Ця робота сприяє розкриттю традиційних бібліотечних фондів і їх ефективному використанню в процесі розвитку сучасних інформаційних процесів. Бібліотеки також сприяють використанню та вдосконаленню тематичної навігації у швидкоплинному процесі розвитку новітніх електронних інформаційних ресурсів у глобальному інформаційному просторі [11, с. 47–48].

За результатами дослідження було зроблено висновки про те, що для вирішення питань, пов'язаних з інформаційно-аналітичним забезпеченням системи дистантних замовників НБУВ на базі моніторингу ЗМІ, є необхідним групування інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек відповідно до найбільш суспільно значущих напрямів розвитку українського суспільства. Таке групування дає можливість сконцентрувати увагу на перебігу основних подій, пов'язаних з виходом з минулого етапу економічної кризи, що сприяє задоволенню запитів тих користувачів, які найбільшою мірою зацікавлені у вирішенні проблемних питань.

Аналіз діяльності бібліотечних установ у процесі розвитку інформаційного простору України свідчить про зростаючу важливість цього джерела інформації для наповнення якісними інформаційними продуктами вітчизняних соціальних інформаційних комунікацій. Проблема «вмонтованості» бібліотечних установ України в систему вітчизняних інформаційних комунікацій нерозривно пов'язана із сучасним техніко-технологічним забезпеченням діяльності бібліотек, удосконаленням професійного рівня інформаційних працівників бібліотек, зростанням фонду електронної інформації в бібліотечних установах.

У зв'язку з тим, що, за даними моніторингових досліджень СІАЗ, вітчизняні ЗМІ використовують зарубіжні інформаційні ресурси без надання їм об'єктивних оцінок з точки зору національних інтересів, в інформаційно-аналітичних виданнях бібліотечних установ має бути повністю використано принцип збалансованого подання інформації з висвітленням різних точок зору, що в комплексі дає змогу об'ємної оцінки подій, що відбуваються.

Для вдосконалення методик аналізу сучасних інформаційних потоків бібліотечні установи мають аналізувати інформаційні ресурси, пов'язані

з перебігом макроекономічних, найбільш загальних політичних та інших процесів у розвитку суспільства. Для цього повною мірою мають використовуватися нові інформаційні ресурси, продуковані в інститутах НАН України, інших наукових, науково-дослідних установах, інформаційно-аналітичних структурах типу «фабрик думки» тощо. З іншого боку, набуває актуальності суспільна необхідність вивчення інформаційного ресурсу, що продукується в соціальних інформаційних мережах, включаючи блогерську інформацію. Це джерело інформації має стати об'єктом для комплектування бібліотечних установ як найоперативніший, найдемократичніший літопис суспільного життя.

У процесі розвитку сучасних інформаційних процесів на новому їх витку перед нами знову набуває актуальності прогностична ідея В. Вернадського про «державне об'єднання зусиль людства» [12] у її застосуванні стосовно національного розвитку в умовах глобалізації. Таке об'єднання має реальні можливості для свого розвитку на основі модернізації вітчизняної системи обслуговування бібліотечними установами інформаційних потреб суспільства за умови їх сучасного технологічного забезпечення, належної вмонтованості в систему національних інформаційних комунікацій, сучасної організації поповнення і використання інформаційного ресурсу.

Теоретичні, методичні й практично-організаційні проблеми мобілізації національного науково-інформаційного простору на протистояння інформаційній війні вже тривалий час є предметом наукових досліджень, обговорень, прийняття управлінських рішень на державному і відомчих рівнях. Проблема полягає в тому, що цілісний національний науково-інформаційний простір не може бути консолідовано з окремих наявних нині сегментів лише шляхом прийняття постанов, реалізації цільових програм, формування координаційних планів. Порівняно з тим, що робиться нині, він мусить бути явищем більш високого за своєю якістю порядку. Його формування потребує певної принципово нової філософії не те що спільних, механічно скоординованих заходів, а реальних дій, спрямованих – при своєму багатоманітті – у єдиному напрямі. Натомість нині відсутність єдиного бачення, яке дійсно відповідало б не лише поточним потребам сьогодення, а й перспективам майбутнього, а також тяжіння відомчих інтересів стимулює на всіх рівнях комунікативних процесів розбудову своєрідних «інформаційних автаркій» академіями, галузевими міністерствами, окре-

ними університетами та науковими інститутами, бібліотеками й архівами, державними та недержавними інформаційними центрами.

Дослідження дало підставу для обґрунтованих висновків про те, що Україна як суверенна держава, що розвивається, на етапі становлення інформаційного суспільства продовжує створення ефективної, саморегулюючої організації безпеки національного інформаційного простору. Ця загальнонаціональна структура має здійснювати постійний моніторинг інформаційних небезпек, ефективне прогнозування тенденцій їхнього розвитку, координацію використання національного ресурсу в період інформаційної агресії, забезпечувати надійну нейтралізацію інформаційних загроз вітчизняному інформаційному простору.

З метою захисту національних пріоритетів, прав та інтересів громадян у соціальних мережах та блогосфері необхідною є реалізація комплексу взаємопов'язаних заходів правового, адміністративного, організаційного, наукового, технічного, інформаційного, пропагандистського плану, а також широке залучення до справи інституцій громадянського суспільства, наукових установ, мережі сучасних бібліотек, широкого загалу активних учасників соціальних комунікацій.

Важливим орієнтиром для всіх суспільних інститутів України, у тому числі для системи бібліотечних установ, мобілізуючим на організацію протидії інформаційній агресії документом стала введена в дію Доктрина інформаційної безпеки України [13]. Вона орієнтує працівників інформаційної сфери на реалізацію «державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею гібридної війни». У документі підкреслюється зростаюче значення сучасної інфосфери як одного з найважливіших елементів забезпечення національної безпеки. При цьому звертається увага на необхідність розвитку всіх складових інформаційного простору: інформаційних ресурсів, інформаційної інфраструктури та інформаційних технологій, що в сучасних умовах є важливими чинниками піднесення рівня й темпів соціально-економічного, науково-технічного та культурного розвитку.

При вирішенні такого абсолютно необхідного завдання, як «побудова дієвої та ефективної системи стратегічних комунікацій» – скоординованого й належного використання комунікативних можливостей в інтересах дер-

жави, увага має приділятися змістовній складовій, орієнтованій на розвиток національного інформаційного простору, що відіграє основну роль в організації протистояння інформаційній агресії. Саме якісні параметри в системі інформаційних обмінів набувають у сучасних умовах вирішального значення. Успішне протистояння інформаційній агресії вирішальною мірою залежить від ефективності використання інформаційних ресурсів спротиву.

У процесі активізації свого впливу на регіони України російські інформаційні технологи намагаються враховувати нерівномірність освоєння регіонами України електронних інформаційних технологій, специфіку інформаційних обмінів у них. Там, де рівень інформаційної культури не відповідає новим технологічним здобуткам, вони намагаються використовувати традиційні, апробовані вже в минулих протистояннях форми інформаційного впливу, базовані на територіальній своєрідності.

Позитивний досвід співпраці СІАЗ НБУВ з державними аналітичними центрами України з питань протидії інформаційній агресії з боку РФ свідчить про значний потенціал аналітичних підрозділів бібліотек у розвитку системи стратегічних комунікацій в Україні. Зокрема, ідеться про можливість моніторингу та аналізу актуальних проблем суспільства на базі відкритих джерел інформації, фондів бібліотеки для потреб державних органів, та, з іншого боку, поширення суспільно важливої інформації серед населення, розширення вільного доступу до неї користувачів бібліотеки, введення в систему інформаційних обмінів інформаційно-аналітичних продуктів, орієнтованих на нейтралізацію зовнішніх негативних інформаційних впливів у національному інформаційному просторі.

У зв'язку з цим бібліотечні установи, насамперед їхні інформаційно-аналітичні підрозділи, мають акумулювати, організувати суспільний доступ до інформації, що стосується нейтралізації та протидії інформаційному впливу, що несе загрозу національній безпеці України, спрямованій на зміцнення почуття спільності між громадянами України, які проживають на тимчасово непідконтрольних і підконтрольних територіях Донецької та Луганської областей, а також між громадянами України, які проживають в інших регіонах України, сприяти введенню в систему інформаційних комунікацій переконливих матеріалів про створення у свідомості громадян України, які проживають на території Донецької та Луганської областей, позитивного іміджу України, уявлень про позитивні тренди її розвитку, про

«формування стійкого переконання серед громадян України, які проживають у Донецькій та Луганській областях, що конфлікт, який відбувається в Україні з початку 2014 року – це гібридна війна, що ведеться Росією проти України», про створення при використанні системи вітчизняних комунікацій інформаційного консенсусу в українців стосовно всіх інших аспектів національного розвитку.

Водночас треба наголосити, що розвиток системи стратегічних комунікацій в Україні створює додаткові інституційні можливості для подальшого вдосконалення механізмів протидії російській інформаційній агресії та дає шанс науковим бібліотекам визначити своє місце в цій системі за умови вдосконалення їхніх можливостей як центрів інтелектуальної обробки інформації, підвищення якості інформаційних продуктів, сервісів і послуг.

2.3. Розвиток комунікативної сфери сучасного навколібліотечного середовища

Упровадження електронних інформаційних технологій в інформаційну сферу сучасності підтвердило значення бібліотечних установ не лише як центрів збереження переважно друкованих інформаційних ресурсів. Сучасні комп'ютеризовані бібліотечні установи, що включені в систему діючих інформаційних комунікацій, центри, що акумулюють суспільно значущі електронні ресурси, відіграють зростаючу роль у керуванні інформаційними процесами, стають організаторами інформаційного середовища в культурно-освітньому розвитку інформаційного суспільства. Особливо в тих його напрямках, що не обумовлюють прагматичних наслідків у найближчій перспективі, однак є перспективними в середньостроковому й перспективному вимірах. Навколо центрів зберігання й організації використання інформаційних ресурсів, насамперед бібліотечних, групуються спочатку неформальні, що поступово формалізуються, об'єднання за інтересами тих користувачів, які першими орієнтуються в запитях суспільства на нові дії і відчують схильність до цих дій.

В умовах розвитку інформатизації, розширеного доступу до наявних інформаційних ресурсів і можливостей нового інфотворення об'єктивно виникає необхідність активізації в бібліотеках інтерактивних технологій,

налагодження ефективного зворотного зв'язку з групами користувачів стосовно актуальної тематики нового інфотворення творчого потенціалу громадян України.

Таким чином, бібліотеки дедалі більше розглядаються не лише у звичних координатах традиційного соціального інституту, оскільки рушійною силою її функціонування та розвитку є соціальні комунікації, при цьому розширюються й конкретизуються їхні функціональні та змістовні складові до рівня соціально-комунікаційного інституту [14]. Причому в сучасних умовах бібліотеки проявляються і як центри розвитку комунікаційних технологій, і як громадські центри прогнозно-аналітичної роботи в масивах інформації, що відображають нові важливі проблеми, які постають перед суспільством. До того ж бібліотека ініціює нові зв'язки із соціумом, часто використовуючи абсолютно невластиві їй раніше методи та форми [14].

У свою чергу, формування постійного кола користувачів має забезпечити перспективний напрям розвитку бібліотечної діяльності – розширене використання соціальних медіа та активне представництво в них бібліотек. Зокрема, деякі українські дослідники пропонують інформаційно-комунікаційну модель бібліотечного представництва в соціальних медіа, яка передбачає не тільки інформування, звичне для статичних вебсайтів, а й безперервну комунікацію з користувачами. Вони пропонують акцентувати увагу на комунікації, зважаючи на інтерактивність як конститутивну ознаку соціальних медіа. Запропонована модель дає можливість простежити взаємозв'язки між її елементами, з'ясувати вплив розвитку (або його відсутності) якогось одного з них на решту і визначити напрями підвищення ефективності використання бібліотекою соціальних медіа [15, с. 251].

Перспективним напрямом роботи сучасної бібліотеки може стати співпраця з міжнародними організаціями, що опікуються проблемами розвитку громадянського суспільства, розбудови правової держави, проблемами захисту довкілля, прав людини тощо. Зокрема, дослідники зазначають, що побудова зворотного зв'язку, врахування думок і реакцій цільової аудиторії на меседжі й конкретні події дає змогу вчасно діагностувати наростаючі проблеми, коригувати власні інформаційні акції. І тут бібліотека може відіграти свою роль як точка доступу до суспільно важливої інформації. Аналітичні підрозділи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадсь-

кого мають подібний досвід роботи в межах міжнародного проєкту за підтримки USAID «Програма сприяння парламенту України» [16, с. 193].

Зазначене просування бібліотеки у світову мережу логічним чином пов'язується з процесами створення цифрового інформаційно-бібліотечного простору, що являє собою ще один перспективний напрям еволюції бібліотечної діяльності. Зокрема, уже успішно функціонує проєкт Бібліотеки Конгресу США «World Digital Library» (WDL), спрямований на надання через мережу Інтернет важливих першоджерел культур усього світу, включаючи рукописи, карти, рідкісні книги, музичні партитури, музику, фільми, гравюри, фотографії, архітектурні креслення та інші матеріали. Проєкт «The European Library» (TEL) є своєрідним консорціумом національних бібліотек Європи, у якому беруть участь 48 бібліотечних установ. Ця система передбачає централізоване зберігання метаданих і децентралізоване зберігання цифрових об'єктів. Використання вебсервісів в обслуговуванні читачів передбачає можливості самостійної електронної реєстрації, оформлення запиту і видання запитуваної інформації, обслуговування у вигляді відеоконференції. Чат-консультації та месенджери є новою формою віртуального обслуговування віддаленого користувача в режимі онлайн [17, с. 169].

Таким чином, технічно й технологічно озброєні бібліотеки входять в інформаційний простір і соціальні медіа як модератори, які формуватимуть певні напрями комунікації та створюватимуть навколо них значні групи зацікавлених користувачів. Завдяки пристосуванню й перенесенню в Інтернет досвіду роботи із систематизації та оброблення інформації бібліотеки надають користувачам необхідні їм послуги вже в оновленому форматі, що більш відповідає вимогам часу.

Наступний напрям новітніх форм організації бібліотечної діяльності за характеристиками інтерактивності перегукується з попереднім. Він заснований на використанні ідеї краудсорсингу – залучення до виконання певних завдань користувачів на волонтерських засадах. Лідером щодо використання методів краудсорсингу є Національна бібліотека Австралії, що започаткувала декілька проєктів із залучення добровольців до процесів збереження культурної спадщини. Перший досвід успішного використання ідей краудсорсингу Національна бібліотека Австралії отримала під час реалізації проєкту «Picture Australia», який стартував у 2000 р. Його реалізація

забезпечила збір цифрових зображень, що відбивають історію та сучасність країни. Учасниками проекту за перші три роки стали майже 3 тис. волонтерів та понад 50 установ збереження культурної спадщини як самої Австралії, так і інших країн [18, с. 5].

Безперечною позитивною ознакою краудсорсинг-проектів для сучасних українських бібліотек є можливість виконання великих за масштабами проектів з одночасною можливістю мінімізувати витрати. Наприклад, завдання з оцифрування історичних документів Національною бібліотекою Фінляндії реалізується в межах волонтерської програми «DigitalKoot», яку розпочато в березні 2011 р. Уже після одного місяця запуску програми 25 тис. добровольців з Фінляндії, США, Швеції і Великої Британії здійснили понад 2 млн індивідуальних завдань – 1 тис. 700 год роботи [18, с. 5]. Крім того, бібліотеки не тільки виконують важливе завдання, а й залучають користувачів до спільної, суспільно значущої роботи, тим самим сприяють становленню громадянського суспільства.

Зазначені особливості застосування краудсорсингу мають надзвичайну актуальність для сучасної України. Як зауважує українська дослідниця С. Закірова, зміни в методиці комунікації та засобах медіа приводять до трансформації форм спілкування і взаємодії соціальних організацій та окремих людей. Спираючись на аналіз комунікативної теорії Х. Інніса, дослідниця зазначає, що сучасні держави та політичні організації намагаються певним чином поєднувати дію різних типів і видів засобів масової комунікації та просувати власні ідеї за межі своїх територіальних утворень чи соціальних спільнот. За допомогою сучасних медіа відбуваються вже не територіальні захоплення, а встановлення контролю за інформаційним і віртуальним простором поза межами держав. Боротьба за монополію на інформацію та конкуренція засобів масової комунікації в сучасних умовах набувають уже не державного, а глобального характеру [19, с. 445].

Одним з найбільш ефективних шляхів протидії негативним тенденціям у розвитку сучасних форм міждержавної конкуренції є винайдення і впровадження нових форм організації суспільної комунікації. Своє місце в цих процесах цілком вірогідно може зайняти і відповідним чином трансформована бібліотека. Зокрема, у рамках реалізації поетапних кроків реформи з децентралізації влади впровадження бібліотечно-комунікаційних проектів може стати об'єднувачим чинником для громад через формування

спільної ідентичності ОТГ – репрезентацію надбань кожного з учасників, представників кожного населеного пункту, що увійшли до складу громади, залучення їх до спільної культурної діяльності, популяризацію культурної спадщини тощо [20, с. 99]. Саме шляхом від приватного до загального, від ідентичності ОТГ до національної ідентичності цілої країни має торувати дорогу самодостатня й суверенна державність.

Події останніх років показують, що характерною рисою сучасного світу стає чергова актуалізація геополітичного протистояння. Відмітною рисою нової стадії міждержавних відносин, що розвиваються на тлі формування й стрімкого розгортання глобального інформаційного простору, є культурно-ідеологічна експансія. Досягнутий на сьогодні рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість якісно змінювати традиційні політичні інститути, на кшталт систем електронного голосування, електронного уряду тощо. Разом з тим змінюються форми, способи й методи політичного впливу на соціально-політичний простір як у середині держав, так і на міжнародній арені, що, у свою чергу, істотно коригує політичні відносини як такі [21, с. 10].

За таких умов поняття суверенітету, збереження традиційних цінностей, захист культурного та соціально-політичного простору держави набувають нового змісту й потребують комплексного, стратегічного підходу, який передбачатиме протидію деідеологізації та маргіналізації свідомості внаслідок трансформації раціональної свідомості суспільства в ірраціональну. Сучасну бібліотеку, озброєну зазначеним нами вище набором новітніх методів і інструментів, треба розглядати як складову державної системи стратегічних комунікацій як скоординованої й активної співпраці державних інституцій та громадянського суспільства щодо дій в інформаційному просторі.

Отже, бібліотека як соціально-комунікаційний інститут має значний потенціал. Зокрема, створення на базі бібліотек соціокультурних осередків об'єднаних територіальних громад, що сприятимуть ефективній комунікації мешканців і формуванню ідентичності ОТГ. Важливим напрямом роботи бібліотеки вже на загальнонаціональному й навіть міжнародному рівні є розширене представництво бібліотек у соціальних медіа, а також створення на базі існуючих фондів цифрової бібліотеки, що забезпечить користувачів якісним і швидким онлайн-обслуговуванням. Значно підви-

щити значущість бібліотеки як соціально-комунікаційного інституту здатне використання краудсорсингу, що дасть змогу залучити людей до суспільно корисної роботи та сприятиме таким чином формуванню підвалин громадянського суспільства. У підсумку, ефективне використання зазначеного комплексу новітніх методів організації роботи сприятиме активізації бібліотек у державній системі стратегічних комунікацій [22, с. 38].

При розгляді системи сучасних інформаційних комунікацій звертають на себе увагу інформаційні ресурси для бібліотекарів, що сприяють самооновленню сучасної бібліотечної системи. Вони нині широко представлені в мережі Інтернет і розташовуються як у загальних, так і спеціалізованих директоріях, тобто спеціальних інформаційних брамах для бібліотечних працівників. Загальні директорії мають предметні каталоги, що включають різногалузеві ресурси, у тому числі бібліотекознавчу інформацію. Прикладами загальних світових директорій є: BUBL – директорія анотованих ресурсів, що має секцію, присвячену бібліотечній науці (Велика Британія; URL: <http://bubl.ac.uk>); «Публічна бібліотека Інтернет» (The Internet Public Library; URL: <http://www.ipl.org>), що має розділ «Спеціально для бібліотекарів про Інтернет у бібліотеках», який збирає колекцію ресурсів щодо інтернет-навичок для бібліотекарів та стратегії впровадження Інтернету в бібліотеках з метою розширення бібліотечного сервісу; бібліотечний покажчик Інтернету (URL: <http://sunsite.berkeley.edu/internetindex>) та ін.

В українському сегменті Інтернету фахові інформаційні ресурси для бібліотечних працівників можна знайти на сайтах професійних бібліотечних об'єднань та бібліотек різного рівня. Зокрема, на сайті Української бібліотечної асоціації в розділі «Професійні ресурси» розміщено гіперпосилання на сайти Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ IFLA, програми «Бібліоміст», надається вільний доступ до повних текстів наукових видань Інституту проблем сучасного мистецтва, сайтів бібліотечних асоціацій зарубіжних країн, бібліотек України загальнодержавного значення, бібліотек міст Києва та Львова [23].

У розділі «Професійні ресурси» можна також ознайомитися з програмами та проектами зі створення й реалізації різноманітних бібліотечних онлайн-сервісів (проект «Карта бібліотек України»); із співпраці бібліотек з громадськими організаціями і владними структурами (проекти «Активні громадяни», «Мережа пунктів доступу громадян до офіційної інформації»,

«Бібліотека – громада: відкритий простір»; публічні бібліотеки – мости до е-урядування); навчальними проектами (проект «Бібліотеки і виборчий процес: навчаємо бібліотекарів і виборців конституційних прав», «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек»), які реалізуються УБА за сприяння та співфінансування ЄС, США, бібліотечних асоціацій різних країн, міжнародних і благодійних фондів.

У рамках програми «Бібліоміст» на сайті УБА корисні для бібліотекарів ресурси структуровано за рубриками: у скарбницю бібліотекаря; бібліогід; бібліоновини; ресурси з адвокації; бібліотечні блоги; ІТ-ресурси; тренінги; посібник проекту «Навчально-інноваційна бібліотека»; соціально-економічна цінність бібліотек; ІТ-довідник сталого розвитку; тренерський портал. Досвід роботи бібліотек висвітлює розділ «Успіхи бібліотек», який надає інформацію про діяльність місцевих громад і впровадження в бібліотечну практику інформаційних технологій, інформує про підтримку бібліотек органами влади тощо [24].

Бібліотекознавчі ресурси на сайті Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського представлено як акумульовані документальні ресурси з питань бібліотекознавства, документознавства, архівознавства, книгознавства. Надається доступ до каталогу бібліотекознавчої літератури, бібліотекознавчих видань України, публікацій співробітників НБУВ, видань НБУВ, інформаційних матеріалів у галузі бібліотечних електронних ресурсів і технологій тощо. Серед останніх розміщено гіперпосилання на сайти IFLA; «БібліоСинергія» [партнерський проєкт бібліотек вишів, спрямований на створення професійного середовища (сайту) для спілкування однодумців і втілення нових практик для підтримки наукових досліджень]; «Бібліотечному фахівцю» (сайт розраховано на фахівців публічних бібліотек України); наукового проєкту Національної бібліотеки ім. Ярослава Мудрого «Українська бібліотечна енциклопедія»; сайту УБА; бібліотечних блогів [25].

Аналогічні фахові ресурси для бібліотечних працівників можна знайти на сайтах інших національних, публічних, спеціалізованих бібліотек України. Це переважно інформація загального характеру, використання якої потребує додаткового часу та аналітичних зусиль для пошуку і виокремлення з її масиву більш конкретних відомостей, надання їм певного рівня згортання, приведення до оптимального формату для використання в кож-

ному окремому випадку. Нові можливості в поширенні більш конкретної та адресної фахової інформації для бібліотекарів виникли в результаті розвитку сучасного середовища соціальних мереж, зокрема створення й постійного вдосконалення бібліотечних мережеских представництв. Вони стали новим інструментом для професійного розвитку бібліотекарів, за допомогою якого відбувається формування фахової інформаційної ресурсної бази для бібліотекарів [26].

Дослідники зазначають, що професійні мережескі спільноти є зручним інформаційним майданчиком і сучасною формою оперативного інформування потенційно необмеженої аудиторії. Коли більшість не тільки згодна використовувати інформацію, а й прагне оцінювати, коментувати її, заявляти про свою позицію та, головне, здатна створювати професійно значущий контент, вартий подальшого репостингу, спільнота стає середовищем продуктивної співпраці однодумців щодо відстеження тенденцій розвитку бібліотечної теорії й практики, узагальнення досвіду, обміну цікавими напрацюваннями, ідеями та знаннями. Соціальні медіа демонструють інтереси аудиторії, а руйнування традиційних механізмів передавання інформації підвищує динамічність використання контенту, створеного в результаті діалогової взаємодії [27, с. 68–73].

Аналіз можливостей використання бібліотечних представництв у соціальних мережах як джерела професійних інформаційних ресурсів для бібліотечних фахівців доречно здійснювати, спираючись на засади ресурсної та соціокультурної концепцій інформаційного середовища як простору соціальних комунікацій [28, с. 6]. Ресурсний або технічний підхід до трактування інформаційного середовища передбачає його розгляд у контексті збереженої й циркулюючої в ньому інформації, яка служить певним людським цілям, що є стосовно цієї техніки зовнішніми умовами функціонування. У рамках соціокультурної концепції інформаційне середовище представлено як засіб комунікації, що забезпечує передавання фактичних відомостей. Поєднання цих двох концепцій створює об'єктивні засади теоретичного пояснення та обґрунтування бібліотечних мережеских представництв як засобів соціальної комунікації, зокрема бібліотечної, що виступають як платформи для розміщення фахових інформаційних ресурсів для бібліотекарів і майданчиків для професійної комунікації бібліотечних працівників.

Дослідники, які розглядають бібліотеку як упорядкований центр документально-інформаційних ресурсів, відзначають можливість створення на його основі нових комплексних та спеціалізованих ресурсів і сервісів із заданими параметрами [29]. При цьому ресурсну складову бази знань становлять не окремі документи, а вже опрацьовані інформаційні ресурси – електронні каталоги, бази даних, повнотекстові, мультимедійні, цифрові бібліотеки, електронні виставки та колекції. Завдяки комунікаційній складовій, яка визначає засоби інтелектуального доступу та поєднує всі ці інформаційні ресурси у єдиний комплекс, з'являється можливість отримати якісно новий ресурс, орієнтований на ефективне отримання знань і документальних джерел наукової інформації.

Інтеграція бібліотечних ресурсів на єдиній програмній платформі та за єдиною концепцією представлення знань виявила оригінальні можливості отримання нових комплексних інформаційних бібліотечних продуктів і сервісів. Тому наявність в електронному фонді, крім документів, що надійшли на зберігання, також і корпоративних бібліотечних знань, опрацьованих на тій же технологічній основі, дає змогу залучити їх для повноцінного подання користувачам інтелектуального здобутку наукової бібліотеки [29].

Оновлені бібліотеки стають публічними просторами, майданчиками для спілкування, а не просто центрами використання друкованої продукції. Вони змінюються інфраструктурно й контентно, кожна бібліотека має своє спрямування та специфіку. Зокрема, бібліотека URBAN – це відкритий простір, де увага акцентується на питаннях архітектурного проектування міст, соціального життя, побудови зв'язків, життя людини в місті. У 2017 р. ця бібліотека отримала статус «Бібліотека року» від Всеукраїнської асоціації бібліотек. З-поміж інших спеціалізованих бібліотек у Львові існує сенсотека для людей з вадами зору, смарт-бібліотека для дітей, пазл-бібліотека, медіатека. В оновлених бібліотеках зроблено чітке зонування: створено простори для читання, лекторії, оснащено приміщення сучасним обладнанням, забезпечено вільний доступ до Інтернету.

На фейсбук-сторінці Національної історичної бібліотеки (URL: <https://www.facebook.com/historicallib>) інформація щодо конференцій підпорядкована іншим завданням. Вона носить анонсуєчий характер і заохочує бажаючих узяти участь у конференції до тематичних ресурсів з фондів бібліотеки, які можуть допомогти в підготовці доповіді чи написанні наукових

праць. Наприклад, повідомлення про те, що в Одеській національній науковій бібліотеці відбудеться круглий стіл «Культурне розмаїття Південної України – вагомий чинник європейської інтеграції» супроводжується гіперпосиланнями на краєзнавчі ресурси НІБУ.

Краєзнавчі ресурси НІБУ є комплексним ресурсом, який надає доступ до збірників матеріалів всеукраїнських науково-практичних конференцій з краєзнавства, бібліографічних покажчиків з питань теорії, методики й практики бібліотечного краєзнавства, відомостей про наукові дослідження в краєзнавчо-бібліотечній діяльності, про інноваційні методи та технології в бібліотечному краєзнавстві тощо. До того ж путівник по краєзнавчих веб-ресурсах забезпечує централізований доступ до краєзнавчих вебресурсів обласних універсальних наукових бібліотек, Одеської національної наукової бібліотеки, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки (м. Київ), бібліотек університетів, об'єднань краєзнавців, наукових установ [30].

Разом з розширенням можливостей для вдосконалення фахової підготовки бібліотечних працівників важливим напрямом бібліотечної діяльності в сучасних українських реаліях є активна участь у процесі масштабного реформування держави й суспільства. Бібліотеки мають можливість систематизації й структурування великих обсягів інформації для її ефективного використання державою, політичними партіями та громадським суспільством не тільки як знаряддя пропаганди, а і як засіб легітимізації реформ, ініційованих парламентом, урядом або головою держави.

Окрему увагу в цьому напрямі має бути звернено на налагодження співпраці з «лідерами думок» мережевого громадянського суспільства. На меті має бути забезпечення ще одного завдання – донесення об'єктивної інформації про результати реформування через «перші руки». Адже інформація, яка надходить індивіду з неофіційних джерел, зазвичай, сприймається з більшою довірою до її достовірності, ніж офіційні дані та новини. Відтак «лідери думок» мережевого громадянського суспільства мають стати одними з найбільш дієвих «агентів впливу», які поступово зможуть змінювати громадську думку та суспільні настрої, доносячи об'єктивну інформацію про життя країни передусім до найактивніших користувачів таких соціальних мереж – молоді й людей середнього віку, які у свою чергу впливатимуть на власне коло оточення людей більш зрілого віку [31, с. 248].

Разом з тим досягнення ефективності впровадження та реалізації зазначеного різновиду інформаційного забезпечення потребує постійного фахового супроводу, який доцільно засновувати на використанні елементів методики інформаційно-психологічних впливів, що передбачає отримання визначеною цільовою аудиторією інформації, яка змінює її поведінку. Бібліотеки як сучасні інформаційні центри мають не лише добиватися ефективного використання інформаційних ресурсів у системі національних інформаційних комунікацій, а і відстежувати реакцію аудиторії на цей процес. Фаховий супровід є необхідним також з огляду на існуючу загрозу використання соціальних мереж різного роду деструктивними силами.

Отже, ефективність використання системи соціальних комунікацій, у тому числі соціальних мереж, як засобів інформаційного забезпечення реформ не закінчується створенням і поширенням певного контенту, а потребує постійного моніторингу реакції аудиторії на інформацію, відповідного її коригування, а також відстеження та нейтралізації деструктивних повідомлень і акаунтів. У цьому напрямі важливу роль здатні відігравати інформаційно-аналітичні центри, які, у свій час, було створено в багатьох провідних бібліотеках світу. Аналогічний центр – СІАЗ працює і в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського.

Серед головних завдань фахівців зазначених підрозділів є протидія небезпекам, що виникають і у зв'язку з особливостями формування ліберального інформаційного простору. Як зауважував організатор та ідейний натхненник польських реформ Л. Бальцерович, «тенденція до негативізму» у висвітленні дійсності засобами масової інформації, схоже, є неминучим наслідком свободи, так само як «тенденція до захвалювання» завжди супроводжує диктатуру [32]. Згідно з другим законом діалектики будь-яке явище має дві сторони, а тому свобода слова, яка є неодмінною ознакою демократичного суспільства, за певних умов може набувати деструктивних якостей і спокушати ЗМІ до зловживань у гонитві за рейтингами або з міркувань особистого марнославства окремих людей.

Як зазначає Л. Бальцерович, сила тенденції до негативізму в ЗМІ залежить переважно від масштабу особистості виробників суспільно значущої інформації, насамперед від їхнього інтелектуального рівня. Адже необхідні розум та знання, аби усвідомити складність великих процесів і той факт, що певні негативні явища – побічний ефект значних позитивних процесів,

а не наслідок змови. По-друге, від характеру журналістів, їхньої здатності протистояти спокусі зіграти «на публіку» та полестити «масам». Це свого роду опортунізм, типовий для вільного устрою. За диктатури підлещуються до володарів. Помітна «тенденція до негативізму» в представленні реалій власної країни не настільки загрозна, якщо тут уже укорінився належний політичний устрій. Натомість, вона вкрай небезпечна в державі, яка прагне до такого устрою і вже зробила важливі кроки на цьому шляху. Адже це може настільки вплинути на рішення людей, що рух у напрямі реформ буде заблоковано [32].

Такі особливості істотно актуалізують значення інформаційного супроводу реформ, оскільки без щоденного, масованого, позитивного контенту в усіх можливих і доступних широкому загалу засобах масової інформації переломити негативний настрій громадян буде дуже складно. Тим більше що зазвичай більшість реформ розпочинаються запізно й проводяться в не найкращих умовах, а очікувати швидких позитивних змін, які відчує більшість населення, також не варто. Однак цілком реально й необхідно розгорнути широку роботу з інформаційної підтримки реформ, яка допоможе поступово змінити ставлення громадян і реалізувати в суспільній свідомості відому «теорему Томаса»: «якщо ситуація мислиться як реальна, вона є реальною за своїми соціальними наслідками». До того ж треба пригадати слова «найбільшого реформатора в країнах Євросоюзу», за версією аналітичного центру «European enterpris institute», Л. Бальцеровича: «Пропаганда поразок не повинна перебивати пропаганди успіхів» [32].

Щодо конкретного наповнення інформаційного супроводу реформ в інформаційних комунікаціях як потужного фактора успішної трансформації особливо важливою є розроблення і втілення в життя згаданої вище системи зворотного зв'язку між громадянами та відповідними державними органами в кожній сфері, що реформується. Ключовими напрямками роботи в таких умовах має стати поширення інформації про реальні успіхи й досягнення у сфері реалізації реформ. Широку підтримку ці процеси можуть мати при висвітленні в засобах масової інформації успішних прикладів реалізації приватної ініціативи в різних видах малого й середнього підприємництва, репортажі з провідних промислових та аграрних підприємств, повідомлення про успіхи вчених, перемоги талановитих студентів і учнів на світових змаганнях тощо [33].

Активну роботу в цьому напрямі як у масштабах об'єднаних територіальних громад, так і в масштабах країни здатні проводити бібліотеки. Зокрема, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Національна юридична бібліотека, Фонд Президентів України Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського у своїх інформаційно-аналітичних виданнях «Україна: події, факти, коментарі», «Шляхи розвитку української науки», «Громадська думка про правотворення», «Інститут президентства у зарубіжних ЗМІ» постійно публікує підготовлені власними фахівцями аналітичні матеріали, що інформують про стан і перспективи реформування країни, висвітлюють позитивний досвід у сфері децентралізації, розвитку міжнародного співробітництва, досягнення в економічній, науковій, освітній сферах тощо.

З огляду на зазначену роль бібліотек у пропагуванні та підтримки реформування в Україні особливої ваги набуває розвиток бібліотечної діяльності в напрямі розширення представництва в соціальних медіа. Вони є одним з найбільш затребуваних каналів у системі сучасних соціальних комунікацій, що спонукало більшість її учасників, у тому числі й бібліотеки, які займають одну з ключових позицій в інформаційній структурі суспільства, удосконалювати способи присутності в комунікативному просторі з урахуванням змін у культурній моделі поведінки нового покоління користувачів. Активне використання бібліотеками нових віртуальних форматів спілкування в системі соціальних комунікацій покликано допомогти їм утримати свої позиції в сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі, створити комфортні умови для своїх користувачів, підвищити рівень їх обслуговування.

Водночас у контексті прискореного розвитку інформаційно-комунікативних й інтернет-технологій в інформаційному суспільстві, що значно розширюють простір як соціальної комунікації загалом, так і бібліотечної зокрема, значний інтерес викликає дослідження віртуальних комунікативних взаємодій бібліотек, зокрема таких, що здійснюються через їхні представництва в соціальних мережах. Виступаючи інструментом взаємодії бібліотек з користувачами й суспільством у цілому, мережеві представництва сприяють розгортанню процесу спілкування, який у соціології та психології отримав назву «комунікативні практики» [34].

Сьогодні поширення комунікаційних практик, що складаються всередині інтернет-спільнот, до яких належать і представництва в соціальних

мережах, стають необхідною складовою ефективною адаптації до соціокультурних реалій інформаційного суспільства. Як стверджує В. Сергодєєв, комунікативні практики становлять основу функціонування мережових інтернет-спільнот, які можна розглядати як особливий вид соціального об'єднання користувачів, що інтегруються навколо загального дискурсу у віртуальному просторі при тривалій та емоційній залученості до процесу комунікації. У мережових комунікативних практиках беруть участь як безпосередньо користувачі, так і технічні об'єкти й соціокультурні артефакти (комп'ютерні, технічні засоби, контент тощо). Кінцевою метою комунікації в інтернет-співтовариствах є інформаційне забезпечення соціальної спільноти за допомогою соціальних комунікацій при збереженні їхньої індивідуальності, що дає можливість досягти власних інструментальних цілей, якими можуть виступати рішення повсякденних завдань, навчання, збір інформації, професійний або ігровий інтерес, спілкування з іншими членами спільноти [35, с. 135].

Важливою для бібліотечної діяльності є сутність активних практик дистанційної роботи з користувачами, що полягає у створенні можливостей для них в активізації тематичних інформаційних обмінів. У цьому контексті бібліотеки отримують можливість підвищити ефективність використання своїх фондів, підняти фаховий рівень дискусій та обговорень, здійснювати вплив на позитивне й соціально орієнтоване інформаційне наповнення комунікації.

Переважання в інтернет-спільнотах певних видів комунікативних практик залежить від позицій соціальних акторів, співвідношення комунікативності й домінантності в соціально-мережових структурах, ступеня реалізації та накопичення соціального капіталу (прояви довіри), від конкретних цілей членів віртуальних об'єднань. Активне просування бібліотек у сферу комунікативних практик може стати важливим чинником позитивного розвитку комунікативної сфери українського суспільства.

Разом з тим активне використання бібліотеками мережових комунікаційних практик дає їм змогу ефективно долучатися до реалізації завдань стратегічних комунікацій. Важливим напрямом бібліотечної діяльності в реаліях глобального інформаційного простору, що вирізняється надзвичайною насиченістю, є цілеспрямована фахова аналітична діяльність. Адже, як слушно зазначають деякі фахівці, «зміст аналітичної роботи поля-

гає а приведенні розрізнених відомостей у логічно обґрунтовану систему залежностей (просторово-часових, причинно-наслідкових та ін.), що дають змогу дати правильну оцінку як усієї сукупності фактів, так і кожного з них зокрема» [36, с. 60].

Тому досить актуальним для вдосконалення системи стратегічних комунікацій є своєчасний аналіз реальних і потенційних інформаційних загроз для належного на них реагування. Результати інформаційно-аналітичної роботи СІАЗ НБУВ органічно вписуються в процеси реалізації державою стратегій розвитку.

Особливої ваги залучення сучасних бібліотек до проблем стратегічних комунікацій набуває в умовах, коли поняття стратегічних комунікацій дедалі частіше починає з'являтися в нормативних та аналітичних документах різного рівня в Україні. По суті, легітимація поняття «стратегічні комунікації» вже відбулася у Воєнній доктрині України, затвердженій Указом Президента України від 24 вересня 2015 р. «Бібліотека – як суб'єкт соціальних комунікацій – у процесі своєї інформаційної діяльності, створюючи умови для вільного доступу до інформаційно-знаннєвої, інтелектуальної, об'єктивної інформації, виступає ще і як суб'єкт стратегічних комунікацій, посередник між владою та суспільством, що впливає на поінформованість громадян, що, у свою чергу, формує національну самосвідомість, дотримання принципів державного суверенітету й територіальної цілісності» [37, с. 179].

Треба зауважити, що науковим бібліотекам не варто чекати, доки буде прийнято державні рішення щодо залучення їх у систему стратегічних комунікацій. Необхідно продовжити переорієнтування бібліотечного маркетингу на читача й активніше пропонувати та просувати власні інформаційні сервіси й послуги. Зокрема, орієнтовані на таких корпоративних користувачів, якими є органи державної влади.

Позитивний досвід співпраці СІАЗ НБУВ із РНБО України з питань протидії інформаційній агресії з боку РФ свідчить про значний потенціал аналітичних підрозділів бібліотек у розвитку системи стратегічних комунікацій в Україні [16, с. 198].

Враховуючи вищевикладене, науковці інформаційних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського – Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національної

юридичної бібліотеки (НЮБ) та Фонду Президентів України (ФПУ) – протягом 2019–2021 рр. виконували фундаментальну НДР «Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства». Ідея дослідження полягала в утвердженні зростаючої ролі оновлених бібліотечних установ як джерела забезпечення якісною інформацією стратегічних системоутворювальних комунікацій. Також у процесі проведення дослідження дослідники шукали підтвердження гіпотези про зростаюче значення оновлених бібліотечних установ як центрів акумуляції, збереження, організації використання інформаційних ресурсів у стратегічних комунікаціях інформаційного суспільства.

Під час роботи над НДР проводилося вивчення запитів різних категорій користувачів в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек, аналізувався процес розвитку системи інформаційних комунікацій у системі комунікацій інформаційного суспільства, досліджувалися проблеми якісного змістовного наповнення цих комунікацій як обов'язкового фактора підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів в еволюції нового суспільства; зростаючої необхідності у зв'язку із цим розбудови науково-інформаційних структур, насамперед при оптимальному їх використанні, – бібліотечних, що мають стати центрами консолідованої національної системи наповнення стратегічних комунікацій суспільно значущою, необхідною для вирішення актуальних завдань національного розвитку інформацією.

Разом з тим проводився аналіз наявного досвіду роботи підрозділів провідних вітчизняних і зарубіжних бібліотечних установ у використанні ресурсів глобального інформаційного простору, національного інформаційного виробництва та базових національних інформаційних ресурсів у фондах бібліотек, підготовки їх до оптимального використання в страткомах. Таким чином науковці провідної бібліотеки України вносять значний внесок у справу наповнення реальним змістом тези про те, що вітчизняні наукові бібліотеки мають стати важливим суб'єктом стратегічних комунікацій у процесі своєї науково-інформаційної діяльності.

Зважаючи на зазначений вище складний комплекс завдань, які стоять перед інформаційно-аналітичними структурами наукових бібліотечних установ, цілком виправдано, що вони перетворюються в спеціалізовані структури з дослідження закономірностей розвитку інформаційної сфе-

ри сучасного суспільства, процесів сучасного інфотворення, оброблення продукованих інформаційних ресурсів і їх аналізу. Дедалі більшою мірою бібліотечні установи, що є важливою складовою інфосфери сучасного суспільства, включають у себе виробничі елементи інформаційного суспільства, орієнтовані на перероблення найважливішого масиву предметів праці постіндустріального суспільства – його інформації.

У сучасному суспільстві, таким чином, зростає значення продукування інформаційних ресурсів, особливо – наукової інформації. Цей процес знаходить своє відображення в стратегічних комунікаціях, що є орієнтиром інформаційної якості. До цього процесу зростає увага державних органів. Позитивний досвід передових країн світу щодо інтенсивного використання на практиці державного управління кількісних методів аналізу наукової активності має великий вплив на відповідні дослідження, що проводяться в Україні ¹, сприяє їх інтенсифікації.

¹ Див. про це: розд. 5.

АНАЛІТИЧНА, ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

3.1. Український стратегічний наратив: досвід і проблеми побудови

Повномасштабна реалізація внутрішньої та зовнішньої політики будь-якої держави сьогодні є неможливою без дієвої та продуктивної системи стратегічних комунікацій. Для України це особливо актуально, оскільки наша держава змушена вирішувати життєво важливі питання збереження та відновлення власної територіальної цілісності, припинення бойових дій на Сході країни, розв'язання гострих внутрішніх економічних та соціальних проблем, формування суспільства національної єдності. З огляду на це, розбудова та ефективна діяльність стратегічних комунікацій набувають статусу першочергового завдання, яким мають опікуватися органи державної влади.

Українські владні структури звернули увагу на проблему стратегічних комунікацій тільки після початку військового протистояння з Російською Федерацією та втрати частини території. Після 2014 р. з'явилося декілька документів стратегічного характеру, котрі на державному рівні визнали важливість стратегічних комунікацій та необхідність їх розвитку [Воєнна доктрина України (третя редакція, 2015 р.), Доктрина інформаційної безпеки України, Дорожня карта Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО].

Проте нещодавно ситуація змінилася. Оскільки військові дії на Сході України, на жаль, тривають, територіальна цілісність України не віднов-

лена, а загроза повномасштабної агресії проти нашої держави зберігається, вкрай дивною та незрозумілою є відсутність бодай згадки про стратегічні комунікації, як і взагалі про інформаційну складову протистояння України агресивним діям Російської Федерації, у Стратегії воєнної безпеки України, затвердженій у березні 2021 р. Зважаючи на ці обставини, надзвичайно важливо сконцентрувати сили наукової спільноти та експертного середовища на приверненні уваги органів державної влади та їх представників, по-перше, до агресивних дій Росії проти України в інформаційному просторі, по-друге, до стратегічних комунікацій як одного з найпотужніших засобів організації та підтримування протистояння зовнішнім викликам, по-третє, до необхідності забезпечення повноцінного та ефективного функціонування стратегічних комунікацій задля розв'язання болючих проблем сьогодення України.

Стратегічні комунікації, на думку М. Чеховської та А. Рагнева, є «динамічним цілеспрямованим процесом, що складається з комплексу заходів, інформаційних операцій (як короткочасних, так і довготривалих) тощо, спрямованих на конкретну аудиторію» [1], але цей процес водночас є системним утворенням, що інтегрує в себе багато різноманітних форм, методів, технологій, підходів та варіантів їх використання. Але серцевиною цієї системи є поняття стратегічного нарративу, те, що, на думку українського дослідника Д. Дубова, складає «центральный предмет стратегічних комунікацій, те, що є їх суттю» [2]. Усі згадані форми та методи з цієї точки зору можна вважати засобами трансляції, а структури стратегічних комунікацій, що їх застосовують, – трансляторами або медіаторами стратегічного нарративу.

Постає питання: а чи наявний в українських стратегічних комунікаціях цей стратегічний нарратив? Судячи з тексту згаданої вище Дорожньої карти Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між РНБО України та МС НАТО, у 2015 р. його не було, оскільки одним із завдань стратегічного рівня в документі зазначено «Огляд можливих існуючих варіантів національної стратегії так званого національного нарративу; надання допомоги в розробці національного нарративу України» [3].

Виходячи з особливостей побудови та функціонування теперішнього українського інфопростору, а саме його розподілу між олігархічними структурами, котрі просують виключно власне бачення економічної та полі-

тичної ситуації, що призводить як до повної передбачуваності їхньої реакції на події, так і, в крайньому разі, до нехтування ними державними інтересами України на користь тих, хто забезпечує фінансування, а також, враховуючи концептуальну слабкість суто державного (чи урядового) інформаційного сектора, можна дійти висновку, що стратегічний наратив у сучасній Україні проявляється не досить помітно.

Насправді стратегічний наратив можна вважати проектом будинку, який будівельна компанія, а в нашому випадку це ті самі структури, що працюють чи мають працювати над стратегічними комунікаціями, хоче звести. Очевидно, що, не маючи проекту, навіть найкращі будівельники не зможуть нічого побудувати. Отже, аби система стратегічних комунікацій працювала, а Україна пододала інформаційну, а відтак і збройну агресію, наша держава повинна сформувати власний стратегічний наратив.

Переважно дослідники визначають стратегічний наратив як історію. Зокрема, Г. Дімітріу вважає, що це «приваблива історія, що може пояснити події переконливо і з якої можна зробити висновки» [2, с. 15]. Інші дослідники деталізують поняття, зазначаючи, що це «одна чи кілька пов'язаних між собою функціональних історій, що, як правило, засновані на реальних подіях, значення яких у ході на рації модифікується, а також мають чітку, логічну, естетичну побудову, делікатно підібрану фактичну доказову базу та спрямовані на подальшу корекцію світосприйняття й поглядів потенціальних реципієнтів наративу» [1, с. 36]. «Одна чи кілька» насправді є питанням дуже важливим, оскільки воно актуалізує проблему співвідношення і взагалі наявності запропонованих дослідниками понять «метанаративу», «гранд-нاراتиву», «малих наративів». Зокрема, М. Ожеван дотримується думки про те, що усі інші наративи є похідними, субнاراتивами від мета- чи гранд-нاراتивів, які є центральними елементами наративної схеми, через що мають позиціонуватися особливо [4, с. 30–40, 32–33]. Так само гранд-нاراتиви можна вважати своєрідними пояснювальними ілюстраціями, похідними від певних ідеологічних настанов, останні можуть існувати у вигляді гасел чи тверджень. Рух меседжу в такий спосіб набуває колоподібного характеру, адже твердження спричиняє появу гранд-нاراتиву, а він так само розпадається на кілька малих наративів, що, в разі успішного сприйняття їх реципієнтами, сприяє формуванню у свідомості цих реципієнтів згаданих тверджень, тобто відтворенню гранд-нاراتиву.

Отже, стратегічний нарратив – це не тільки і не стільки історія (в розумінні «оповідь»). Д. Золотухін слушно зауважує, що «це непублічна інструкція про те, як із наявного конструктора історичних міфів, маркетингових підходів, популярних ідей, суспільних настроїв та багато іншого створити механізм продукування успішних (здатних до самореплікації) історій, які позитивно сприйматимуться українськими цільовими аудиторіями» [5]. Опираючись на ці уявлення, досить складно передбачати фіксування стратегічного нарративу у вигляді тексту на якомусь матеріальному носії, а також оприлюднення цього тексту.

Однак при цьому Д. Золотухін вважає, що «український нарратив не може бути продуктом державної діяльності, а тільки результатом досліджень і роздумів українських експертів, які спроможні відтворити ідеї, що будуть релевантними для широких українських аудиторій» [5]. Повністю погодитися з цією думкою складно, адже, по-перше, «експерти» можуть «роздумувати» занадто довго, по-друге, реалізовувати (транслявати) вироблений нарратив все одно має держава, в протилежному випадку цей нарратив втратить статус стратегічного і перетвориться на один із багатьох малих «приватних» нарративів, на кшталт одного з тих, що ними і тепер послуговуються українські ЗМІ. Безперечно, основну креативну роботу мають виконувати експерти, інша справа, що запросити цих експертів, забезпечити їх необхідним матеріалом (результатами соціологічних, психологічних, економічних, демографічних тощо досліджень), забезпечити всебічний аналіз результатів їхньої роботи та впровадження цих результатів має і здатна тільки держава.

Упровадження, точніше, трансляція стратегічного нарративу, є, можливо, завданням, співставним за складністю та відповідальністю з генеруванням цього нарративу як такого. На думку М. Ожевана, «справжня проблема з нарративами й нараторами (оповідями та оповідачами) (...) полягає в тому, що вони часто демонструють неспроможність адекватно “перекласти” свої меседжі на мову нарративів, типових для інших культур і народів» [4, с. 32]. Насправді все ще складніше, адже «перекладати» треба не тільки на мову «інших культур і народів», а й на мову певних частин вітчизняного суспільства, або, як пише сам М. Ожеван, на мову «тих, хто внизу». Невправний, недалекоглядний або просто інакше налаштований медіатор може звести нанівець будь-який найефективніший нарратив. Тому дбати за поширенням

нарративу має все-таки держава за умови, що вона справді прагне виконувати ці функції.

За умов, що склалися, зокрема через агресивну політику Російської Федерації в інфопросторі, стратегічний нарратив, який має сформувати Україна, у найближчій часовій перспективі має насамперед нівелювати ті меседжі, які упродовж тривалого часу поширював наш «північний сусід», тобто український стратегічний нарратив має бути контрнарративом, спростовуючи ті твердження, що транслює Росія. Українські науковці на підставі аналізу дописів у соцмережі «ВКонтакте» виокремили кілька нарративів російської пропаганди, поширені в російському та українському сегментах Інтернету, а саме: «Крим, Донбас і південний схід України – це Росія», «СРСР – потужна імперія, Сталін – герой», «Україна – це невдала тінь Росії» та «Україна – це штучний проєкт Заходу» [6].

Очевидно, що таких нарративів можна виокремити набагато більше (автори згаданого дослідження фокусувалися саме на історичній пропаганді), але серед наведених два останні, безперечно, є гранд-нарративами, покликаними формувати в українців комплекс меншовартості через приниження української мови та культури, фальшування української історії, звеличення російської культури та історії як оригінальних, великих, визначних, відповідно люди, які належать до них, сповідують їхні цінності, є такими самими, що своєю чергою має викликати бажання в реципієнта асоціювати себе з цими «великими» історією та культурою, відмовившись від неоригінальної та «невеликої», невидатної та невизначної української культури.

Цілком слушно зауважує М. Ожеван, що «міжкультурні комунікації ніколи не бувають безконфліктними. Особливо у випадку Kulturkampf, коли одна із культур претендує на винятковість, на владні позиції стосовно іншої, що буцімто є менш вартісною» [4, с. 32]. Це очікувано призводить до «війн нарративів». Отже, українська держава, що втягнена в таку війну нарративів, повинна запропонувати власне бачення української історії та культури, використовуючи методологію формування та поширення відповідних нарративів.

Нарратив може проявлятися в найрізноманітніших формах: в інтонаціях та лексичі телеведучих, у лексичі та назвах матеріалів ЗМІ, у доборі музичних творів для ротатії на радіо та для виконання в концертах, в особливос-

тях формування телепрограми, оформленні приміщень чи вулиць до свят, у сценаріях рекламних роликів тощо. Д. Золотухін стверджує, що наратив «є центральним елементом будь-якої комунікації, якою б за тривалістю чи за формою вона не була» і слушно вбачає його в «кожному успішному мемі останнього десятиріччя» [5]. Тому все це має бути в полі зору стратегічних комунікацій та їх головного актора.

На жаль, поки що урядові структури української держави цього не усвідомлюють. На підтвердження можна навести приклад того, як держава дбає про свої стратегічні комунікації та наратив. Ідеться про проєкт Українського інституту зі створення онлайн-каталогу сучасного українського сувеніру. Як зазначено на сайті установи, «каталог створюється для українських дипломатичних установ та представництв за кордоном. Таким чином, офіційні представники держави знайомитимуть світ з Україною через професійно сформовану добірку об'єктів, які представляють історію, традиції, ідентичність та культуру України» [7].

За результатами конкурсу, переможцями стали два проєкти: «Квіти та птахи» й «Серія». У першому задумі автори, як зазначено, «надихались українським мистецтвом килимарства та козацької вишивки, зокрема книгою «Квіти та птахи» видавництва «Родовід» [7]. Хоча спиратися на одну, бодай хорошу та ґрунтовну книгу – це надто незвична практика, коли йдеться про імідж держави, але традиції українського килимарства та вишивки, принаймні, справді можуть вважатися автентичними і виконувати покладену на них презентативну місію.

А от проєкт «Серія» – про серії типових будинків українських міст 1970–1990-х років. За інформацією інституту, «графіка створена на основі фасадів будинків серій: БПС, КТ, “чешки”» [7]. Насправді вже сама назва «чешки» вказує на те, що цей культурний продукт родом із тодішньої Чехословаччини, отже, для України не є автентичним. З іншого боку, будинків, подібних до згаданих, у 70–90-ті роки ХХ ст. зводилося багато, по-перше, по всьому тодішньому Радянському Союзу, по-друге, по всіх країнах тодішнього соціалістичного табору, а по-третє, внаслідок певних впливових на той час архітектурних та містобудівних тенденцій, по багатьох країнах світу. Такі будинки можна досі побачити в різних містах світу, тому говорити про те, що такі будинки є оригінальним і неповторним саме українським досягненням – некоректно.

Утім Е. Джапарова, перша заступниця міністра закордонних справ України, вважає, що «ці дизайн-концепти представляють не тільки привабливі та якісні об'єкти, а в першу чергу, – захопливі та глибокі історії про Україну та людей, які тут живуть» [7]. У чому полягає «захоплення» та «глибина» історій про «чешки» та будинки БПС та КТ, наразі зрозуміти теж дуже складно.

Український інститут є державною установою з відповідним фінансуванням. Він позиціонує себе як «експертна, стала та авторитетна організація», «що має системотворчу роль у міжнародній репрезентації України через потенціал культури» [7]. Отже, за гроші українських платників податків міжнародна репрезентація України відбуватиметься через дарування сувенірів із зображенням того, що, по-перше, є не зовсім українським, по-друге, є зовсім не унікальним, адже воно у великій кількості представлено в інших країнах світу.

Цей окремих, до того ж нещодавній приклад, образно кажучи, ллє воду на млин Д. Золотухіна та його позиції, відповідно до якої держава не повинна бути залучена до розробки стратегічного нарративу. З іншого боку, цей дуже невдалий кейс може стати для української державної влади своєрідним застереженням щодо визначення подальшої діяльності в цьому напрямі.

Однак історія української державності подає нам зовсім інший приклад того, як держава може опікуватися своїми стратегічними комунікаціями. Ідеться про світові гастролі Української республіканської капели у 1919–1924 рр., що охопили 17 країн, від Польщі до Бразилії, завдяки яким всесвітню популярність здобув відомий твір М. Леонтовича «Щедрик».

Як стверджує українська дослідниця Т. Пересунько, у січні 1919 р. С. Петлюра звернувся до О. Кошиця і К. Стеценка, голови музичного відділу Міністерства освіти і мистецтв, з ідеєю створити хор для закордонної подорожі [8, с. 12]. Чому саме тоді? Бо в січні ухвалювали низку постанов і законів про створення дипломатичних місій України у Європі, також у січні 1919 р. у Парижі розпочинала роботу Паризька мирна конференція, що мала за підсумками завершення Першої світової війни ухвалювати рішення щодо визнання чи невизнання самопроголошених республік. Безумовно, що Україна, проголосивши незалежність, потребувала міжнародного визнання. С. Петлюра, як кажуть, відчув момент. Також він, колишній

мистецький критик, мабуть, відчув, що саме українська хорова культура – це те унікальне явище, яке може викликати захоплення в усьому світі. Тому вибір було зроблено на користь хору, який під орудою О. Кошиця справді створював колосальне враження на закордонну публіку.

Хор активно й грамотно просував себе. Дирекція Капели за два тижні до прибуття в кожену нову країну надсилала своїх посланців, які були службовцями Міністерства освіти та мистецтв УНР. Ці посланці працювали з дирекціями концертних залів, представниками преси, встановлювали контакти з мистецьким середовищем та громадськістю, у такий спосіб готуючи тамтешнє суспільство до представлення українського культурного продукту.

Програми концертів склалися з українських релігійних співів, різдвяних творів та народних пісень. Проявом подяки слухачам та поваги до країни було виконання пісень мовами цих країн.

Також Капела у Європі займалася благодійництвом. Частину грошей від продажу квитків переказували, наприклад, на потреби молоді, ветеранів, сиріт тієї країни, де відбувався концерт [8, с. 13], хор залюбки давав і благодійні концерти. Очевидно, що такі дії не могли не викликати симпатії в публіки.

У жовтні 1922 р. тріумфальним концертом у Карнегі-Холі розпочалися гастролі капели в США. Також українським співакам аплодувала публіка Мексики, Аргентини, Уругваю, Бразилії, Куби та Канади.

Найбільшим успіхом серед творів, котрі виконував хор під час концертів, користувався «Щедрик». Він зажив такої широкої популярності, що з часом отримав англomовний текст, а в США перетворився на один із символів Різдва – відому пісню Carol of the Bells, яка, крім радіо та телебачення, лунає в багатьох фільмах, зокрема у відомому на весь світ «Сам удома».

Закордонна публіка сприйняла «пропагандистську» складову виступів українських музикантів і, з огляду на найвищий рівень виконання, ставилася до неї схвально. Зокрема чеський державний діяч Я. Нечас у листі до хору писав: «Ви також є українська дипломатична місія, яка робить найкращу й найширшу пропаганду» [8, с. 31]. Професор Сорбонни Ш. Сеньйобос у відкритому листі до О. Кошиця писав: «Жодна пропаганда не може бути ефективнішою для визнання української нації» [8, с. 62]. Автор

рецензії на виступ хору, розміщеній у британському тижневику *The Sketch* визнавав: «Українці мудрі у виборі форми своєї пропаганди. Їхнє звернення до музики є непереможним» [8, с. 98].

На особливу увагу заслуговує коментар бельгійського видання *De Gazet*: «Немає промов, не роздають брошурок і мап. Тільки співають. І чого ніколи не зроблять ні брошурки, ні мапи, ні промови, бо книжок не читають і промов так само не слухають, можуть зробити ці пісні» [8, с. 84]. Т. Пересунько слушно вважає гастролі Української республіканської капели прикладом успішної культурної дипломатії. З огляду на наведені прояви особливостей резонансу, який ці гастролі мали в тогочасному світі, їх можна вважати прикладом просування українського стратегічного наративу.

Отже, 100 років тому українська влада попри, м'яко кажучи, внутрішні та зовнішні негаразди змогла виокремити власний стратегічний наратив та дуже детально й далекоглядно організувати його успішне просування.

Відомий український дослідник Г. Почепцов, посилаючись на Р. Перла, зазначає, що війни сьогодення переформатовуються на війни ідеологій, через що збільшується і роль наративів. Тому в ідеологічному плані перемогу забезпечує створення «конкурентного продукту» [9], тобто такого наративу, який би повністю виконав свої функції – міцно вкоренився у свідомості громадян, змінивши їхні погляди та поведінку. Безумовно, сам О. Кошиць не міг передбачити такого шаленого успіху «Щедрика». Це якраз те потрапляння «в десятку», про яке мріють і якого прагнуть рекламисти, PR-технологи, іміджмейкери, політтехнологи, композитори та виконавці, діячі кіноіндустрії тощо. У випадку С. Петлюри та О. Кошиця це були, ймовірно, суто інтуїтивні дії. Однак у наш час визначати який товар та в якій упаковці кому пропонувати повинні маркетологи, тому Т. Пересунько має рацію, зауважуючи, що «аби добре просувати культуру, її презентувати і робити успішною, не завадить погляд маркетолога» [10]. Про маркетологічну складову процесу творення наративу говорить і Д. Золотухін.

Проаналізувавши ситуацію в українському інфопросторі, можна дійти висновку, що Росія, на відміну від України, при формуванні та трансляванні свого стратегічного наративу залучає дуже здібних маркетологів. І не тільки маркетологів. Д. Дубов звернув увагу на те, що один з авторів відомого дослідження «Моделі аналізу наративу», у якому йшлося про можливість виявлення в новинних сюжетах «ідеологічної “підкладки” або її різно-

виду в начебто нейтральній оповіді», Н. Євстігнеєва, була співробітницею аналітичного відділу російського «Першого каналу» [2, с. 16]. Немає сенсу сперечатися з тим, що російська кампанія з поширення власних наративів є, що не на користь України, комплексною, професійною, а тому дуже успішною, тож складно припустити, що цей успіх був інтуїтивно вибудованим. Це підважує думку М. Ожевана про те, що війни наративів мають непередбачувані виграші та програші [4, с. 32]. Принаймні, якщо Україна хоче зберегти реальну суверенність і не перетворитися на чергового сателіта «великої держави», вона має прорахувати свій успіх у цій війні наративів.

Повертаючись до визначення стратегічного наративу М. Чеховської та А. Рагнева, що міститься на початку розділу, звернімо увагу, що побудова стратегічного наративу потребує, насамперед, «реальних подій» та «делікатно підібраної фактичної доказової бази». Іншими словами, треба виокремити предмет наративу, причому якщо йдеться про гранд- та малі наративи, то ці предмети мають бути взаємопов'язаними між собою або підпорядкованими один одному. Виокремлення одного чи кількох предметів передбачає ознайомлення з багатьма, тобто високу компетенцію в галузі мови, історії та культури.

Виокремлення предмета має відбуватися до певної міри з огляду на можливість побудови наративу, адже далеко не всі предмети до цього надаються, почасти через свою складність, потенційну непопулярність, небажану контрверсійність чи, навпаки, однозначність тощо. Одну з моделей побудови наративу запропонував ще у 1972 р. У. Лейбов, виокремивши шість питань, відповіді на які мають міститися в наративі, а саме: як це все сталося і з чого усе почалося; хто/що були в це задіяні, коли й де; що ж трапилося; чим же це, зрештою, закінчилося; як до цього ставитися; що це все означає? [4, с. 34]. Відповідно формування наративу передбачає відповіді на зазначені питання, але перші чотири потребують, знову-таки, солідної компетенції в царині належного знання.

Зважаючи на те, що Україна, як зазначено вище, змушена протистояти черговому у світовій історії варіанту «Kulturkampf, коли одна із культур претендує на винятковість», і наратив може і має до певної міри набути рис контрнاراتиву, надзвичайної актуальності та гостроти набувають питання не тільки української культури, мови та історії, а й відповідно питання російської мови, історії та культури. Тому все, що стосувалося предмета,

побудови та формування наративу, у випадку контрнарративу може бути реалізовано так само й на російському матеріалі.

Безперечно, що побудова наративів має ґрунтуватися на якомога повнішому матеріалі (не на одній книжці, як у наведеному прикладі проекту Українського інституту) та на його всебічному використанні. Цей якомога повніший матеріал із питань як української, так і російської мови, історії та культури можуть надати бібліотеки, музеї та архіви, котрі в Україні є найбільшими зберігачами багатих колекцій такого матеріалу, а висококваліфіковані співробітники цих установ готові надати фахові консультації з найширшого кола питань, що можуть виникнути під час опрацювання цього матеріалу. Тому роль зазначених установ, зокрема бібліотек, під час «війни наративів» суттєво зростає.

3.2. Правові ініціативи президентів України в утвердженні політики пам'яті в культурному розвитку держави

Політика пам'яті як складова культурної політики держави є надзвичайно важливою, особливо в умовах гібридної війни Росії проти України. Вона має ефективно відобразитися в системі національних інформаційних комунікацій. Проте вітчизняний політикум із задоволенням дискутує на пов'язані з політикою пам'яті теми, заробляючи собі бали в протистоянні з опонентами лише в процесі чергових передвиборних перегонів. При цьому вітчизняні науковці, оцінюючи зміст сьогоденної парадигми пам'яті, зокрема зауважують, що часто предметом досліджень стає не сама історична подія чи явище, а пам'ять про нього, що зберігає суспільство.

Слід також зазначити, що в соціальних комунікаціях знаходять своє відображення дотичні до цієї теми укази президентів України. За часів президентства Л. Кравчука значна частина правових актів присвячувалася питанням творення державних інституцій новопосталої держави. Частина указів Президента України Л. Кравчука була направлена на соціальний захист різних верств населення країни, які зіштовхнулися з викликами, що були спричинені розбалансованістю економіки, величезною інфляцією та ін. Зрозуміло, що сфера культури в перші роки незалежності України була та,

на жаль, залишається однією з найменш фінансованих галузей. Так, наприклад, Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо соціального захисту діячів літератури і мистецтва в умовах переходу до ринкових відносин» від 6 лютого 1992 р. був виданий «з метою соціального захисту діячів літератури і мистецтва в умовах переходу до ринкових відносин...» [11] та передбачав забезпечення видавництв «Український письменник», «Веселка» і періодичних видань Спілки письменників України папером, «підвищення ставок авторської винагороди за видання, публічне виконання та інше використання творів літератури і мистецтва...» [11]. Водночас одним із перших нормативно-правових актів президента незалежної України, який ми можемо зарахувати до сфери культурної політики, а саме політики пам'яті є розпорядження Президента України від 19 лютого 1993 р. № 15/93-рп «Про відзначення 400-річчя від дня народження Богдана Хмельницького» [12]. Програма заходів з відзначення важливої дати, зокрема передбачала «...видання історичних праць і літературних творів, публікації у пресі, проведення науково-практичних конференцій, художніх виставок і театральних концертних вистав, тематичних кіно- та відеосеансів, радіо- і телепередач, заходів увічнення пам'яті Б. Хмельницького й українського козацтва...» [12]. Серед наступних «тематичних» нормативно-правових актів варто назвати Указ Президента України від 10 вересня 1994 р. № 511/94, виданий «з нагоди 100-річчя від дня народження видатного діяча української культури Олександра Довженка» [13]. Наступний документ щодо політики пам'яті був виданий уже Президентом України Л. Кучмою. Указ «Про національні заклади культури» № 587/94 підписаний 11 жовтня 1994 р. для «підтримки закладів культури, що відіграють визначну роль у духовному житті людини, створення належних умов для їх дальшого розвитку та примноження культурної спадщини народу України» [14]. Наприкінці липня 1996 р. Президент України Л. Кучма підписав Указ № 620/96 «Про Положення про Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені О. Гончара». У цьому нормативно-правовому акті серед іншого вказано, що «...основними завданнями Фонду є: сприяння діяльності, спрямованої на відтворення комплексу Михайлівського Золотоверхого монастиря, Успенського собору Києво-Печерської лаври та інших видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини України, виконанню державних програм із цих питань, завдань,

покладених на Комісію з питань відтворення видатних пам'яток історії та культури при Президентові України...» [15]. Як бачимо, часовий проміжок між згаданими вище указами глави держави становить майже два роки. Це вкотре доводить, що для державної політики питання культури загалом та політики пам'яті зокрема залишалися на маргінесі, а громадянське суспільство в ті часи не створювало достатнього тиску на державу, аби ситуація змінилася на краще. У жовтні 1998 р. Президент України підписав Указ № 1152/98 «Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні» [16]. Серед інших заходів із «посилення державної підтримки культури і мистецтва в Україні» було передбачено «...заснування з 1999 року видання книжкової серії «Президентська бібліотека: духовні першоджерела України»» [16]. У січні наступного року Президент України Л. Кучма підписав Указ № 42/99 «Про День соборності України» [17], яким відзначив «велике політичне та історичне значення об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки» [17]. У серпні 1999 р. підписано Указ «Про День Українського козацтва» [18]. Тематиці Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. був присвячений інший президентський указ [19], підписаний у листопаді 1999 р. Того ж місяця Л. Кучма підписав Указ «Про офіційні символи глави держави» [20], присвячений запровадженню атрибутів української державності. У «Положенні про офіційні символи глави держави» дається опис прапора (штандарта) Президента України, який «являє собою синє квадратне полотнище з зображенням у центрі золотого Знака Княжої Держави Володимира Великого...» [20], Знаку Президента України, що складається з шести фініфтевих медальйонів, які «...мають овальну форму, обрамлені геральдичним картушем і містять зображення знака Київського князя Володимира Великого, герба Галицько-Волинського князівства, герба Великого Князівства Литовського, герба Війська Запорізького, родового герба гетьмана Богдана Хмельницького, герба Української Народної Республіки...» [20], Гербової печатки Президента України [20]. Як бачимо, опис офіційних символів Президента України відсилає нас до етапів становлення державності на українських землях та утворює еволюційність державотворчих зусиль народу України. Згаданий символізм ми можемо трактувати як прямий прояв політики пам'яті, безпосередньо пов'язаний зі статусом та діяльністю Президента України.

Одним із важливих аспектів при розгляді указів президентів України, як ініціатив глави держави, на нашу думку, є зміна понятійного апарату при формулюванні тексту указів, а отже, у глобальному сенсі, – перегляд підходів до трактування подій, що увічнюються в пам'яті народу. Показовим у цьому сенсі є Указ Президента України «Про заснування довічних державних стипендій для учасників бойових дій у період Другої світової війни 1939–1945 років» № 689/2000 [21]. У ньому йдеться про державну підтримку у вигляді «заснування 100 довічних державних стипендій для учасників бойових дій у період Другої світової війни 1939–1945 років» [21].

Наступний указ, що знайшов своє відображення в системі вітчизняних соціальних комунікацій, стосується вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка [22]. Згаданий документ прийнятий з нагоди 160-річчя першого видання «Кобзаря». Комплекс заходів передбачав: видання перших шести томів академічного зібрання творів Т. Г. Шевченка у 12 томах та підготовки до друку 1-го і 2-го томів Шевченківської енциклопедії в 4-х томах, проведення двох науково-практичних конференцій, видання двох ілюстрованих альбомів, проведення в освітніх закладах Шевченківських уроків, організацію книжкових та художніх виставок, читань, присвячених 155-річчю написання «Заповіту» [22].

Ще однією патріотичною темою, яка логічно мала б об'єднувати суспільство, є українське козацтво [23]. Власне, до початку неоголошеної війни Росії проти України так і було. Проте, як показують сучасні події в процесі гібридного протистояння з Україною, країна-агресор Росія використовує різні інформаційні приводи для розмивання єдності та ідентичності українців [24]. Як показує досвід, російська влада використовує інформаційні атаки не тільки щодо українців. Об'єктом подібних агресій стають і громадяни самої Росії. «Звісно, спрощення подачі матеріалу, примітивізація сюжетних ліній виникають у російських ЗМІ не на порожньому місці. Для того, щоб донести до пересічного росіянина думку про те, що, наприклад, І. Виговський чи П. Тетеря були “зрадниками”, в сучасного працівника масмедіа нема потреби цитувати М. Карамзіна чи Ф. Ключевського. Для цього досить “оживити”, наприклад міф про “зрадника” І. Мазепу, і заявити, як це вже бувало в політичних взаєминах Москви та Києва, що всі українці – “мазепинці”, а отже – потенційні зрадники» [24, с. 97].

Згаданий вище указ передбачав широкий перелік заходів, які ґрунтовно аналізують державну політику пам'яті у сфері розвитку українського козацтва та пропонував ряд конкретних кроків щодо її вдосконалення. Наприклад, ішлося про «створення Пантеону гетьманів України та Алеї слави Українського козацтва в місті Києві; впровадження навчальних програм з історії воєнного мистецтва Українського козацтва у військових ліцєях та ліцєях з посиленою військово-фізичною підготовкою; започаткування видання всеукраїнського науково-популярного журналу “Українське козацтво”» [23]. Слід зауважити, що якби всі запропоновані заходи в аналізованих нами указах глави держави виконувалися, Україна мала б значно ліпші позиції в протистоянні російській інформаційній агресії та консолідоване суспільство.

Втрата Україною частини території, створення в окупованій частині українського Донбасу квазі-республік та військове протистояння Росії, як агресору, що триває й до нині, істотно змістили акценти в інформаційному протистоянні України та РФ. Якщо до анексії Криму Росією ставлення до політики пам'яті у вітчизняному інформаційному просторі проходило по лінії «радянське-антирадянське», то після цього починає різко змінюватися з врахуванням самого факту військової агресії проти України. Відтоді все більше втрачають вплив на свідомість українців історичні міфи, що формувалися за радянських часів та активно використовувалися й розкручувалися російською пропагандистською машиною про «єдність слов'янських народів» і подібних ідеологічних штампів. Водночас разом зі зменшенням тематичного «радянського» сегмента інформаційного простору в Україні, російські та проросійські медіа почали активно розкручувати інші теми: «ОУН-УПА» та «вплив Заходу» на політику сучасної України.

Разом з тим доводиться констатувати, що опоненти з боку російського агресора доволі часто доводячи «аргументованість» власної позиції, почали апелювати до «загальноєвропейських правових норм», вириваючи їх із контексту та використовуючи насамперед для впливу на український сегмент інтернет-простору. Ефективність вітчизняної політики пам'яті в майбутньому залежатиме від того чи збережеться сьогоднішній вектор загальнодержавної зовнішньої політики і, як його похідна, – розвиток українського інформаційного простору, особливо в сегменті протидії ворожим інформаційним впливам. Перспективи дослідження в інформаційних комунікаціях

України національної політики пам'яті в культурному розвитку держави залежатимуть від того як надалі протікатиме інформаційне протистояння Росії та України – складової неоголошеної війни. Політика пам'яті в нашій державі часто стає предметом інформаційних спекуляцій різних політичних сил і політичних акторів. Намагання зменшити цю залежність – головне завдання науковців на найближчу перспективу. Єдиним механізмом, який зможе суттєво поліпшити наші позиції в гібридному протистоянні з Росією, є створення потужного інформаційного тиску на супротивника шляхом збільшення кількості наукових та науково-популярних матеріалів, насамперед у системі стратегічних комунікацій, на теми, що ефективно протистоятимуть імперській пам'яті Російської Федерації. Перш за все йдеться про вшанування пам'яті військових, які загинули в боях проти російських окупантів на полях неоголошеної війни, у тому числі й у формі відповідних указів Президента України; створення кінопродукції на основі історико-архівних матеріалів про перемоги українського війська над московським, скажімо Конотопська битва 1659 р. та ін.

Ініціативи президентів України щодо впровадження в Україні адміністративно-територіальної реформи належать до однієї з «болючих» тем, як, власне, і інші спроби трансформації сучасного українського суспільства. Про актуальність здійснення перетворень у цій царині державного будівництва від влади багато разів йшли сигнали через різноманітні комунікативні канали. Одним із головних аргументів був такий: успадкований від УРСР адміністративно-територіальний поділ у сучасних умовах є значною перешкодою для ефективного функціонування державних інститутів як на регіональному, так і на національному рівнях. Реформування адміністративно-територіального устрою розглядалося президентами України як одне з найважливіших системних перетворень, нагальність якого не вичерпана до сьогодні.

За період незалежності України питання реформування адміністративно-територіального устрою піднімалися неодноразово, щоправда досить часто таке реформування безпосередньо було пов'язане з політичною «доцільністю». Ідеться про бажання різних політичних сил за допомогою таких трансформацій забезпечити собі кращі позиції напередодні чергових, як правило, парламентських, виборів. У цьому процесі особливе місце займає Президент України, як глава держави та суб'єкт законодавчої ініціа-

тиви. Побудова ефективної системи управління була та залишається одним з головних завдань для держави в усі часи.

У перші роки творення української держави новітньої доби, розбудова політичної системи вимагала одночасного, часто одномоментного розв'язання важливих проблем, наприклад створення таких інституцій виконавчої влади: Президент України [25], уряду [26], нового виборчого законодавства [27, 28], судової гілки влади [29, 30]. Саме тому адміністративно-територіальний устрій тривалий час залишався незмінним спадком радянської системи державного управління. Водночас варто згадати, що до сьогодні у чинному Законі... «Про Президента Української РСР» частково виписані положення, що дозволяють главі держави впливати на адміністративно-територіальний устрій країни. У зазначеному контексті йдеться про ст. 7 згаданого закону, у якій, зокрема, стверджується: «...Президент Української РСР має право скасовувати постанови і розпорядження Кабінету Міністрів Української РСР, Уряду Кримської АРСР, акти міністерств Української РСР, інших підвідомчих йому органів, виконавчих комітетів місцевих Рад народних депутатів Української РСР» [25]. Попри те, що в законі повсюдно присутні згадки про «Українську РСР», механізм реалізації управлінської діяльності президента виписаний чітко. Проте його (президента) повноваження щодо реформування адміністративно-територіального устрою країни в частині зміни меж та кордонів адміністративних одиниць не були проблемою для наукових пошуків. Військова агресія Російської Федерації проти України, анексія частини суверенних територій нашої держави стали особливим подразником для активної діяльності державних інституцій з метою пошуку адекватних кроків та здійснення реформ у тих сферах життєдіяльності держави і суспільства, котрі раніше не розглядалися як пріоритетні.

Ідеться, перш за все, про гуманітарну частину державної політики, у тому числі і її інформаційну складову. У процесі нових викликів, спричинених гібридною війною, актуалізувалася тема розвитку, а у випадку України, – побудови системи стратегічних комунікацій. В оприлюдненому у вересні 2015 р. Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”» [31] серед інших понять термін «стратегічні комунікації» викладений так: «стратегічні комунікації – скоординоване і належне використання

комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [31]. Саме збройна агресія Російської Федерації та, як наслідок, порушення територіальної цілісності України стали ключовим фактором визнання необхідності створення «окремих організаційних структур, які забезпечать набуття Збройними силами України, іншими складовими секторів безпеки та оборони необхідних оперативних спроможностей, у тому числі наукових та освітніх» [32].

Після проголошення незалежності України чи не найголовнішим завданням Президента України, як, власне кажучи, і парламенту, уряду та органів місцевого самоврядування, було утвердження нашої держави як самостійного, незалежного суб'єкта міжнародної європейської та світової політики. Процес визнання України іншими державами не проходив швидко, проте «...протягом першого місяця після референдуму Україну визнали 57 держав світу, а на початок березня 1992 р. – 104. Водночас 47 з них встановили з республікою повномасштабні дипломатичні відносини» [33].

Свідченням того, що пріоритетом Президента України Л. Кравчука (5 грудня 1991 р. – 19 липня 1994 р.) була зовнішня політика є наукові публікації, присвячені його діяльності [34, 35, 36]. Проблематика адміністративно-територіальних перетворень стала предметом дослідження вчених В. Авер'янова [37], О. Киричук, яка вивчає досвід у цій сфері європейських країн [38, 39]; представники ГО у своїх дослідженнях простежували адміністративно-територіальну реформу в історичній ретроспективі [40].

У наявних наукових публікаціях президент держави, як суб'єкт законодавчої ініціативи, не розглядався через призму його ініціатив, що мали на меті змінити існуючу систему адміністративно-територіального устрою держави. Саме тому існує потреба розглянути ці питання детальніше.

У передмові до книги Л. Кравчука [41] академік НАН України І. Курас зокрема вказував: «Я, приміром, далекий від думки, що автор, як голова Державної комісії з проведення в Україні адміністративної реформи, цією книжкою виправдовує себе в тій ситуації, що сама реформа в нас ще не зрушила з формальних, забалаканих, засмиканих позицій» [41, с. 4]. Ініціативи щодо проведення адміністративно-територіальної реформи за Президента України Л. Кравчука концептуально викладені ним у згаданій вище книзі.

Аналізуючи недоліки існуючого стану адміністративного устрою, Л. Кравчук писав: «Немає в нас дієвої системи громадського самоврядування. Як тільки подивишся на неї прискіпливіше, так і з'ясовується, що це поки що копія колишніх рад. Але тоді ради мали інші функції та повноваження... І обласний адміністративний устрій у нас архаїчний» [41, с. 58].

Далі, проаналізувавши причини, з яких адміністративно-територіальна реформа так і не відбулася ні за його президентства, ні вже в часи президентства Л. Кучми, коли Л. Кравчук очолював Державну комісію з проведення адміністративної реформи, перший український президент прийшов до таких узагальнень: «Ми за старими традиціями, замість пошуку ефективних конструкцій і схем консервуємо пережите і віджите. Щоправда маскуємо свої дії, робимо вигляд, що вводимо нове» [41, с. 71].

Ця система суперечностей, яка не дозволяла ефективно реалізувати будь-яку реформу (в тому числі й адміністративно-територіальну), на думку Л. Кравчука, була та залишається продуктом народу, який «не державницький, він залежний, весь час вимагає, щоб хтось ним керував, хтось на нього впливав. А це означає, що ми не позбулися рабської психології» [41, с. 77].

Серед інших вагомих аргументів Л. Кравчук виокремив і соціокомунікативний. Саме на важливості, стратегічності комунікативного елементу наголошував експрезидент України, акцентуючи на необхідності здійснення перетворень. З огляду на власний досвід, Л. Кравчук наголошував на необхідності створення своєрідних «інформаційних потоків». Головним їхнім завданням мало б бути формування каналів обміну інформацією між фахівцями в галузі адміністративно-територіальних перетворень та населенням. Експрезиденту Л. Кравчуку це бачилося так: «...Проведення самої реформи – це справа професіоналів. Але, скажімо, поштовх до проведення реформи, соціальна база – не справа фахівців. Це потреби суспільства. Якщо адміністративна реформа не відповідатиме цим загальним принципам, які вищі за технологію її проведення, вона не буде діяти в демократичній державі» [41, с. 77–78].

Попри твердження, що суспільство як місце для визрівання та артикуляції ідей реформ є доволі дискусійним, все ж слід визнати справедливою думку вітчизняних науковців про те, що «ефективне управління інформаційно-комунікативними потоками і технологіями стає дієвим аргументом і вирішальним ресурсом політичної влади, яка за рахунок цілеспрямова-

ного управління політичною інформацією досягає максимально можливих результатів із відносно малими затратами» [42].

За першої каденції Л. Кучми в липні 1998 р. було прийнято Указ Президента України № 810/98 «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» [43], у мотиваційній його частині, зокрема вказувалося: «З метою забезпечення реформування системи державного управління в Україні, створення умов для побудови відповідно до Конституції України (254 к/96-ВР) демократичної, соціальної, правової держави, утвердження і забезпечення прав людини і громадянина...» [43], у Концепції також ішлося про те, що «існуюча в Україні система державного управління залишається в цілому неефективною, вона еkleктично поєднує як інститути, що дісталися в спадок від радянської доби, так і нові інститути, що сформувалися в період незалежності України. Ця система є внутрішньо суперечливою, незавершеною, громіздкою і відірваною від людей, унаслідок чого існуюче державне управління стало гальмом у проведенні соціально-економічних і політичних реформ...» [43]. Обґрунтовуючи необхідність впровадження реформи державного управління, автори Концепції вказували: «...Після проголошення державної незалежності в Україні обсяги управлінської діяльності зросли в деяких сферах у 20–30 разів, а окремі з них (оборона, зовнішня політика) були утворені заново. Тому характерний для радянських часів метод реформування апарату управління шляхом його скорочення сьогодні не можна розглядати як ефективний» [43]. Особливу увагу в Концепції приділено уряду української держави, повноваження якого «...в межах конституційно визначеного статусу... мають поширюватися на всі ланки системи органів виконавчої влади» [43]. У цьому контексті документ передбачав для зростання ефективності співпраці між головою держави та урядом «...надати Прем'єр-міністрові право на подання Президентові пропозицій не тільки щодо призначення, а й щодо звільнення з посад членів Кабінету Міністрів України, а також на подання аналогічних пропозицій щодо вирішення усіх інших, віднесених Конституцією України до відання Президента, кадрових питань в органах виконавчої влади» [43].

Система управління на регіональному рівні, що склалася наприкінці 90-х років, у Концепції була охарактеризована так: «...Запроваджена на початку 30-х років в інтересах централізованого партійно-бюрократичного управління. У зв'язку з цим значна частина самоврядних територіальних

одиниць (зокрема сіл, селищ, міст районного значення) сьогодні позбавлена необхідних фінансових та економічних ресурсів» [43]. Уже тоді ініціатори перетворень чітко фіксували існуючі недоліки, що були закладені в діючій системі розподілу владних повноважень, а відтак суперечності тільки акумулювалися і згодом ставали значною перешкодою для ефективного функціонування державних інститутів як на регіональному, так і на національному рівнях. У результаті було визнано існування «...об'єктивної потреби в децентралізації державного управління, деконцентрації, делегуванні та передачі функцій і повноважень щодо надання державних та громадських послуг» [43]. Уже тоді було окреслено, хоча й досить пунктирно, перші кроки в здійсненні реформ як реакція на об'єктивну «необхідність проведення політики об'єднання невеликих територіальних громад, укрупнення самоврядних адміністративно-територіальних одиниць» [43]. Також у цьому документі було наголошено на поступовості таких перетворень, які мали б тривати не менше 10 років. Якщо на першому етапі реформи передбачалася підготовка законодавчої та фінансової баз для відповідних перетворень з огляду на їх експериментальний характер, то на другому етапі йшлося про «...формування комунальних об'єднань територіальних громад... на базі сіл, селищ та міст» [43].

Саме на другому етапі, враховуючи досвід функціонування таких територіальних громад, мали б бути внесені зміни до Конституції України. Відповідно до тексту Концепції розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади загалом виглядало логічним. Органи місцевого самоврядування мали б отримати право визначати на власний розсуд управління місцевими фінансами; об'єктами комунальної власності; комунального землекористування і використання місцевих природних ресурсів; догляду за дорогами місцевого значення та їх будівництва; роботи місцевого громадського транспорту, дошкільних установ та закладів середньої освіти, культури; надання медичної допомоги комунальними закладами охорони здоров'я та ін. [43]. Проте надання місцевим органам виконавчої влади функції загального нагляду не лише за дотриманням конституційних норм та законів України, але й поширення такого нагляду на такі сфери, як координація діяльності територіальних підрозділів (органів) міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; видача ліцензій та дозволів, передбачених законодавст-

вом; контролю у встановлених законом межах за фінансовою діяльністю органів місцевого самоврядування [43] фактично повністю нівелювали б виписану вище автономність місцевих самоврядних структур.

Оскільки ініціатором реалізації згаданої Концепції був Президент України, то логічним виглядав і той факт, що відповідна рада, комісія створювалися спільно парламентом та главою держави. Саме Президент України залишав за собою державний патронат за проведенням адміністративної реформи. У контексті нашого дослідження важливим вважаємо ще один момент: у текст Концепції п. VII було включено «Термінологічний словник», де подано визначення таких понять: «*Територіальна громада* – спільнота мешканців, жителів населених пунктів (сіл, селищ, міст), об'єднана загальними інтересами власного життєзабезпечення, самостійного, в межах законів, вирішення питань місцевого значення як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування» та «*Комунальне об'єднання територіальних громад* означає соціально-політичне, територіальне утворення, що одночасно виступає територіальною спільністю людей – суб'єктів місцевого самоврядування і низовою одиницею в системі адміністративно-територіального поділу» [43].

Експерти «Лабораторії законодавчих ініціатив», аналізуючи процес реформування вітчизняного законодавства у частині внесення змін до усталеного порядку адміністративно-територіального поділу, зауважували, що, вносячи зміни з ініціативи Президента України (Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV [втратив чинність згідно з Рішенням Конституційного Суду № 20-рп/2010 (нідстава - v020p710-10) від 30.09.2010 у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття]), законотворець (парламент) створював на той час прецедент, відповідно до якого «...реалізація адміністративно-територіальної реформи та реформи місцевого самоврядування суттєво ускладнювалася нормами Конституції України, які, по-перше, закріпили як базову одиницю адміністративно-територіального поділу села, селища та міста, по-друге, визначили кількість та назви адміністративно-територіальних одиниць вищого рівня (областей), по-третє, унеможливили створення обласними і районними радами власних виконавчих органів, наділивши повноваженнями щодо здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць районні та обласні державні адміністрації» [44].

Варто згадати, що в Рекомендаціях парламентських слухань «Децентралізація влади в Україні. Розширення прав місцевого самоврядування» [46], посилаючись на досвід західних країн, вказувалось: «організація державної влади розвинутих країн Заходу базується на її децентралізації, поєднаній із сильними інститутами місцевого самоврядування. Таким чином, децентралізована модель в умовах сталого соціально-економічного розвитку довела свою перевагу над централізованою».

Однак до початку президентства В. Ющенка (строк повноважень січень 2005 – лютий 2010 р.) завдання децентралізації залишалося нерозв'язаним. Проте спроби реформувати систему адміністративного управління та змінити територіальний устрій держави все ж робилися. Варто згадати, що в новому уряді за президентства В. Ющенка з'явилася нова посада – Р. Безсмертний став віцепрем'єр-міністром з питань адміністративної реформи. У квітні 2005 р. віцепрем'єр презентував проєкт закону, який передбачав зміни до територіального устрою держави. Так, зокрема з ініціативи віцепрем'єр-міністра України передбачалося «ліквідувати районні державні адміністрації, а базовим рівнем територіального устрою зробити громади, які створювалися б з одного або кількох населених пунктів за умови, що в її межах проживає не менше 5 тис. жителів» [45]. Зважаючи на те, як відбувалося б зростання чисельності мешканців і реформувалася б територіальний поділ держави законопроект пропонував таку диференціацію: «...район є об'єднанням громад, у його межах повинно проживати не менше 70 тис. мешканців. У місті-районі мали б проживати не менше 70 тис. громадян. Відповідно регіон – об'єднання районів і міст-районів, мав становити не менше 750 тис. жителів, а в місті-регіоні – понад 750 тис. жителів». До складу останніх мали належати столиця України – Київ та місто Севастополь [45]. У той період доволі жваво обговорювалася актуальність та своєчасність такої реформи. Так, скажімо, коментуючи нагальність змін, народний депутат України Б. Безпалый наголошував: «...Головне, щоб людям зручніше жити було, щоб, наприклад, і поліклініка, і школа, і аптека, щоб це було якомога ближче до людей. Ті місця, де дає держава різного роду довідки: БТІ, податкова, щоб вони були ближче до людей, щоб там до людей уважно ставилися, щоб там були маленькі черги» [45]. Попри полярність думок, критична частина парламентарів не ставила під сумнів необхідність змін, однак у підходах щодо їх реалізації відчувалася відмін-

ність. Так нардеп М. Ратушний стверджував, що, «...піднявши роль місцевого самоврядування, можна спокійно йти на ліквідацію такої одиниці, як район. Це вивільнить великі частини бюджету при ліквідації чиновницьких бюрократичних одиниць» [45]. Одночасно застерігав, що тенденція до укрупнення територій може містити в собі різноманітні загрози, у тому числі й виникнення сепаратизму. На недоцільності адміністративних змін з точки зору політичних інтересів держави наголошував і кандидат наук з державного управління А. Дуда: «...Це надзвичайно шкідливий крок, який дійсно може породити серйозний сепаратизм, райони сьогодні для нас, з політичного боку – це опора держави. І в Криму ми мали стабільність і ліквідували “мешковщину” тільки за рахунок того, що є районні державні адміністрації, які напряму підпорядковуються КМ і Президентові України» [45].

Важливим є той факт, що Президент України В. Ющенко не надто активно включався в медійний та громадський дискурс щодо цієї реформи. Її головним подвижником був Р. Безсмертний та ще деякі депутати від партії «Наша Україна». Саме новопризначений віцепрем'єр Р. Безсмертний наполягав на тому, що «...нова філософія територіально-адміністративної реформи полягає в максимальному делегуванні повноважень органам місцевого самоврядування: більше повноважень – більше відповідальності» [47] – повідомляло видання «Українська правда», посилаючись на пресслужбу урядовця. Аналізуючи законопроект «Про територіальний устрій України», запропонований Р. Безсмертним, юрисконсульт ГО «Центр законодавчих ініціатив» А. Захарченко зауважував: «Позитивною рисою запропонованого законопроекту є його спрямованість на забезпечення повсюдності місцевого самоврядування шляхом віднесення до території громад земель, розташованих за межами населених пунктів» [48]. Однак експерт зауважував, що проект закону містив також досить дискусійні положення, як, наприклад, пропозиція авторів взяти критерій чисельності населення як єдиний показник при вирішенні питання щодо укрупнення адміністративно-територіальних одиниць. Юрист підкреслював, що «його механічне застосування без урахування історично сформованих географічних, економічних, соціальних та культурних умов різних територій навряд чи приведе до позитивного ефекту» [48]. Підбиваючи проміжні підсумки після аналізу законопроекту «Про територіальний устрій України»,

А. Захарченко, зокрема, наголошував на існуванні правових колізій, а саме йшлося про таке: він (законопроект) не в повному обсязі узгоджувався з офіційно чинною на той період Концепцією адміністративної реформи в Україні, затвердженою Указом Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98.

Головним аргументом на користь швидкого втілення реформи в життя було те, що наявний адміністративно-територіальний поділ України був, зі слів віцепрем'єр-міністра, гальмом економіко-соціального розвитку регіонів. Про актуальність та нагальність проведення адмінреформи свідчило також те, що в процесі тодішніх соціальних комунікацій між владою та громадянським суспільством адміністративно-територіальна реформа була окремою топтемою.

Тодішні дискусії (зразка 2005 р.) вчергове показали, що українська політична еліта сприймає будь-яке реформування (у тому числі й адміністративно-територіальне) тільки через призму своїх передвиборчих та фінансово-економічних інтересів. У цьому контексті доцільно згадати думку тодішнього очільника Соціалістичної партії України О. Мороза, який наполягав на тому, що уряд повинен займатися не адміністративно-територіальною реформою, а питаннями податкової системи і бюджету. О. Мороз категорично стверджував: «Я буду все робити, щоб вона (адміністративно-територіальна реформа) була заблокована в парламенті і вважаю, що в мене знайдеться одностумців більше 300 депутатів» [49]. Тож науковцям, аналізуючи цю спробу здійснити перетворення в адміністративно-територіальній структурі держави, доводилося констатувати: «На жаль, доля зазначеного законопроекту була така сама, як і попередніх законопроектів із цих питань – він залишився лише законопроектом... На даному етапі йшлося вже про системне реформування територіальної організації влади, у т. ч. й шляхом конституційних змін» [50].

Наприкінці 2005 р. тодішній голова уряду Ю. Єхануров, підсумовуючи результати реалізації адмінреформи, констатував: «Влітку цього року (2005) по всій Україні представники місцевих громад виступили проти її проведення. Напевно це була потужна піар-акція, і на місцях люди просто не зрозуміли, що пропонувалося під час цієї реформи» [51]. У своєму Посланні до Верховної Ради України (2008 р.) Президент України В. Ющенко, зокрема, наголошував: «У системі органів виконавчої влади потрібно поширити принципи децентралізації та субсидіарності. У руслі європейсь-

кої практики потрібно підійти до реалізації прав громад. Тут наріжним каменем вважаю Статут територіальної громади, який захищатиме потреби людей на місцях і, безперечно, відповідатиме Конституції України» [52]. Наприкінці грудня 2009 р. він так коментував нереалізовану адмінреформу: «Чогось не вистачило, не змогли переконати місцеву владу, що вони повинні бути першими партнерами у цьому реформуванні. Після адміністративної належить реалізувати фінансову та фіскальну реформи. Гроші ростуть не в Києві, гроші ростуть на місцях – там, де збираються податки» [53].

У Висновку на проєкт Закону України «Про об'єднання територіальних громад» зазначалося, що формування об'єднаних територіальних громад, «очікувана середня площа яких становитиме близько 400 кв. км, а відстань від найвіддаленішого населеного пункту громади до її адміністративного центру (який має бути розташований найближче до її географічного центру) не перевищуватиме, як правило, 30 км призведе до відчуження громадян не лише від влади, а й від відповідних адміністративних та інших послуг, у зв'язку з чим таке укрупнення територіальних громад виглядає надмірним і не містить належного обґрунтування» [54]. Експертний висновок був доволі розлогим, у правників було чимало зауважень до пропонованих законопроєктом заходів і малопродатним для негайного втілення в практику.

За часів президентства П. Порошенка (червень 2014 р. – травень 2019 р.) діяльність виконавчої влади в цьому напрямі активізувалася. Так, приміром, на початку 2015 р. Президент України підписав Указ «Про Стратегію сталого розвитку “Україна-2020”» [55]. Серед пріоритетних реформ у «Стратегії-2020» були визначені такі: реформа системи національної безпеки і оборони, оновлення влади та антикорупційна реформа, судова та реформа правоохоронної системи, децентралізація та реформа державного управління. У лютому 2015 р. на розширеному засіданні уряду Президент України П. Порошенко зауважив: «Децентралізація, яку ми розробляємо, не матиме нічого спільного з федералізацією. Україна – унітарна держава, і це повністю відповідає ставленню українського народу. Понад 80 відсотків населення твердо стоять на позиції унітарності нашої держави... У процесі децентралізації слід посилити відповідальність за сепаратистські заяви, які ведуть до розколу країни» [56]. Даючи оцінку ефективності

здійснених у цій сфері реформ, науковці Інституту регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України у 2016 р. зазначали, що прийнята парламентом Постанова «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади» [57], яка попередньо схвалювала законопроект стосовно внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади була довгоочікуваною. Фахівці, з огляду на позитивний зарубіжний досвід, прихильно поставилися також до запропонованого в законопроекті «механізму контролю з боку виконавчої влади за дотриманням органами місцевого самоврядування Конституції і законів України через інститут префектів». Тим більше, що «...в Україні потреба в такому інституті загострена ще й нестійким політичним становищем та необхідністю протидії антидержавним сепаратистським проявам, інспірованим деякими сусідніми країнами» [58, с. 170]. Як бачимо, і науковці, і глава держави були суголосні в тому, що децентралізація як одна з ключових реформ у країні одночасно мала містити запобіжники проти сепаратизму, який сьогодні набрав форм відкритої збройної агресії проти держави. Не маючи змоги в межах одного розділу покроково відстежити впровадження децентралізації як однієї з форм реалізації адміністративно-територіальної реформи за часів Президента України П. Порошенка, все ж вважаємо за необхідне згадати ще один Указ «Про додаткові заходи щодо забезпечення реформ із децентралізації влади» № 412/2018 від 06.12.2018 р. [59]. Навіть сама назва указу наштотує на висновок, що реформа, попри безліч здобутків, так би мовити, «пробуксовує». Очевидно саме тому в указі, окрім іншого, сказано: «...Визнати необхідність невідкладної консолідації зусиль щодо визначення засад адміністративно-територіального устрою України на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, а також з урахуванням основних принципів місцевого самоврядування» [59].

Чи збережеться поступовість, неперервність у реалізації адміністративно-територіальної реформи при Президенті України В. Зеленському покаже час. При цьому все викладене вище дає змогу зробити проміжні висновки такого змісту. Надзвичайна багатогранність, взаємозалежність елементів системи державного управління прекрасно ілюструється складністю проведення реформ у будь-якій сфері людської життєдіяльності в межах

одного державного утворення. Адміністративно-територіальна реформа цьому найкраще підтвердження. Реформувати державу в мирний час надзвичайно складне завдання, а в умовах ведення неоголошеної війни з Росією й поготів. Саме тому успіх будь-яких реформ залежатиме не тільки від політиків та урядовців, а й від поширення в масовій політичній свідомості, у культурному розвитку держави політики пам'яті, активного використання в суспільному розвитку системи соціальних інформаційних комунікацій.

3.3. Інформаційний ресурс Фонду Президентів України в системі вітчизняних комунікацій

Інформаційно-комунікаційні новації зумовлюють виникнення нових можливостей ефективної взаємодії суспільства і системи влади. Однією з таких можливостей є інформаційний супровід інформаційної вертикалі, через яку Президент України здійснює свої конституційні повноваження. Офіс Президента, Консультативна рада, Рада національної безпеки і оборони та державні адміністрації в регіонах – основні елементи цієї системи управління. Злагодженої роботи означених владних інституцій потребує політична ситуація в країні, котра веде бойові дії на Донбасі, відстоюючи свою незалежність та територіальну цілісність. І ця злагодженість визначається ефективним інформаційним забезпеченням, якісним наповненням стратегічних інформаційних комунікацій необхідним для організаційно-управлінської діяльності ресурсом.

Інформаційне забезпечення процесу функціонування президентської владної вертикалі у Фонді Президентів України досягається шляхом вирішення таких завдань:

- визначення та відбір релевантних джерел інформації;
- відбір тематично орієнтованих даних;
- інтерпретація і систематизація отриманої інформації;
- формування і передача владним структурам затребуваної інформації;
- коригування наступної інформаційної діяльності згідно із відгуками користувачів.

Від чіткої й налагодженої реалізації цих завдань значною мірою залежить ефективність управлінської діяльності. Серед форм інформаційної

діяльності, які використовуються для інформаційної підтримки президентської вертикалі влади, варто виокремити інформаційно-аналітичну роботу. Необхідно підкреслити, що сьогодні підвищенню ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності всіх рівнів і гілок державної влади й управління приділяється закономірно висока увага. Це, насамперед, пояснюється зростаючими обсягами інформації, що продукується в сучасному суспільстві і знаходиться в обігу. Інформаційно-аналітичні матеріали є продуктами структуризації і первинного осмислення нового ресурсу. Повсякденна практика показує, що процес підготовки й прийняття рішень в органах державного управління дедалі більше пов'язується з впровадженням електронних інформаційних технологій. Інноваційні технології забезпечують ефективне функціонування президентської вертикалі [60].

Серед інституцій, які здійснюють інформаційно-аналітичний супровід діяльності органів державної влади на базі інформаційних сервісів, зростаючу роль відіграють бібліотеки, що розвивають широкий асортимент синтетованих інформаційно-аналітичних продуктів [61].

Трансформація традиційної бібліотечної діяльності відповідно до нових суспільних запитів інформаційного обслуговування – ці завдання постали перед бібліотечним співтовариством через стрімке поширення електронних інформаційних технологій. У наш час зросла потреба освоєння технологій, які розширюють доступ до інформації не лише традиційних читачів, а й усіх інших користувачів, відпрацювання технологій виготовлення інформаційно-аналітичної продукції [62]. Крім того, бібліотеки вдосконалюють свою діяльність, зокрема «інформаційно-аналітичний напрям для ефективного забезпечення всезростаючих інформаційних запитів у сфері державного управління» [63].

Вивчення суспільних запитів на аналітичну інформацію, яку продукують бібліотеки, дає підстави для висновку про зростання потреби в аналітичному осмисленні існуючих проблем суспільного життя, серед яких дедалі більш затребуваною стає роль аналітика в удосконаленні державного управління [64]. У межах інформаційної діяльності бібліотек, зокрема їх спеціалізованих підрозділів, чітко позначилися (проявилися) напрями щодо забезпечення управлінських рішень і створення систем інформаційного забезпечення базової діяльності споживачів інформації [65].

Першим і найважливішим завданням інформаційного супроводу президентської вертикалі влади в контексті діяльності бібліотек є постачання достовірної інформації в режимі реального часу, яка забезпечує ефективність впровадження державно-управлінських рішень, особливо таких непростих, як реформування певних галузей суспільно-економічного життя. Тому дедалі більше бібліотек виокремлюють інформаційно-аналітичну діяльність із власної ресурсної бази як самостійну форму роботи.

На практичному рівні інформаційний супровід діяльності політичних інституцій спеціалізованими структурними підрозділами бібліотек здійснюється шляхом формування різновидових інформаційних та аналітичних продуктів, серед яких оглядові статті, тематичні огляди, дайджести, аналітичні огляди, інформаційно-бібліографічні, інформаційно-аналітичні бюлетені й журнали тощо.

Певний досвід інформаційного співробітництва з владними структурами набули спеціалізовані підрозділи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, що розробили широкий спектр інформаційних та інформаційно-аналітичних продуктів, орієнтованих на супровід діяльності органів державної влади, а також наукового осмислення процесів формування сучасних інформаційних ресурсів розвитку. Зокрема, Фонд Президентів України (далі – ФПУ) бере активну участь у процесі інформаційного забезпечення органів державної влади та інших владних структур необхідними для ефективного функціонування та реалізації дієвих ініціатив інформаційними та аналітичними матеріалами з проблематики, згідно з Положенням про Фонд Президентів України [66]. Серед ключових пріоритетів щодо тематичного змісту інформаційних ресурсів ФПУ слід виокремити такі:

- історичні форми організації державної влади на території України;
- процеси становлення та функціонування інституту президентства в Україні;
- вибори Президента України;
- державна, суспільно-політична діяльність, творчість та життя президентів України;
- діяльність громадських організацій і осіб, які так чи інакше пов'язані з реалізацією ідеї президентської влади в Україні, у тому числі президентів України, обраних політичними об'єднаннями діаспори, президентів Захід-

ноукраїнської Народної Республіки, Карпато-Української республіки, кандидатів у Президенти України;

- функціонування інституту президентства за кордоном;
- діяльність президентів іноземних держав [67].

Використання інтернет-джерел, пов'язаних із цією тематикою, дає ФПУ змогу здійснювати оперативну підготовку матеріалів; підбір лаконічної інформації за певний період часу або з певної теми; формувати інформаційні та аналітичні продукти. Необхідно підкреслити, що Інтернет дає змогу розширити географію використання джерел інформації, прискорити обробку і використання великих обсягів оперативних матеріалів і підвищити якість інформаційно-аналітичної продукції, орієнтованої на використання в стратегічних комунікаціях.

Тематична спрямованість інформаційних ресурсів визначає інформаційно-аналітичне забезпечення, насамперед комунікацій, що обслуговують президентську інформаційну вертикаль.

На сьогодні це окремий напрям роботи, сконцентрований на всебічному розкритті внеску інституту президентства в актуальні державотворчі процеси в країні. При цьому ФПУ для досягнення мети визначає два стратегічні завдання в контексті інформаційного супроводу президентської інформаційної вертикалі, а саме:

- формування спеціалізованих тематичних баз даних (далі – БД) як консолідованого науково-інформаційного ресурсу з питань державотворення та конституціоналізму в Україні, формування та розвитку інституту президентської влади у світі;

- продукування інформаційно-аналітичних продуктів для розміщення в інформаційних комунікаціях, що відображають внесок інституту президентства в Україні в державотворчі процеси.

Спеціалізовані тематичні повнотекстові БД ФПУ, сформовані на основі контент-моніторингу інтернет-ЗМІ, є важливим джерелом наповнення систем стратегічних комунікацій України високоякісною інформацією розвитку [68]. У технології проведення контент-моніторингу інформаційного потоку суспільно-політичної спрямованості на всіх етапах, як у технології обробки першоджерел та формування БД, так і в програмних засобах аналітико-синтетичної обробки інформації, передбачено різноманітне і багатоаспектне використання тематично окресленої вхідної інформації. Аналіз

і синтез включених у систему фрагментів дають змогу одержувати оригінальні інформаційні продукти [69].

Сьогодні, коли особливого значення набувають проблеми ефективності державної влади, вдосконалення державно-правових інститутів, відомості, отримані в результаті моніторингу, практично завжди відкривають нові можливості для ефективних змін. Моніторинг інформаційних ресурсів, що породжуються мережею Інтернет, є основним джерелом формування БД ФПУ, які формуються з 2009 р. на платформі САБ «ІРБІС-64» (з 1996 р. у форматі MARC за допомогою програми Absmarc), зокрема:

- «Пряма мова Президентів України» (функціонує з 1996 р., нараховує близько 3500 анотованих бібліографічних записів та повних текстів);
- «Інститут президентства України в пресі» (функціонує з 1996 р., нараховує близько 53 тис. анотованих бібліографічних записів та повних текстів);
- «Україна у відгуках зарубіжної преси» (функціонує з 2011 р., нараховує близько 38 тис. анотованих бібліографічних записів та повних текстів);
- «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ» (функціонує з 2018 р., нараховує понад 3000 анотованих бібліографічних записів).

У БД представлені бібліографічні описи вітчизняних і зарубіжних електронних версій статей із газетних та журнальних видань, а також впливових сайтів і порталів мережі Інтернет, забезпечені анотаціями або рефератами. Тематика БД ФПУ – резонансні події внутрішньо- та зовнішньополітичного життя нашої держави через призму сприйняття як вітчизняними, так і зарубіжними медіа, згруповані в докладні предметні рубрики. Список джерел і тематичних рубрик постійно оновлюється у зв'язку з появою нових інтернет-ЗМІ та згідно із запитом управління структур на інформацію та послуги. У БД, які наповнюються на платформі САБ «ІРБІС-64» як інтегрованої бібліотечно-інформаційної системи, що відповідає всім міжнародним вимогам, які висуваються до сучасних автоматизованих бібліотечних систем [70], об'єднані пошукові можливості, що дають змогу аналізувати діяльність президентів та проблеми функціонування інституту президентства в країнах світу; проблеми державотворення та конституціоналізму; місце та роль президентської влади в системі сучасних міжнародних відносин; проведення президентських виборів у провідних країнах світу, їхній вплив на державну політику в Україні та інших світових державах.

Діяльність ФПУ спрямована на підготовку й випуск у світ видавничої продукції, здатної задовольнити інформаційний попит органів державної влади [71]. Інформаційно-аналітичні проекти ФПУ присвячені діяльності президентських структур провідних країн світу, іміджу України на міжнародній арені, стратегічним напрямом сталого розвитку України через призму сприйняття зарубіжними медіа. Насамперед ідеться про формування та продукування таких інформаційних та аналітичних проєктів:

- «Україна у відгуках зарубіжної преси» – інформаційно-бібліографічний бюлетень (функціонує з 2012 р.);
- «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ» – інформаційно-реферативний бюлетень (функціонує з 2018 р.);
- «Стратегія сталого розвитку України-2030» – інформаційно-аналітичний бюлетень (функціонує з 2015 р.);
- «Стратегія-2021: інформаційні технології в державному управлінні» – інформаційно-бібліографічний бюлетень (функціонує з 2015 р.).

Звертаючись до інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси», який виходить в електронному форматі двічі на місяць, можна не лише ознайомитися із суспільно-політичними подіями в Українській державі через призму сприйняття популярними зарубіжними медіа 20 країн світу, а й отримати ґрунтовну інформацію щодо джерельного, тематичного, модального, кількісно-якісного аналізу проблематики, а також ознайомитися з інфографікою, яка наочно ілюструє текст.

Серед жанрових та тематичних різновидів матеріалів в інформаційно-бібліографічному бюлетені представлені:

- інформаційні повідомлення про події в Україні;
- аналіз суспільно-політичних подій в Україні закордонними аналітиками;
- аналітично-прогностична інформація щодо політичного та економічного розвитку України очима міжнародних експертів;
- погляди та коментарі відомих на міжнародній арені діячів стосовно Української держави;
- відгуки міжнародної спільноти на ситуацію в Україні [72].

Інформаційно-реферативний бюлетень «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ», що виходить один раз на місяць, охоплює більш широкий спектр проблем у рамках заданої проблематики, пропонуючи огляд

найактуальніших аспектів функціонування інституту президентства в країнах світу через призму сприйняття оглядачами впливових світових ЗМІ, серед яких Associated Press, Bloomberg, Reuters, BBC, Deutsche Welle, Xinhua, Politico, Euronews та ін. Бюлетень є тематично згрупованою добіркою найактуальніших та резонансних подій щодо окремих аспектів функціонування інституту президентства, які відібрано на основі систематичного моніторингу зарубіжних ЗМІ [73].

Метою створення означеного продукту є неупереджене і достовірне інформування про важливі й актуальні події в Україні та за кордоном щодо діяльності президента, органів законодавчої, виконавчої та судової влади, діяльності глави держави в міжнародній сфері тощо.

В інформаційно-реферативному бюлетені представлено результати контент-аналізу в текстовому та інфографічному форматах щодо активності зарубіжних ЗМІ у висвітленні діяльності президентів, зовнішньо- та внутрішньополітичних аспектів президентської діяльності в країнах світу, оцінки їхнього іміджу та модальність повідомлень стосовно діяльності лідера країни.

Серед різновидів матеріалів за жанровими критеріями необхідно виокремити такі:

- аналіз актуальних проблем функціонування інституту президентства країн світу очима міжнародних експертів;
- коментарі відомих діячів щодо законодавчих засад інституту президентства;
- огляд закордонними аналітиками діяльності президентів світу з питань внутрішньої та міжнародної політики;
- аналітичні оцінки ефективності ініціатив президентів у різних сферах діяльності;
- характеристику зарубіжними ЗМІ іміджу президентів тощо [74].

Інформаційно-аналітичний бюлетень «*Стратегія сталого розвитку України-2030*», як щотижневий огляд матеріалів ЗМІ, присвячений проблемі впровадження в Україні єдиної державної політики реформ та їх реалізації, відновленню інфраструктури звільнених територій, а також відображенню в соціальних медіа найбільш актуальних та резонансних подій суспільно-політичного значення.

Жанрові особливості означеного інформаційно-аналітичного продукту утворюють змістовну єдність, що допомагає розкрити проблему, а саме:

- інформація з офіційних джерел;
- повідомлення про ініціативи регіональних владних структур та громадських організацій;
- новини із соціальних мереж та регіональних інтернет-представництв;
- погляди експертів;
- повідомлення з блогосфери;
- прогнози;
- аналітичні коментарі;
- інфографічні матеріали [75].

Щотижневий інформаційно-бібліографічний бюлетень «*Стратегія-2021: інформаційні технології в державному управлінні*» присвячений питанням модернізації державного управління на базі новітніх інформаційно-комунікативних технологій, розвитку систем електронного урядування та перспектив його впровадження в управлінські процеси України. У бюлетені на систематичній основі розглядаються актуальні проблеми в рамках таких тематичних блоків:

- анонси заходів (семінари, конференції, круглі столи) щодо обговорення актуальних питань розвитку електронного урядування;
- інформація з офіційних джерел;
- регіональні ініціативи з упровадження практик електронного урядування;
- погляди експертів та аналітиків;
- інфографічні матеріали;
- зарубіжний досвід функціонування систем е-урядування;
- новітня бібліографія зарубіжних та вітчизняних досліджень із проблематики електронного урядування [76].

Інформаційно-аналітичні продукти ФПУ, що забезпечують постійний аналіз поточної ситуації в Україні та світі в контексті функціонування інституту президентства, структуровані за тематичним принципом, виділено найбільш актуальні теми. У бюлетенях використані дані моніторингу світових ЗМІ протягом багатьох років, що дає змогу отримати масштабну картину стану сучасного українського суспільства через призму його сприйняття світовою спільнотою.

Формування інформаційних та аналітичних продуктів, що передбачає застосування мережевих практик збору й обробки актуальної інформації про інститут президентства з подальшим її представленням через сучасні інтернет-технології, дає змогу задовольнити інформаційні потреби органів державної влади, органів місцевого самоврядування на основі формування і забезпечення інформаційної взаємодії в площині використання інформаційних ресурсів та дистантних форм доступу до них.

Означені інформаційні продукти є у відкритому доступі на сайті НБУВ, затребувані як користувачами бібліотеки, так і представниками органів державної влади. Через розсилки електронними мережами вони отримують означену продукцію як інформаційний супровід у розробці та впровадженні основних векторів сучасного суспільно-політичного розвитку.

Зважаючи на те, що в процесі вдосконалення українського державотворення протягом двох останніх десятиріч набули якісно нового змісту вимоги до системи соціальних інформаційних комунікацій, пов'язані з необхідністю вдосконалення процесу продукування ресурсів для обслуговування інформаційної вертикалі органів державної влади й місцевого самоврядування [78], збагачення діяльності ФПУ інформаційно-аналітичним контентом є результатами пошуку ефективних форм задоволення галузевих потреб президентської вертикалі, сучасних методів створення та актуального способу комунікації продукції власної генерації.

Інформаційно-бібліографічна та аналітична діяльність ФПУ, яка ґрунтується на основі глибокого та всебічного вивчення означеної проблеми, сприяє науковому забезпеченню розвитку суспільних відносин у країні, що свідчить про значущість тієї ролі, яку сьогодні виконує ФПУ в системі інформування та супроводу президентської вертикалі. Інформаційно-аналітичні продукти і послуги ФПУ сприяють досягненню певних результатів в інформаційній взаємодії з органами владних інституцій за посередництва доступних їм інформаційних потоків. У більш детальному описі ця мета полягає в наданні широким колам світової громадськості повної та достовірної інформації про підходи держави до розв'язання світових проблем і визначення пріоритетів, а також – у формуванні позитивного іміджу держави.

У комплекс завдань, що реалізуються у ФПУ, входить інформаційна підтримка президентської владної вертикалі, роз'яснення та уточнення позиції держави з того чи іншого питання засобами інтерпретації інформа-

ційних повідомлень ЗМІ. У ширшому контексті – це створення для органів державної влади своєрідної «інформаційної подушки», здатної, з одного боку, створити сприятливий фон для реалізації діяльності органів влади, а з іншого – забезпечити позитивне сприйняття країни в цілому.

Визначаючи інформаційний супровід президентської вертикалі як стратегію розвитку ФПУ, слід окреслити сукупність найважливіших вимог, яким мають відповідати інформаційно-аналітичні проекти, що продукуються означеним спеціалізованим підрозділом НБУВ.

По-перше, інформацію, яка використовується в рамках інформаційного забезпечення президентської вертикалі, повинна відрізняти оперативність. Значущість цього критерію зумовлена тим, що одним з основних методів функціонування інформаційних систем і одночасно їх найважливішим завданням є досягнення інформаційної переваги.

По-друге, оперативність відгуку, реакції на інформаційні приводи є важливою складовою такої якості інформації, як актуальність. Остання характеризується здатністю інформації відповідати політичним завданням, які стоять на порядку денному Президента країни та його служб.

По-третє, однією з основних вимог до інформації є її достовірність, що одночасно є мірою відповідальності та професійного рівня фахівця-аналітика.

По-четверте, серед вимог не останню роль відіграє повнота інформації, яка вичерпує обсяг даних, необхідних для прийняття ефективних рішень органами влади.

Наразі мета сучасного інформаційно-аналітичного обслуговування – це застосування стратегій пошуку, структурування, використання і подання електронних ресурсів узгоджено і ефективно. ФПУ, як підрозділ НБУВ, яка має значний ресурсний потенціал, кількісні та якісні характеристики якого дедалі зростають, набуває функцій одного з інструментів керування інформаційним процесом, що відбувається в умовах зростаючої незалежності соціальних структур суспільства від традиційної інформаційної вертикалі держави, організовуючи забезпечення матеріалами за результатами аналітичних досліджень для подальших прогнозів соціально-економічного і політичного розвитку українського суспільства [79].

Таким чином, інформаційний супровід президентської вертикалі визначено стратегією розвитку ФПУ, в основі якої лежить систематичне вдоско-

налення інформаційно-аналітичної діяльності. Оптимізація процесу формування інформаційно-аналітичної продукції з питань державотворення та інституту президентської влади можлива за умови зміцнення взаємодії з органами державної влади і на цій основі – підвищення якості управлінських ініціатив, ефективності їхнього впровадження. Вирішуючи це завдання, ФПУ проводить планову роботу щодо зміцнення взаємодії з аналітичними службами, які проводять інформаційний супровід президентської вертикалі. У рамках цієї роботи здійснюється випуск інформаційно-аналітичних матеріалів, спільних зі Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади та Національною юридичною бібліотекою НБУВ.

Важливою складовою частиною цієї роботи ми розглядаємо забезпечення диверсифікації джерел отримання інформації, взаємодію з Офісом Президента України, включно зі спільним випуском аналітичних матеріалів, вивченням досвіду роботи аналітичних служб президентської вертикалі влади.

Сучасний аналітичний процес неможливий без інноваційних інформаційних технологій, використання засобів обробки великих масивів даних, що надходять електронними каналами. Це не менш важлива частина оптимізації роботи ФПУ. Постійно відбувається процес пошуку, вивчення і впровадження нових програмних засобів обробки, систематизації та зберігання інформації. ФПУ прагне до оптимізації процесу аналітичних досліджень, спрямованих на забезпечення єдності і стійкої системи державної влади, її ефективного функціонування, націленого на підвищення ефективності процесів управління на основі застосування сучасних інформаційно-аналітичних технологій підтримки прийняття рішень.

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ В МІЖНАРОДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Стратегічні комунікації в міжнародній діяльності Президента України

До міжнародної діяльності відноситься значна частина повноважень Президента України. Відповідно до ст. 106 Конституції України, Президент «представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України; приймає рішення про визнання іноземних держав; призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав» [1].

За умов інформаційної доби, ефективне здійснення цих повноважень без належних стратегічних комунікацій було би неможливим. Особливої гостроти додає те, що Російська Федерація в рамках гібридної війни широко застосовує стратегічні комунікації проти нашої держави. З огляду на об'єктивно менші, ніж у РФ, матеріальні та людські ресурси, які Україна може залучити для здійснення своїх стратегічних комунікацій, нашій державі необхідно демонструвати вищу ефективність їх застосування, бути на крок попереду у впровадженні інноваційних технологій, стати оперативнішими та креативнішими.

У Сполучених Штатах Америки, які є лідерами в застосуванні стратегічних комунікацій у зовнішній політиці, підрозділ зі стратегічних комунікацій та публічної дипломатії в рамках Ради національної безпеки США підготував у 2007 р. «Національну стратегію США з публічної диплома-

тії та стратегічних комунікацій». У документі викладено бачення того, як Сполученим Штатам ефективно комунікувати зі світом для досягнення наступних основних цілей: запропонувати власне позитивне бачення можливостей, що базуються на цінностях свободи, гідності та рівності; разом із міжнародними партнерами ізолювати та маргіналізувати екстремістські групи; просувати спільні інтереси та цінності американців та інших народів у всьому світі. Документ визначав стратегічні аудиторії, з якими потрібно працювати на міжнародній арені, а також методи та формати роботи з ними [2]. У подальшому американські урядові установи регулярно готували подібні документи, які визначали цілі та формати застосування стратегічних комунікацій для просування й захисту американських інтересів і цінностей у світі. Реалізація цієї політики здійснюється Державним департаментом США в тісній співпраці з Білим домом.

Європейський Союз, який традиційно є менш активним, ніж США в просуванні своїх стратегічних наративів у зовнішній світ, до 2014 р. переважно фокусувався на спробах покращити комунікації всередині самого ЄС. Так, 2004 р. було запроваджено посаду комісара з комунікаційної політики, який ініціював розробку низки документів щодо покращення комунікації Євросоюзу: Інформаційно-комунікаційна стратегія (2004 р.), План дій покращення комунікації ЄС (2005 р.), План для діалогу, демократії та дебатів (2005 р.), Біла книга з європейської комунікаційної політики (2006 р.), Комунікація з Європою в партнерстві (2007 р.), Програма «Європа для громадян» (2007–2013 рр.) [3]. Утім значного успіху ця політика не мала, а головне – орієнтувалася переважно на внутрішню комунікацію у Євросоюзі, приділяючи недостатньо уваги як роботі ЄС із зовнішньою аудиторією, так і захисту комунікаційного простору Євросоюзу від зовнішнього втручання.

Євросоюзу довелося посилити увагу до стратегічних комунікацій, реагуючи на російську гібридну агресію, яка містила активне застосування інформаційної складової, у тому числі пропаганду та дезінформацію, спрямованих на підрив єдності як в ЄС, та й у його відносинах із союзниками і партнерами (передусім США), провокування соціально-політичної нестабільності, підрив довіри до фундаментальних цінностей, на яких базувався і розвивався Євросоюз. Виявивши слабку захищеність населення країн Євросоюзу та партнерів від деструктивних російських інформаційних впливів, у 2015 р. у межах Європейської служби зовнішньополітичної

діяльності було створено Східну оперативну групу зі стратегічних комунікацій (East StratCom Task Force). Цій нечисельній групі спеціалістів із комунікацій (чотири співробітники у 2015 р. й 16 станом на 2021 р.) було поставлено завдання виявляти та протидіяти дезінформації російських кампаній у ЗМІ, а також сприяти налагодженню ефективної комунікації ЄС у країнах Східної Європи, включно з Україною. Наразі East StratCom Task Force є складовою Відділу стратегічних комунікацій та аналізу інформації Європейської служби зовнішньополітичної діяльності [4].

В Україні на державному рівні питанням ефективного налагодження комунікацій загалом (не кажучи вже про стратегічні комунікації) традиційно приділялося мало уваги аж до початку російської воєнної агресії 2014 р., причому це стосувалося як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Наслідком було тривале домінування російських стратегічних наративів в інформаційному просторі самої України [5], а також у світовому інформаційному просторі щодо висвітлення проблематики всередині та навколо України. Станом на початок 2014 р. значна частина світових інформаційних агентств та провідних зарубіжних медіа не мали власних кореспондентських пунктів на території України, а подавали новини про нашу державу зі своїх московських філій та офісів, що накладало відбиток на об'єктивність інформації або щонайменше на кут зору, під яким вона викладалася.

На цьому тлі РФ на державному рівні активно й доволі ефективно застосовувала стратегічні комунікації, синхронізовано просуваючи свої наративи щодо України всіма доступними каналами. Починаючи від рівня президента (пригадаймо 2008 р., коли В. Путін в особистому спілкуванні намагався переконати Дж. Буша ніби «Україна – це навіть не держава») [6]), ця ж лінія продовжується в заявах російських та проросійських політиків і експертів у самій РФ та за її межами, у пропаганді російських та лояльних до РФ зарубіжних ЗМІ, діяльності Російської православної церкви тощо.

Особливу увагу Росія приділяє новітнім медіа – інтернет-виданням, соціальним мережам, інтернет-форумам. У популярних соцмережах, що мають значну кількість користувачів як у самій Росії, так і в інших цільових для російської політики державах світу, зокрема в Україні, російські пропагандисти створюють та популяризують групи, модератори яких неприкрито чи приховано просувають наративи російської пропаганди. Кремль розбудував цілу «армію» доволі високооплачуваних (за російських умов) інтер-

нет-ботів та тролів, до завдань яких входить написання вигідних Москві коментарів у соціальних мережах та інтернет-форумах, впливаючи у такий спосіб на громадську думку не лише в Росії та Україні, а й у країнах ЄС та США [7].

Наприклад, проаналізувавши за період з 28 лютого по 4 квітня 2014 р. понад чотири сотні медіа, представлених у мережі Інтернет, а також інформацію в соціальних мережах «ВКонтакте», «Facebook», «Twitter», «LiveJournal», Центр медіа-комунікацій «Нова Україна» виявив факти активного використання російською пропагандою такого відносно нового на той час явища, як інтернет-мем (від англійського meme, що означає ідею, поведінку чи стиль, що поширюється від однієї людини до іншої). За цей період у проаналізованих ЗМІ було виявлено близько трьох тисяч оригінальних новин та статей, у яких використовувався штучний інтернет-мем «вежливые люди» – кліше російської пропаганди для позначення окупаційних військ РФ, які висадилися в Криму без розпізнавальних знаків для взяття під контроль української території [8]. Українська медійна сфера на той час виявилася неготовою протистояти таким технологіям, тож вітчизняні ЗМІ, свідомо чи несвідомо, ставали провідниками російської пропаганди, метою якої була підміна понять «окупанти» та «російські військові» на «ввічливі люди зі зброєю». Відомий вітчизняний дослідник Г. Почепцов зауважував, що так само росіяни запровадили в медійний простір поняття «народний мер» і «народний губернатор», намагаючись так прибрати ознаки незаконності із самопроголошених лідерів сепаратистів. Натомість легальну українську владу російські ЗМІ називали не інакше як «хунта» і «самопроголошена київська влада» [9], намагаючись у такий спосіб позбавити її ознак легітимності в сприйнятті глядачів та читачів.

Через відсутність на той час в Україні та країнах Євросоюзу належної державної політики в галузі стратегічних комунікацій, значна частина населення держав виявилася беззахисною перед російською пропагандою, щодня споживаючи російські інформаційні фейки. Ці фейкові новини доволі грубі, із застосуванням підміни відеоряду та фотознімків, таких як, приміром, видавання відеозаписів терактів та вибухів на російському Кавказі та в Сирії за нібито наслідки антитерористичної операції в українському Донбасі. За відсутності єдиного координуючого центру захисту від дезінформації, боротьбу проти фейків російської пропаганди тоді розпочали ЗМІ

та громадські активісти. Прикладом можуть слугувати публікації на веб-сайті «Радіо Свобода» добірки матеріалів «Фальшивки російської пропаганди проти України» [10]. У березні 2014 р. випускниками та студентами Могилянської школи журналістики було створено спеціальний вебсайт «StopFake» – для спростування наклепів пропаганди РФ про події в Україні [11]. Тут публікувалися рекомендації експертів щодо протидії російській пропаганді в Україні та Євросоюзі [12].

На критичну важливість розвитку стратегічних комунікацій в Україні звертали увагу наші партнери з Північноатлантичного Альянсу. Аналітичне дослідження стану державних комунікацій, що було проведене Центром інформації та документації НАТО в Україні 2015 р., виявило такі слабкі сторони: відсутність взаємодії між установами; відсутність стратегічного нарративу та ключових повідомлень; відсутність загального розуміння того що таке стратегічні комунікації; відсутність координації зусиль донорів і партнерів.

22 вересня 2015 р. Секретарем Ради національної безпеки та оборони України О. Турчиновим і Генеральним секретарем НАТО Є. Столтенбергом було підписано «Дорожню карту Партнерства у сфері стратегічних комунікацій». Цей унікальний документ про співпрацю, єдина угода такого роду між НАТО і країною-партнером, було розроблено з метою вдосконалення й посилення співпраці між українськими органами влади з питань комунікації щодо стратегічних цілей держави, урядової політики, проведення реформ. Функції виконавчого менеджера Дорожньої карти Партнерства у сфері стратегічних комунікацій виконує Центр інформації та документації НАТО в Україні, який тісно співпрацює з представниками широкого кола міжнародної донорської спільноти для ефективного реагування на запити української сторони щодо подальшого розвитку потенціалу стратегічних комунікацій. Центр щороку проводить низку заходів, підтримує активну співпрацю з українськими навчальними закладами, громадськими організаціями та аналітичними центрами. Центр у 2017–2018 рр. організував 19 заходів із підготовки та надавав дорадчу допомогу зі стратегічних комунікацій національним академіям України. Станом на 2020 р., завдяки підтримці НАТО понад тисячу представників українських урядових установ відвідали тренінги та семінари з різних комунікативних дисциплін, а також заходи з обміну досвідом [13].

Реалізація стратегічних комунікацій стала частиною Річної національної програми (РНП) співробітництва Україна – НАТО на 2016 р. РНП визначила цілі та пріоритети, серед яких: вироблення стратегії протидії російським кампаніям із дезінформації та пропаганди в Україні з урахуванням досвіду держав-членів Альянсу, а також розроблення за участю фахівців НАТО моделі системи стратегічних комунікацій в Україні [14]. Координування співробітництва між Україною та НАТО у сфері стратегічних комунікацій було визначено як окремий напрям діяльності новоутвореного допоміжного органу при Президентові України – Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України.

При цьому і в самому Північноатлантичному Альянсі вказували на потребу посилити власні позиції зі стратегічних комунікацій, особливо на східному фланзі НАТО. На початку 2014 р. в столиці Латвії Ризі було відкрито Центр передового досвіду НАТО з питань стратегічних комунікацій (NATO Strategic Communications Centre of Excellence / NATO StratCom COE) [15]. Спочатку до складу Центру увійшли представники семи членів Альянсу: Латвії, Литви, Естонії, Польщі, Німеччини, Італії та Сполученого Королівства. У 2016 р. до них приєдналися представники Нідерландів та Фінляндії, 2017 р. – Швеції, 2018 р. – Канади й Словаччини, 2020 р. – Данії та США, а в 2021 р. планують приєднатися Франція та Угорщина. Місія NATO StratCom COE – зробити внесок у стратегічні комунікаційні можливості НАТО, а також союзників та партнерів Альянсу. У Центрі працюють експерти з цивільного та військового, приватного та академічного секторів, професіонали із сучасних комунікаційних технологій, інструментів аналізу, досліджень та прийняття рішень.

З усвідомленням, що без ефективної комунікації із зовнішнім світом Україні буде складно залучити світову громадськість на свою підтримку, а також протистояти поширенню Москвою антиукраїнських нарративів, котрі формували в зарубіжних політичних колах та суспільствах хибні уявлення про події всередині та навколо України, а також і про характер військового конфлікту, з 2015 р. відбулася активізація уваги органів державної влади до стратегічних комунікацій. Зважаючи на те, що саме збройний конфлікт й необхідність протистояти російській гібридній агресії стали каталізатором уваги до стратегічних комунікацій, не випадково термін «стратегічні комунікації» вперше в українському законодавстві з'явився саме

у Воєнній доктрині України, затвердженій Указом Президента від 24 вересня 2015 р. № 555/2015. У цьому документі «стратегічні комунікації» було визначено як «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [16].

Свідченням зростання уваги до проблематики стратегічних комунікацій на найвищому рівні стала поява відповідного підрозділу в Аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». З урахуванням функціонального аналізу сфери стратегічних комунікацій, проведеного Апаратом РНБО України та Національним інститутом стратегічних досліджень, було запропоновано низку заходів для її удосконалення, зокрема: ухвалити рамковий документ, яким визначити суб'єктів реалізації, загальну систему та механізм координування стратегічних комунікацій; забезпечити реалізацію координування стратегічних комунікацій шляхом створення на базі РНБО України постійної міжвідомчої групи з питань стратегічних комунікацій, взявши за модель її формування та функціонування досвід групи з інформаційної безпеки. Першочерговим завданням запровадження стратегічних комунікацій було названо вироблення відповідного нарративу, а також формування меню інтерпретацій для різних цільових аудиторій відповідно до їхніх потреб в інформації [17].

Міністерством інформаційної політики України у 2016 р. був розроблений і представлений план міжвідомчої координації у сфері стратегічних комунікацій, відповідно до якого на стратегічному рівні Міжвідомча робоча група в обов'язковому порядку мала включати представників Адміністрації Президента, Апарату Ради національної безпеки і оборони України, Секретаріату Кабінету Міністрів, Міністерства інформаційної політики, Міністерства закордонних справ, а також Національного інституту стратегічних досліджень [18]. Прикметно, що чотири із шести названих органів, участь представників яких передбачена в складі Міжвідомчої робочої групи на стратегічному рівні, мають безпосереднє відношення до Президента України, а саме: Адміністрація Президента (згодом – Офіс Президента), Апарат РНБО (координаційний орган з питань національної безпеки і оборони при Президентові), МЗС (міністр закордонних справ України призна-

чається за поданням Президента), НІСД (підпорядкований Президентові України, визначений як базова науково-дослідна установа аналітико-прогнозного супроводження діяльності Президента).

За погодженням з Адміністрацією Президента було суттєво посилено стратегічну комунікаційну складову діяльності МЗС. У контексті розвитку стратегічних комунікацій у структурі Міністерства закордонних справ України у 2015 р. було утворено Управління публічної дипломатії (пізніше перетворене на Департамент комунікацій та публічної дипломатії) – як механізм популяризації України у світі та взаємодії з громадськістю. До його ключових завдань було віднесено: розвиток відносин із громадськими об'єднаннями та медіа інших країн; реалізацію іміджевих, культурних та інформаційних проєктів України за кордоном; координацію відповідних заходів інших органів виконавчої влади в цих сферах. Заходи публічної дипломатії в МЗС охоплюють такі напрями: іміджеві програми (конференції, круглі столи, публічні акції, взаємодія з експертами та громадянським суспільством загалом); культурна дипломатія (реалізація українських культурних проєктів за кордоном); зв'язки з медіа (проактивна робота з медіа, виготовлення медіа-контенту, робота в соціальних мережах, онлайн-кампанії).

Важливим кроком стало створення у 2017 р. Українського інституту при МЗС України – державної установи, яка представляє українську культуру в світі та формує позитивний імідж України за кордоном. Місія Українського інституту – сприяти кращому розумінню й гідному ставленню до України, створювати можливості для взаємодії українців зі світом, а також реалізовувати державну політику у сфері культурної дипломатії і захист національних інтересів в умовах інформаційної війни. Основними завданнями інституту є: підвищення впізнаваності України за кордоном; розбудова міжнародного діалогу через підтримку і реалізацію заходів, програм і проєктів; забезпечення участі України в заходах і проєктах у галузі культури, освіти, науки, креативних індустрій (літератури, візуального, аудіального, аудіовізуального, сценічного мистецтва, архітектури, нових медіа); популяризація української мови та культури за кордоном; поширення українського досвіду розвитку громадянського суспільства, державотворення, відданості цінностям свободи, демократії, національної єдності [19].

Міністерство закордонних справ у 2020–2021 рр. вперше в історії України розробило і затвердило Стратегію публічної дипломатії та Комунікаційну стратегію. Обидва документи затверджені рішенням Колегії МЗС 24 березня 2021 р. [20]. Стратегія публічної дипломатії встановлює чіткі та вимірювані цілі та завдання на 2021–2025 рр. і визначає сім ключових напрямів публічної дипломатії: культурна, експертна, економічна, кулінарна, цифрова, науково-освітня, спортивна [21]. Комунікаційна стратегія визначає пріоритетність цифрових та дистанційних комунікацій, формує сталі процедури планування, реалізації та оцінки ефективності комунікацій, що мають бути гнучкими, але водночас не відходити від засад зовнішньої політики України, формулює алгоритми дій працівників дипломатичної служби в різних комунікаційних ситуаціях [22].

Коментуючи затвердження Стратегії публічної дипломатії, заступник керівника Офісу Президента А. Сибіга зауважив, що цей ґрунтовний документ «має спрямовувати відповідну роботу на досягнення конкретних результатів, за якими має стояти чіткий національний інтерес», а координаційними центрами у сфері публічної дипломатії повинні стати посольства України [23].

Свідченням зростання значення публічної дипломатії стало виокремлення її в новій Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, затвердженій Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 448/2021. У документі публічна дипломатія названа «важливим інструментом формування позитивного іміджу України як надійного партнера і форпосту захисту демократичних цінностей на європейському просторі, що набуває особливої актуальності в умовах зростання гібридних загроз». Наголошується, що публічна дипломатія має носити скоординований характер та супроводжуватися максимальним посиленням комунікаційної спроможності всіх органів виконавчої влади з метою утвердження міжнародного авторитету України та піднесення у світі її іміджу як демократичної, мультикультурної та людиноцентричної держави. Для цього розбудовуватиметься та запроваджуватиметься ефективна система стратегічних комунікацій [24].

Серед основних завдань публічної дипломатії Стратегія зовнішньополітичної діяльності України відзначає такі: комунікація з громадськістю іноземних держав у контексті національних інтересів України, проактивне поширення об'єктивної, повної і збалансованої інформації про події в Украї-

ні, її офіційну внутрішню і зовнішню політику, позицію держави в глобальних і регіональних процесах, її зусилля в проведенні реформ, економічний, інвестиційний, туристичний та освітній потенціали, культурну спадщину та сьогодення, що сприятиме створенню позитивного інформаційного супроводу для реалізації цілей зовнішньополітичної діяльності держави. Пріоритетним напрямом є забезпечення захисту від загроз в інформаційній сфері, зокрема в контексті застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України [24].

Значною мірою завдяки впровадженню стратегічних комунікацій, останніми роками помітно зросла координованість міжнародної комунікаційної політики українських органів влади: Президент, Прем'єр-міністр, міністр закордонних справ та інші високопосадовці дотримуються спільної лінії в ключових питаннях зовнішньої політики України, що робить нашу державу більш зрозумілою та прогнозованою для міжнародних партнерів. Залишилися в минулому ситуації за часів президентства В. Ющенко, коли заяви і дії призначених за його поданнями прем'єр-міністрів В. Януковича та Ю. Тимошенко нерідко розходилися з публічно озвученими позиціями Президента. За часів президентства В. Януковича, коли відносини із зовнішнім світом переважно проходили в режимі непублічних перемовин, позиція України нерідко залишалася незрозумілою для зарубіжних партнерів, а комунікація із внутрішньою та зовнішньою аудиторіями значною мірою підмінялася озвучуванням «темників», підготованих політтехнологами «Партії регіонів».

Суттєвих змін зазнала і стилістика спілкування українських високопосадовців із міжнародною аудиторією – їх виступи стали більш яскравими та емоційними, що загалом відповідає світовим трендам поступового відходження від традиційних дипломатичних канонів. Так, виступ Президента П. Порошенка в парламенті США 18 вересня 2014 р. неодноразово переривався оваціями та вставанням конгресменів на знак підтримки, а його слова про «неможливість виграти війну за допомогою ковдр» надовго запам'яталися зарубіжним політикам та експертам [25]. Для посилення емоційної складової публічних виступів перед міжнародною аудиторією П. Порошенко час від часу вдавався до демонстрації пов'язаних з російською агресією символічних предметів, наприклад, під час виступу на Мюнхенській конференції з безпеки у 2018 р. він продемонстрував аудиторії простреле-

ний під час обстрілів із боку російських військ на Донбасі прапор Євросоюзу [26].

Нові комунікаційні акценти привніс у міжнародні відносини України Президент В. Зеленський, у виступах якого перед аудиторією стало помітно більше людиноцентричності, акцентів на спільних, близьких кожному моментах, а у його спілкуванні зі світовими лідерами велике значення має встановлення міжособистісних довірчих взаємин. Так, В. Зеленський став першим українським президентом, який встановив довірчі взаємини з президентом Франції Е. Макроном, що було відзначено і послом цієї держави в Україні І. Дюмон: «Наші президенти насправді добре порозумілися. Я вже двічі мала можливість бачити ту “хімію”, яка між ними є на міжособистісному рівні» [27].

Новий момент стратегії комунікації із зарубіжними партнерами, що з'явився за Президента В. Зеленського і став певним розвитком його лінії, котра відрізняється від традиційної для дипломатії, – це більш щире спілкування із колегами, чітке публічне артикулювання очікувань України від її міжнародних партнерів. Прикладом може слугувати публічна постановка перед лідерами країн-членів НАТО питання про строки надання Україні Плану дій щодо членства в Альянсі. При цьому на традиційні закиди західних партнерів щодо недостатньої боротьби з корупцією та необхідності проводити більше реформ, Президент зайняв чітку позицію, що це не може бути справжньою причиною відмови в наданні ПДЧ: «Жодна країна світу не є цілком вільною від корупції, тому цей критерій не може бути основним у контексті вирішення питання щодо вступу України до НАТО». Про це заявив Президент В. Зеленський в інтерв'ю журналістам видань із країн «нормандської четвірки» та США – *Washington Post*, *Liberation*, *Funk Media*, «НВ» та «Новая газета» [28].

Цілком у контексті дотримання спільної комунікаційної стратегії, аналогічну до президентської позицію публічно декларує й міністр закордонних справ Д. Кулеба: «Жодна країна перед вступом у НАТО за останні 20–30 років не реформувалася просто так, не маючи чіткої впевненості, що вона рухається до членства в Альянсі. Більше того, не всі країни, які стали членами ЄС і НАТО за весь цей час, на момент вступу, зробили абсолютно всі реформи. У нас є міжнародні партнери, які щиро нам допомагають із реформами, пропонують рішення. А є країни, які перетворили

реформи на виправдання. Вони з власних міркувань не готові йти на нові ступені відносин з Україною і виправдовуються: ”Соррі, цього не буде, тому що недостатньо реформ”» [29].

Наразі зарано оцінювати наскільки ефективною та результативною виявиться ця нова комунікаційна стратегія української влади, але принаймні можна констатувати, що на міжнародній арені Україна доволі злагоджено застосовує стратегічні комунікації, зміст і тональність яких задає Президент держави.

З початку 2021 р. Президент України В. Зеленський суттєво активізував діяльність на захист інформаційної безпеки України, що значною мірою стосується і міжнародного аспекту, передусім стосовно протидії деструктивним інформаційним впливам РФ. Так, у лютому 2021 р. Указом Президента №43/2021 було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»[30], а в травні 2021 р. Указом Президента №203/2021 уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [31], якими було запроваджено санкції проти низки ЗМІ, звинувачених у поширенні наративів російської пропаганди, у тому числі із російськими телеканалами «Перший канал», «НТВ», «Звезда», російськими ЗМІ в тимчасово окупованому Криму й окремих районах Донецької та Луганської областей.

До активності Президента в площині стратегічних комунікацій відноситься й створення в травні 2021 р. Центру протидії дезінформації, підпорядкованого Раді національної безпеки і оборони України (Указ №187/2021) [32]. Центр протидії дезінформації (ЦПД) очолює керівник, якого призначає та звільняє з посади Президент України за поданням секретаря РНБО, останній також здійснює загальне спрямування та координацію діяльності ЦПД. Центр проводить аналіз та моніторинг подій і явищ в інформаційному просторі, стану інформаційної безпеки та присутності України у світовому інформаційному просторі. ЦПД забезпечує протидію як реальним, так і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, виявляє та протидіє дезінформації, пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, а також має запобігати спробам маніпулювання громадською думкою.

Окремої уваги заслуговує міжнародна комунікаційна діяльність першої леді України О. Зеленської. Серед низки заходів, проведених за її ініціативи в рамках стратегічних комунікацій, варто особливо наголосити на проведенні 23 серпня 2021 р. Київського саміту перших леді та джентльменів «М'яка сила в новій реальності». У заході взяли участь перші леді Бразилії, Держави Ізраїль, Коста-Рики, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Сербія, України, Федеративної Республіки Німеччина, Хорватії, а також дружина Президента Європейської ради та донька Президента Ліванської Республіки. Саміт відбувався у форматі двох дискусійних панелей, під час яких обговорювалися найактуальніші гуманітарні проблеми сьогодення: рівний доступ до якісної медичної допомоги, виклики нової реальності у сфері освіти, рівні можливості для розвитку й самовираження всіх людей, без будь-яких форм дискримінації. До дискусії долучилися сім міжнародних та українських експертів, а також спеціальні гості, серед яких – перша леді США 1993–2001 рр., колишня Державна секретарка Сполучених Штатів Г. Клінтон; американська акторка та громадська діячка, відома своєю роллю першої леді США в телесеріалі «Картковий будинок», восьмиразова номінантка на премію «Еммі» та володарка «Золотого глобуса» Р. Райт; американський есеїст, автор бестселерів «Чорний лебідь» та «Антикрихкість» Н. Талей й афганська режисерка й перша жінка – гендиректор державної компанії «Афганфільм» С. Карімі. Загалом саміт об'єднав 22 учасники. За результатами саміту було ухвалено спільну Декларацію про міжнародну співпрацю та сприяння розв'язанню актуальних гуманітарних проблем і досягненню Цілей сталого розвитку ООН. Згідно з документом, Україна запропонує всім учасникам платформи План заходів з розвитку співпраці. Наприкінці саміту було виголошено заяву про необхідність захисту жінок, дітей та сімей в умовах конфліктів [33].

Ще один важливий приклад – проєкт культурної дипломатії, яким опікується перша леді України О. Зеленська, із упровадження україномовних аудіогідів у провідних закладах культури та історії різних країн світу. Станом на 2021 р. у межах цієї ініціативи українською мовою заговорили вже 29 аудіогідів, зокрема в музеях Австрії, Великої Британії, Греції, Кенії, Північної Македонії, Франції та інших країн світу [34]. Зауважимо, що зазвичай у більшості музеїв світу аудіогіди пропонуються лише кількома найбільш поширеними мовами – англійською німецькою, французькою,

зькою, іспанською, російською, китайською. Тож поява української мови серед доволі вузького списку опцій – не лише зручність і предмет гордості для українських туристів (що також дуже важливо), але й суттєвий внесок у підвищення престижу Української держави у світі, складова стратегічних комунікацій, яка допомагає руйнувати пропаговані Росією наративи про нібито «єдиний народ», «штучність» української державності, мови, культури тощо.

Отже, після початку російської гібридної агресії проти України в нашій державі як на вищому державному рівні, так і на рівні громадянського суспільства з'явилося чітке усвідомлення необхідності розбудови ефективної системи стратегічних комунікацій у внутрішній та зовнішній політиці. Зважаючи на конституційно визначені повноваження Президента представляти державу в міжнародних відносинах та здійснювати керівництво її зовнішньополітичною діяльністю, закономірно, що саме Президент України є ключовою ланкою розвитку системи міжнародних стратегічних комунікацій.

Упродовж останніх років, за активної безпосередньої участі Президента і його Офісу (раніше – Адміністрації), в Україні в цій царині досягнуто суттєвого прогресу. Стратегічні комунікації закріплено в українському законодавстві, створено інституції, відповідальні за реалізацію конкретних напрямів стратегічних комунікацій, налагоджено практичну координацію діяльності суб'єктів стратегічних комунікацій у зовнішній політиці.

Водночас важливими завданнями залишаються: вироблення українського наративу, який доноситиметься у світ через систему стратегічних комунікацій; професійна підготовка фахівців за конкретними напрямами стратегічних комунікацій; розширення кола суб'єктів стратегічних комунікацій у зовнішній політиці (у тому числі за рахунок представників академічної та експертної спільноти, діячів культури, мистецтва, спорту тощо) при забезпеченні загальної координації їх діяльності в цьому напрямі; більш структурована робота з різними цільовими аудиторіями.

Успішне виконання цих та інших завдань сприятиме подальшому посиленню стратегічних комунікацій України, їх внеску в ефективну реалізацію внутрішньої та зовнішньої політики, ствердженню України як суб'єкта міжнародних відносин.

4.2. Імплементация технологічних компонентів стратегічних комунікацій у публічне поле сучасної президентської влади

Сучасний світ неможливо уявити без численних динамічних систем обміну інформацією та комунікативними ресурсами, що складають базис будь-яких процесів на всіх рівнях соціально-політичного життя сучасного індивіда. Перенасиченість інформацією та глобальний характер комунікативних обмінів спричинили зміщення акцентів у цифровому суспільстві із самого феномену комунікації до усвідомлення та активної промоції стратегічних компонентів досягнення цілей у всіх сферах соціального буття. Найбільшою мірою зміна векторів від комунікації як такої до вибудовування її стратегічних компонентів стала ключовим процесом сучасного державного управління, зокрема з точки зору діяльності структурних органів президентської влади.

На сьогодні її арсенал комунікаційних методів та інструментів, спрямованих від популяризації особистісних компонентів конкретного політика до досягнення стратегічних цілей держави на міжнародній арені, передбачає вихід за межі традиційного набору таких категорій, як «цільові аудиторії», «повідомлення» та «інформаційні продукти». Натомість більшість процесів акцентуються саме на технологічних компонентах впливу на соціально-психологічні структури суспільства, а також на фундаментальні процеси, що лежать в основі проблем безпеки держави, забезпечення її національних інтересів, місця і ролі президента країни в мінімізації внутрішніх та зовнішніх загроз. Загалом відбувається вироблення, накопичення, переробка і поширення інформації, що кардинально змінює саму технологію діяльності інститутів президентської влади та загалом методологію формування державної політики. В умовах інформаційного суспільства це сприяє формуванню нової технологічної парадигми владних структур, що перетворює знання, інформацію у важливий технологічний ресурс розвитку стратегічних цифрових комунікацій.

Проблематика стратегічних комунікацій нині активно розглядається багатьма науковими школами та окремими прихильниками комунікативних теорій, однак більшість дослідників переконані у тому, що сам термін «стратегічні комунікації» вперше з'явився і сформувався в урядових орга-

нах США (Department of State і Department of Defense) на початку ХХ ст., під яким розглядають «цілеспрямовані дії уряду США в розумінні і залученні ключових цільових аудиторій на створення, зміцнення або збереження сприятливих факторів для розширення інтересів, політики, завдань США через реалізацію координаційних програм, планів, ключових повідомлень і синхронізованих продуктів із використанням усіх інструментів державної влади» [35]. З огляду на це, С. Богданов пояснює причини міжвідомчого протистояння Міністерства оборони США та Міністерства закордонних справ США у визначенні цього терміна, який часто відносять як виключно до військово-політичної сфери, так і до процесів публічного управління. Він зазначає, що «експерти з публічної дипломатії в Держдепартаменті висловили впевненість, що стратегічні комунікації – це саме те, чим вони займаються, і Міністерство оборони тут ні до чого, водночас представники відділу громадських проєктів (public affairs) Міністерства оборони наполягають на тому, що стратегічні комунікації (СК) – це сфера діяльності військового відомства, куди цивільні чиновники не повинні втручатися, оскільки СК мають схожість з комунікаціями в традиційному розумінні тільки на перший погляд, а насправді відносяться, насамперед, до планування операцій, які мають інформаційні ефекти» [36]. На цьому тлі 2010 р. Білий дім видав Рамкову концепцію стратегічних комунікацій (National Framework for Strategic Communication), де було визначено, що стратегічні комунікації охоплюють два основних компоненти: синхронізацію ключових повідомлень і дій з урахуванням того як вони сприймаються цільовими аудиторіями; програми і дії, спрямовані на комунікацію з цільовими аудиторіями, включно з громадськими проєктами, публічною дипломатією, інформаційними операціями [37]. Отже, попри досить добре і детально розроблені концепції стратегічних комунікацій щодо військово-політичних питань, експерти прийшли до розуміння того, що концепція СК може і повинна бути адаптована до використання в інших сферах державного управління, а саме: політичному управлінні, взаємовідносинах з різними секторами суспільства, зовнішній політиці тощо, тоді як досягнення маркетингу і реклами могли б використовуватися для комунікаційної підтримки операцій армії США.

Одним з найбільш показних прикладів спроби адаптації маркетингових технологій до комунікаційного супроводу державних процесів стала

доповідь *Enlisting Madison Avenue: The Marketing Approach to Earning Popular Support in Theaters of Operation*, де розглядалися можливості застосування підходів маркетингу для підвищення ефективності військових дій шляхом поліпшення ставлення до дій американського уряду з боку місцевих цільових аудиторій, у тому числі для створення більш сприятливого середовища для майбутніх дій США. Вказані підходи мали містити низку технологічних компонентів, а саме: точне розуміння цільової аудиторії через її сегментування і таргетування (розподіл аудиторії на сегменти як мінімум за одним критерієм – очікуваним рівнем підтримки присутності коаліційних сил і проведених ними операцій); визначення бажаного образу майбутнього (використання концепції позиціонування для формування ідентичності продукту, що передбачає чітке позначення переваг, котрі отримує споживач при використанні бренду); використання ключових концепцій брендингу (мається на увазі не стільки товарна марка, скільки сукупність пов'язаних з продуктом сприйнятів у свідомості споживача); синхронізація дій уряду (бренд-білдинг у виборі для військово-політичного курсу – якщо це нова «ідентичність бренду», то уряд має синхронізувати всі свої дії, рішення і ключові повідомлення відповідно до нової ідентичності); задоволення потреб і очікувань цивільного населення (управління сприйняттям з боку цивільних осіб і пошук шляхів задоволення їхніх очікувань); облік зворотного зв'язку з боку цивільного населення (продукт має задовольняти потреби споживачів); використання досвіду комунікаційних кампаній соціального маркетингу (використання ефективних технологій комерційного маркетингу для зміни некомерційної поведінки цільових аудиторій) [38]. Інший аспект такого підходу запропонувала Е. Голдман, а саме – спробу адаптувати класичні принципи військової стратегії до розробки комунікаційних кампаній у політичному житті. Вона наголосила, що «в основі стратегічних комунікацій лежить управління сприйняттям, де найважливішу роль має відігравати координація інформаційних потоків, ідей, дій і рішень, спрямована на приведення сприйняття цільових аудиторій у відповідність до цілей державної політики».

Отже, комунікації можуть стати стратегічними лише за умов, коли: ключові повідомлення будуть адаптовані до багатьох диверсифікованих цільових аудиторій (а не до найбільш загальної, або, навпаки, однієї вузької аудиторії); комунікації здійснюються безперервно протягом тривалого про-

міжку часу (а не поодинокі в певний момент часу); комунікації зосереджені на інтересах і потребах отримувачів повідомлень (а не відправників); ключові повідомлення, рішення та дії формуються і координуються у єдиному форматі для досягнення стратегічних цілей.

Аналізуючи таку різноплановість підходів, дослідник стратегічних комунікацій М. Прайс вбачає головну функцію СК у встановленні і підтримці легітимності держави, визначаючи СК як «безліч мовних практик, що вживаються для посилення, повалення, підризу, отримання контролю або заміни існуючого дискурсу з питань, важливих як для суб'єкта комунікаційної стратегії, так і для цільової аудиторії. Тобто, це самостійні й ефективні зусилля, ініційовані поза цільовою спільнотою, спрямовані на зміну існуючого консенсусу з життєво важливих питань для майбутнього образу цільової спільноти» [39]. Ця функція, на його думку, зумовлена двома глобальними тенденціями, а саме: загальним поширенням та проникненням цифрових технологій, що дають змогу будь-якому суб'єкту комунікацій отримати доступ до кожного кінцевого споживача; вдосконалення методів та інструментів впливу на громадську думку та посилення впливу держав на формування інформаційного середовища. У цьому взаємному перетині двох масштабних процесів саме участь держави маркує ту сферу комунікаційної діяльності, що може розглядатися як стратегічні комунікації. Водночас комунікації можуть містити зусилля, спрямовані на збереження, пристосування або дестабілізацію існуючої моделі політичної влади, тому як приклад стратегічних комунікацій дослідник розглядає глобальну війну з терором у період президентства Дж. Буша-молодшого, зусилля з «поширення демократії» в країнах колишнього СРСР, велику комунікаційну діяльність Ісламської держави з рекрутування прихильників і насадження ідеї «ісламського халіфату», дії щодо розширення впливу помірнього ісламу на протипагу ісламському фундаменталізму в Африці, профілактику захворювання на СНІД, інформаційні кампанії у європейських і американських ЗМІ щодо «негативізації» іміджу Російської Федерації, що набувають форму інформаційних воєн та ін. Характерною особливістю таких СК є те, що процес їх реалізації може відрізнятись від заданого маршруту, бути динамічним і різноманітним, а результати важко піддаватися прогнозуванню. Іноді трапляється так, що комунікаційна кампанія спланована поза цільовою спільнотою, однак її динаміка зсувається всередину таким чином,

що вона стає органічною для цільової спільноти (хоча це також може бути і частиною самої комунікаційної стратегії). Або ж кампанія може не мати завдання впливати на цінності цільової спільноти для їх зміни, однак, незважаючи на відсутність наміру, це може статися.

Подібною до американських дослідників думки дотримується К. Виноградова, яка пропонує стратегічні комунікації розглядати як стратегічно скоординовану діяльність, спрямовану на управління цільовими аудиторіями як всередині країни, так і за її межами для підвищення репутації своєї країни на міжнародному рівні, а в разі політичного конфлікту – для перемоги в інформаційній війні [40].

Факторами такого розвитку СК дослідниця вважає: зростаючу інформатизацію суспільства; збільшення силових конфліктів у світі; зростаючу роль інформаційного протиборства для досягнення військово-політичних і економічних цілей; терористичні атаки; формування нових національних стратегій сучасних держав; коригування і зміну іміджу країн на міжнародній арені; появу і *розвиток нових форм дипломатії – громадська дипломатія, кібердипломатія та ін.* Вказані фактори і зумовлюють діяльність СК, спрямовану не тільки на здійснення впливу на певну цільову аудиторію для перемоги в інформаційно-психологічній війні, але й на поліпшення іміджу країни, яка використовує СК як у противників, так і союзників за допомогою таких технологій: іміджмейкінг, брендинг, міжкультурна комунікація, репутаційний менеджмент, спін-доктор.

На тлі посилення ролі СК логічно виокремити три складові стратегічних комунікацій: громадську дипломатію (комплекс заходів, спрямованих на вивчення та інформування зарубіжної аудиторії, а також на встановлення контактів); зв'язки з громадськістю (управління громадською думкою, вибудовування взаємовідносин суспільства і державних органів для об'єктивного осмислення соціальних, політичних або економічних процесів); інформаційно-психологічні операції (сплановане використання коштів, форм і методів поширення інформації для здійснення певного впливу на установки і поведінку людини). Останні складаються з політичних, військових та ідеологічних заходів, мета яких – зміна поведінкових і емоційних установок певних груп людей і окремих осіб із тих чи інших питань у бажаному напрямі. Вони проводяться в руслі державної політики (як частина стратегії СК), а їх військова сторона координується

з діяльністю відповідних урядових установ. Формуючими компонентами концепції стратегічних комунікацій автори *Strategic Communication: New Agendas in Communication* (2017 р.) також вбачають глобальні соціальні зміни та технічний прогрес, що забезпечують можливість інтеграції методів і технологій міжособистісних і масових комунікацій, а також знижують роль посередників між відправниками та одержувачами ключових повідомлень, інакше кажучи, між комунікаторами і цільовими аудиторіями [41]. Ці технологічні компоненти стають визначальними з точки зору застосування різних моделей стратегічних комунікацій. Домінуючими сьогодні вважаються такі діалогічні моделі: модель прагматичної складності (Pragmatic complexity, PCOM), культурно-критична (critical-cultural) і риторична (Rhetorical). У цих моделях комунікація розуміється не як передача повідомлення від відправника до одержувача, а як складний процес інтерпретації дій того чи іншого суб'єкта і винесення суджень про його думки, мотиви та наміри. Якщо в класичних моделях через повідомлення відправник впливає на одержувача, то в діалогічних учасники процесу перебувають у постійній взаємозалежності. У діалогічних моделях із стратегічних комунікацій відходять на другий план або зовсім виключаються такі негативні складові, як тиск, маніпуляції, пропаганда, неправдиві дані. Акцент робиться на тому, щоб створювати і підтримувати спільні цінності, знаходити нові смисли, здійснювати діалог і спільну діяльність державної влади та ключових аудиторій. Одночасно необхідно мати на увазі, що вибір тієї чи іншої моделі комунікації визначається не тільки цілями і завданнями комунікаційної стратегії, але також контекстом і особливостями середовища, у яких діють комуніканти. У сучасних умовах за допомогою діалогових СК можна розв'язати чимало проблем, які в минулому вирішувалися переважно із застосуванням збройних і/або економічних чинників.

Більшість військових аналітиків, науковців та експертів у сфері стратегічних комунікацій не можуть дійти згоди у виборі універсального підходу до СК. Британський експерт С. Тезем вважає, що однією з проблем СК є те, що акцент часто робиться на комунікацію, а не на стратегію або просто на стратегію, а не на СК [42]. У британському військовому середовищі цей термін часто порівнюють із діяльністю ЗМІ та їх впливом на переконання населення. Цивільні вчені прирівнюють стратегічну комунікацію до «м'якої сили» і громадської дипломатії, інші – до пропаганди, тому часто вини-

кає негативний підтекст у розумінні явища СК. Є й інша думка, якої дотримується американський дослідник Т. Хелмус. Він допускає, що в роботі СК необхідний саме маркетинговий підхід, адже збройні сили потребують нову марку, яка допоможе просувати всі форми їхньої діяльності, вона повинна забезпечити рекламу всіх дій збройних сил, а армії необхідно дотримуватися вимог бізнес-індустрії і розробити норми взаємодії, а не тільки правила застосування сили [43]. Наразі однією з найбільших проблем є те, що повідомлення не доходять до цільових аудиторій через відсутність відповідного бренду, який би сприймався цією групою. Тому, подаючи повідомлення, необхідно використовувати приклад маркетингового підходу для просування джерела СК через дискурс, канал до цільової аудиторії. Однак це все працюватиме неефективно, якщо цільова аудиторія не приймає повідомлення і не вірить першоджерелу. Отже, найголовнішим під час розробки стратегії є її синхронізованість із ключовими цілями та стратегіями розвитку країни, її головних суб'єктів, адже стратегічні комунікації працюють із майбутнім часовим циклом та з об'єктами, що будуть сформовані певними органами державної влади у визначеній часовій точці.

У цьому контексті великою мірою розробка та втілення стратегічних комунікацій покладається на спеціалізовані та допоміжні владні структури, серед яких ключові позиції часто займають органи президентської влади та інститут президентства в цілому. Це пояснюється більш гнучкою комунікативною системою цих інституцій та широкими можливостями екстраполяції окремих лідерів до стратегічно важливих ціннісних наративів у реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави. Сучасні глави держав та політичні діячі при вирішенні завдань власної легітимації і просування політичних ініціатив нерідко використовують функціональні компоненти та канали стратегічних комунікацій для підсилення власних іміджевих характеристик серед різних цільових аудиторій. До таких компонентів, на думку Т. Безверхнюк та Т. Сивак, насамперед слід віднести цілепокладання, тобто чітко визначений кінцевий результат ефективної комунікації та основна її мета, від чого залежатиме задіяність інших суб'єктів стратегічних комунікацій (органів державної влади і недержавних інституцій). Наступним компонентом є чітке усвідомлення поточної ситуації в суспільстві (його інформаційно-комунікаційне середовище) та комунікаційна спроможність у забезпеченні стратегічних цілей (визначається з допомогою

інструментів PEST-аналізу та SWOT-аналізу). Результати PEST-аналізу визначають політичні, економічні, соціальні та технологічні фактори зовнішнього середовища країни, тобто світових, міжнародних процесів. SWOT-аналіз визначить сильні та слабкі сторони інформаційно-комунікаційної сфери, можливості та загрози, що дасть змогу ефективно визначити ризики та розробити стратегію управління ними в процесі реалізації комунікаційної стратегії, а також визначити сильні сторони та план їх застосування під час ефективно комунікації [44].

Важливим компонентом виступають організаційні та комунікаційні цілі, залежно від яких визначається сукупність складових, що мають бути задіяні для забезпечення реалізації глобальної мети та її конкретних цілей. Тобто створюються (формулюються) функціональні та ідейні цілі та чітко відповідні їм комунікаційні цілі. При цьому варто враховувати, що під час формування комунікаційних цілей має бути оцінено час, бюджет та ресурси (зокрема в контексті організації та проведення президентських виборчих кампаній). За цим слідує визначення зацікавлених сторін, адже створення такої матриці дає змогу чітко зорієнтуватися в цільових аудиторіях (внутрішня та зовнішня), правильно розставити акценти щодо пріоритетності цих аудиторій та можливих партнерств (через інструменти безперервного моніторингу). Слід особливу увагу приділяти сегментації цільової аудиторії та вибору комунікативних тактик. Залежно від цього можливі такі кроки: збирання бази даних про цільові аудиторії; вивчення громадської думки; визначення основних проблем цільових аудиторій; вивчення стереотипів в уявленнях цільових аудиторій, їхніх прагнень і бажань; дослідження маніпулятивних можливостей суб'єкта комунікаційного процесу; визначення ключових лідерів цільових груп; попередня оцінка зміни відношення / поведінки після здійснення комунікаційного акту, реалізації стратегічної комунікації; виявлення прихованих тенденцій, точок зору, мотивів поведінки, які можуть здійснити вплив [44].

Найбільш важливим компонентом виступають стратегічний наратив та контент (визначення та перерозподіл наративів відповідно до цільової аудиторії, якій і пропонуються відповідні інформаційні продукти, обираються комунікаційні канали та способи подачі інформації, визначаються відповідні комунікаційні моделі). В окремих випадках можуть також застосовуватися додаткові специфічні стратегії та методи оцінки ефек-

тивності комунікації, використаних каналів. Заключний функціонал для побудови стратегічних комунікацій у межах органів президентської влади містить розробку робочих планів та оцінку прогресу його поетапної реалізації (можливі зміни курсу або модифікація існуючих процесів).

На основі аналізу даних компонентів можна дійти висновку про неминучу присутність в інформаційному забезпеченні розробки стратегічних комунікацій широкого спектра PR-технологій, які становлять базис та необхідний супровід ключових повідомлень від президентських структур до громадськості. Перед службами PR стоїть вимога інформаційно-комунікативного забезпечення президентських рішень стратегічного характеру, суть якої зводиться до збору та аналізу інформації про ставлення цільових груп громадськості до запланованого рішення, а також організація комунікації з ними для формування позитивного ставлення до цього рішення, PR-супроводу вже прийнятого рішення. У зв'язку з тим, що рішення президента країни має стратегічний характер і зачіпає стратегічні аспекти діяльності інституту президентства та країни в цілому, основу його PR-супроводу становлять саме стратегічні комунікації.

Якщо брати за основу PR-діяльності просування політичного лідера в рамках виборчих кампаній, то стратегічні комунікації матимуть свої особливості. Ці особливості обумовлені специфікою виборчого процесу, суть якого зводиться до наступного: виборчий процес має локальний характер, що проявляється в територіальній обмеженості політичного простору; виборчий процес відрізняється своєю дискретністю, зміною активності суб'єктів виборчого процесу від виборів до виборів; виборчий процес має комплексний характер, охоплює PR-технології, політтехнології, адміністративний ресурс та ін.; виборчий процес відрізняється високою динамікою, різким реагуванням на ситуацію у сфері політичних відносин. Все це має враховуватися при організації стратегічних комунікацій інституту президентства.

Переконливою ілюстрацією цього є вибори 2012 р. в США, а саме протистояння Б. Обама та М. Ромні, адже за практично рівними фінансовими показниками бюджетів та затрат на кампанію, ефективнішою виявилася якісна компонента – комунікативна стратегія, нова модель, у реалізації якої визначальною стала спрямованість на максимально широке залучення масової аудиторії та опора на креативну команду дослідників і менеджерів.

Журнал Time вказував, що штаб виборчої кампанії Б. Обами збільшився в порівнянні з попередніми виборами вп'ятеро, а витрати на «мозковий трест» кандидата, за даними Los Angeles Times склали за передвиборну кампанію 95 млн дол. [45].

Команда Б. Обами активно використовувала моделі й можливості актуальної комунікації: унікальні бази даних, постійне оновлення, методи аналізу, алгоритми обробки, створення моделей поведінки виборців, формування на основі аналізу релевантних прогнозів. Під час кампанії ключовими положеннями стали взаємодія з конкретною цільовою аудиторією, мікротаргетинг. Вибудовувалися моделі комунікації, орієнтовані на суб'єкта, що є дієвими в сучасному дискурсі, особливо інтернетизованому. Утім інструменти мікротаргетингу використовувала і команда М. Ромні, різниця полягала в орієнтації на якість результату, тобто у відмінності стратегічних комунікацій. Усередині моделі Б. Обами використовувалися всі варіанти контактів, насамперед неформальних. Звідси орієнтація на комунікацію, залученість у процеси, інтерактивність, опора на використання Інтернету, і в підсумку – опора на інтернет-аудиторію, орієнтовану на активну комунікацію також принесли суттєві результати в перемогу.

Розбудова стратегічних комунікацій під час виборчої кампанії 2016 р. розкрила низку специфічних ознак політики Д. Трампа, для якого ключовим стало встановлення прямого зв'язку з виборцями (спілкування з використанням Twitter та ін. соціальних мереж), що допомогло певною мірою позбутися зайвого впливу ЗМІ. Попередники Д. Трампа вимагали, щоб преса транслювала необхідні їм повідомлення, тож вони приділяли увагу журналістам, навіть всупереч негативному ставленню до них преси. Як кандидат у президенти Д. Трамп не особливо переймався думкою експертного середовища та правдивістю своїх тверджень, попередники ж, перш ніж зробити яку-небудь заяву, консультувалися з експертним співтовариством, побоюючись того, що в іншому випадку вони можуть прославитися як некваліфіковані політики. Стратегія відкритої комунікації полягала у тому, щоб використовувати раніше зароблену популярність, обійти засоби масової інформації і фільтр експертного співтовариства та прямо звернутися до громадськості.

Президентська кампанія 2020 р. стала показовою з точки зору формування стратегічно нових напрямів комунікативної взаємодії з цільовими

аудиторіями, що дало змогу Дж. Байдену отримати перемогу. Розробка стратегічних комунікацій кампанії містила практично всі можливі інфоприводи для дискредитації опонента та формування активного комунікативного поля з громадськістю. Результативним стало використання теми пандемії COVID-19 та економічного спаду для позбавлення Д. Трампа можливості використовувати питання розвитку та процвітання країни, це ще більше підкреслило його недоліки в питаннях довіри науці, неприйняття сторонньої точки зору, небажання розібратися в тематиці, що турбує громадськість тощо. У результаті Д. Трамп виявилося забагато в інформаційному просторі, тоді як Дж. Байден, враховуючи проблеми пандемії, фігурував із меншою періодичністю, максимально використовуючи переваги онлайн комунікацій та значно обмежуючи офлайн зустрічі з виборцями.

З точки зору імплементації основних компонентів стратегічних комунікацій показовим можна вважати рішення Президента Франції Е. Макрона провести «Великі Національні дебати» (2019 р., Grand débat national). Вони були організовані у зв'язку з протестним рухом «жовтих жилетів» та наміром встановити комунікаційний контакт із нацією через її представників, вислухати їхні пропозиції і думки та висловити свої. Е. Макрон представив свою ініціативу як «безпрецедентну», яка б дозволила перетворити невдоволення в конструктивні рішення та укласти новий «національний договір». Суть стратегії полягала у тому, що «Національні дебати» могли бути проведені на будь-якому територіальному рівні – від регіонів до комун Франції, – однак президент не завжди присутній там фізично, а результати дебатів відправляються потім в Єлисейський палац. Особисті зустрічі Е. Макрона організовувалися вибірково як з окремим групами представників населення, так і з обраними мерами комун, чим демонструвалося прагнення і мотивація розглядати внутрішні проблеми на місцях із різних сторін. Така подача репрезентувала главу держави, як звичайного громадянина, який не цурається повсякденних проблем «низів». У такому форматі стратегічні комунікації інституту президентства були розраховані виключно на аргументування та саморепрезентацію.

Можна виокремити також низку особливостей у розробці стратегічних комунікацій президентського виборчого процесу в Україні 2019 р. Кандидати В. Зеленський та П. Порошенко із самого початку дотримувалися векторів максимальної залученості сучасних соціальних медіа як основних

каналів комунікації з цільовими аудиторіями. Проте, як показала практика, цей стратегічний напрям не було реалізовано належним чином, адже дев'ять соціальних мереж, які використовував В. Зеленський та ОП (FB Володимир Зеленський – 1 млн 17 тис., FB Офіс Президента України – 453 тис., twitter Володимир Зеленський – 141 тис., twitter Офіс Президента – 128 тис., telegram Zelenskiy / Official – 26 тис., telegram Офіс Президента – 32 тис., youtube Офіс Президента України – 8 тис., instagram zelenskiy_official – 8 млн 557 тис., instagram op_ukraine – 5 тис.) не дали бажаної активності та залучення необхідної аудиторії. Ресурси сторінок у соцмережах для прямих комунікацій майже не використовувалися, що дало втрату активності майже в 10 млн користувачів.

П. Порошенко під час кампанії змінював стратегічні напрями, адже стратегія, яка була побудована на протиставленні «Україна – Росія», абсолютно не працювала проти В. Зеленського. Тому нову було перебудовано за двома факторами: 1) працювати з тією аудиторією, яка розчарувалася і не бачить позитивної картини майбутнього. Він мав розпочати активний комунікаційний діалог, який міститиме меседж на кшталт: «У той час, поки я займався війною, укріпленням кордонів і міжнародних зв'язків, я втратив багато підтримки всередині країни. Тож давайте тепер поміркуємо, як ми разом будуватимемо нашу країну»; 2) мова, армія, віра залишались, але відходили на другий план. Посилювалася робота з молоддю, зокрема через активізацію в соцмережах. Однак спрацювала креативна стратегія В. Зеленського як поєднання телевізійного продукту та фідбеку (залучення ідей від виборців та зворотний зв'язок з ними) в різних соціальних медіа. Найбільшою мірою успіху кандидата сприяли Youtube та Facebook, що забезпечували необхідний йому фідбек.

Ця кампанія стала яскравим прикладом ефективності застосування маркетингових підходів у формуванні стратегічних комунікацій інституту президентства з точки зору промоції лідерства, особистості як бренду, де на перший план виходить контент, а потім вже продукт. Сьогодні саме контент створює можливість залучати і (що більш важливо) утримувати увагу аудиторії, взаємодіяти з нею, будуючи бренд за допомогою креативності.

Аналіз цих та інших президентських кампаній дає змогу оцінити важливість методик та технологій розбудови стратегічних комунікацій у контексті функціонування публічних компонентів репрезентації політичних діячів

та лідерства загалом. Такі комунікації варто розглядати не просто як процес обміну інформацією, а як процес її осмислення, формування нових смислів, тобто сутність комунікації апріорно залишається у фокусуванні на учасниках комунікативного процесу, активній аудиторії. До того ж технологічні компоненти СК дають змогу характеризувати їх як гіпертекстуальні з можливістю рівноправної участі комунікантів у створенні та трансляції стратегічного контенту, модель взаємодії при цьому завжди залишається суб'єкт-суб'єктною, колаборативною, що визначає принципово нові умови комунікації та відповідає загальним тенденціям дискурсу новітнього періоду. І хоча в науковій літературі та нормативно-правових актах поки відсутні єдині підходи та концепції щодо використання всіх складових та компонентів стратегічних комунікацій, котрі в сукупності сприяють об'єднанню, координації, активізації і використанню ресурсів та можливостей державного управління, маркетингу, журналістики, соціології, психології, бізнесу й реклами, велика кількість суб'єктів СК все ж дає змогу реалізовувати ефективну комунікацію, направлену на досягнення стратегічних цілей розвитку як окремих владних інституцій, так і держави в цілому.

Сучасний світ неможливо уявити без численних динамічних систем обміну інформацією та комунікативними ресурсами, які складають базис будь-яких процесів на всіх рівнях життя сучасного індивіда. Перенасиченість різноякісною інформацією та глобальний характер комунікативних обмінів спричинили зміщення акцентів у цифровому суспільстві із самого феномену комунікації до усвідомлення та активної промоції стратегічних компонентів досягнення цілей у всіх сферах соціального буття. Зміна векторів від комунікації як такої до вибудовування її стратегічних компонентів стала ключовим процесом сучасного державного управління, зокрема з точки зору діяльності структурних органів президентської влади.

4.3. Вплив інституту президентства на розвиток інформаційно-бібліотечної галузі: зарубіжний досвід

Розвиток бібліотечної справи будь-якої країни неможливий без підтримки державної влади. Цей процес носить двосторонній характер і має досить велику сферу шляхів взаємодії. Ось лише невеликий аспект

цієї проблематики – політика президентської влади щодо розвитку бібліотек, яка не завжди є конструктивною й часто носить епізодичний характер, проте вона вносить суттєві зміни в діяльність закладів культури. Проводячи державну політику у сфері культури, для збереження національного культурного надбання, президенти багатьох країн світу підтримують діяльність бібліотек, адже останні є не лише банком знань, а й несуть просвітницьку й виховну місію в сучасному суспільстві.

Останнім часом при формуванні єдиної системи стратегічних комунікацій в Україні для реалізації ефективної інформаційної політики та, враховуючи постійне зростання інформаційної складової в усіх загальнодержавних процесах, зростає роль бібліотечних установ та їхніх підрозділів, що сприяють активізації інформаційної складової інституту президентства в сучасних інформаційних обмінах.

Головним центром розвитку бібліотек будь-якої держави є національна бібліотека. Її стосунки з вищою державною владою відбиваються на розвитку бібліотечної справи в цілому. Політика сприяння президентської влади розвитку національних бібліотек у країнах Європи, Америки та Азії реалізується в досить широкому спектрі напрямів, серед яких найбільше вирізняється:

- законодавче забезпечення діяльності бібліотек;
- фінансова та матеріально-технічна підтримка;
- президентські ініціативи щодо тематичного розвитку бібліотечної справи та її інформатизації;
- участь у будівництві нових приміщень;
- участь в урочистих подіях тощо.

У країнах з президентською та президентсько-парламентською формами правління президенти мають право видавати укази, розпорядження, які регулюють правовідносини в різних сферах суспільного буття, зокрема і в інформаційно-культурній сфері, до якої належить і бібліотечна справа. У республіках парламентського типу президенти підписують закони, прийняті парламентом. У такий спосіб вони законодавчо впливають на діяльність бібліотек, розвиток їх інформатизації та забезпечення доступу до інформаційних ресурсів. Здебільшого усі законодавчі ініціативи та правові акти спрямовані на оптимізацію діяльності, підняття на новий рівень в суспільстві (надаючи статус національних), розширення послуг, закріп-

лення нових технологій у функціонуванні бібліотек, а також на побудову нових модерних і ефективних приміщень.

У сучасному інформаційному суспільстві стає все популярнішим розвиток електронних ресурсів та дистанційний доступ до них. Тому часто президенти підтримують ініціативи з інформатизації, використання електронних інформаційних ресурсів та оцифрування національного спадку. Так, ще у 2005 р. Президент Франції Ж. Ширак запропонував проект створення електронного архіву фондів європейських національних бібліотек для «поширення знань, мов та збереження культурної спадщини» [46]. Ця ініціатива вилилася в проект єдиної інтернет-бібліотеки країн Європи «Європейська цифрова бібліотека» (www.europeana.eu), що відкрилася у листопаді 2008 р. На жаль, довгоочікувана бібліотека, яку назвали Europeana, закрилася в перший день роботи. Про її актуальність і значущість говорить причина її закриття – сервер бібліотеки не витримав великої кількості відвідувачів (10 млн за годину) [47]. Після виправлення всіх технічних негараздів бібліотека запрацювала знову в грудні 2008 р.

Президент Казахстану у 2007 р. запропонував створити національну електронну бібліотеку для підвищення освітнього рівня студентів та розвитку вітчизняної науки, з'єднуючи всі національні бібліотеки, університети, а також закордонні інформаційні центри [48]. Ця бібліотека, що відкрилася 5 грудня 2007 р., розрахована на все населення Казахстану, зокрема на сільські та соціально-незахищені прошарки. Адже вона, на відміну від юридичних баз даних, містить не лише тексти законодавчих актів, а й коментарі юристів, полегшений пошук необхідної інформації.

Бібліотечні установи, як і будь-які економічні суб'єкти, відчувають всі коливання економічного розвитку чи наступу глобальної кризи, зокрема й пандемії, що призводять не лише до зниження активності, а й навіть до закриття бібліотек. Водночас вони залишаються джерелом сучасних знань, що допомагають отримати нові вміння та навички, оптимізувати економічний процес для протистояння умовам кризи. Тому підтримка державної влади, зокрема президентської, сьогодні конче потрібна бібліотекам. Свого часу з розумінням до розвитку бібліотечної справи, навіть враховуючи умови світової фінансової кризи 2008–2009 рр., поставився Президент США Б. Обама. На його думку, «бібліотеки відіграють важливу роль в американській економіці, оскільки 73% публічних бібліотек є єдиним

інститутом місцевої громади, де можливий доступ до Інтернету, а в сільських районах ця цифра досягає 83%» [49]. Додавши при цьому, що «закриття бібліотек у період фінансової кризи було б великою помилкою влади». На підтримку своїх слів Б. Обама підписав декілька постанов з економічного стимулювання діяльності бібліотек. За однією з них публічним бібліотекам виділялося 200 млн дол. у формі грантів на додаткове оснащення сучасними комп'ютерами та 90 млн на підключення до цифрового телебачення. Підтримка Б. Обамою бібліотечної справи, на думку американських аналітиків, відбувається завдяки його любові до книг посеред всіх інших президентів США [49].

Тенденцію на підтримку бібліотечної сфери вже в умовах світової пандемії 2020–2021 рр. продовжив Президент США Д. Байден. За його сприяння бібліотеки США отримали додатково 265 млн дол. Ці кошти отримав Інститут музейних та бібліотечних послуг (IMLS), який фінансує державні бібліотечні агентства (SLAA) по всій території США. Окремо додаткові 801 млн дол. отримала Бібліотека Конгресу США. К. Махер, заступник директора по зв'язках з урядом Управління суспільної політики Американської бібліотечної асоціації, зауважив: «Нова адміністрація приділяє особливу увагу тому внеску, який освіта і бібліотеки роблять у [постпандемічне] відновлення суспільства в цілому, та регіональних спільнот зокрема» [50].

Крім фінансової підтримки, президенти, у межах своїх повноважень, виводять бібліотечні установи на новий рівень комунікативної діяльності, надаючи суттєвий поштовх до оновлення інформаційних функцій на основі впровадження нових, електронних технологій. Зростаюче суспільне значення оновлених інформаційних центрів іноді приводить до того, що президенти змінюють статус бібліотек для реалізації суспільного впливу потужного власного інформаційного ресурсу.

Наприклад, Бібліотека Управління справами Президента Азербайджанської Республіки, яка створена 2003 р. з ініціативи тодішнього Президента Г. Алієва, об'єднала найстарішу бібліотеку м. Баку – Центральну міську бібліотеку та Бібліотеку господарського відділу Управління справами Президента Азербайджанської Республіки, ставши при цьому, на думку азербайджанських журналістів, еталоном бібліотечної справи сучасного Азербайджану [51]. Одночасно, на початковому етапі, ця установа займалася забезпеченням органів вищої державної влади оперативною інформа-

цією стосовно реакції ЗМІ на актуальні події в країні та за кордоном, а також теоретичними напрацюваннями щодо підготовки державних рішень і супроводження їх виконання. Проте сьогодні ця Президентська бібліотека є досить потужним інформаційним і науковим центром країни щодо формування й популяризації літератури з азербайджанської державності, національної ідеології та азербайджанознавства, а також місцем зі збереження документальної спадщини видатного азербайджанського лідера – президента країни Г. Алієва.

Також завдяки ініціативі Президента Р. Ердогана у 2020 р. у Туреччині відкрилась нова Національна бібліотека, що підпорядковується Адміністрації Президента [52]. Нова бібліотека стала найбільшою бібліотекою Туреччини з фондом 4 млн друкованих видань та понад 120 млн електронних файлів, а також найновішою за використанням інформаційних технологій збереження фондів та забезпечення доступу до них, у тому числі через мобільні додатки.

Статус «Президентська бібліотека» отримає й нова найбільша бібліотека Узбекистану, яка почала будуватися у 2021 р. на території Національного парку ім. А. Навої в м. Ташкент на місці зруйнованого палацу одруження «Навруз» [53].

Інший приклад – створення Президентської бібліотеки ім. Б. М. Єльцина в Російській Федерації, офіційне відкриття якої відбулось 27 травня 2009 р. у Санкт-Петербурзі. За словами тодішнього Президента РФ Д. Медведева, Президентська бібліотека стане не лише книжковим сховищем та науково-просвітницьким центром, але й найбільшим інформаційним порталом, створеним на основі найсучасніших технологій. А завдяки мережі філіалів у всіх регіонах Росії – це ще й зв'язуюча ланка для бібліотечної системи країни [54]. Тобто головна мета створення цієї бібліотеки – це формування єдиного інформаційного простору, який сприяв би популяризації діяльності інститутів державної влади та зміцненню їхніх зв'язків із суспільством, а також тісному взаємозв'язку і співробітництву державних органів, наукових закладів, громадських організацій, що займаються проблемами російської державності. Ця бібліотека була задумана як електронна система зв'язку між всією бібліотечною системою країни. У ній поєдналися не лише просвітницька, патріотична функції, а й освоєння нових сучасних технологій.

Отже, президентська влада, підпорядковуючи своїй вертикалі найбільші інформаційні центри країни, якими є бібліотечні установи, не лише отримує потужний інформаційно-комунікаційний ресурс для власних потреб, а й завдяки політичним і матеріальним можливостям створює підґрунття ефективної системи стратегічних комунікацій, інструменти інформаційного впливу та популяризації власної державної й історичної політики.

Президенти часто беруть активну участь у будівництві нових приміщень для національних бібліотек. Яскравим прикладом є колишній Президент Франції Ф. Міттеран, завдяки активній ролі якого у 1988 р. було розпочато будівництво нового приміщення Національної бібліотеки Франції. Її відкрили 20 грудня 1995 р., уже після того як Ф. Міттеран залишив президентський палац, але все одно їй було присвоєно його ім'я. Ще один приклад: Національна бібліотека Республіки Білорусь, нове приміщення якої з'явилося за активного сприяння Президента О. Лукашенка (від перерахування двох президентських зарплат до безпосередньої участі на будівництві під час республіканських суботників) [55]. Будівництво цієї бібліотеки стало національним проектом, який підняв статус бібліотечної справи на вищий рівень навіть у порівнянні з країнами Східної Європи. За активної підтримки Президента Н. Назарбаєва йшло будівництво Національної академічної бібліотеки в Казахстані, архітектурний проєкт якої був обраний на міжнародному конкурсі.

Цінний внесок роблять президенти, як авторитетні лідери, у популяризацію читання та розвиток книжкової галузі. Хоча це й рідко зустрічається серед представників вищої державної влади. Скажімо, Президент Республіки Корея Мун Чже Ін активно позиціонує себе як «президент, що постійно читає». Він повсякчас розповідає журналістам про свої літературні вподобання. Навіть трапилося так, що з рекламною метою на обкладинках нових видань для збільшення продажу накладу стало з'являтися ім'я президента, як читача, який прочитав цю книгу [56]. Як бачимо, ім'я президента стало кращою рекомендацією для твору. Необхідно зауважити, що складовою передвиборчої компанії цього президента було гасло «хочемо бачити президента, який читає». Були навіть проведені спеціальні засідання парламенту, ініційовані партією кандидата в президенти та спрямовані на розвиток видавничої справи в країні. Проте тенденція популяризації президентом книги більше притаманна традиціям Кореї та далекосхідного регіону, де в суспільстві панує повага до розумової праці та роботі з книгою [56].

На тлі посилення уваги керівників держав до ролі бібліотек необхідно підкреслити й актуальність авторських видань президентів. Авторські роботи викликають інтерес не лише в простих читачів, але також у політологів, істориків, дослідників жанру політичних есе, мемуарів та ін. Тільки причетність авторів до вищої політичної еліти світового співтовариства підвищує як вартість видань у матеріальному, так і їх вагу в соціально-політичному сенсі. Цитованість робіт президентів часто перевищує цей показник проти робіт багатьох дослідників і не тільки усередині країни, а й за кордоном. Це пояснюється тим, що президент перебуває в центрі ухвалення політичних рішень, він направляє вектор розвитку країни, а також має найвищий доступ до джерел інформації. Авторські роботи президентів привертають до себе також увагу журналістів, які намагаються або розрекламувати конкретну працю, або використовувати її як джерело сенсації, особливо перед президентськими виборами, або під час протистояння президентської влади і опозиції.

Видання авторських книг президентами свідчить про їхнє бажання донести до громадськості всередині країни і за її межами основні постулати їх державної політики. І навіть з урахуванням критики опозиції і ЗМІ щодо плагіату, корисливих мотивів ці видання вносять свою лепту в розвиток державності, формування іміджу країни, а також налагодження міжнародних відносин зі стратегічними і потенційними партнерами. Наприклад, Президент Казахстану Н. Назарбаєв присвятив цілу книгу «Епіцентр світу» (2001) питанням про без'ядерний статус Казахстану. Книга мала чималий успіх як усередині країни серед противників ядерної зброї, так і за кордоном. Не випадково саме Казахстан 2012 р. ініціював організацію Міжнародної конференції «Від заборони ядерних випробувань до світу, вільного від ядерної зброї» [57].

Підтримуючи бібліотеки як одні з головних культурних надбань держави, президенти ініціюють офіційні урочисті заходи в приміщеннях бібліотек та активно беруть у них участь. Наприклад, Президент Німеччини відкриває всі конференції, симпозиуми, семінари, що відбуваються в Берлінській національній бібліотеці. У головних подіях в діяльності Національної бібліотеки Ірану завжди брав участь колишній Президент Ірану М. Хатамі, який працював директором цієї бібліотеки до обрання на посаду президента. Він й підтримував бібліотеку, сприяв будівництву нового при-

міщення (97 тис. кв. м.) [58]. Інавгурація Президента Латвії Е. Левітса відбулась у Національній бібліотеці Латвії 2019 р. [59]. У залах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського вручав премії та відзнаки молодим ученим Президент України В. Зеленський [60].

Необхідно наголосити, що в сучасній Україні, за умов недостатнього фінансування культурної сфери та бібліотек зокрема, президентська влада замало звертає уваги на бібліотечні інституції як на інформаційно-комунікаційні центри в умовах трансформаційних процесів сучасної України, на необхідність оновлення матеріально-технічної бази бібліотечних установ та забезпечення їх новітньою літературою. Виняток хіба що становлять інформаційні приводи,

Окремо виділимо діяльність експрезидентів у розвитку бібліотечної справи та збереження культурного надбання. Так, в Україні колишній Президент Л. Кучма і його благодійна організація «Президентський фонд “Україна”» вже декілька років постійно підтримують проєкт із допомоги сільським бібліотекам як матеріально, так і наповнюючи бібліотечні фонди [61]. З ініціативи колишнього Президента Мексики В. Фокса був створений «Музей президентів» [62], у комплекс якого, крім музею, ввійшли мегабібліотека та Цент дослідження демократії. У бібліотеці зібрано найповнішу підбірку книг і періодичних видань із питань демократії, національної й міжнародної політики, історії міжнародних відносин та ін. Фонд бібліотеки нараховує 10 тис. томів й складається з чотирьох колекцій: загальна колекція; колекція довідкової літератури; книги для дітей та молоді; колекція публікацій у періодичних виданнях.

Отже, президентська політика щодо бібліотечної справи має різноманітні методи впливу як на її розвиток, так і на гальмування – від законодавчих ініціатив, фінансового забезпечення до побудови нових бібліотек, – що підвищує не лише імідж президента як культурного діяча, а й статус бібліотечної справи країни. Багато ініціатив з інформатизації, побудови єдиного інформаційного простору, створення електронних бібліотек, відкриття нових сучасних приміщень в інших країнах відбуваються й без участі президентів, навіть якщо вони мають істотні повноваження й досить сильно впливають на державну політику. Проте в тих країнах, де такі бібліотечні процеси підтримуються президентською владою, де президентська вертикаль використовує бібліотечні установи в побудові системи стратегічних комунікацій, – там

глава держави своїми діями підкреслює важливість цієї сфери, необхідність не лише для розвитку нових технологій і більш ефективного поширення знань та кращого збереження культурного національного надбання для наступних поколінь, а й для просування національних стратегічних цілей, комунікативних можливостей та захисту національних інтересів.

4.4. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як чинник розвитку стратегічних комунікацій: зарубіжний досвід

З удосконаленням технологій електронного опрацювання інформації і розширенням можливостей наукової цифрової комунікації в сучасному глобалізованому світі істотно зростає роль інформаційно-аналітичної діяльності. Створення аналітичних продуктів зумовлено необхідністю переходу суспільних структур до використання багатоваріантних прогностичних моделей розвитку. Це потребує не просто наведення фактів на доказ тієї чи іншої тези, а системного підходу до розв'язання проблем у цілому на основі поєднання інтелектуальних здібностей людини з функціональними можливостями комп'ютерних систем.

Серед фахівців найпоширенішими є визначення аналітики, пов'язані з її трактуванням як процесу семантичного опрацювання масивів даних, у результаті якого розрізнені дані перетворюються в закінчену інформаційну продукцію – аналітичний документ. Аналітична інформація є сьогодні найціннішим продуктом на ринку інформації. Вона стала плацдармом, з якого, власне, відбулося зародження інформаційного суспільства. Необхідність переходу від «епохи Гутенберга» до ери цифрових комунікацій і зростаючі вимоги суспільства до науково-інформаційного забезпечення його розвитку потребують кардинального переосмислення підходів до аналітико-синтетичної обробки інформаційних потоків. Якщо раніше високі технології приводили до зародження в суспільстві «острівків знань», то сьогодні персональні комп'ютери разом з Інтернетом зумовили лавиноподібне поширення глобальних інформаційно-комунікаційних технологій. Характер функціональної взаємодії у системі «аналітика – наука – керування» визначається специфікою аналітики. З наукою її поєднує

інформаційний спосіб пізнання та наукового аналізу реальності, а з управлінням – прикладний характер аналітики (вирішення конкретних інформаційних потреб і проблем замовника) [63].

Інформаційно-аналітична робота є важливою умовою функціонування стратегічних комунікацій, прийняття ефективних управлінських рішень і має бути спрямована на моніторинг та аналіз поточної ситуації в інформаційному просторі, вироблення заходів, що здійснюються в контексті державної політики і передбачають зміну поведінкових і емоційних установок певних груп суспільства і окремих осіб.

На думку Н. Талеба [64], сучасна наука має мало інструментів для прогнозування подій, що здавалися абсолютно неможливими, доки вони не відбулися. Однак неможливість точно передбачити як розвиватимуться події в майбутньому не означає, що немає необхідності передбачити свої дії на випадок різних варіантів розвитку подій. Тому успішні практики концентрують увагу не на тому, що конкретно станеться в майбутньому, а на оцінці варіантів розвитку в разі кардинальних змін ситуації. Виходячи з цього, особливістю інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій є розробка базових та альтернативних стратегій розвитку ситуації, які передбачають алгоритм дії при настанні не тільки можливих подій, а й таких, що видаються сьогодні неймовірними. Нинішня практика, при якій розглядаються три варіанти розвитку подій (песимістичний, помірний і оптимістичний), дає змогу скорегувати свій курс у разі виникнення непередбачених сценарієм розвитку варіантів.

Інформаційно-аналітичні структури зарубіжних бібліотек у різній мірі беруть участь у публічній політиці. Під публічною політикою розуміються рішення, які ухвалюються державною владою, але готуються до ухвалення з залученням більшої кількості учасників: аналітичних структур, представників професійних об'єднань, журналістів, науковців та інших. Суть її – послідовно розв'язати суспільну (тобто публічну) проблему спільно узгодженим шляхом.

Аналітичні структури залучаються до формування публічної політики на етапах визначення та деталізації суспільної проблеми, обговорення альтернативних рішень для розв'язання проблеми, оцінки результативності (які зміни відбулися в результаті імплементації публічної політики) (див. рисунок).

Рис. Цикл формування публічної політики [65]

За умови розвитку сучасних бібліотек як інформаційних центрів різноманітних громад – від місцевих до наукових тощо, бібліотечні аналітичні структури можна розглядати як ефективний чинник підтримки комунікації між владою і громадянським суспільством, представництва і захисту суспільних інтересів, моніторингу дій влади, критичного аналізу та оцінки її рішень і формулювання альтернативних політичних пропозицій, перекладу політики на мову, доступну простим громадянам, і їх політичної просвіти.

Для сучасних бібліотек завдання вписатися в сучасну інформаційну інфраструктуру вироблення і впровадження технологій керування інформацією, зокрема введення в систему стратегічних комунікацій достатніх її обсягів для реалізації національних інтересів і просування цілей окремих держав, є невідворотною об'єктивною необхідністю. Вона диктується їхньою одвічною функцією накопичення, оброблення, систематизації й передавання знання, національної пам'яті, інформації в цілому в просторі та часі.

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практику бібліотек, створення багатоаспектних універсальних баз даних національної пам'яті, законотворчої тематики, питань державного управління, реформування різних галузей тощо з урахуванням наявної розгалуженої бібліотечної мережі створили всі передумови для визначення бібліотек одними з важливих елементів розвитку стратегічних комунікацій у зарубіжних країнах [66].

Як зразок бібліотечної інформаційно-аналітичної структури розглянемо **Дослідницьку службу Конгресу США**, що функціонує в складі найбільшої у світі Бібліотеки Конгресу (далі – Служба). Вона була заснована в 1800 р. Функції інформаційного центру, котрий постачає американським законодавцям дані, необхідні для гідного виконання ними своїх обов'язків, бібліотека виконувала з часу свого заснування. Однак у міру розширення й ускладнення інформаційних потреб конгресменів суто бібліотечне обслуговування ставало недостатнім. Кваліфікаційна підготовка законодавчих актів, їх обговорення, розгляд пропозицій і запити уряду вимагали не тільки оперативного використання фондів бібліотеки, а й створення нової інформації аналітико-прогностичного характеру. Тому 1913 р. у складі бібліотеки було створено довідково-інформаційне бюро, яке згодом перетворили в довідково-інформаційну службу. Ця служба комплектувалася вже не тільки бібліотечними працівниками, а й експертами з різних спеціальностей. У 30-ті роки ХХ ст. довідково-інформаційна служба почала готувати та періодично випускати власні інформаційні видання. Під час Другої світової війни її штат розширився до 95 осіб, а відразу після війни (1946) у рамках загальної реорганізації установ Конгресу вона отримала офіційну автономію і приблизно ту структуру, яка існує і досі. Подальше зростання відбувалося за рахунок чисельності основних підрозділів і за рахунок удосконалення технічної бази, але загальний статус організації та її функції залишалися без суттєвих реорганізацій. Змінилася тільки назва – з 1970 р., відповідно до основного змісту своєї роботи, вона отримала назву «Дослідницька служба Конгресу». Варто наголосити – це не формальна зміна «вивіски», а трансформація функціоналу з інформаційно-аналітичного в науково-аналітичний.

Завданням служби визначено забезпечення Конгресу (всіх його комітетів і підкомітетів, а також індивідуально кожного сенатора і конгресмена,

їхніх помічників і секретарів як у Вашингтоні, так і в офісах за місцем обрання) «точною, своєчасною, об'єктивною, збалансованою і конфіденційною інформацією» з усього спектра питань, пов'язаних з виконанням законодавцями їхніх службових обов'язків. За своїм змістом інформація ділиться на дві великі групи – довідкова й аналітична. І перша, і друга може надаватися як за запитами споживачів, так і з ініціативи самої Служби.

Як джерело довідкового матеріалу ця Служба використовується Конгресом надзвичайно широко – щодня надходить близько тисячі запитів, а за час річної сесії їх кількість доходить майже до півмільйона. Характер запитів різноманітний. Серед інформаційних матеріалів, які можна віднести до числа ініціативних, періодичні видання Служби та поточне виборче інформування членів Конгресу з потрібних напрямів (аналог системи ВРІ – вибіркоче поширення інформації).

Дослідницька робота Служби концентрується на головних напрямках, які визначаються, виходячи з аналізу діяльності Конгресу на певний період часу. Перелік головних галузей досліджень щороку переглядається і модифікується. Крім того, Служба завжди готова організувати опрацювання будь-якої проблеми, яка не входить до згаданого переліку, але з яких-небудь причин зацікавила один з комітетів або навіть окремого парламентарія.

Крім довідкового і науково-інформаційного обслуговування Конгресу в традиційних формах, Служба регулярно організовує велику кількість семінарів, симпозіумів, курсів навчання та підвищення кваліфікації (їх називають «інститутами»). На курсах різного рівня (в основному вони розраховані на співробітників апарату Конгресу) слухачів знайомлять з можливостями самої Служби і порядком використання її ресурсів, а також із процедурами роботи Конгресу, підготовкою законодавчих актів, їх кодифікацією тощо.

Слід відзначити автоматизовану довідково-інформаційну систему, яка охоплює всю Бібліотеку Конгресу і Службу в тому числі. Термінали системи встановлено в залах бібліотеки, читальних залах для членів Конгресу, довідкових центрах, робочих кабінетах сенаторів і конгресменів і в службових кабінетах співробітників дослідницької служби. Інформаційні масиви системи:

1. Каталог бібліотеки (книги англійською мовою з 1968 р., на іноземних мовах із середини 70-х років, окремих масив – для книг, каталогізованих до 1968 р.).

2. Бібліографія і витяги з журнальних статей, публікації Конгресу та інформаційні матеріали, підготовлені Службою (файл ведеться з 1976 р. і поповнюється щотижня).

3. Короткі добірки матеріалів з основних напрямів законодавчої діяльності – повний текст добірок і/або анотацій розміром в одну сторінку.

4. Дайджест законодавчих актів починаючи з 1993 р. (занесені всі акти, внесені на розгляд, і результати обговорення; якщо статус будь-якого акта змінюється, зміни вносяться у файл протягом 48 годин після події).

5. Протоколи Конгресу (*congressional record*) – для кожного конгресу, починаючи з 1995 р. (оновлюються щодня в період сесій).

6. Федеральні програми і звіти про їх виконання.

7. Опитування громадської думки в США, а також дані спеціальних обстежень (вибірково) та інше.

Очолює Службу директор, який призначається головним бібліотекарем Конгресу (керівником усієї Бібліотеки), але це призначення має бути попередньо схвалене більшістю голосів членів Об'єднаного комітету бібліотеки, де рівно представлені обидві палати і обидві партії (республіканська і демократична). Обов'язкова участь Об'єднаного комітету в призначенні директора Служби – показник її автономії у складі бібліотеки. У директора Служби є перший заступник (*deputy director*) і чотири заступники (один – *associate director* і три – *assistant directors*) за окремими напрямками роботи. У кожного із заступників за напрямками – свій офіс (відділ), у якому кілька секторів (*sections*).

Особливе становище в Службі займає відділ четвертого із заступників директора – по координації дослідницької роботи (*Office of the associate director for research coordination*). Ранг цього заступника (*associate director*) вищий за інших (*assistant directors*). У відділі – сектор головних фахівців (*senior specialist section*), сектор поточного законодавства (*issue brief section*).

Ключовою, найавторитетнішою ланкою підрозділу, як і всієї дослідницької служби, є сектор головних фахівців. Ця категорія посад введена законом у 1946 р., і заповнюються вони «експертами, визнаними в національному масштабі» за результатами «конкурсів у масштабі країни». Крім

того, вони допомагають Конгресу, виступаючи як сполучна ланка між ним і різними академічними, професійними і дослідницькими спільнотами, відповідними їхній спеціалізації, як у США, так і за кордоном. До сфери діяльності головних фахівців входить також участь у семінарах, читання лекцій на курсах, написання статей для «Огляду», що випускається Службою.

Як правило, кожна окрема проблема розробляється міждисциплінарною групою («командою»), яка очолюється і координується головним фахівцем. За потреби створюються тимчасові (*ad hoc*) групи на період підготовки конкретного матеріалу. Практика використання тимчасових груп застосовується дуже широко, за рік їх буває кілька десятків – міждисциплінарний підхід справедливо вважається необхідною умовою якісного виконання завдання.

Сектор поточного законодавства готує і веде ті самі «довідки» (що перебувають на розгляді Конгресу). Вони згадувалися в числі періодичних видань Служби. Ці матеріали є необхідним, постійним «посібником» членів Конгресу, до них звикли і без них робота законодавців неможлива.

Існує також спеціальна «група зі співробітництва», члени якої зустрічаються приблизно кожні півтора місяця для розгляду проблем взаємодії і нових проєктів. Крім того, фахівці з однакових або близьких галузей, які працюють у чотирьох установах, регулярно проводять спільні обговорення основних актуальних проблем.

Дослідницькі відділи спеціалізовані за галузями знань: американського права, економіки, освіти та соціального забезпечення, зовнішньої політики і національної оборони, наукової політики, урядових органів і проблем внутрішньої політики тощо.

Крім галузевих дослідницьких відділів, до основної групи входять ще два підрозділи: відділ оперативної довідкової інформації і відділ комплектування. Перший із них задовольняє ті запити, на які можна знайти відповідь у різних довідниках або раніше підготовлених матеріалах – звітах, доповідях, меморандумах, періодичних виданнях. Штат відділу укомплектований професійними бібліотекарями з вищою або середньою спеціальною освітою, додатково навченими відповідно до специфіки діяльності оперативно-довідкового підрозділу. Вони ж обслуговують довідкові центри в будівлі Капітолія і читальні зали для членів Конгресу.

Відділ комплектування забезпечує надходження до Служби нових матеріалів, веде бібліографію, здійснює довідкове обслуговування співробітників дослідницьких відділів. Цей самий підрозділ веде систему вибіркового поширення інформації серед членів Конгресу, а також так звані основні довідкові файли (*CRS main reference files*), що містять доповіді Служби, вибірки зі щоденних американських газет і статті з інших періодичних видань. Відділ комплектування відповідає за бібліографічний і цитатний файл автоматизованої системи, готує «показчик матеріалів Служби» і доповнення до нього.

Варто констатувати, що Дослідницька служба Конгресу є великим сучасним науково-інформаційним комплексом, який забезпечує законодавчій владі США об'єктивну можливість компетентного, всебічно зваженого підходу до підготовки та прийняття рішень будь-якого рівня. Головну роль, насамперед у визначенні якісного рівня науково-інформаційного обслуговування Конгресу, відіграє не технічна оснащеність (хоча вона і важлива сама по собі), а залучення до діяльності Служби (або як штатних співробітників, або як позаштатних, які працюють за контрактом, експертів) найбільш кваліфікованих фахівців країни з різних галузей, широкі й постійні контакти з американськими і зарубіжними дослідницькими та інформаційними центрами.

У Службі працює понад 600 співробітників, із них більш як 400 є співробітниками з аналітики, фахівцями в галузі інформації, які працюють у різних дисциплінах у дослідницьких підрозділах Служби [63].

З експертами CRS тісно співпрацює команда з підтримки геопросторової інформаційної системи – ГІС [67], що забезпечує проведення комплексного аналізу та візуалізації для викладення складних політичних питань для Конгресу в простій формі, а також встановлення зв'язків між об'єктами, місцями, ефективним законодавчим регулюванням і політичними наслідками. ГІС дає змогу візуалізувати результати досліджень і показати як та чи інша законодавча опція може вплинути на виборчий округ конкретного конгресмена. Значні можливості соціально-політичного моделювання системи дають змогу ефективно оцінювати різні варіанти впливу політичних альтернатив (наприклад, як демографічні зміни можуть вплинути на торгівлю людьми або оподаткування тощо), ГІС використовується в процесі формування бази електронних документів, представлення їх на вебсайті

Дослідницької служби Конгресу США. Доступ до певної частини документів мають тільки конгресмени.

О. Желай, досліджуючи особливості діяльності Служби, зазначає, що всі її продукти відповідають основним принципам, якими керується в роботі Служба: вони авторитетні, об'єктивні та безпартійні. Інформаційно-аналітичні продукти можуть складати від декількох сторінок до понад сотню, охоплюють широкий спектр тем, що цікавлять Конгрес [68]. У зв'язку з тим, що питання державної політики стають дедалі складнішими, зростає потреба в глибокому та всебічному аналізі. Дослідницька служба, що працює в складі Бібліотеки Конгресу США, використовує бібліотечні фонди, міждисциплінарні дослідження, критичне мислення та інноваційні досягнення, щоб допомагати законодавцям приймати рішення щодо безлічі складних питань і формувати обґрунтовану політику. Законотворчі рішення розвивають країну, формують націю і створюють кращі умови для прийдешніх поколінь.

Варто відзначити пильну увагу керівництва Дослідницької служби Конгресу США щодо стратегічного планування своєї роботи відповідно до головної місії – інформаційно-аналітичного забезпечення представників Конгресу США. Директор Дослідницької служби Конгресу США М. Мазанек зазначає, що ретельно продуманий спільний план роботи всіх структурних підрозділів Бібліотеки Конгресу, узгодження з Конгресом їхніх потреб, відповідне фінансове забезпечення – це важливі складові, що дають змогу розвивати нові форми й методи обслуговування та ефективно виконувати поставлені завдання [69].

Щороку директор Дослідницької служби доповідає Конгресу США про подальші стратегічні напрями діяльності CRS та надає обґрунтування фінансового забезпечення планів роботи. У документі підбивається підсумок роботи за попередній рік, ґрунтовно аналізується характер і ступінь потреб конгресменів, передбачаються напрями аналітичного супроводу майбутньої суспільно-політичної, економічної проблематики. На основі цього визначаються технології та форми допомоги CRS у процесі обґрунтування законодавчих пропозицій, в імплементації існуючої політики та в інших етапах законотворчості, затверджується фінансування Служби.

Директор CRS зазначає, що стислий перелік напрямів наукових досліджень і тематичного аналізу показує з яких спеціальностей фахівці потрібні Службі за штатним розкладом.

Водночас навіть найкраще планування не може передбачити всі проблеми, що можуть раптом виникнути перед Конгресом. Для реагування в таких випадках CRS застосовує технологію аналітичної гнучкості для оперативного розв'язання проблем, що виникають. Наприклад, теракт у Парижі загострив низку міжнародних і внутрішніх питань безпеки. Відповідно до перебігу подій експерти Служби швидко оновили і доповнили аналітичні матеріали про Ісламську державу, тероризм, імміграцію та внутрішню безпеку, оперативно розмістивши результати на відповідній сторінці свого вебсайту. За результатом глибокого та всебічного аналізу запланованої Конгресом законодавчої діяльності, експерти CRS передбачають у своєму стратегічному плані тематичні питання, що мають бути на порядку денному Конгресу. Для їх досліджень сформовані висококваліфіковані команди фахівців із різних дисциплін, які спеціалізуються на ґрунтовних тематичних дослідженнях, готують та оновлюють чергові звіти для систематичного доповнення тематичної продуктової лінійки вебресурсів Служби.

За ініціативи CRS Бібліотека Конгресу США проводить серед членів та співробітників Конгресу всебічне дослідження рівня їхнього задоволення інформаційно-аналітичним обслуговуванням, також враховуються зауваження та пропозиції законотворців щодо основних продуктів і послуг Бібліотеки й, зокрема Служби.

Результати досліджень інформаційно-аналітичного забезпечення Конгресу показують, що під впливом нових політичних викликів, збільшення інформаційних обмінів і потоків, простежується розширення спектра проблематики, що вирішує Конгрес, і відповідно в Служби збільшується кількість завдань щодо інформаційного супроводу законодавчого процесу. Це обґрунтовує необхідність підвищення фінансового забезпечення Дослідницької служби Бібліотеки Конгресу США для пропорційного зростання її можливостей до вимог конгресменів.

М. Мазанек в одному із звітів [70] акцентує увагу Конгресу США на пріоритетних напрямках розвитку Служби для подальшого ефективного комплексного науково-інформаційного, аналітичного супроводу Конгресу США:

– забезпечення належного рівня оплати праці персоналу; поповнення кадрового складу фахівцями потрібної кваліфікації, молодими спеціалістами, які переймають досвід висококваліфікованих співробітників;

– оновлення техніко-технологічної бази для забезпечення моніторингу та аналізу всезростаючих обсягів інформації, виготовлення на їх основі науково-знаннєвих аналітичних продуктів, необхідних для прийняття важливих управлінських та законодавчих рішень;

– вдосконалення та розширення сервісних можливостей вебсайту Служби, поповнення його продуктової лінійки новими інформаційно-аналітичними продуктами, зокрема мультимедійного формату, на які зростає запит Конгресу, оскільки візуалізація допомагає доставляти складну інформацію в легкозасвоюваній формі, підвищує швидкість сприйняття матеріалу, необхідного для використання на різних етапах законотворчої діяльності;

– залучення додаткових ІТ-фахівців для поліпшення вебдизайну, сервісних можливостей та безпеки сайту CRS; участь ІТ-фахівців у підготовці експертно-аналітичних звітів щодо використання нових технологій у таких сферах, як національна безпека, електронне фінансування, транспорт та біотехнології;

– підбиття підсумків пілотного дослідження щодо ефективності й затребуваності нової лінійки продуктів з інфографікою;

– вдосконалення технологій видавничої справи, зокрема урізноманітнення друкованої продукції, якою забезпечується виключно Конгрес;

– організація досліджень із нових напрямів, зокрема комплексне правове дослідження «Конституція Сполучених Штатів Америки: аналіз та інтерпретація» із залученням науковців, громадськості в контексті модернізації питань права тощо;

– проведення досліджень рівня інформаційно-аналітичного задоволення користувачів послугами Дослідницької служби та Бібліотеки Конгресу США.

Щорічні доповіді та звіти CRS, представлені на вебсайті, показують робочі процеси з виконання планових та поточних завдань, реалізація яких відбувається в тісному симбіозі наукових методів, творчих підходів, фінансового забезпечення роботи колективу та матеріально-технічної бази досліджень.

Як ідеться в доповіді директора Служби М. Мазанек перед Палатою представників Конгресу США [70], у 2018 р. Служба надавала конгресменам, членам комітетів і співробітникам Конгресу своєчасну та всебічну

інформаційно-аналітичну допомогу різноманітного формату. Відповідно до запитів конгресменів експерти CRS надали загалом понад 62 тис. інформаційних продуктів і послуг, серед яких і конфіденційні доповіді, матеріали мультимедійного формату, консультації для високопосадовців під час зустрічей, телефоном, електронною поштою тощо. Протягом звітнього року Службою було вироблено близько 9000 випусків різножанрової тематики, понад 8600 осіб стали учасниками семінарів та навчальних програм, проведених Службою в інститутах, офісах комітетів Конгресу, а також у спеціальних вебпрограмах в інтернет-просторі. Таким чином CRS здійснює взаємодію з усіма членами комітетів Конгресу та високопосадовцями, вивчає їхні індивідуальні та колективні запити, забезпечує електронними копіями інформаційних продуктів на основі електронної комерції.

Служба надає експертизу з усіх напрямів і галузей, що цікавлять Конгрес, зокрема це: американське законодавство, внутрішня та зовнішня політика, наукова, економічна галузі та ін. Наприклад, у 2018 р. експерти CRS тісно співпрацювали із членами Конгресу в процесі підготовки закону про вищу освіту; внесення змін до законодавчих актів щодо реагування на пандемії та загрози національній безпеці; оновлення закону про повноваження Федеральної авіаційної адміністрації тощо. Також Служба підготувала та надала аналітичні матеріали з питань зовнішньополітичних відносин, зокрема з Росією в контексті санкційної політики; Північною Кореєю щодо скорочення кількості балістичних ракет у світлі розв'язання проблеми ядерної загрози; Іраном через рішення США про вихід з ядерної угоди та з багатьох інших важливих питань.

Конгрес США 2018 р. прийняв закон, що відмінив заборону Службі надавати доступ громадськості до електронних документно-інформаційних ресурсів, що висвітлюють діяльність CRS. Тому Бібліотекою Конгресу було розпочато комплекс заходів із забезпечення відкритого доступу до всіх інформаційних продуктів і послуг, регламентованих новим законом. З 18 вересня 2018 р. понад 600 електронних документів стали загальнодоступними на вебсайті CRS (<https://crsreports.congress.gov/>) для публічного ознайомлення із інформаційно-аналітичним супроводом (що здійснює CRS) законотворчо-правової діяльності Конгресу США. Наразі електронна колекція вебсайту нараховує близько 2100 документів, кількість яких постійно зростає.

Електронна колекція документів, представлена на вебсайті, віддзеркалює результати науково-дослідної та інформаційно-аналітичної роботи CRS у процесі забезпечення інтересів та потреб Конгресу Сполучених Штатів Америки. Ресурси вебсайту систематично поповнюються новими випусками, у яких відображається й оперативна робота Служби з опрацювання нагальних питань, що постають перед Конгресом. Електронні документи з певної проблематики за попередні роки доповнюються новою інформацією з урахуванням розвитку подій, щоб відображати рішення, дії та позицію Конгресу США в реальному часі відповідно до усіх змін.

Для визначення статусу документи позначаються як «нові», «оновлені» або «заархівовані». «Нові» означають, що документ публікується вперше. Відповідно до перебігу подій переглядається зміст випуску і, в разі внесення доповнень, його статус змінюється на «оновлений». «Архівні» продукти містять матеріал, який був актуальним на дату публікації, але згодом не оновлювався. Подібний, але більш сучасний матеріал може бути знайдений у нових або оновлених продуктах CRS.

Також варто відзначити результати реалізації важливої інноваційної ініціативи Служби, що була схвалена й профінансована Конгресом США – впровадження комплексної дослідницької інформаційно-технологічної системи (IRIS). Завдяки фінансуванню, передбаченому відповідним Законом, експертами CRS спільно з фахівцями Управління з питань інформації (ОСІО) було здійснено низку заходів із модернізації інформаційно-технологічної системи IRIS для забезпечення нових інтерактивних форм роботи CRS в інтернет-середовищі. У такий спосіб було розпочато роботу науково-дослідного порталу CRS, на якому представлені консолідовані матеріали ґрунтовних наукових досліджень із певних проблем й успішні приклади їх розв'язання та практичного застосування. Колекція науково-дослідних матеріалів сформована відповідно до запитів Конгресу і покликана допомагати експертам Служби в їхній роботі. Наприкінці 2018 р. на порталі було сформовано 18 тематичних вебмайданчиків, на яких представлено близько 20 тис. документів, для поповнення яких проводиться оцифровування важливих та унікальних матеріалів [70].

Функціонування науково-дослідного порталу має високий потенціал для підвищення ефективності роботи експертів CRS: масив консолідованих і систематизованих науково-дослідних документів забезпечує швидкий

доступ аналітикам до найнеобхідніших інтелектуальних знансєвих ресурсів, на основі яких оперативно створюються нові аналітичні матеріали відповідно до запитів Конгресу та доставляються користувачам [68].

Протягом фінансового 2019 року Служба завершила розробку та включила в практичну діяльність Директивний план CRS на 2019–2023 рр., визначаючи подальші напрями діяльності Служби. Відповідно до Стратегічного плану Бібліотеки Конгресу, план встановив дві основні цілі: 1) покращення сервісу і розширення доступу; 2) оптимізацію використання ресурсів.

На підтримку цих цілей Служба дослідила шляхи використання найновіших технологічних досягнень. Спільно з офісом головного інформаційного директора бібліотеки Служба продовжила свою роботу за ініціативою «Інтегровані науково-інформаційні системи» (IRIS), метою якої є модернізація технологічної інфраструктури та додатків CRS. Бібліотекарі CRS також очолили роботу зі створення низки нових внутрішніх сайтів для кожного підрозділу та офісу, намагаючись покращити організаційну комунікацію та практику управління знаннями.

Служба надає інформацію в усіх сферах, що цікавлять Конгрес: американське законодавство, внутрішня й зовнішня політика, уряд, наука та промисловість – загалом у 2019 р. продукти та послуги Служби стосувалися 23 проблемних сфер. За 2019 р. обсяг наданих Службою спеціальних інформаційних продуктів та послуг досяг 71 087 одиниць. З них:

- телефонних консультацій – 25 112;
- персональних інструктажів, консультацій – 6491;
- довідкових та інших послуг – 5064;
- конфіденційних меморандумів – 2763;
- відповідей електронною поштою – 31 657 [71].

Дослідивши особливості організації роботи Дослідницької служби бібліотеки Конгресу США, зазначимо, що система науково-інформаційного забезпечення діяльності Конгресу США функціонує на трьох базових принципах:

- ключовим елементом системи є універсальна бібліотека;
- у структурі бібліотеки існує спеціалізований підрозділ, який здійснює комплексне довідкове, науково-інформаційне, аналітичне та прогностичне забезпечення законодавчої діяльності;

▪ за необхідності до обґрунтування нормативних актів можуть бути залучені на контрактній основі профільні фахівці з інших організацій.

У науково-практичному аспекті розвитку стратегічних комунікацій і використання можливостей бібліотек привертає увагу досвід **Відділу військових бібліотек Асоціації спеціальних бібліотек** (Military Libraries Division, DMIL). DMIL об'єднує членів усіх військових служб США, об'єднаних збройних сил Канади, міжнародних військових служб, відомств, підрядчиків, постачальників, військових академічних установ і всіх, хто зацікавлений у військовій бібліотечній службі.

DMIL створено з метою просування інформації про військову професію серед військових організацій як у США, так і в цілому світі, а також для допомоги членам Асоціації спеціальних бібліотек підвищувати професійні навички та знання. Для цього проводяться навчальні сесії на щорічній службі – навчальні майстерні військових бібліотек (MLTW), участь у комітетах і поширення інформації військової тематики через соціальні мережі [72].

З точки зору організаційно-технічних і програмно-технологічних аспектів інформаційної діяльності дослідники звертають увагу, що інтернет-простір військово-бібліотечних сайтів зарубіжних країн демонструє реалізацію інформаційного потенціалу військових книгозбірень, відповідність інтернет-сайтів цілям та завданням інтерактивного каналу комунікації, заданій функціональній структурі. Характерними їхніми рисами є повнофункціональний електронний каталог, наявність масиву документів, засобів інформаційного пошуку, техніко-технологічних засобів фіксування, зберігання та представлення інформації, що існує у вигляді організованої сукупності електронних документів і їх зв'язків. Функціональний зміст сайтів дуже потужний: онлайн-обслуговування, електронне доставляння документів, представлення бібліотеки в соціальних мережах тощо. Головна сторінка більшості вебсайтів представляє інтегровану інформацію й дає змогу здійснювати загальне орієнтування в системі інформаційних ресурсів як усередині сайту, так і у зв'язках та лінках із міжнародними і внутрішньодержавними ресурсами. Це дає змогу значно підвищити рівень забезпечення користувачів інформацією та зручно організувати ресурси і зв'язки між ними [66].

Приклад державної політики США щодо військового лідерства й досвід розгалуженої мережі американських військових бібліотек із сучасними сер-

вісами та послугами також свідчить, що ці інформаційні установи активно використовуються для просування національних інтересів і цілей держави у стратегічних комунікаціях. Зокрема, **Об'єднана електронна бібліотека** (Joint Electronic Library, JEL) – це інтернет-бібліотека повнотекстових несекретних загальних публікацій доктрин, відповідних документів і досліджень із військової тематики [73].

Публічні бібліотеки США також активізували свою діяльність в інформаційній підтримці державної міграційної політики. Зокрема, у межах ініціативи Американської бібліотечної асоціації публічні бібліотеки створюють інтегровані масиви багатомовних інформаційних ресурсів відповідно до потреб іммігрантів, розробляють програмне забезпечення для налагодження зв'язку між ними. Іноді, реагуючи на потреби іммігрантів, американські публічні бібліотеки виходять за рамки своєї практики. Наприклад, Публічна бібліотека Брукліна додала двох штатних юридичних радників для опрацювання заяв про громадянство та консультування щодо роботи з державними сервісами [74].

У **Японії** провідним дослідним центром з інформаційного забезпечення органів державної влади є **Бюро дослідницької та правової інформації Національної парламентської бібліотеки Японії**. Тут з 2001 р. проводяться міждисциплінарні дослідження, які являють собою вивчення основних національних політичних проблем, що потребують тривалого міжпредметного підходу. Проектна група складається зі співробітників різних наукових підрозділів, пов'язаних з конкретною темою.

Міждисциплінарні дослідження охоплюють обмін думками з експертами і польові дослідження як всередині, так і за межами Японії, а також аналіз інформації з друкованих джерел і електронних ресурсів, зокрема інтернет-інформації. Протягом останніх років практикується також проведення «Міжнародного політичного семінару», для участі у якому для обміну думками та обговорення питань запрошуються іноземні фахівці. Крім того, деякі дослідження також проводяться за участю зовнішніх експертів, яких запрошують до співпраці в проектних командах. Результати таких міждисциплінарних досліджень публікуються у вигляді «Міждисциплінарного дослідницького звіту» (Interdisciplinary Research Report) та в серії монографій [75].

Корпоративний підхід до створення і використання інформаційних ресурсів національних бібліотек значно підвищує можливості інформа-

ційно-аналітичного забезпечення систем стратегічної комунікації. Такий підхід характерний для європейських бібліотечних структур, зокрема **Європейської бібліотеки**, започаткованої Конференцією європейських національних бібліотекарів у 2004 р. Це дало змогу створити інтегрований вебпорталом центр відкритих бібліотечних даних у Європі, щоб сприяти їх ширшому використанню і введенню в стратегічні комунікації глобального інформаційного простору.

Інтегровані інформаційні ресурси про європейський культурний та інтелектуальний доробок Європейської бібліотеки стали найбільшим контентом проєкту «Європіана» (Europeana), цифрової платформи, що фінансується Європейською комісією. Після припинення функціонування Європейської бібліотеки проєкт «Європіана» взяв на себе функцію агрегації для окремих національних бібліотек без альтернативних маршрутів агрегації. Проєкт продовжує співпрацювати з національними бібліотеками для того, щоб їхні цифрові матеріали були якнайширше представлені на порталі колекцій «Європіани».

Europeana Collections надає доступ до понад 50 млн од. оцифрованих інформаційних ресурсів про культурний та інтелектуальний доробок європейських країн [66].

У цьому контексті заслуговує на увагу корпоративний проєкт **«Національна електронна бібліотека (NDL)»**, упроваджений Міністерством освіти та культури **Фінляндії** для створення, управління, зберігання цифрових національних інтегрованих ресурсів, що мають суспільну значущість для культурної й історичної спадщини. У збереженні національної спадщини Фінляндії в цифровому форматі співпрацюють архіви, бібліотеки та музеї. Проєкт не є сталим, він постійно вдосконалюється відповідно до розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних сервісів, інформаційних послуг і бізнес-моделей, за допомогою яких оцифровані документальні матеріали стають легкодоступними з одного сайту та надійно зберігатимуться і в майбутньому [76].

Корпоративний підхід для організаційно-технологічних, програмно-технічних напрацювань використано для створення зведеного електронного каталогу **бібліотек Білорусі**. Зведений електронний каталог бібліотек Білорусі – це національний інформаційний ресурс, основний масив якого формується найбільшими республіканськими бібліотеками: Національною

бібліотекою Білорусі, Центральною науковою бібліотекою ім. Я. Коласа НАН Білорусі, Республіканською науково-технічною бібліотекою, Президентською бібліотекою Республіки Білорусь.

У зведеному електронному каталозі представлено бібліографічні записи на книги (включно з рідкісними та стародруки), дисертації, автореферати дисертацій, образотворчі документи, картографічні матеріали, нотні документи, документи із стандартизації, аудіо- і відеодокументи, періодичні видання.

Усі користувачі незалежно від їх місцезнаходження отримують вільний доступ у режимі реального часу до бібліографічної інформації про фонди вищеназваних бібліотек. В інформації про знайдений документ містяться відомості про місце та шифри його зберігання, а також про можливості віддаленого замовлення документів з фондів Національної бібліотеки Білорусі, Республіканської науково-технічної бібліотеки, Центральної наукової бібліотеки ім. Я. Коласа Національної академії наук Білорусі. Сервіс замовлення доступний тільки для користувачів тієї бібліотеки, зареєстрованими читачами якої вони є і у якій є потрібний документ. Для інформування про склад фондів бібліотек регіонів республіки функціонують регіональні зведені електронні каталоги [66].

У своїй сукупності інформаційні ресурси фондів національних бібліотек країн Європи відображають історію національного розвитку, виражають характерні особливості національної ідентичності, тому претендують на роль основних орієнтирів, критеріїв достовірності в новому інфотворенні для наповнення стратегічних комунікацій. При цьому в просуванні національних інтересів, цілей держави інформаційні ресурси фондів європейських бібліотек стають важливими орієнтуючими елементами в структурі сучасних інформаційних продуктів у системі стратегічних комунікацій глобального інформаційного простору.

В. Пальчук [66], вивчаючи досвід зарубіжних країн, зауважує, що бібліотеки стають одним із важливих елементів розвитку стратегічних комунікацій. Такі висновки доцільно підсилити характеристикою перспективних переваг бібліотек цифрової епохи порівняно з іншими елементами стратегічних комунікацій. Зокрема, О. Онищенко справедливо наголошує, що бібліотеку цифрової епохи не треба уявляти однобічно – тільки як збирання, оброблення, використання електронних ресурсів, місце виходу

у світову інформаційну мережу Інтернет. Поряд із цифровою інформаційною продукцією, яка, безумовно, масштабно розширюватиметься, в ній збережуться та матимуть попит рукописи, книги, газети, журнали та інші «постояльці» традиційних бібліотечних фондів. Бібліотека, яка має в планах відповідати вимогам плюралістичного суспільства, має поєднувати, гармонізувати в собі всі види інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв інформації. У цьому й полягає безпрограшна перспектива. Майбутнє бібліотеки забезпечить видове ресурсне багатство, де, безумовно, цифрова інформація переважатиме [68].

У цьому контексті також важливо підкреслити, що концентруючи всі види інформаційних ресурсів, бібліотеки таким чином прагнуть задовольняти різноманітні інформаційні потреби користувачів, що в сукупності відображають розв'язання проблематики відповідного загальнонаціонального, загальнодержавного характеру. Безумовно, у сучасних реаліях робота з електронними масивами інформації, їх структурування, систематизація у власних багатоаспектних базах даних, забезпечення віддаленого й постійного доступу підвищує рівень їх використання також і за рахунок багаторазового звернення до них. Зростаючі запити на нове інфотворення зумовило розширення й урізноманітнення суспільно значущих масивів інформаційних ресурсів, інформаційних баз, їх збереження, структурування та організацію використання в системі стратегічних комунікацій. Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності дає змогу постійно оновлювати масиви електронної аналітичної інформації, вводити її через власні канали в систему стратегічних комунікацій. Інформаційно-аналітичні продукти бібліотек відображають суспільно-політичні, соціально-економічні, державотворчі процеси, що стосуються національних інтересів чи політики окремих держав.

У цьому контексті інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек практикують використання проактивного підходу у виробленні та впровадженні технологій керування інформацією, зокрема введення в систему стратегічних комунікацій достатніх її обсягів для реалізації національних інтересів і просування цілей держави. Ідеться про врахування в цьому процесі фіксованого факту наукових досліджень, що активне планування, а не реагування на події, загрози, реалізовані дії зумовлює успіх стратегічних комунікацій.

Розширення й урізноманітнення суспільно значущих масивів інформаційних ресурсів, інформаційних баз, їх збереження, структурування

та організація використання зумовлює якісні показники змістових форм інформаційних обмінів у системі стратегічних комунікацій. З точки зору досягнення основних завдань функціонування стратегічних комунікацій таке твердження логічно доповнити висновками сучасних наукових досліджень, які переконують, що використання інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, ефективність цього процесу зумовлюється досягненням оптимального співвідношення між використанням базових інформаційних ресурсів, у тому числі суверенних для кожної нації, сконцентрованих у системах бібліотечних установ, базах електронної інформації глобального та національних масштабів, постійно зростаючих масивів нової інформації, активізації використання творчої інтуїції у вирішенні складних викликів сучасності [77, с. 22–23].

Використання потенціалу бібліотечних установ для просування національних інтересів, цілей держави в системі стратегічних комунікацій особливо актуальним є в період посилення глобальних інформаційних обмінів. Оскільки, як показують монографічні дослідження, національний рівень соціальної структури цивілізації на сьогодні є якраз тим рівнем, на якому найбільш ефективно діють механізми глобальних інформаційних обмінів та обмінів внутрішньонаціональних – аж до відображення ментальних особливостей інфотворення в первинних соціальних структурах суспільства. На цьому рівні інформаційних обмінів якраз найбільш продуктивно, з точки зору перспектив суспільного розвитку, відбувається взаємообмін, взаємозбагачення всіх складових розвитку загальноцивілізаційного інформаційного процесу [66].

У цьому процесі організація інформаційного супроводження розвитку стратегічних комунікацій є важливим чинником державотворення, забезпечення національних інтересів, демократичних суспільних відносин, налагодження діалогу владних інститутів із громадянським суспільством у різних державах на сучасному етапі світового розвитку. Останнє спричинило необхідність вироблення і впровадження технологій керування інформацією, зокрема введення в систему стратегічних комунікацій достатніх її обсягів для реалізації національних інтересів [77] та просування цілей держави, спільних міжнародних ініціатив для розв'язання глобальних проблем.

Увага до теми стратегічних комунікацій та активізація досліджень у науковій площині підвищується в період сучасних загроз, зокрема гібрид-

них війн, нерівномірного розвитку національних інформаційних просторів і впливу глобальної інформатизації на цей процес.

Ведучи мову про інформаційно-аналітичну діяльність зарубіжних бібліотек, не можна оминати увагою і роль бібліотек та їх інформаційно-аналітичних структур з точки зору перспектив розв'язання глобальних проблем. Дослідження інформаційної діяльності бібліотек у різних країнах у рамках виконання ініціативи Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) «Бібліотечна карта світу» засвідчило значний внесок бібліотек в інформаційну підтримку Порядку денного Організації Об'єднаних Націй до 2030 року. Порядок денний ООН до 2030 р. – це універсальний заклик до дій щодо подолання бідності, захисту планети й забезпечення миру та економічного зростання в межах виконання цілей сталого розвитку (далі – ЦСР). Бібліотеки в усьому світі пропонують широкий спектр інформаційних продуктів і послуг, щоб сприяти досягненню кожної з ЦСР Порядку денного ООН до 2030 р. Від підвищення рівня грамотності до надання вільного доступу до інформаційних ресурсів бібліотек різних країн. Зокрема, у рамках виконання:

ЦСР 1 «Покінчення з бідністю в усіх її формах» бібліотеки прагнуть забезпечити доступ до інформації людям, які в інший спосіб є ізольованими через економічні труднощі. Мобільні бібліотеки систематизують книги, організують відповідні послуги та забезпечують доступ до Інтернету в сільській місцевості.

ЦСР 2 «Покінчення з голодом, безпечна їжа, покращення харчування та сприяння сталому сільському господарству». Участь у корпоративних проєктах сприяє доступу до інформаційних ресурсів сільськогосподарських бібліотек про дослідження та дані врожаїв, інформацію про ринки, способи ведення сільського господарства, ресурси державних служб щодо фінансування сільських громад.

ЦСР 3 «Забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці». У своїх звітах федерація зазначає, що медичні бібліотеки забезпечують доступ до інформації про медичні дослідження. Послуги включають: доступ до достовірної медичної інформації, розвиток навичок підтримки здоров'я, надання інформаційної підтримки в дослідженнях і придбанні відповідного медичного страхування, організації та участі в навчанні з надання першої медичної допомоги.

ЦСР 4 «Забезпечення рівноправної якісної освіти та сприяння навчанню протягом усього життя для всіх». Бібліотеки завжди включено в інформаційний процес підтримки освіти в школах, університетах і коледжах у будь-якій країні світу. Усі бібліотеки підтримують програми грамотності, забезпечують безпечний інформаційний простір для навчань і досліджень для продукування нових знань.

ЦСР 5 «Досягнення гендерної рівності та розширення можливостей для всіх жінок та дівчат». Бібліотеки пропонують програми для жінок і дівчат з метою забезпечення доступу до інформації про їхні права та здоров'я.

ЦСР 6 «Забезпечення доступу та стале управління водою». Бібліотеки забезпечують доступ громадськості до інформації про воду, використання енергії та системи каналізування. Вони пропонують доступ до інформації про дослідження та даних для виробників, щоб підтримати ефективний розподіл ресурсів на сталі проекти інфраструктури води та каналізування.

ЦСР 7 «Забезпечення доступу до надійної, сталої енергії для всіх». Багато публічних та громадських бібліотек у всьому світі є єдиним місцем, де люди можуть отримати надійний доступ до електрики для освітлення читання, вчитися й подавати заявку на роботу через онлайн-сервіси державних служб чи приватних організацій. Бібліотеки та сільські інформаційні центри можуть забезпечити доступ громадськості до комп'ютерів, які інколи живляться від сонячних батарей або генераторів.

ЦСР 8 «Сприяння стійкому, всебічному та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх». У своїх звітах ІФЛА констатує, що бібліотеки практикують різні послуги, зокрема доступ для громадськості до ІКТ, навчання в бібліотеках як подати заявку на роботу. Люди, які не мають доступу до Інтернету, отримують його в бібліотечних установах, а також кваліфіковану консультацію з написання резюме, відправлення його через онлайн-програми.

ЦСР 9 «Створення стійких інфраструктур, сприяння сталій індустріалізації та інноваціям». Інформаційні послуги та продукти бібліотек завжди є основою для досліджень, технологій, інновацій та академічного життя. Бібліотеки забезпечують доступ до інформаційних ресурсів науково-дослідної інфраструктури. Як стверджує ІФЛА, у деяких бібліотеках функціонують бізнес-центри, що навчають підприємництву, а також надають юридичну підтримку.

ЦСР 10 «Зменшення нерівності всередині країни і серед країн». У своїх звітах федерація зазначає, що бібліотеки сприяють зменшенню нерівності, організовуючи інформаційні простори для різних соціальних категорій громадян – як у міських, так і в сільських громадах.

ЦСР 11 «Розбудова безпечних міст для поселення людей». Федерація визначає бібліотеки як сучасні інформаційні центри, що можуть відігравати істотну роль у кумуляції, збереженні та забезпеченні доступу до документальних інформаційних ресурсів різних видів. Культура зміцнює місцеві громади та підтримує інклюзивний і сталий розвиток міст – бібліотеки лежать в основі ініціатив щодо сприяння цьому.

ЦСР 12 «Забезпечення сталого споживання та структури виробництва». У контексті реалізації цієї цілі сталого розвитку бібліотеки розглядаються як сталі установи, що забезпечують доступ до інформаційних ресурсів, щоб усі категорії громадян отримували рівну можливість користуватися інформацією відповідно до своїх потреб.

ЦСР 13 «Невідкладне вжиття заходів для боротьби зі змінами клімату та його наслідками». Як зазначає ІФЛА, бібліотеки відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до достовірних даних і знань, які розкривають результати досліджень про зміни клімату. Ці інформаційні установи забезпечують безперервний доступ до інформації про екологічні дані, зберігають їх для майбутніх поколінь.

ЦСР 14 «Збереження та стале використання океанів, морів та морських ресурсів». Бібліотеки здійснюють інформаційний супровід процесу прийняття рішень, надають інформацію про дані, що стосуються сталого використання океанів, морів та інших водних об'єктів, проведення сталого рибальського промислу, ефективного управління водними ресурсами.

ЦСР 15 «Захист, відновлення та сприяння сталому використанню екосистеми, сталому управлінню лісами, боротьба з опустелюванням, а також зупинка та зворотний рух деградації земель, припинення втрати біорізноманіття». Бібліотеки мають потенціал організовувати інформаційну основу для досліджень щодо захисту екосистеми, пропонуючи відкритий доступ до інформаційних ресурсів відповідної тематики, проводити різні інформаційні заходи (виставки, лекції, форуми, конференції тощо) щодо поширення інформації про захист екосистеми.

ЦСР 16 «Сприяння мирному розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх, розбудова ефективних, підзвітних та інклюзивних установ на всіх рівнях». Бібліотеки є надійним джерелом інформації із кваліфікованим персоналом для громадськості. Вони також можуть бути технічно оснащені для неперервного навчання та активізації громадян використовувати інформацію відповідно до цілей сталого розвитку.

ЦСР 17 «Зміцнення засобів впровадження та поживлення глобального партнерства для сталого розвитку». Бібліотеки відкриті для співробітництва з місцевими, регіональними національними інститутами громадянського суспільства, урядами та організаціями приватного сектору в рамках виконання інформаційних завдань та надання послуг [78].

Оцінюючи **перспективи інформаційно-аналітичної діяльності** в системі стратегічних комунікацій, зауважимо, що найочевиднішими чинниками впливу будуть глобальні технологічні та політичні процеси, а також світоглядні зміни в розумінні гуманітарних проблем, що підвищить роль і значення бібліотек як центрів опрацювання великих обсягів інформації.

Серед технологічних чинників, що визначатимуть особливості організації аналітичної діяльності в середній та далекій перспективі, виокремимо такі:

- розширення можливостей комп'ютерної техніки. Подальша її мінімізація: уже нині науковці Мічиганського університету створили потужний комп'ютер Michigan Micro Mote завбільшки всього один кубічний міліметр. Квантовий суперкомп'ютер;

- удосконалення носіїв інформації. Вчені вже створили нанодиск, здатний зберігати інформацію вічно та навчилися зберігати інформацію в ланцюжку ДНК;

- зростання швидкості й дальності передавання інформації та пропускової спроможності інформаційних магістралей;

- «хмарні» онлайн-бібліотеки, за умови розв'язання проблеми копірайту. Система глобального пошуку;

- мультиресурс, мультисервіс. Надання релевантної онлайн-інформації різних видів і форматів на пристрої користувача;

- розвиток технологій на базі штучного інтелекту. Інтерактивність. Виведення даних на «розумні окуляри», контактні лінзи, голограми тощо. Голосове управління. Синхронний переклад. Аналізатори ситуацій, процесів, середовищ. Індустрія віртуальної реальності. Моделювання ситуацій;

– мобільність, дистанційність. Можливість доступу до інформації з будь-якої точки, оперативне передавання інформація. Розвиток індивідуальних мобільних пристроїв комунікації.

Як наслідок:

– технологічна грамотність стає неодмінною вимогою до аналітика;
– зростає потреба користувачів не в окремих документах, а в синтезованих, тематичних, мультимедійних матеріалах, а отже, зростає роль інформаційно-аналітичних підрозділів наукових бібліотек;

– у бібліотеках як в інтеграторах різноманітних носіїв інформації відбудуться зміни в комплектуванні бібліотечних фондів і сервісах надання інформації;

– основними у функціонуванні наукової бібліотеки стають онлайн-сервіси, орієнтовані на запити користувача. Значна частина інформаційної продукції бібліотеки – синтезована, тематична;

– зростають можливості аналітиків за допомогою мобільних пристроїв брати участь в інтерактивних заходах органів державної влади, інституцій громадянського суспільства тощо, оперативно готувати і передавати аналітичний матеріал, використовуючи при цьому будь-які джерела, хмарні сервіси, бази даних, автоматизований аналіз, моделювання;

– розширення можливостей для колективної аналітичної роботи завдяки засобам комунікативної взаємодії [79].

Одним із ключових напрямів розвитку бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності є активне використання новітніх інформаційних технологій в організації бібліотечної роботи, створення цифрового інформаційно-бібліотечного простору через упровадження онлайн-сервісів, повноцінна інтеграція в інтернет-комунікацію. Успішним прикладом такої роботи є проєкт Бібліотеки Конгресу США World Digital Library, спрямований на надання через мережу Інтернет важливих першоджерел культур усього світу, включно з рукописами, картами, рідкісними книгами, музичними партитурами, музикою, фільмами, гравюраами, фотографіями, архітектурними кресленнями та іншими матеріалами (WDL).

Проєкт The European Library, у якому беруть участь 48 бібліотечних установ, передбачає централізоване зберігання метаданих і децентралізоване зберігання цифрових об'єктів. Використання вебсервісів в обслуговуванні читачів передбачає можливості самостійної електронної реєстрації,

оформлення запиту і видачі запитуваної інформації, обслуговування у вигляді відеоконференції. Чат-консультації та месенджери є новою формою віртуального обслуговування віддаленого користувача в режимі онлайн [80].

Слід зазначити, що бібліотеки здатні не лише доповнити кількість учасників мережі, а й суттєво підвищити якість контенту, ефективність обробки і систематизації інформації, що надасть спілкуванню в Інтернеті більшої ефективності і значно підвищить коефіцієнт корисної дії.

Відповідно технічно озброєні бібліотеки входять в інформаційний простір і соціальні медіа як потужні модератори, які формуватимуть певні напрями комунікації та створюватимуть навколо них значні групи зацікавлених користувачів. Завдяки пристосуванню й перенесенню в Інтернет досвіду роботи із систематизації та оброблення інформації бібліотеки надаватимуть користувачам необхідні їм послуги вже в оновленому форматі, що більше відповідатиме вимогам часу [80].

Проте на шляху до нової якості бібліотечної роботи треба зберігати традиційні ґрунтовні підходи, що базуються на багатовіковій історії бібліотечної справи. Тобто, бібліотеки мають бути провідниками державницької стратегії комунікацій, що має спрямовуватися на забезпечення високих стандартів функціонування і убезпечення користувачів від навали неперевіреної або навмисно шкідливої інформації.

Уже набутий міжнародний досвід доводить, що стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа передбачають дотримання єдиної політики та диференціації політик у різних типах соціальних медіа. Якщо бібліотека планує використовувати ті чи інші соціальні медіа, то насамперед розроблення має стосуватися тієї мережі. Наприклад, можна встановити політику щодо використання Twitter, Facebook, YouTube або інших соціальних мереж. Наприклад, Публічна бібліотека Роанок (США) розробила політику соціальних медіа Social Media Policy, дотримуючись диференціації політик у різних типах соціальних медіа, виділити окремими розділами політики блог, Facebook, Twitter, LinkedIn. Деякі бібліотеки через правила регламентують формат публікацій. Наприклад, розміщувати контент, який буде корисний; не відправляти «чисті», без супровідного коментаря гіперпосилання на інші джерела; перед публікацією перевіряти факти, орфографію та граматику, вказувати джерела й перевіряти та не використовувати

захищені авторським правом світлина; захищати конфіденційну інформацію тощо. Такі вимоги, наприклад, визначено в рекомендаціях Бібліотеки Університету Каліфорнії Сан Маркос (США) [81, с. 337]

Не менш важливу роль інтернет-ресурси як інструмент оперування інформацією відіграють у реалізації стратегічних комунікацій у міжнародних відносинах. Важливе значення інформації для формування іміджу держави і успішного просування її політики істеблїшмент провідних держав світу добре усвідомлював ще в минулому столітті. Зокрема, широковідомий вислів американського генерала Д. Шалїкашвілі: «Ми не одержуємо перемогу, поки CNN не повідомляє, що ми перемагаємо».

Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій і всепоглинаюче охоплення масової свідомості людства різноманітними засобами масової інформації і численними соціальними мережами ще більше актуалізував проблему активного просування зовнішньополітичної діяльності держав в інтернет-простір.

Водночас взаємна інтеграція соціальних медіа і бібліотек ставить перед її інформаційно-аналітичними структурами ряд проблем і завдань. Дослідження свідчать про високий рівень готовності користувачів соцмереж, інших учасників інтернет-комунікації до сприйняття маніпулятивних впливів, зниження довіри до владних еліт та інституцій, необхідність удосконалення інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій [82].

Саме через соціальні мережі і медіаресурси розгортаються операції зі здійснення інтервенції в інформаційний простір суперників, реалізуються масштабні проекти зі створення передумов для соціального вибуху і відбувається мобілізація протестних рухів. Соціальні мережі перетворюються на поле змагання за свідомість окремої людини, певної спільноти і суспільства в цілому. Інтернет-тролі, інтернет-боти, фабрики тролей і ботів, поширення фейкової інформації, лавина лайків, що їх генерують фейкові акаунти тощо, являють собою ефективні інструменти маніпулювання свідомістю і засобом реалізації як внутрішньополітичних, так і геополітичних завдань.

Соціальні мережі здійснюють значний вплив на користувачів Інтернету. Будь-яка інформаційна мережа формує навколо себе відповідне соціальне середовище, яке початково вже має певні спільні вподобання та інтереси, а постійне спілкування всередині спільноти сприяє ще більшому збли-

женню і виробленню загальних стереотипів сприйняття реальності. Крім того, використовуючи сучасні засоби збору інформації, на кшталт розробленого професором психології Кембриджського університету О. Коганом мобільного додатку «This is your digital life» («Твоє цифрове життя»), можна скласти психологічні портрети користувачів і в подальшому використовувати їх для вироблення адресного контенту, який суттєво підвищує ефективність впливу на свідомість учасників мережі [80].

Сучасні тенденції глобальних політичних процесів дають підстави говорити про необхідність врахування їх у найближчій перспективі. Зокрема, директор Chatham House Р. Ніблетт у своїй статті «Повернути сенс: виклики західним мозковим центрам» [73] аналізує, чи стануть аналітичні центри новою жертвою світової політичної трансформації, недовіри до владних інститутів, антиелітних настроїв і постправди, або ж вони знайдуть новий сенс і форму існування.

На думку М. Денна, генерального секретаря Брейгеля, дослідження досвіду Великобританії і США продемонстрували втрату довіри і зростаючу кількість теорій змови. Люди більше не вірять статистикам, і через те, що аналітичні центри покладаються на ці статистики, вони також ризикують втратити довіру [74].

Р. Ніблетт наводить п'ять рекомендацій, за допомогою яких аналітичні центри можуть адаптуватися до нових умов та зберегти релевантність для суспільства: не забувати про основну місію аналітичних центрів – насичувати дискусії фактами й дослідженнями, а не коментарями та суб'єктивними судженнями; генерувати «великі ідеї», викорінюючи мислення, що ґрунтується на вузьких національних і групових інтересах; бути джерелом позитивних змін, вказуючи суспільству шлях до прогресу; використовувати нові методи роботи й теми, просуваючи взаємодію між «новими акторами» – НКО, корпораціями, містами тощо; залучати до роботи експертів із різними поглядами, а також жінок, молодь і меншини.

Водночас аналітичний центр повинен мати новий рівень емпатії, у взаємодії з внутрішніми аудиторіями лише це дасть змогу аналітичним центрам адекватно представити інтереси великих соціальних груп.

Як показують дослідження, на рівень сприйняття аналітики не в останню чергу впливає і якість інформаційного продукту. Так, на думку німецьких респондентів [72], якісний продукт аналітичного центру характеризується

цілою низкою ознак, які, зокрема, стосуються як структури і змісту, так і графічного дизайну, тобто макету. Мають значення і нагальність та політична значущість. Процес аналізу складається з таких етапів: введення і обговорення проблематики, представлення даних і фактів, власне аналізу та оцінки, а також висновків і рекомендацій. Останнє залежить від типу публікації і, в основному, стосується аналітичної записки (Policy Paper). Систематичний збір даних і чіткі посилання є невід'ємними характеристиками фахового аналітичного матеріалу. При написанні статті важливо враховувати контекст і визначити наперед цільову аудиторію. Самі рекомендації наприкінці аналітичного матеріалу опираються на аналіз і є його логічним продовженням. При цьому конкретні і докладні рекомендації додають завершеності всьому аналітичному продукту, тоді як абстрактні сприймаються як непереконливі й послаблюють аналітичний матеріал. Якщо йдеться про інтернет-видання, також важливо, на думку німецьких експертів, зробити доступ до аналітичного матеріалу у вигляді PDF-файлу, надати вихідні дані з інформацією про авторів, видавництво, місце і дату написання, а також, якщо це необхідно, вказати назву проєкту, у рамках якого створено публікацію.

На переконання фахівців Міжнародного фонду «Відродження», щоб роль аналітики ставала потужнішою, аналітичним центрам варто:

- підвищувати свою впливовість. Слід вийти на новий рівень співпраці з органами влади. Залучення аналітичних центрів має стати невід'ємним елементом у процесі розробки будь-якого стратегічного рішення;

- фокусуватися на регіонах. Це критично необхідно в умовах децентралізації, коли регіони отримали більше адміністративних та фінансових ресурсів, що мають використати на розумні цілі;

- дбати про неупередженість. Рекомендації аналітичних центрів повинні бути неупередженими завдяки практиці зовнішнього рецензування, залучення зовнішніх експертів та донорського фінансування;

- дбати про інституційне зміцнення. Аналітичні центри мають звертати увагу на посилення власної спроможності, формування команди професійних аналітиків та фінансову стабільність [83].

Проаналізований досвід функціонування інформаційно-аналітичних структур бібліотек зарубіжних країн доводить, що бібліотеки є одним із важливих елементів розвитку стратегічних комунікацій як на загально-

національному, загальнодержавному, так і на глобальному рівнях. Концентруючи всі види інформаційних ресурсів та організовуючи цілеспрямовані масиви інформації, бібліотеки у такий спосіб прагнуть задовольняти різноманітні інформаційні потреби користувачів, що в сукупності відображають розв'язання широкого спектра проблем соціально-економічного й культурно-політичного характерів. З точки зору організаційно-технічних і програмно-технологічних аспектів інформаційної діяльності досвід бібліотек зарубіжних країн демонструє реалізацію їхнього інформаційного потенціалу, відповідність їхніх інформаційних послуг та продуктів цілям і завданням розвитку стратегічних комунікацій.

З розвитком публічності діалог між владою та громадськістю має ставати дедалі ефективнішим, а своєчасно здійснений аналіз та якісно проведена експертиза дають змогу встановити виклики й завчасно забезпечити розробку та прийняття адекватних рішень щодо вибору механізмів та інструментів державної політики.

БІБЛІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ І НАУКОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ФАКТОР ВДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЯХ

5.1. Суспільні функції та інструментарій наукометрії

Початок ХХІ ст. характеризується кардинальними змінами в науково-інформаційній сфері України та світу. Відбувається стрімке зростання обсягів цифрових ресурсів та урізноманітнення форм їх представлення (електронні каталоги, реферативні бази даних, інституційні репозитарії, зібрання первинних дослідницьких даних та ін.). Шириться рух за відкритий доступ до наукових знань, з'являються нові моделі розповсюдження публікацій, які передбачають трансформацію передплатної журнальної бізнес-моделі у більш економічну бізнес-модель відкритого доступу. Розвиваються когнітивні підходи до зменшення інформаційної ентропії в процесі наукових комунікацій, які орієнтуються на перехід від формалізованої передачі даних до сприяння в отриманні користувачем нових знань. Розробляються нові форми представлення інформаційно-аналітичних продуктів, створюються системи оцінювання наукової інформації й дослідницької діяльності тощо. Загалом розробки, що проводилися впродовж останніх десятиліть в інформаційній сфері, створили передумови для її перетворення в систему, яка сприяє розвитку науково-технічного прогресу та соціально-економічному зростанню України в умовах цифрової трансформації.

Традиційні підходи до комунікаційних процесів базуються на бібліографічних методах, які надають, з одного боку, великий обсяг інформації, а з іншого – значну кількість нерелевантних документів. Однак сучасні

стратегічні комунікації потребують високоінформативних першоджерел та їх кваліфікованого аналізу з погляду оперативного використання їхнього змісту. Саме практичний аспект розгляду цих питань сприяє активному розвитку сучасних бібліометричних технологій та наукометричних досліджень в умовах цифрової трансформації та вдосконаленню системи соціальних інформаційних комунікацій.

Сам термін «наукометрія» було введено в науковий обіг В. Налімовим лише в 1969 р. У спільній із З. Мульченко монографії ним запропоновано: «...будемо називати наукометриєю кількісні вивчення розвитку науки як інформаційного процесу» [26]. До проблематики наукометрії віднесено такі питання: інформаційна модель розвитку науки, зростання інформаційних потоків, цитованість літератури, вивчення внутрішніх зв'язків у науці на основі бібліографічних посилань, оцінювання внеску вчених окремих країн у світовий науковий інформаційний потік, процес статистичного аналізу наукових напрямів. Позитивно оцінюючи внесок В. Налімова у становлення наукометрії, слід відзначити і негативну роль наведеного визначення цього терміна, оскільки воно спрямувало подальші дослідження в цій галузі на «нумерологічний» шлях розвитку.

Суттєвий внесок у теоретичні й практичні напрацювання в галузі наукометрії було зроблено українськими вченими. Особливого значення набула опублікована в 1966 р. у Києві фундаментальна монографія засновника Центру (тепер Інституту) досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки НАН України Г. Добрава «Наука о науке: Введение в общее науковедение», яка фактично започаткувала цей напрям. Монографія поглибила інтерес до наукознавчих досліджень взагалі і в подальшому була перекладена багатьма мовами світу [7]. У ній автор зацентрував увагу на необхідності систематизованого дослідження тенденцій і перспектив розвитку науки в Україні та світі. Це відображено в широкому спектрі питань: історії розвитку науки та наукових шкіл, стану і тенденції розвитку науково-технологічного потенціалу, інфраструктури науки, науково-технологічної та інноваційної політики, міжнародного співробітництва тощо. Дане Г. Добровим визначення наукознавства: «...це комплексне дослідження і теоретичне узагальнення досвіду функціонування соціальних систем в науці з метою обґрунтування науково-технічної політики, а також раціонального формування потенціалу науки і підвищення ефективності

наукової діяльності за допомогою засобів соціального, економічного і організаційного впливу» і сьогодні є актуальним [7, 27]. Воно відображає системність наукознавчих досліджень і необхідність набуття комплексних знань про науку.

Концепція наукознавства Г. Добрава сприяла підтримці досліджень. Однак вона не отримала належного розвитку. Як виняток можна навести роботи А. Корінного, І. Маршакової, С. Хайтун. У них наголошувалося на першочерговості вирішення завдань організації системи прогнозування наукових досліджень, використанні бібліометричних показників для визначення структури науки і відстеження її розвитку, а також на недоліках застосування лише кількісних показників під час оцінювання ефективності наукових досліджень. Слід підкреслити, що згадані автори вважали визначення наукометрії, наведене В. Налімовим, «надто категоричним» [3, 15, 21, 29, 35].

У практичному аспекті найбільший внесок у розвиток наукометричних досліджень було зроблено Ю. Гарфілдом. Він запропонував унікальну ідею щодо використання наукових посилань як засобу інформаційного пошуку та вивчення структури науки. З його ім'ям пов'язане заснування Інституту наукової інформації США і створення бази даних Web of Science з аналітичними надбудовами. Водночас сам Ю. Гарфілд невпинно закликав до обережності у використанні даних цитування, відзначаючи, що вони, як і «будь-який інструмент – від ядерної енергії до молотка, мають бути правильно використані» [15, 48].

Ігнорування застережень Ю. Гарфілда та прямолінійна орієнтація на «нумерологію» В. Налімова призвели до появи методик оцінювання результативності наукової діяльності, які, будучи комбінацією різного роду формальних показників, недостатньо враховували змістовні аспекти наукової і дослідницької роботи [15].

Нині найпоширенішою є думка, що лише професійна експертиза може всебічно і об'єктивно оцінювати результати наукової діяльності, бібліометричні ж показники слугують інструментом підтримки прийняття рішень експертами [1, 17, 21, 22, 28, 31, 32]. Тому наукометрія як наукова дисципліна потребує насамперед узгодженої методології оцінювання та прогнозування наукової діяльності, а також інноваційного інструментарію для її практичного застосування.

Враховуючи напрацювання Київської школи наукознавства, наукометрією будемо вважати галузь наукознавства, яка здійснює дослідження структури, динаміки та закономірностей наукової діяльності. Об'єктом наукометрії є наукова сфера суспільства, а предметом – експертне оцінювання та прогнозування дослідницької діяльності на основі моніторингу наукових комунікацій.

До методів наукометрії слід віднести бібліометричні, імовірнісно-статистичні та експертні оцінки. Найпоширенішим є бібліометричний метод наукового цитування, що базується на такому показнику як індекс наукового цитування. Це загальноприйнятий індикатор значущості праць ученого, що являє собою число посилань на його наукові публікації. Індекс наукового цитування має багато похідних, які обчислюються на його основі. Серед них слід відзначити індекс Гірша, запропонований у 2005 р. американським фізиком Х. Гіршем з Університету Сан-Дієго (Каліфорнія). Індекс Гірша науковця дорівнює h , якщо він має h публікацій, кожна з яких цитується не менш як h разів. Цей показник можна розглядати як «золоту середину» між кількістю публікацій ученого та їх значущістю. Ще одним бібліометричним показником, який часто застосовується в наукометрії, є імпаکت-фактор журналу. Його розраховують із 1960-х років фахівці Інституту наукової інформації США як середню кількість цитувань однієї статті журналу за певний хронологічний період. Нині ставлення наукової спільноти до цього показника є неоднозначним. У 2012 р. на конференції Американського товариства клітинної біології у Сан-Франциско було ухвалено Декларацію про оцінювання наукових досліджень, яка закликає наукову громадськість відмовитися від використання імпакт-фактора як визначального критерію під час оцінювання результатів наукових робіт, оскільки мета науки – генерація нових знань [2], а не маніпулювання цифрами. Метод наукового цитування покладено в основу роботи світових бібліометричних систем Web of Science, Scopus і Google Scholar.

Активно розвиваються бібліометричні методи лексикографічного аналізу наукової інформації, які дають змогу створювати тезауруси та лінгвістичні онтології, виділяти найуживаніші наукові терміни, виявляти тенденції змін у фундаментальній науці через порівняння терміносистем різних років. За допомогою частотних словників нових слів можна здійснювати

експертне прогнозування розвитку науки і знаходити оригінальні статті, які заслуговують на підвищену увагу [15].

В аспекті дуалізму наукометрії особливої актуальності набувають підходи до процедури експертизи результативності дослідницької роботи. Оцінювання діяльності наукових установ потребує значної кількості експертів, які мали б бездоганну наукову репутацію та довіру в науковому середовищі. Тому повний корпус авторитетних фахівців доцільно формувати, звернувшись до наукових (науково-технічних) рад усіх установ, які атестують, з пропозицією висунути експертів з кожного наукового напрямку та надати необхідні відомості про кандидатів.

Порівняльне оцінювання результативності необхідно проводити всередині так званих референтних груп наукових установ, які формують за принципом спорідненості галузей їхньої наукової діяльності та типів здобутих результатів (фундаментальні дослідження, технологічні розробки, науково-технічні послуги тощо). Для кожної референтної групи повинна бути сформована своя експертна рада, яка й виконуватиме основний обсяг робіт. Загальний контроль за процесом і затвердженням (або вимогою корекції) підсумків діяльності рад слід покласти на єдину комісію з оцінювання результативності. У випадку незгоди організації з оцінкою її діяльності загалом доцільним буде проведення ґрунтовнішого оцінювання дослідницької роботи установи, що охоплюватиме експертизу роботи кожного підрозділу.

Наголосимо на розбіжності між методологічними підходами і метою В. Налімова і Г. Доброва щодо оцінювання результативності дослідницької діяльності та з'ясування перспективних напрямів її розвитку – це не помилковість у поглядах знаних вчених, а вияв дуалізму наукометрії. Феномен дуалізму полягає в тому, що в конкретній предметній галузі наявні два фундаментальні види, дві категорії речей або два принципи. У філософії дуалізм – це вчення, яке виходить з визнання рівноправності та незвідності одна до одної двох першооснов універсуму: матеріального й духовного, фізичного й психічного, тіла й душі. У фізиці, наприклад, вирізняють корпускулярно-хвильовий дуалізм – універсальну властивість природи, згідно з якою кожному мікрооб'єктові притаманні водночас і корпускулярні, і хвильові характеристики. Дуалізм у наукометрії – подвійність (двоїстість) співвідношень формальних (кількісних) та експертних критеріїв оцінювання

результативності дослідницької діяльності та прогнозування розвитку наукових напрямів [5, 13, 14, 16, 17]. Дуалізм у наукометрії слід назвати інформаційно-когнітивним дуалізмом. Це конструкт, що поєднує кількісні показники, притаманні суб'єкту чи об'єкту дослідницької діяльності (концепція В. Налімова), з якісними, експертними висновками (концепція Г. Доброва).

Необхідність урахування дуалізму потребує нового погляду на суть наукометрії – її суспільних функцій. Суспільна функція є конкретизацією призначення соціальної системи й слугує для визначення раціональної організації її практичної діяльності в рамках даної системи. Для встановлення суспільних функцій наукометрії використаємо філософські категорії загального, особливого та індивідуального. Такий методологічний підхід дав змогу в 70–80-х роках ХХ ст. розробити логічно обґрунтовану теорію бібліографознавства і виявити відповідні цим категоріям суспільні функції бібліографічної інформації – пошукову, комунікаційну та оцінювальну [18]. Тріада таких функцій притаманна й інформації, яку використовують під час проведення наукометричних досліджень, оскільки вона забезпечує пошук вчених і наукових колективів, їх кластеризацію та оцінювання результативності дослідницької діяльності. Всі ці функції властиві бібліометричним профілям, які створюються на наукометричних платформах [31, 32, 40–44].

Спорідненість бібліографічної і наукометричної проблематики дає змогу визначити основні суспільні функції наукометрії шляхом термінологічної конкретизації згаданої тріади функцій бібліографічної інформації. Першу суспільну функцію наукометрії доцільно іменувати науковим декларуванням. У цій назві врахована сутнісна відмінність вченого, як генератора бібліометричної інформації, від документа, що є джерелом бібліографічних даних. Наукове декларування є аналогом пошукової функції в бібліографії. Воно забезпечується наведенням у бібліометричних профілях учених їхніх праць, тобто інформуванням суспільства про публікаційні результати дослідницької діяльності. Другу суспільну функцію наукометрії (і бібліометричних профілів) слід назвати функцією кластеризації, яка спрямована на впорядкування інформації про вчених і колективи за певними формальними ознаками. Подібне призначення має комунікативна функція в бібліографії. Оцінювальна функція бібліографічної інформації призначена для розкриття змісту конкретного першоджерела. У наукометрії оцінюванню підлягає результативність дослідницької діяльності вченого чи колек-

тиву. Інформаційно-когнітивний дуалізм наукометрії потребує проведення як кількісного, так і якісного аналізу ефективності дослідницької роботи. Це передбачає не лише формальний збір бібліометричних показників, а й проведення на їх основі наукометричних досліджень. Тому відповідну суспільну функцію доцільно іменувати наукометричною. Формально-логічна структура двох перших суспільних функцій (наукового декларування та кластеризації) припускає можливість їх автоматизованої реалізації. Наукометрична функція потребує надання пріоритету людині, а не комп'ютеру.

Підвищена увага до проблематики оцінювання результативності наукової діяльності зумовила появу ряду бібліометричних та наукометричних систем. Історично першою наукометричною системою стала робота Інституту наукової інформації США, що отримала назву *Web of Science (WoS)*. Первісно вона являла собою реферативну та бібліометричну базу даних, орієнтовану на використання цитувань під час пошуку інформації. Сьогодні *WoS* – платформа, на якій встановлено кілька баз даних. Основною є *Web of Science Core Collection*, де знаходяться реферати публікацій з понад 12 тис. періодичних видань з показниками їх цитування. Цифрові технології дали змогу розширити її функціональні можливості, зокрема створити алгоритмічно-програмний інструментарій аналітичних обчислень – *InCites*, який здійснює статистичну обробку і глибокий аналіз даних про цитування. *InCites* – це аналітичний додаток до бібліометричної бази даних *Web of Science Core Collection*, що надає інформацію про результати діяльності наукової організації та про останні тенденції розвитку наукових напрямів у світі. Цей додаток орієнтований на урядові органи та керівників дослідних організацій. Він дає змогу відстежувати ефективність досліджень, порівнювати наукову продуктивність з іншими організаціями та країнами.

У 2004 р. з'явився головний конкурент *WoS* – бібліометрична платформа *Scopus*. Запускаючи її, корпорація *Elsevier* прагнула створити найбільшу у світі реферативну та наукометричну базу даних. Ключові акценти конкурентної стратегії *Elsevier* передбачали вигідне позиціонування нового бібліометричного продукту за рахунок двох слабких (на той час) аспектів *WoS* [34, 49]. Їх суть у обмеженій репрезентації національних наукових шкіл, оскільки *WoS* традиційно надає пріоритет індексуванню журналів Північної Америки й англomовних видань Західної Європи. Періодика

інших країн покривається недостатньо, а опрацювання соціогуманітарних журналів цих країн майже ігнорується (соціогуманітаристика має регіональну значущість). Видання індексуються в *Scopus* за наявності в них англomовних рефератів. Кількість журналів, що індексуються, – понад 22,5 тис. Найавторитетніші наукові часописи представлені архівами починаючи з першого випуску. Бібліометричний апарат *Scopus* забезпечує отримання показників цитування наукових робіт у виданнях, опублікованих після 1996 р.

Аналітичний додаток *Scopus*, що має назву *SciVal*, заснований на інформаційних ресурсах цієї бази даних. Він допомагає організації ідентифікувати і оцінити свої поточні сили, визначити перспективну стратегію свого розвитку. Ґрунтуючись на аналізі співцитування та техніці візуалізації, цей додаток створює унікальну графічну карту «Колесо науки», яка ілюструє продуктивність організації з усіх наукових дисциплін. На підставі такого аналізу всього масиву публікацій у *Scopus* виділяється понад 70 тис. кластерів публікацій, найбільш цитовані з яких становлять «компетенції», візуалізовані в *SciVal* на «Колесі науки». Воно може створюватися як для конкретної організації, так і для країни чи регіону. Чим більше публікацій організації потрапляють до високоцитованих у сформованих кластерах, тим більше «компетенцій» виділяється для організації.

Другим способом візуалізації даних про публікаційну активність організації або країни у *Scopus* є матричне подання виділених «компетенцій», під час якого враховуються також тенденції розвитку відповідних кластерів публікацій: збільшення частки статей організації по відношенню до зміни кількості статей у світі з певної тематики. Отже, можливо оцінити перспективність напрямів досліджень, що є надзвичайно важливим для стратегічного планування науки. *SciVal* фокусується на взаємопов'язаних дослідженнях, які виконуються однією організацією. Ця надбудова також дає змогу краще зрозуміти, які організації є конкурентами, і об'єктивно оцінити їхній потенціал, надаючи інформацію про установи з ідентичними дослідницькими «компетенціями».

Розглянуті наукометричні додатки *InCites* і *SciVal* є корисними для планування та аналізу наукової діяльності як окремої організації, так і країни. Вибір залежить від поставленої мети: для стратегічного планування розвитку наукової діяльності в організації і вибору напрямів фінансування доцільно викорис-

товувати *SciVal*, а для порівняння з іншими конкретними організаціями або відстеження активності окремих вчених, груп вчених або галузей науки – *InCites*.

Scopus та *WoS* є комерційними системами. Серед загальнодоступних наукометричних платформ, безперечно, домінує *Google Scholar*, яка консолідує дані як із зазначених комерційних систем, так і з інших баз даних. У *Google Scholar* репрезентовано найповніший географічний, галузевий і мовний спектр публікацій (майже 200 тис. періодичних видань, зокрема всі українські наукові часописи). Відзначимо кореляцію бібліометричних показників учених і колективів у системі *Google Scholar* з аналогічними показниками в *Scopus* та *WoS*, тобто статистична залежність між ними має ймовірнісний характер.

До даних *Google Scholar* двояке ставлення. З одного боку, вони найгрунтовніше репрезентують і дослідників, і їхню публікаційну активність, а отже, академічна спільнота цілком аргументовано вважає бібліометричні профілі у цій системі науковими деклараціями [45]. З іншого – стикаємося з критикою наведених даних у профілях саме через їхню повноту, що вважаємо парадоксальним. Зокрема, невдоволення спричиняє наявність у профілях матеріалів, які не пройшли наукового рецензування. Позиція бібліотечної спільноти з цього питання визначена місією бібліотек – збирати та зберігати для наступних поколінь усю створену в державі документно-інформаційну продукцію, а отже, слід індексувати всі доступні наукові видання.

Не викликає сумнівів, що бібліометричні профілі науковців у *Google Scholar* містять повніший перелік публікацій дослідників, оскільки вони вивіряються безпосередньо авторами. Тому ці профілі більш адекватно відповідають визначенню першої суспільної функції, що формулюється як наукове декларування. Такий висновок слід зробити і щодо такої суспільної функції бібліометричної інформації як кластеризація, оскільки значніша джерельна база забезпечує достовірніший результат відносно відомчого, галузевого та територіального розподілу науковців. Третя суспільна функція бібліометричної інформації (наукометрична) реалізується в усіх розглянутих системах. Позитивною рисою комерційних систем *Scopus* та *Web of Science* під час проведення наукометричних досліджень є менший рівень пошукових шумів (нерелевантних даних). Однак такі системи в більшості випадків будуть непридатними під час аналізу соціогуманітарних наук, які мають регіональний характер.

Нормативні акти України щодо оцінювання результативності дослідницької діяльності розглядають публікації в комерційних системах *Scopus* та *WoS* в числі визначальних критеріїв ефективності наукових розвідок. Така позиція знаходиться у невідповідності зі світовими тенденціями та поглядами наукової спільноти.

У 2012 р. на щорічній конференції Американського товариства клітинної біології у Сан-Франциско (США) було ініційовано Декларацію про оцінювання наукових досліджень (*DORA–Declaration on Research Assessment*) [51], яка закликає наукову громадськість відмовитися від використання імпаکت-факторів журналів під час оцінювання результатів наукових досліджень. Невиправдане використання імпаکت-факторів журналів провокує вчених на ігри з балами та цифрами, а редакції журналів змушує віддавати перевагу рейтинговим напрямам науки на шкоду публікаціям важливих результатів в інших галузях. Автори Декларації закликають учених під час вибору журналу для публікацій орієнтуватися не на його імпакт-фактор, а на компетентність редакції та читацької аудиторії. Грантодавцям і організаціям, пов'язаним з виділенням коштів на науку, *DORA* радить звертати увагу саме на результати конкретного дослідження, а не займатися арифметичним підрахунком імпакт-факторів журналів, у яких вони опубліковані.

Позитивне ставлення до Декларації і негативне до імпакт-факторів журналів висловили також такі авторитетні інституції як національні академії наук Франції, Німеччини та Великої Британії [52]. У їхній спільній заяві у 2017 р. про практику оцінювання науковців і дослідницьких програм зазначається, що наявність публікацій у періодичних виданнях, внесених до наукометричних баз, не може розглядатися як визначальний критерій результативності наукових досліджень. У цій заяві наведено також негативне ставлення до намагань комерційних структур монополізувати право визначати науковий рівень публікацій – це прерогатива дослідницьких інституцій.

Свою солідарність із позицією трьох вищезгаданих національних академій наук провідних країн Європи висловлюють і українські вчені. Як приклад можна навести публікацію колективу авторів у газеті «Голос України» (1 червня 2018 р.) під назвою «*Scopus* замість науки: чи потрібно це Україні» [53]. Говорячи про необхідність опублікування наукових результатів у журналах, які індексуються комерційними системами *Web*

of Science та *Scopus*, автори зазначають, що «вимоги щодо наявності закордонних публікацій і публікацій у журналах, що входять до наукометричних баз *Scopus* і *Web of Science*, є формою часткового перекладання державою і науковим співтовариством відповідальності за оцінювання результатів наукових досліджень на транснаціональні бізнес-корпорації й створені при них експертні структури та зарубіжні редакційні ради, що є алогічним і протиправним, порушує цілісність самої системи вітчизняної атестації наукових кадрів, передбачає визнання неспроможності державного управління в Україні, принижує державу і суспільство».

Сутність сучасної методології оцінювання результативності досліджень у систематизованому вигляді викладено в 10 принципах Лейденського маніфесту, добре відомих у галузі наукометрії (*The Leiden Manifesto for research metrics*). Він був ухвалений на XIX Міжнародній конференції «Context Counts: Pathways to Master Big and Little Data» (3–5 вересня 2014 р., Лейден, Нідерланди) і опублікований в журналі «Nature» у квітні 2015 р. [50].

Ці принципи націлені на багатоаспектний і прозорий моніторинг наукової діяльності для її подальшого експертного оцінювання та передбачають гармонізацію якісних (експертних) і формальних (кількісних) критеріїв оцінювання результативності дослідницької діяльності. Так, наприклад, другий принцип Маніфесту наголошує на необхідності забезпечення критеріїв оцінювання установи відповідно до покладених на неї завдань, її місії. У статутах наукових інституцій зазвичай ідеться про те, що метою їх функціонування є отримання нових і узагальнення наявних знань про природу, людину та суспільство. Однак у чинних нормативних актах, що мають використовуватися під час аналізу роботи установи, основним критерієм ефективності є чисельність публікацій. Це означає, що перед вітчизняними науковцями поставлено завдання працювати не на результат, а на гонитву за кількістю статей і монографій. Якщо ж у вітчизняній інституції відкрито новий закон чи розроблена проривна технологія, то таке досягнення не надасть їй додаткових атестаційних балів.

Слід акцентувати увагу ще на одному принципі, котрий полягає у необхідності належного оцінювання досліджень, які мають національне значення і опубліковані в українському сегменті цифрового середовища наукових знань. До них потрібно віднести науково-технічні роботи, актуальні для України чи певних її регіонів, а також розвідки в соціогуманітарній

сфері. Однак низка нормативних актів, зокрема про присудження наукових ступенів, надає перевагу опублікуванню нових результатів у журналах, які індексуються комерційними бібліометричними системами. Доступ до повних текстів таких публікацій здебільшого унеможливлений для вітчизняних платників податків. Здоровий глузд говорить, що вітчизняні науковці мають працювати насамперед для соціально-економічного розвитку України, а не на доведення результатів своєї діяльності до зарубіжних користувачів. Система оцінювання ефективності наукової діяльності має сприяти вирішенню саме такого завдання.

Додамо, що в Україні має місце лобювання комерційних наукометричних систем – у ряді відомчих нормативних документів їхнім показникам надається пріоритет під час оцінювання результатів дослідницької діяльності. Це суперечить видавничим та науково-комунікаційним ініціативам Євросоюзу, у яких міститься критична оцінка комерційних моделей поширення інформації і надається пріоритет моделям відкритого доступу [9, 19, 25]. Сьогодні держави всього світу виділяють великі кошти на науку, вчені генерують нові наукові знання, розміщують свої публікації у журналах, а невеликий пул видавців збирає з державних бюджетів і вчених значні кошти за поширення цих результатів. Україні слід визначитись щодо нової науково-інформаційної політики Євросоюзу і здійснити конкретні кроки у напрямі приєднання до неї. Насамперед слід організувати моніторинг розглянутих ініціатив і започаткувати створення технологічної інфраструктури для представлення та бібліометричного опрацювання періодичних видань, яка буде гармонізована з планами Євросоюзу, а не окремих комерційних структур.

Ефективне використання всіх суспільних функцій бібліометричних профілів для потреб науки й освіти потребує створення системи консолідованої інформації, отриманої з кількох наукометричних платформ. У 2014 р. НБУВ започаткувала реалізацію такого проєкту на основі інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки». У ній розпочато наведення показників результатів діяльності вітчизняних науковців з трьох платформ: Google Scholar, Scopus і Web of Science.

Отже, суспільними функціями наукометрії, які відповідають філософським категоріям загального, особливого й індивідуального, є функції наукового декларування, кластеризації і наукометрична. Загальновизнаним

інструментарієм, що застосовується під час проведення наукометричних досліджень, є комерційні бібліометричні платформи Scopus і WoS, а також загальнодоступна система Google Scholar. Вона забезпечує статистично найдостовірніші результати за допомогою реалізації двох перших суспільних функцій наукометрії. Scopus і WoS доцільніше використовувати під час проведення наукометричних досліджень.

5.2. Синергетичні засади соціальних комунікацій

Серед найважливіших інструментів підтримання й розвитку науки та освіти слід відзначити комунікацію між ученими і дослідницькими інституціями: «Актуальна оперативна взаємодія всередині наукової дисципліни реалізується з опорою на добре структуровану та технологічно оснащену систему наукової комунікації – професійне спілкування вчених, яке виступає головним засобом самоорганізації дисциплінарної спільноти, одним із механізмів розвитку науки» [4]. Характерно, що зміни, які відбулися в організації наукової системи у другій половині ХХ ст., були пов'язані «всього лише» з дослідженням наукових комунікацій, які проводилися для підвищення ефективності діяльності наукового співтовариства. Еволюція теорії наукових комунікацій тісно пов'язана з еволюцією науки та суспільства в цілому.

Дослідження першого періоду (1940–1960) були спрямовані на вивчення інформації та комунікації. Вони характеризуються кількісною інтерпретацією інформації, відзначаються пошуками універсальних закономірностей процесів обміну інформацією, встановленням залежності у використанні тих чи інших каналів наукової комунікації від галузевої специфіки. Особливістю другого періоду (1970–1980) є застосування системних підходів, які дали змогу дослідникам об'єднати структурні та еволюційні уявлення про наукові комунікації як систему, що має визначений склад компонентів, структуру та відповідну організацію.

Серед дослідників, які вперше сформулювали системне уявлення про наукові комунікації, велика заслуга належить А. Михайлову, А. Чорному, Р. Гіляревському. Система наукової комунікації стала розглядатися як єдиний організм, кожний канал якого має свої специфічні властивості й слу-

гує для виконання певних функцій. Третій, сучасний, період досліджень системи наукової комунікації (кінець XX – початок XXI ст.), пов’язаний з появою та розвитком цифрових комунікацій, характеризується розгортанням інформаційно-когнітивного та соціально-комунікаційного підходів до вивчення комунікацій.

Соціальні комунікації – галузь наукового знання, що є однією з наймолодших в Україні. Багатоаспектність цієї галузі науки потребує розгляду й аналізу в її межах широкого переліку теоретико-методологічних питань. Одним з них є узагальнення статистичних закономірностей, які описують синергетичні явища і процеси в бібліотечній справі, наукознавстві та лінгвістиці. Ці закономірності були встановлені емпірично в першій половині XX ст. ще до появи терміна «*синергетика*», який означає міждисциплінарний напрям досліджень явищ самоорганізації в системах різної природи. Під самоорганізацією в синергетиці розуміються процеси виникнення впорядкованих структур у складних нелінійних системах, які перебувають в далеких від рівноваги станах.

Синергетика має три аспекти взаємодії із суспільством: як світоглядна картина світу, як методологія та як наука. У методологічному аспекті синергетичний підхід до визначення стратегії розвитку бібліотеки в середовищі цифрової науки повинен сприяти поглибленню її інформаційно-технологічної взаємодії з цим середовищем. Вектор еволюції бібліотеки – інституція, що при збереженні свого ідентитету стане органічним складником дослідницького середовища [15, 16]. Історія методів синергетики пов’язана з іменами багатьох видатних учених. Насамперед це французький математик, фізик і філософ А. Пуанкаре, який наприкінці XIX ст. заклав основи нелінійної динаміки і якісної теорії диференціальних рівнянь. Витоками синергетики слід вважати також теоретико-ймовірнісні методи статистичної фізики, а саме методи усереднення й отримання кінцевих рівнянь для макрохарактеристик у системах з великим числом частинок. Нелінійні та статистичні методи і комп’ютерне моделювання стали основою математичних методів синергетики.

На відміну від більшості нових наук, що з’являлись зазвичай на стику вже існуючих, синергетика виникає, орієнтуючись не на граничні, а на внутрішні перетини різних наук. У досліджуваних синергетикою системах біолог, хімік, математик і фізик бачать свій матеріал і кожен з них, застосо-

вуючи методи своєї науки, збагачує методологію синергетики. Цю особливість синергетики докладно охарактеризував Г. Хакен, який стверджував, що синергетика існує не сама по собі, а пов'язана з іншими науками принаймні подвійно. По-перше, досліджувані синергетикою системи належать до компетенції різних наук. По-друге, інші науки доповнюють синергетику своїми ідеями. Учений, який намагається проникнути в нову сферу знань, природно, розглядає її як продовження своєї власної наукової галузі [15, 36].

Одним з найважливіших світоглядних висновків синергетичної концепції є висновок про фундаментальну єдність мікро- і макросвіту, що дає змогу моделювати на основі синергетичних принципів концептуальну схему еволюції універсуму. Однак при всій фундаментальній онтологічній єдності мікроскопічних і макроскопічних процесів у системах, які самоорганізуються, макроопис останніх не зводиться до їх мікроопису. Наприклад, електрохімічні процеси головного мозку людини і її розумова діяльність – це дві системи, що тісно взаємопов'язані між собою, але принципово одна до одної не зводяться. Суттєвим для осмислення в синергетиці є також поняття «хаос» [8], що розглядається як носій різних форм майбутніх упорядкованих структур. Згідно з формулюванням І. Пригожина, порядок і хаос тісно пов'язані між собою – один включає в себе інший. І цю констатацію ми можемо оцінити як головну зміну, що відбувається в нашому сприйнятті універсуму сьогодні.

Наразі практично всі природничі науки адаптували принципи синергетичного світобачення до специфіки своєї предметної галузі. Мету синергетики її основоположники вбачали у тому, щоб у розмаїтті природничих наук знайти провідну нитку, яка вестиме до єдиної картини світу. Цю мету можна вважати майже досягнутою: синергетична парадигма в сучасному природознавстві може бути оцінена як становлення нової картини світу. Однак питання про перспективи проектування ідей самоорганізації на соціально-гуманітарну сферу дотепер залишається відкритим. Якщо на рівні прикладних досліджень такі проєкції активно здійснюються у різних гуманітарних сферах, то на концептуально-методологічному рівні настільки ж активно ведуться дискусії щодо правомірності і коректності використання синергетичного підходу до феноменів соціогуманітарного порядку. У рамках цих дискусій формується вектор позитивної оцінки перспектив

використання ідеї самоорганізації при дослідженні феноменів соціального і гуманітарного порядків. Синергетична парадигма особливо цікава саме тим, що вона акцентує увагу на аспектах реальності, найбільш характерних для сучасної стадії соціальних змін: нестійкість, різноманітність, нелінійність співвідношень (малий сигнал на вході може викликати сильний відгук на виході), темпоральність (підвищена чутливість до ходу часу). Однак на цьому мажорному тлі І. Пригожин висловлює застереження щодо безпосереднього запозичення суспільними науками понять і методів синергетики, які використовуються в природознавстві. На його думку, пряма аналогія між ними і соціогуманітарними явищами та безпосередня екстраполяція синергетичної методології на матеріали соціально-історичного та економічного характеру не може розглядатися цілком коректною.

Водночас на прикладному рівні створення концептуальних моделей динаміки різних соціальних феноменів як процесів самоорганізації, розглянутих з синергетичних позицій, не лише надзвичайно поширене, а й приносить значні позитивні результати [12]. Так, у філології мови розглядаються як параметри порядку по відношенню до індивідуальних флуктуацій, в економіці апробовано модель оптимального просторового розподілу центрів економічної діяльності, розроблена стохастична модель формування громадської думки, на підставі синергетичного підходу досліджуються особливості функціонування соціальних систем і створюються прикладні соціологічні моделі, розробляються стратегії соціального управління та прийняття рішень. Дослідження когнітивних процесів також все більше ґрунтується на ідеях синергетики: навчання моторним навичкам, сприйняття бістабільних образів і симетрії, моделювання появи інновацій у науці.

Використання синергетичних підходів у гуманітарній сфері детально розглянуто в монографії В. Буданова «Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании». Автором відзначено, що ці підходи мають місце в соціосинергетиці та еволюційній економіці, вони застосовуються в медицині, психології, педагогіці. Створюються синергетичні додатки в лінгвістиці, історії та мистецтвознавстві, реалізуються проекти створення синергетичної антропології.

Межі застосування синергетики є предметом дискусії, зокрема філософської. Водночас вбачається, що в найближчі роки синергетика у співпраці з практичною філософією стане не лише основою для розв'язання

міждисциплінарних проблем, а й постачальником нових високих гуманітарних та інтелектуальних технологій майбутнього.

Уявлення про хронологічний аспект розвитку синергетики дає наведений нижче графік на рис. 5.2.1, згенерований *Books Ngram Viewer* – інструментом аналізу відносної частоти вживання слів у вибрані роки в публікаціях, які містяться у фонді *Google*-бібліотеки [30, 33].

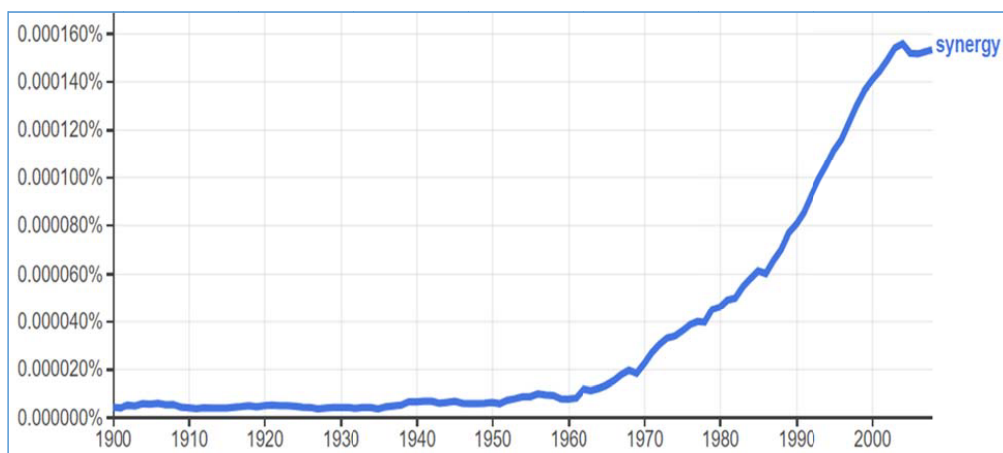

Рис. 5.2.1. Частота вживання терміна «*Synergy*» у фонді *Google*-бібліотеки

Графік свідчить, що термін «*Synergy*» використовувався в XIX ст., але інтенсифікація його вживання розпочалася у 70–80-ті роки XX ст. після появи фундаментальних монографічних робіт фізика Г. Хакена (*Синергетика*, 1980) та хіміка І. Пригожина (*Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой*, 1989), в яких узагальнювалися результати їх досліджень із цієї проблематики.

Синергетичні закономірності в системі соціальних комунікацій носять імена їх першовідкривачів (Бредфорда, Лотки та Ципфа) і зазвичай іменуються законами [23, 39, 46]. Однак, враховуючи емпіричний характер їх виявлення, більш коректним вважається використання щодо них терміна «закономірність», оскільки закон – це частина обґрунтованої наукової теорії.

Лінгвостатистична закономірність Ципфа наближено описує розподіл частоти використання слів будь-якої мови і має таке формулювання: якщо всі

слова доволі довгого тексту впорядкувати за спадною частотою їх вживання, то частота використання конкретного слова у такому списку буде обернено пропорційна його порядковому номеру (рангу). Наприклад, друге за вживаністю слово трапляється приблизно вдвічі рідше, ніж перше, третє – втричі рідше і т. д. Закономірність Ципфа підтверджено для всіх мов, наукових і художніх текстів, ресурсів мережі Інтернет тощо [20]. Слід уточнити, що цю закономірність виявив у 1908 р. Жан-Батіст Есту під час розробки раціональної системи стенографії. Закономірність мала визначати кореляцію між частотою використання слова і відповідним йому стенографічним знаком. Цей знак повинен бути тим простіше, що уживаніше слово, яке він представляє. З точки зору сучасної теорії інформації це була спроба розв'язати задачу оптимального кодування з урахуванням пропускнуєї спроможності каналу передачі даних. Ім'я лінгвіста та математика Джорджа Ципфа, який доклав значних зусиль для введення розглянутої закономірності до наукового обігу, вона отримала в 40-х роках ХХ ст. [33]. Ілюстрацією лінгвостатистичної закономірності Ципфа є наведений нижче рис. 5.2.2, на якому представлено графік розподілу кириличних термінів за частотою вживання у Вікіпедії.

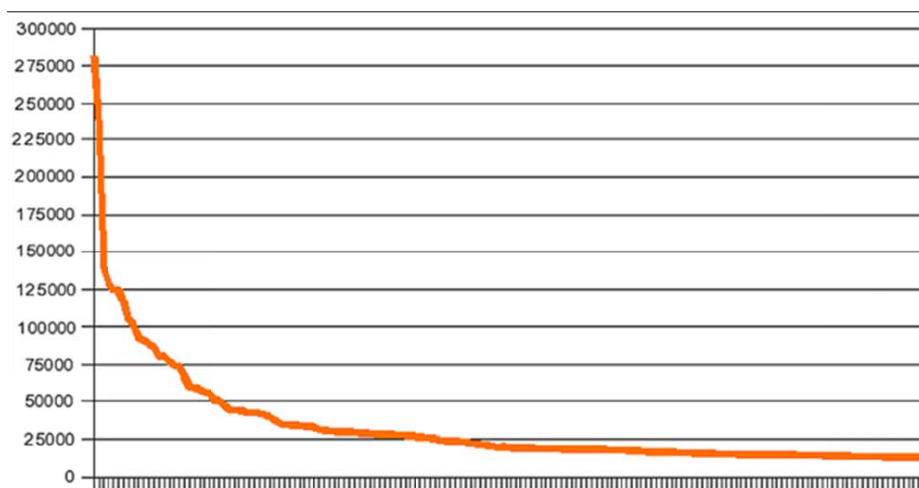

Рис. 5.2.2. Розподіл кириличних термінів за частотою вживання

На горизонтальній осі наведено ранг слова (номер у впорядкованому за вживаністю списку), на вертикальній – частоту використання слова у Вікіпедії

У наукознавстві аналогом лінгвостатистичної закономірності Ципфа є розподіл науковців за публікаційною активністю, що отримав назву закономірності Лотки [46]. У спрощеному вигляді цей розподіл формулюється так: у будь якій науковій спільноті кількість вчених, які мають X статей, обернено пропорційна квадрату X . Графік, що ілюструє цей розподіл, наведено на рис. 5.2.3 (URL:<https://www.slideshare.net/CherryPasha/gauss-vs-pareto-rastyannikov-pavel>).

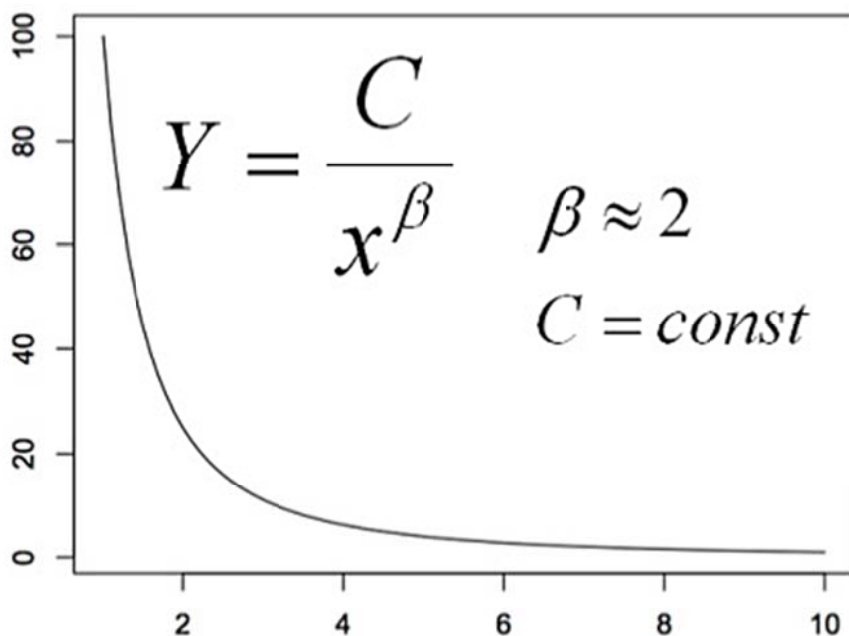

Рис. 5.2.3. Ілюстрація закономірності Лотки – розподіл науковців за публікаційною активністю

На горизонтальній осі наведено кількість науковців, кожний з яких підготував Y публікацій, на вертикальній – число цих публікацій

Закономірність Бредфорда, сформульована ним у 1934 р., характеризує розподіл статей з певної тематики в множині періодичних видань [39]. Якщо журнали розмістити в порядку за зменшенням у них кількості статей з обраної теми й отриманий список розділити на три зони з однаковою

чисельністю статей із цієї теми, то кількість найменувань журналів у зонах буде співвідноситися як $1 : n : n^2$ (степенева залежність).

Розглянуті закономірності застосовуються в різних сферах соціальних комунікацій: бібліотечній справі, лінгвістиці, наукометрії, інфометрії тощо. У другій половині ХХ ст. було констатовано, що вони різняться лише за царинами використання і слід поставити питання про єдиний тип таких закономірностей. Основоположні праці з проблематики, яка сьогодні належить до соціальних комунікацій, з'явилися в середині ХХ ст. Їх огляд і порівняльний аналіз наведено в статтях Л. Костенка «Закономірності соціальних комунікацій» [20] і В. Горькової «Информетрия» [6]. Кількість публікацій у цій сфері нині сягає кількох сотень тисяч. Серед них – монографічні та спеціалізовані періодичні видання, зібрання інтернет-ресурсів тощо.

Накопичений матеріал свідчить про наявність у закономірностей соціальних комунікацій масштабної інваріантності (самоподібності), тобто властивості зберігати тип рівнянь, які їх описують, при довільних змінах масштабних параметрів. Наведемо наочні приклади такої інваріантності. Синергетичний характер розподілу слів за вживаністю (закономірність Ципфа) зберігається і для окремих книг, і для значних книжкових зібрань. Розподіл науковців за публікаційною активністю (закономірність Лотки) один і той самий в усіх галузях науки, країнах і регіонах. Не залежить від обсягів вибірки періодичних видань і формулювання закономірності Бредфорда.

Потрібно наголосити, що достовірність викладеного підтверджено численними працями дослідників упродовж майже ста років. Кількість опублікованих матеріалів з проблематики розглянутих статистичних закономірностей сягає кількох десятків тисяч. Наприклад, система *Google Scholar* на запит «*LawBradford*» видає посилання на понад 640 тис. документів, а на запити «*LawZipf*» і «*LawLotka*» – відповідно 40 і 30 тис. документів. Тому навіть парадоксальним вбачається поява лише на початку ХХІ ст. обґрунтованої теорії закономірностей у соціальних комунікаціях за наявності настільки значної джерельної бази й математичного апарату, який вже використовується під час досліджень масштабно інваріантних процесів в інших галузях науки, зокрема фізиці та хімії. Витоками такої теорії стали роботи А. Bookstein [37, 38], у яких ідеться про необхідність пошуку

пояснення самоорганізації соціально-комунікаційних явищ моделей конкретної предметної галузі, ґрунтуючись на властивостях єдиного для цих галузей статистичного розподілу. Подальшим розвитком зазначеного концептуального положення слід вважати публікації Л. Костенка [20, 45], де як така властивість розглядається феномен масштабної інваріантності інформаційних явищ і процесів у системі комунікацій.

У згаданих роботах обґрунтовано необхідність і достатність цього феномену для опису єдиною аналітичною залежністю всіх розглянутих розподілів у системі соціальних комунікацій.

Підхід до аналітичного моделювання та аналізу масштабно інваріантних закономірностей соціальних комунікацій у цих роботах запропоновано розвивати на основі математичного апарату стійких законів розподілу теорії ймовірностей. Стійкість закону розподілу – це властивість зберігати незмінним його тип для будь-якої суми випадкових величин, що мають цей розподіл. Математична абстракція «випадкова величина» в соціальних комунікаціях набуває такої конкретики: для закономірності Бредфорда – це кількість статей з певної теми в журналі, для наукометричної закономірності Лотки – число публікацій конкретного вченого, для лінгвостатистичної закономірності Ципфа – частота використання певного слова в тексті. З такого трактування випадкових величин випливає, що закономірності Бредфорда, Лотки та Ципфа, за допомогою яких наближено описують синергетичні явища та процеси у різних сферах соціальних комунікацій, слід розглядати як вияв стійкого закону розподілу ймовірностей.

У теорії ймовірностей доведено, що стійкі закони розподілу в загальному випадку не описуються за допомогою елементарних функцій (винятками є нормальний закон розподілу та розподіл Коші). Тому численні спроби аналітичного представлення закономірностей соціальних комунікацій за допомогою степеневих, гіперболічних чи інших елементарних функцій не могли мати успіху. Їх теоретичне узагальнення та створення математичної моделі стане можливим лише за допомогою використання стійких законів розподілу ймовірностей. Основним параметром цих законів є характеристичний показник стійкості. Один з підходів до визначення його кількісного показника розглянуто в праці «Золотая пропорция как инвариант структуры текста» на прикладі аналізу закономірності Ципфа. Авторами цієї роботи визначено, що оптимальна апроксимація рангового

розподілу компонентів тексту досягається при значенні згаданого характеристичного показника, який дорівнює константі золотого перетину [24]. Ця константа є ірраціональним числом, величина якого становить приблизно 0,618. Аналогічний результат отримано і в праці «Информетрия» [6], де наведено результати аналізу документних інформаційних потоків і сформульовано принцип кратних відношень, суть якого полягає в сталості відношень частин інформаційного простору. Аналітичні дослідження стійких законів розподілу потребуватимуть від осіб, які їх проводитимуть, високого рівня математичної підготовки, зокрема вміння оперувати характеристичними функціями випадкових величин. Для практичних потреб доцільно було б розробити спеціалізовані комп'ютерні програми або попередньо підготувати табличні форми представлення таких розподілів.

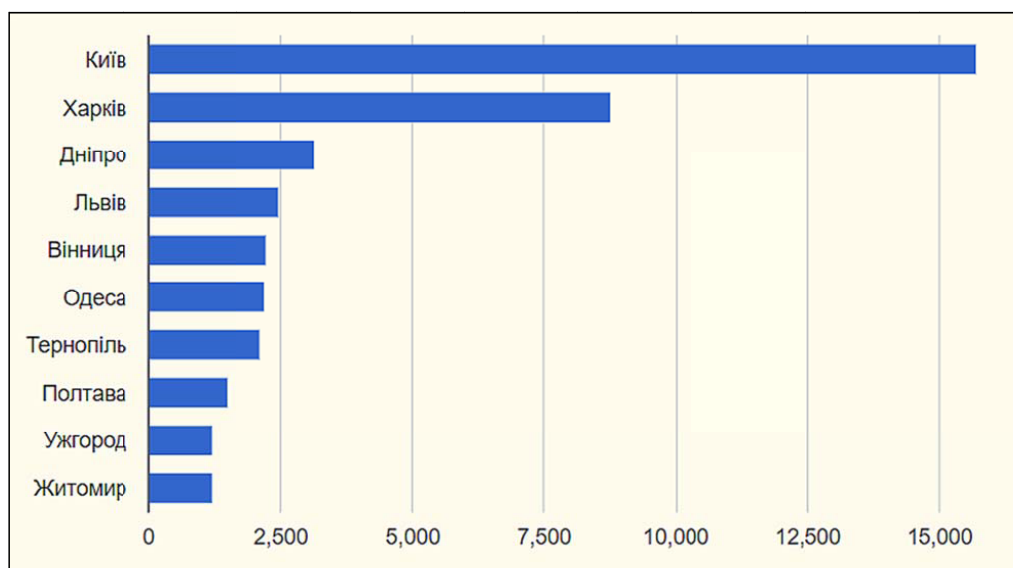

Рис. 5.2.4. Регіональний розподіл вчених, які створили бібліометричні профілі в системі Google Scholar

На горизонтальній осі наведено кількість науковців, на вертикальній – міста

Поява константи золотого перетину в соціальних комунікаціях не є унікальною. Вона присутня в біології (розподіл біорізноманіття організмів

на певній території), економіці (розподіл матеріальних благ у суспільстві), архітектурі (геометричні пропорції споруд), географії (розподіл населених пунктів за кількістю жителів) тощо. Для прикладу на рис. 5.2.4 представлено регіональний розподіл вітчизняних вчених, які створили бібліометричні профілі в системі *Google Scholar*, згенерований вже згаданою раніше інформаційно-аналітичною системою «Бібліометрика української науки».

Загалом самоорганізація соціальних комунікацій – це локальний вияв більш загального закону, який поширюється на широке коло явищ природничо-наукового та соціального характеру. Передумовами самоорганізації є масштабна інваріантність явищ і процесів, тобто відсутність виділеного просторового та часового масштабу. Процеси самоорганізації розвиваються за умов відкритості системи, надходження до неї інформації ззовні та нелінійності внутрішніх процесів.

Отже, базис математичної моделі масштабно інваріантних науково-комунікаційних явищ і процесів – стійкий закон розподілу теорії ймовірностей з характеристичним показником, що дорівнює константі золотого перетину. Цей закон узагальнює емпіричні закономірності Бредфорда, Лотки та Ципфа, які розглядаються в бібліотечній справі, наукометрії та лінгвістиці відокремлено. Він сприяє переходу від апроксимаційних до аналітичних методів дослідження самоорганізації наукових комунікацій і є основою для моделювання та оптимізації цифрового середовища наукових знань.

5.3. Проблеми розвитку бібліометрики української науки

Невіддільним складником джерельної бази оцінювання ефективності досліджень є комерційні наукометричні системи, найавторитетнішими з яких вважаються Scopus і Web of Science. Ці системи мають значні функціональні можливості, але індексують обмежене коло періодичних видань (відповідно 22,5 і 12 тис. журналів світового репертуару). Наукову періодику України репрезентовано в них лише кількома десятками часописів, переважно з природничих і технічних наук.

Серед загальнодоступних бібліометричних платформ, безперечно, домінує Google Scholar. Ця платформа охоплює всі джерела із зазначених комерційних систем і додатково містить менш якісно контрольовані колек-

ції наукових публікацій. Вона репрезентує найповніший географічний, галузевий і мовний спектр публікацій (майже 200 тис. періодичних видань). У Google Scholar представлені практично всі українські наукові часописи. Принципово важливо відзначити особливість кореляції бібліометричних показників вчених і колективів у системі Google Scholar з аналогічними показниками у Scopus та Web of Science, тобто статистична залежність між ними носить імовірнісний характер.

До даних Google Scholar (бібліометричних профілів) розбіжне ставлення. З одного боку, вони найгрунтовніше репрезентують як дослідників, так і їхню публікаційну активність. Тому академічна спільнота цілком аргументовано розглядає бібліометричні профілі як наукові декларації [45]. З іншого – має місце певна критика стосовно наведених у них даних саме через їхню повноту, що вбачається парадоксальним. Зокрема, невдоволення спричиняє наявність у профілях матеріалів, які не пройшли наукового рецензування. Позиція ж НБУВ із цього питання впливає з її місії – збирати та зберігати для наступних поколінь усю створену в державі документно-інформаційну продукцію. Тому бібліотека вважає за необхідне враховувати повний обсяг публікацій науковців. Ті матеріали, які сьогодні вважаються другорядними, з часом можуть набути певної цінності. Неякісні ж матеріали (зокрема плагіат), призначені «для кількості», – можуть негативно позначитися на репутації авторів у науковому середовищі.

Становить інтерес також підхід до створення бібліометричної платформи для оцінювання результативності наукової діяльності, запропонований співробітниками Cybermetrics Lab – підрозділу Національної дослідницької ради Іспанії (аналог НАН України). Вони створили лінійку інформаційних продуктів на основі бібліометричних ресурсів системи Scopus. З-поміж них можна виокремити портал SCImago Journal & Country Rank, рейтинги дослідницьких центрів, університетів і репозиторіїв, які визначають за спеціальною методикою.

Ідея Cybermetrics Lab щодо використання наявної бібліометричної інформації для формування джерельної бази оцінювання продуктивності дослідницької діяльності стала одним із принципів побудови інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки» [4]. Нижче викладено засади побудови та перспективи розвитку цієї системи.

Досвід світових наукометричних платформ створює передумови для реалізації на основі консолідації їхніх ресурсів національної системи бібліометричної інформації. Доцільність такого підходу впливає як з необхідності врахування глобальних інтеграційних тенденцій у системі наукових комунікацій, так і з економічних чинників, оскільки розробка та підтримання країно-орієнтованих індексів цитування потребуватиме значних фінансових витрат. Тому під час формування концептуальних засад побудови системи «Бібліометрика української науки» основоположним принципом було обрано консолідацію даних зі світових наукометричних платформ [32].

Другим принципом створення системи став вибір базової платформи консолідації бібліометричних даних. Критерії її вибору: загальнодоступність і достатній обсяг індексованих наукових матеріалів для отримання достовірних статистичних результатів. Зазначеним умовам найповніше відповідає бібліометрична платформа Google Scholar, яка опрацьовує весь світовий науковий документний потік, за винятком матеріалів з обмеженим доступом. Індексуються статті, дисертації, книги, реферати, матеріали конференцій та інша наукова література з різних сфер досліджень.

Значну увагу було приділено онтологіям (класифікаційним схемам, предметним рубрикам) для диференціації галузей знання вчених. Прийнятними рішеннями вибору класифікаційної схеми є категорії і підкатегорії світових науково-інформаційних корпорацій, які використовують у системах Google Scholar, Scopus і Web of Science. Кожна з них пропонує власну класифікаційну систему, що є сукупністю майже 300 категорій і підкатегорій, визначених на основі опрацювання англійських документних потоків і гармонізованих із сучасним понятійно-категоріальним апаратом науки. З огляду на те, що Google Scholar стала базовою платформою проекту, її категорії та субкатегорії взято за основу для розподілу галузей знань. До побудови й супроводження національних галузевих лінгвістичних онтологій та гармонізації їх із закордонними Україні необхідно докласти зусиль. Наявність таких онтологій надасть можливість аналізувати актуальний стан справ у відповідній галузі, створити середовище взаєморозуміння та обміну думками фахівців, визначити перелік спеціальностей, забезпечуючи їхню прозорість і міжнародне визнання [32].

Наступний принцип побудови системи «Бібліометрика української науки» передбачає залучення вчених як головних суб'єктів наукових комуніка-

цій до формування її інформаційних ресурсів. Ефективність такого підходу забезпечується наявністю у середовищі Google Scholar бібліометричних профілів науковців, у яких представлено сферу їхньої діяльності, впорядковані списки публікацій, індекси та діаграму цитування, коло наукових інтересів тощо. Загалом бібліометричний профіль можна розглядати як наукову декларацію – звіт ученого суспільству за надану можливість здійснювати дослідницьку роботу [31].

В основу інформаційної технології створення ресурсів системи «Бібліометрика української науки» покладено принцип синергії наукової спільноти, що формує бібліометричні профілі, та бібліотек інституцій, які є комунікаторами між ученими й системою. Аналітичний інструментарій системи забезпечує статистичне опрацювання даних для одержання та порівняння широкого спектра матеріалів, зокрема впорядкування розподілу науковців за галузями знань, відомствами, установами, показниками індексу Гірша.

Викладені принципи сприяли поступу проєкту «Бібліометрика української науки» у вітчизняному дослідницькому сегменті, що свідчить про його суспільну користь. Упродовж п'яти років у системі зареєстровано майже 50 тис. науковців. Серед них президенти національних академій наук, ректори вишів і директори наукових установ. Особливо приємно відзначити активність наукової молоді – бібліометричні профілі створили десятки тисяч дослідників-початківців. Більшість університетів зобов'язали своїх науково-педагогічних працівників розмістити у мережі Інтернет свій бібліометричний профіль. Тому можна говорити не лише про певний прогрес у сфері забезпечення суспільства відкритими даними для оцінювання результативності наукової та науково-педагогічної діяльності, а й про те, що цей процес став незворотним.

Сьогодні розвиток проєкту здійснюється у кількох напрямках. Насамперед це доповнення бібліометричних даних науковців із платформи Google Scholar аналогічними показниками із системи Scopus. Вибір цієї системи зумовлений наявністю безкоштовного сервісу для отримання показників цитувань. Станом на середину 2021 р. індекси Гірша від Scopus мають 15% дослідників від загальної кількості вчених, зареєстрованих у проєкті «Бібліометрика української науки». Розробниками системи розглядається можливість розширення метричних показників даними з інших загальнодоступних

платформ (Altmetric, CrossRef тощо). Вирішення цього питання залежить насамперед від кількості в них профілів вітчизняних дослідників. Технологічні аспекти реєстрації таких даних вже відпрацьовано в межах проєкту.

Особливістю системи є програмний інструментарій, який забезпечує статистичне опрацювання даних з бібліометричних профілів для одержання широкого спектра аналітичних матеріалів щодо наукового потенціалу України. Вже тепер можна оцінити внесок дослідників у світовий інформаційний масив, а також отримати результати розподілу вчених за галузями знань, установами, відомствами, регіонами. Слід наголосити на об'єктивності та достовірності такої аналітики, оскільки вона ґрунтується на загальнодоступних даних Google Scholar і Scopus, які можна перевірити. Такий підхід дає змогу кожному зацікавленому члену суспільства робити незалежні висновки щодо продуктивності праці певного суб'єкта наукової комунікації, а експертам – мати бібліометричний складник джерельної бази для оцінювання результативності дослідницької діяльності.

Наразі розглядається концепція розвитку комплексу аналітичних сервісів, який допоможе виявляти в інформаційних ресурсах системи «Бібліометрика української науки» латентні закономірності і нові знання. Цей напрям планують реалізувати з використанням технологій Data Mining, які є «сукупністю методів виявлення в даних раніше невідомих, нетривіальних, практично корисних і доступних для інтерпретації знань, необхідних для ухвалення рішень у різних сферах людської діяльності». Розгортання досліджень такого спрямування потребуватиме врахування широкого спектра інноваційних розробок у сфері цифрової трансформації [10, 25, 33, 36, 43, 41, 47].

Об'єктивне оцінювання результативності дослідницької діяльності та визначення перспективних напрямів її розвитку в Україні та світі потребує створення такої системи бібліометричного моніторингу, що забезпечить якнайповнішу репрезентацію наявних наукових ресурсів. Враховуючи напрацювання міжнародних і національних бібліометричних систем, слід, зокрема, наголосити на необхідності створення системи-інтегратора. Її побудова можлива на основі конвергенції інтероперабельних бібліометричних проєктів, одним з яких є система «Бібліометрика української науки». Загалом таке бачення інтеграції є новою парадигмою бібліометрики глобального виміру [11]. Реалізація цієї парадигми має стати одним

з основних завдань бібліотеки XXI ст. Від традиційних функцій обслуговування й інформаційного забезпечення вчених вона переходить до функцій контролю й оцінювання, аналізуючи статистику продуктивності та впливу науковців через дослідження їхніх публікацій і показників цитувань. Опановуючи новий напрям діяльності – наукометричний, бібліотека стає частиною процесу політики управління науковими дослідженнями.

Загалом «Бібліометрика української науки» – система бібліометричного моніторингу наукових комунікацій, яка пройшла апробацію впродовж семи років. Вона є складником джерельної бази оцінювання результативності наукової діяльності. Нині в цій системі репрезентовано профілі понад 55 тис. науковців, що забезпечує статистичну достовірність аналітичних матеріалів, які готуються на її основі.

Подальший розвиток системи передбачає:

- формування повного реєстру бібліометричних профілів вітчизняних учених, які представлені в Google Scholar;
- доповнення даних Google Scholar, Scopus і WoS загальнодоступними показниками інших платформ (Altmetric, CrossRef тощо);
- розвиток аналітичних сервісів системи для виявлення латентних закономірностей і виділення нових знань;
- сприяння формуванню глобальної бібліометрики на базі інтероперабельних проєктних рішень системи «Бібліометрика української науки».

ВИСНОВКИ

Загальноцивілізаційні інформаційні ресурси та засоби їх використання формують глобальний інформаційний простір, що перебуває в процесі прискореного розвитку і задає загальний темп перетворень в інформаційній сфері кожної нації і держави. Дана сукупність інформації розміщується в системі контрольованих міжнародними організаціями баз даних, у системі найбільших бібліотечних установ, інших загальносуспільних центрів, що забезпечують доступ до глобальних інформаційних ресурсів. Забезпечення користувачів новими знаннями здійснюється в процесі розвитку інформаційних комунікацій, насамперед електронних.

Глобальна інформатизація суспільства стала важливим складником розширення можливостей доступу користувачів до наявних у суспільстві ресурсів і задоволення їхніх інформаційних потреб на всіх рівнях суспільної діяльності. Система сучасних комунікацій, їх урізноманітнення відображає розширення діапазону суспільних запитів і мотивує поглиблену структурування насамперед глобальних, а також усіх інших ресурсів.

Значною мірою завдяки впровадженню стратегічних комунікацій за останні роки помітно зросла координованість міжнародної комунікаційної політики українських органів влади. Формуючи скелетну структуру національного інформаційного простору, саме стратегічні комунікації стали сьогодні системопідтримуючим механізмом на рівні національних інформаційних обмінів та засобом розвитку глобальної інформаційної мережі. Вони забезпечують національний внесок у загальносуспільний інформаційний розвиток і водночас сприяють використанню необхідного для розвитку кожної нації і держави ресурсу з глобальних джерел інформації.

За таких обставин, по-перше, стратегічні комунікації (страткоми) продовжують виконувати функцію постачання для всієї системи користувачів директивно-управлінської інформації, яка з розвитком демократичних процесів стає продуктом, створеним у результаті суспільної згоди.

По-друге, у результаті участі зростаючої кількості громадян в управлінні важливими суспільно значущими процесами, формування якісно

нових у багатьох аспектах своєї діяльності функцій регіонів, їх активізації у загальнодержавному процесі стратегічні комунікації стають координуючим інструментом загальносуспільних інформаційних обмінів і забезпечують впровадження прогресивних орієнтирів розвитку.

По-третє, стратегічні комунікації, будучи національними і державотворчими складниками інформаційного суспільства, зі зростаючою ефективністю сприяють активізації самосвідомості цього суспільства. Цей процес активізується під час залучення до їхнього контенту необхідної для розвитку наукової інформації та науково-практичних здобутків минулих поколінь, які вводяться у суспільний обіг з фондів бібліотек та інших центрів збереження суспільно корисної інформації.

По-четверте, набуваючи значення основних каналів введення важливої для нашого суспільства інформації глобального інформаційного простору, стратегічні комунікації сприяють налагодженню дієвих механізмів контролю за негативними інформаційними впливами на вітчизняний інформаційний простір зарубіжних інформаційних центрів, на їх спроби деструкції національного розвитку сучасної України.

Страткоми відіграють провідну роль у формуванні нової соціальної структури суспільства, організують відповідно до запитів сьогодення систему нових та оновлюваних національних інформаційних обмінів. Вони забезпечують комунікативний процес на рівні визначальних еволюційних змістів, відображають еволюцію загальнонаціональної специфіки розвитку сучасної України.

Саме якісні параметри в системі функціонування стратегічних інформаційних комунікацій набувають у нинішніх умовах зростаючого значення. За таких обставин важливими завданнями залишаються: вироблення українського нарративу, який буде доноситися до світової спільноти через систему стратегічних комунікацій; професійна підготовка фахівців за конкретними напрямками функціонування стратегічних комунікацій; розширення кола суб'єктів стратегічних комунікацій у зовнішній політиці (зокрема за рахунок представників академічної та експертної спільноти, діячів культури, мистецтва, спорту тощо) завдяки забезпеченню розвитку механізмів загальної координації їх діяльності; більш структурована робота з різними цільовими аудиторіями. Держава на цьому етапі суспільного розвитку залишається основним інструментом суспільної консолідації, «організу-

чим началом і координатором буття» інформаційної системи, що охоплює національний інформаційний простір, сприяє його розвитку, забезпечуючи в процесі своєї трансформації прогрес у сфері демократичних перетворень.

Якість функціонування стратегічних інформаційних комунікацій прямо пов'язана з їх впливом на мережу всіх інших регіональних комунікацій вже наявних у національному інформаційному просторі і тих, що стрімко створюються завдяки розвитку електронних інформаційних технологій.

Сьогодні можна зробити висновок про неминучу присутність в інформаційному забезпеченні розробки стратегічних комунікацій широкого спектра PR-технологій, які становлять базис та необхідний супровід ключових повідомлень від президентських структур до громадськості. Перед службами PR стоїть завдання інформаційно-комунікативного забезпечення президентських рішень стратегічного характеру, суть якого зводиться до збору та аналізу інформації про ставлення цільових груп громадськості до стверджуваних орієнтирів, організації комунікації з ними з метою формування позитивного ставлення до цих рішень.

У системі сучасних інформаційних комунікацій національного інформаційного простору мають бути ліквідовані наявні ще недоліки. При ефективному використанні стратегічних комунікацій ще не зовсім чітко визначені сучасні загальнонаціональні тренди розвитку, основа національної інтеграції українців в постіндустріальному суспільстві мають стати об'єднуючим і мобілізуючим елементом, який використовується для суспільного розвитку інформаційного ресурсу. Поряд з відображенням орієнтирів національного розвитку в системі має бути забезпечена відсутня нині внутрішня цілісність взаємопов'язаних елементів, що відображають регіональну специфіку розвитку в скоординованому загальною метою процесі суспільної еволюції. У комунікаціях мають бути замінені нежиттєздатні вже елементи уявлень про соціальний розвиток, сформовані пропагандистською діяльністю союзного утворення на етапі його розкладу, адаптованими до вітчизняних реалій орієнтирами нового інформаційного суспільства, що набувають життєздатності в передових країнах світу.

Першорядною проблемою для державних стратегічних комунікацій є проблема ефективної координації суб'єктів цих комунікацій у різномірних системах із структурами власної ієрархії, утвердження системи прийняття рішень, традицій та визначених цілей. Мова в цьому разі йде про вза-

смордію, гармонійне поєднання інформаційного забезпечення оновлюваних і нових соціальних структур, що розвиваються в умовах стрімкого вдосконалення інформаційних обмінів на новій електронній технологічній основі.

По-перше, держава має забезпечувати якісний доступ всіх категорій громадян до продукованої нею інформації: як до офіційних матеріалів, так і до роз'яснення змісту своєї власної діяльності. Для цього здійснюються відповідні правові, матеріально-технічні та інші заходи, розвиваються магістральні інформаційні комунікації, налагоджується власне виробництво і поширення інформації. Водночас на нинішньому етапі розвитку інформаційних процесів держава має бути присутньою не лише в системі традиційного державного інформування в офіційних виданнях, але й доносити інформацію про свої плани, проекти і програми, про умови їх реалізації, про результати діяльності через наявну систему ЗМІ, систематичні публічні контакти з журналістським середовищем, трансляції важливих державних подій та ін.

По-друге, держава створює умови (правові, економічні та ін.) для реалізації проектів суспільного розвитку, об'єднання потенціалу інформаційних, інформаційно-аналітичних центрів, громадських організацій, наукових установ, що продукують нову необхідну для розвитку інформацію в контексті вирішення завдань сучасного суспільства. Вона також має опікуватися організацією діяльності центрів комплектування та організації високопродуктивного використання наявних інформаційних ресурсів, особливо увагу звертаючи на збереження і збагачення суверенної інформації. У зв'язку з цим необхідним є технологічне й методологічне оновлення діяльності бібліотечних і архівних установ.

По-третє, поряд з вертикальними інформаційними обмінами, що є традиційною формою трансляції державної політики в масштабах країни, відповідні державні органи самостійно, або ж у співдружності з науковими, громадськими та іншими структурами беруть участь у використанні горизонтальних форм інформування, які за таких умов також набувають значення стратегічних. До функцій таких комунікацій, крім традиційного доведення до регіонів законів, указів, постанов, розпоряджень та інших нормативних документів, входять нині розроблені на замовлення владних структур наукові та соціологічні дослідження, матеріали обговорень важливих суспільно значущих тем у рамках розвитку суспільної демократизації. Для забезпечення

громадян інформацією державницького значення, їх доступу до правової інформації сьогодні широко використовуються сайти, портали електронної інформації, зростає присутність держави в соцмережах. Система цих комунікацій, що підтримується національними організаційно-правовими та техніко-технологічними засобами, стає все ефективнішою інфраструктурою інформаційних обмінів у рамках національного інформаційного простору.

По-четверте, поряд із зростанням необхідності залучення інноваційної інформації зарубіжного виробництва для розв'язання проблем суспільного розвитку в інформаційному суспільстві держава має розвивати діяльність у галузі просування за допомогою своїх комунікацій, насамперед стратегічних, вітчизняних інформаційних продуктів, виготовлених і в державних наукових, науково-інформаційних структурах, і громадськими організаціями та приватним сектором, на міжнародні інформаційні ринки.

По-п'яте, важливою функцією держави є організація безпеки національного інформаційного простору. Розвиток глобальних процесів на основі всеосяжної інформатизації паралельно з конструктивними інформаційними обмінами створює широку різноманітність інформаційних загроз, що потребують нейтралізації. Вони проявляються в широкому спектрі впливів від витіснення на внутрішньому інформаційному ринку вітчизняних продуктів більш конкурентоспроможними, які спираються на передову матеріально-технічну і технологічну базу, зарубіжними інформаційними продуктами, аж до ведення цілеспрямованих інформаційних воєн, які відображають сучасні міждержавні суперечності.

Входження академічної науки зі своїм науково-інформаційним ресурсом у систему стратегічних комунікацій сприяє підвищенню якості інформаційних обмінів на загальнонаціональному рівні, об'єктивно зближує науку з потребами сучасного суспільного розвитку, сприяє науковому обґрунтуванню планів суспільного розвитку.

Сучасні стратегічні комунікації потребують високоінформативних першоджерел та їхнього кваліфікованого аналізу з погляду оперативного використання їхнього змісту безпосередньо в практичній роботі. Саме практичний аспект розгляду цих питань сприяє активному розвитку сучасних бібліометричних технологій та наукометричних досліджень в умовах цифрової трансформації та вдосконалення системи соціальних інформаційних комунікацій.

Суспільними функціями наукометрії, що відповідають філософським категоріям загального, особливого й індивідуального, є функції наукового декларування, кластеризації і наукометрична. Загальновизнаним інструментарієм під час проведення наукометричних досліджень є комерційні бібліометричні платформи Scopus і WoS, а також загальнодоступна система Google Scholar. Вона забезпечує статистично найдостовірніші результати за умови реалізації двох перших суспільних функцій наукометрії, Scopus і WoS доцільніше використовувати під час проведення наукометричних досліджень.

Важливим складником ефективності сучасних інформаційних обмінів є розробка теоретичних засад визначення ефективності наукових досліджень. Суттєвим внеском у розв'язання цієї проблеми є наукова робота відділу бібліометрії та наукометрії CIAЗ, результатом якої стала побудова інформаційно-аналітичної системи бібліометричного моніторингу та відстеження тенденцій розвитку вітчизняної науки.

Успішне поширення результатів наукових досліджень у стратегічних комунікаціях значною мірою залежить від уважного вивчення і врахування особливостей трьох основних напрямів еволюції каналів інформаційних обмінів: впровадження технологічних рішень, спрямованих на забезпечення якісного донесення до користувача інформаційного сигналу, розвитку структури самої системи соціальних інформаційних комунікацій та оптимізації змісту контенту в інформаційних обмінах.

У процесі освоєння зростаючих обсягів інформаційних ресурсів для реалізації сучасних наукових проєктів необхідним є залучення безпосередньо до процесу дослідницької діяльності комп'ютеризованих наукових бібліотек. Вони мають бути активно присутніми в системі електронних комунікацій, відстежувати і першими фіксувати нові здобутки сучасних інформаційних технологій, пошукових систем, робототехніки для функціонування в глобальних інформаційних масивах.

Інформаційно-аналітична робота бібліотек є важливою умовою ефективного функціонування стратегічних комунікацій, прийняття дієвих управлінських рішень і має бути спрямована на моніторинг та аналіз поточної ситуації в інформаційному просторі, вироблення заходів, що здійснюються в контексті державної політики і передбачають зміну поведінкових і емоційних установок певних груп суспільства і окремих осіб.

З допомогою бібліотечних установ – сучасних інформаційних центрів за умови їх комп'ютеризації:

– створюються можливості для ефективного використання електронних та всіх інших інформаційних ресурсів, обсяги яких в умовах глобальної інформатизації постійно збільшуються;

– в умовах розвитку глобальних процесів, зростаючого впливу глобального інформаційного простору на мережу інформаційних комунікацій нашого суспільства у разі використання суверенних ресурсів інформації в продуктах нової інфотворчості може бути зміцнено змістовий контент національної самоідентифікації, духовноціннісних орієнтирів нашого суспільства;

– знаходяться відповідні пропорції між змістовим наповненням комунікацій новою інформацією, що узагальнює нові явища дійсності, та інформацією, продукованою попередніми поколіннями, яка може бути дороговказом, орієнтиром для користувачів під час оперування новими ресурсами;

– може бути підвищена ефективність використання спеціальної інформації, орієнтованої на протиставлення негативним інформаційним впливам. Для цього бібліотечні установи мають вдосконалити з урахуванням вимог сьогодення стратегії комплектування інформаційними ресурсами, вдосконалити форми інформування потенційних користувачів про наявні ресурси (розвиток електронних каталогів, видання тематичних реферативних матеріалів, організація власної інформаційно-аналітичної та наукової діяльності, спрямованої на розкриття фондів, виявлення нових закономірностей розвитку інформаційних процесів у суспільстві і використання їх у практичній діяльності та ін.);

– зважаючи на специфіку сучасної інформаційної війни, на необхідність оперативного реагування на формування нових аргументацій, що потрапляють в інформаційні обміни, має здійснюватися робота з первинної організації відповідних тематичних ресурсів з метою використання їх державними структурами в інформаційних контрзаходах.

Нині актуалізувалося питання про розробку методик використання соціальних мереж і блогосфери як джерел бібліотечного комплектування в суспільно значимих напрямках інформаційної діяльності, зважаючи на істотний вплив, який чинять ці інформаційні технології на процес демок-

ратизації суспільства, на стимулювання громадської активності мас, а також на зростаюче їх значення як неконтрольованого суспільством каналу інформаційної небезпеки. Цей ресурс за умови його фахового аналізу і використання може стати важливим аргументом у зміцненні національної самоідентифікації українського суспільства для протистояння сучасним глобалізаційним викликам.

У процесі аналізу розвитку системи регіональних інформаційних комунікацій слід враховувати напрям їхнього розвитку, пов'язаний з активізацією ментальних чинників у світогляді сучасної людини. Такі чинники почали відновлювати свою активність з розвитком всепроникаючих електронних інформаційних комунікацій і набувати все більшого значення відповідно до потреб постійних інформаційних обмінів з ментально близькими членами суспільства.

В умовах розвитку децентралізації в Україні завдання стратегічних комунікацій у вирішенні проблеми щодо захисту регіонів від інформаційної агресії з-за кордону має полягати в ефективному інформаційному забезпеченні вирішення двох основних проблем: забезпечення дієвості заходів з нейтралізації негативних інформаційних впливів, спрямованих на дискредитацію діяльності Української держави та адекватного реагування на специфічні, орієнтовані на особливості та суперечності конкретного регіону, прояви ментальності його громадян.

Під час проведення дослідження встановлено зростаючу залежність ефективності державного управління від якості інформаційного забезпечення і використання наявних ресурсів інформації в органах державної влади. Цей висновок набуває особливого значення не лише у зв'язку з посиленням негативних інформаційних впливів, що заповнюють національний інформаційний простір недостовірною інформацією, дискредитують вітчизняні органи державної влади, порушують роботу інформаційних обмінів. Його значення зростає також і з розвитком системи соціальних мереж – популярного й важливого джерела інформації для переважної більшості соціально активної частини населення. Це джерело інформації, яке не контролюване вертикально, може використовуватись як канал негативних інформаційних впливів. Його зміст ще недостатньо вивчається державою і сама вона ще не повною мірою в ньому проявляється, не спри-

яє використанню цього інструмента інформаційних обмінів в інтересах вітчизняної економічної, політичної, культурологічної та іншої діяльності.

Загалом функціонування владних структур в умовах інформаційної війни передбачає якісно новий організаційно-технологічний рівень роботи з новими масивами інформації. Відповідно до прояву цієї тенденції відбувається переосмислення значення бібліотечних установ у системі сучасної інформаційної діяльності.

Для вдосконалення інформаційно-аналітичної діяльності бібліотечних установ в умовах подальшого розвитку демократичних процесів в українському суспільстві необхідним є також вирішення таких завдань:

– активне включення бібліотек у мережу сучасних соціальних інформаційних комунікацій;

– впровадження дистантних методів роботи як найбільш перспективного напрямку розвитку бібліотечних установ у майбутньому, урізноманітнення, удосконалення активних форм інформаційно-аналітичного обслуговування всіх категорій користувачів, активізація бібліотек як сучасних інформаційних центрів, утвердження на інформаційних ринках у сприятливий для цього час, у період їхнього становлення;

– налагодження ефективної координації діяльності бібліотечних установ, а в подальшому інформаційних, науково-інформаційних, культурно-інформаційних та інших центрів у роботі із задоволення суспільних запитів на інформацію, у реалізації без зайвого дубляжу процесу оцифрування фондів, збагачення їх новими інформаційними ресурсами, освоєння ефективних форм інформаційно-аналітичної діяльності, організація дієвого використання національних інформаційних ресурсів в умовах впливів глобального інформаційного простору;

– професійне вдосконалення бібліотечних працівників, організація підготовки спеціалістів, необхідних для забезпечення вимог сучасних інформаційних процесів.

Суспільна затребуваність визначає напрям зміни акцентів у системі прояву соціальних функцій бібліотек. Реалізація головної, інформаційної функції, із застосуванням електронних технологій надає бібліотечним закладам статусу рівноправного партнера інших суспільних інститутів у перебудові всього життя на нових, інформаційних засадах, зберігаючи

і вдосконалюючи при цьому можливості традиційного обслуговування, роботи з книгою.

Революційного значення в сучасному бібліотечному обслуговуванні на основі електронних інформаційних технологій набувають дистанційні форми обслуговування користувачів. Вони, базовані на електронних технологіях, роблять аудиторію користувачів практично неозорою. Практика такого обслуговування нині дає підстави для певних висновків.

Основними об'єктами віддаленого обслуговування для бібліотечних установ стають корпоративні користувачі, які виконують основні плани суспільного розвитку, тиражують потрібний для розвитку ресурс на місцях, на його основі створюють необхідні власні ресурси, налаштовують зворотний зв'язок з інформаційними центрами. Паралельно для широкого читача бібліотеки виставляють актуальну інформацію та інформацію, яка розкриває їхні фонди, на своїх сайтах. Розвиток можливостей сайтів також розкриває нові горизонти для інформаційного обслуговування користувачів. І мільйонні відвідування сайтів стають нормою в бібліотечній роботі.

Дистанційні форми роботи бібліотек обумовили необхідність розвитку форм подачі матеріалу під час обслуговування. Водночас враховується специфіка індивідуальних та стаціонарних технічних засобів адресатів. Систематизація і форми підготовки самих матеріалів мають бути оптимальними для використання. Розкриття і популяризація фондів бібліотек насамперед тих, що зберігаються в паперовому варіанті, актуалізували потребу розвитку видавничої діяльності бібліотек. Нині мають попит відповідні тематичні видання, які містять «інформацію про інформацію». Важливою для дистанційного користувача є також інформація, що стосується організованого провідними бібліотеками моніторингу процесу оновлення глобальних інформаційних ресурсів з актуальної для нашого суспільства тематики.

У зв'язку з глобальними революційними процесами у світовій інформаційній системі, пов'язаними із впровадженням електронних інформаційних технологій, особливого значення в наш час набувають саме стратегічні комунікації. Критичну важливість розвитку стратегічних комунікацій в Україні відзначили наші партнери з Північноатлантичного Альянсу. Аналітичне дослідження стану державних комунікацій, яке було проведене Центром інформації та документації НАТО в Україні у 2015 р., виявило такі слабкі сторони: відсутність взаємодії між установами; відсутність

стратегічного нарративу та ключових повідомлень; відсутність загального розуміння того, що таке стратегічні комунікації; відсутність координації зусиль донорів і партнерів.

Після початку російської гібридної агресії проти України у нашій державі, як на вищому державному рівні, так і на рівні громадянського суспільства, з'явилося чітке усвідомлення необхідності розбудови ефективної системи стратегічних комунікацій у внутрішній та зовнішній політиці. Зважаючи на конституційно визначені повноваження Президента представляти державу в міжнародних відносинах та здійснювати керівництво її зовнішньополітичною діяльністю, вважається логічним, що саме Президент України є ключовою ланкою розвитку системи міжнародних стратегічних комунікацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

До розділу 1

1. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горювий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 224 с.
2. Скаленко А. К. Глобальные резервы роста. Киев : Информ.-издат. центр «Интеллект», 2002. 388 с.
3. Бутузов В. М. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз) : монографія. Київ : КИТ, 2010. С. 132–148.
4. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. М. : Логос, 2003. 368 с.
5. Тоффлер Е. Третья хвиля / пер. з англ. А. Евса. Київ : Всесвіт, 2000. 480 с.
6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. М. : Academia, 1999.
7. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. М. : Мол. гвардия, 1990. 351 с.
8. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горювий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 154 с.
9. Інтернет-комунікація в діяльності інститутів сектору безпеки: теоретико-прикладний аспект : монографія. Київ : Нац. акад. СБУ, 2013.
10. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі / [О. С. Онищенко, В. М. Горювий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 264 с.
11. Струтинська О. В. Інформаційні системи та мережеві технології / за наук. ред. М. І. Жалдака. Київ : Ун-т «Україна», 2008. 211 с.
12. Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України : моно-

графія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 572 с.

13. Про нову редакцію Воєнної доктрини України : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 верес. 2015 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/mus25411?an=35&ed=2015_09_24&dtm=&le=.

14. Report of the Defense Science Board Task Force on Strategic Communication 2004. URL: <http://www.acq.osd.mil/dsb/reports/ADA428770.pdf>.

15. Development, Concepts and Doctrine Centre, Joint Doctrine Note 1/11, «Strategic Communication: The Defence Contribution». 2011. March. (Shrivenham: DCDC). P. 1.

16. Cornish Paul, Lindley-French Julian, Yorke A. Claire. Strategic communications and National Strategy. London. Chatham House Report (The Royal Institute of International Affairs). 2011. September. P. 39.

17. Європейська хартія місцевого самоврядування. 15 жовтня 1985 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

18. Рафальський О. Регіоналізм в Україні: проблеми і перспективи. *Наук. зап.* Вип. 46. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskii_regionalizm.pdf.

19. Інформаційні чинники системи інтеграторів Донбасу і Криму в загальноукраїнській єдності : наук. доп. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2586:informatsijni-chinniki-sistemi-integratoriv-donbasu-i-krimu-v-zagalnoukrajinskij-ednosti&catid=78&Itemid=412.

20. Вяткіна Н. Б. Теорія ментальності з погляду онтології. *Пробл. теорії ментальності* / Попович М. В. (відп. ред.) ; Кримський С. Б., Кузнєцов В. І. [та ін.]. Проект «Наукова книга». Київ : Наук. думка, 2006. С. 53–74.

21. Фурман А. В. Психокультура української ментальності : наукове видання. Тернопіль : Екон. думка, 2002. 144 с.

22. Інформація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія та розвиток : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 184 с.

23. Куцак В. М. Українська ментальність і істотні риси політичної культури офіцерського складу Збройних сил України. *Нац. ментальність*

і духовно-політ. пробл. формування Збройних Сил України : наук. зб. Київ : КВГІ, 1997. С. 125.

24. Лисенко С. П., Чесноков В. О., Валігурський Ю. О., Фортова О. І. Менталітет України як основа духовно-політичних перетворень її Збройних Сил. *Нац. ментальність і духовно-політ. пробл. формування Збройних Сил України : наук. зб.* Вип. II. Київ : КВГІ, 1997.

25. Ліпкан В. А. Експертний висновок на проект Стратегії розвитку ефективних комунікацій у ЗСУ. *GOAL. Глобальна організація союзницького лідерства : громад. орг.* URL: <http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvitku-efektivnix-komunikacij-u-zsu>.

26. Як зміниться Академія наук? / інтерв'ю президента НАН України А. Г. Завгороднього. *Рубрика – media рішень.* 2020. 9 листоп. URL: <https://rubryka.com/article/anatoly-zagorodny>.

27. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України № 555/2015. *Офіц. представництво Президента України.* URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.

28. Діяльність Президії та Бюро Президії НАН України : звіт Головного вченого секретаря НАН України академіка НАН України В. Л. Богданова про діяльність Президії та Бюро Президії НАН України у 2015–2019 роках. 2020. 01.05. *Нац. акад. наук України.* URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=6379>.

29. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

30. Зелінський М., Драпогуз В. С. Гуманітарна картина світу в духовному бутті людини. *Вісн. КНТЕУ.* 2017. № 2. С. 30–41.

31. Формування стратегічного наративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій в загальноукраїнський контекст / [В. М. Горовий (кер. проекту), О. С. Онищенко, Ю. М. Половинчак та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 208 с.

32. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» :

Указ Президента України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017.

33. Уилсон Р. А. Квантовая психология / пер. с англ. под ред. Я. Невструева. Киев : Янус, 1998. 224 с.

34. Маліцький Б. Академічна наука: традиції і відповіді на нові виклики. *Вісн. НАН України*. 2005. № 1. С. 11–24. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/1199>.

35. Результати першого етапу децентралізації в Україні. 2014–2019 роки. *Децентралізація : вебпортал*. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>.

36. Маца К. А. Земная планетарная система (Опыт исследования системной организации Земли) : монография. Киев : Изд-во географ. лит. «Обрії», 2012. 262 с.

37. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : монографія / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. Київ, 2013. 220 с.

38. З виступу Президента НАН України, академіка НАН України Б. Є. Патона на засіданні Президії НАН України при обговоренні питання «Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи». *Бібл. вісн.* 2003. № 5. С. 8.

До розділу 2

1. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. 360 с.

2. Почепцов Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації. Київ : Спадщина, 2012. 464 с.

3. Библиотеки в меняющемся мире / интервью акад. А. С. Онищенко ; записала Л. Таран. *Зеркало недели*. 2001. № 44. С. 14.

4. Кузнецова Т. Я. Инновационные процессы в библиотечном деле и непрерывное профессиональное образование: пути и формы интеграции. URL: <http://www.Vgunb.ru/links/master/scod/doc.01/KusnesovaL.htm>.

5. Мотульский Р. С. Общее библиотековедение. М. : Либерия, 2004. 224 с.

6. Майхрович А. Идеология: сущность, назначение, возможности. Мн. : Право и экономика, 2001. 78 с.
7. Починок Б. В., Чорний І. П. Про феноменологію ментальності у підприємстві. *Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості : тези доп. та матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ – Луцьк)*. 1994. С. 141–142.
8. Ментальна та організаційна ентропія. *Україна: Інтелект нації*. С. 226.
9. Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. 2013. 408 с.
10. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 247 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002172>.
11. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 224 с.
12. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР. *Офіц. вісн. України*. 1998. № 10. 26 берез. С. 5–14.
13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017.
14. Езова С. Публичная библиотека: социокоммуникативный аспект. *Б-ка и читатель: диалог во времени : материалы конф. (Новосибирск, 24–26 сент. 2013 г.)*. URL: http://conf.ict.nsc.ru/confer_2013/ru/program (дата обращения: 07.09.2019).
15. Струнгар В. Інформаційно-комунікаційна модель бібліотечного представництва в соціальних медіа. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 49. С. 248–258.
16. Чуприна Л. Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 193–200.

17. Таєнчук М., Ковальський Г. Особливості комунікації бібліотеки у епоху цифровізації. URL: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/verst/Downloads/6701-13458-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/verst/Downloads/6701-13458-1-SM%20(1).pdf) (дата звернення: 07.09.2019).

18. Мар'їна О. Використання краудсорсінг-технологій у діяльності зарубіжних бібліотек. *Вісн. Харк. держ. акад. культури*. 2013. Вип. 41. С. 212–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2013_41_28 (дата звернення: 07.09.2019).

19. Закірова С. Технологічний детермінізм засобів масової комунікації у часі і просторі (за теоретичною концепцією Харольда Інніса). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 437–447.

20. Пальчук В. Роль сучасних бібліотек як соціально-комунікаційних інституцій в умовах реформи децентралізації влади. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 49. С. 89–103.

21. Закіров М. Сучасні інформаційно-комунікативні технології як фактор еволюції соціально-політичних відносин. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 7–20.

22. Закіров М. Актуалізація проблеми еволюції соціально-комунікаційної функції бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 29–39. doi: <https://doi.org/10.15407/np.53.029>.

23. Професійні ресурси. *Укр. бібл. асоц. : всеукр. гром. орг.* URL: <https://ula.org.ua/profesiyni-resursi> (дата звернення: 07.09.2021).

24. Бібліоміст. Ресурси. *Укр. бібл. асоц. : всеукр. гром. орг.* URL: <https://ula.org.ua/bibliomist/resursi> (дата звернення: 07.09.2021).

25. Бібліотекознавчі ресурси. *Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського : вебсайт*. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/567> (дата звернення: 07.09.2021).

26. Тарасенко Н. Представництва бібліотек у соціальних мережах як джерело професійних інформаційних ресурсів для бібліотечних фахівців. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 313–329.

27. Павленко Т. Соціальні медіа в професійному розвитку бібліотечного фахівця. *Соц. медіа для б-к: середовище, ресурс, сервіс : матеріали круглого столу. (Харків, 31 жовт. 2017 р.)*. Харків : ХНМУ, 2017. 100 с. URL: http://gero.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/19059/1/Соціальні%20медіа_збірка.pdf (дата звернення: 07.09.2021).

28. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации. СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. 461 с.
29. Лобузiна К. Створення iнтегрованого бiблiотечного простору: основнi проблеми та шляхи вирiшення. *Бiблiотекознавство. Документознавство. Інформологiя*. 2012. № 2. С. 34–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2012_2_5 (дата звернення: 07.09.2021).
30. Нове в краєзнавчiй роботi бiблiотек. *Нац. iст. б-ка України : веб-сайт*. URL: <http://www.nibu.kiev.ua:8087jirbis2/?fbclid=IwAR0n0rnIbBbsPh2pIDjnVvmZ0I3oMXJdbdDjWbE52qJlavcneSTargKR4I> (дата звернення: 07.09.2021).
31. Бульбенюк С. С. Інформацiйнi виклики гiбридної вiйни: що може протиставити Україна. *Укр. сусп-во в умовах вiйни: виклики сьогодення i перспективи миротворення : матерiали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 9 черв. 2017 р.)*. Маріуполь, 2017. 311 с.
32. Бальцерович Л. Свобода i розвиток. Економiка вiльного ринку. URL: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/balcerowycz/balc-5.htm> (дата звернення: 23.10.2018).
33. Закiров М. Інформацiйний супровiд соцiально-полiтичних реформ: теоретичний аспект i практичний досвiд. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 50. С. 153–164. doi: <https://doi.org/10.15407/nr.50.153>.
34. Тарасенко Н. Комунікативнi практики у вiртуальному просторi: особливостi застосування у дiяльностi сучасної бiблiотеки. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 57 : Розвиток соцiально-iнформацiйних комунікацiй в умовах iнформатизацiї. С. 229–241.
35. Сергодеев В. А. Коммуникативные практики в интернет-сообществах. *Вестн. АГУ*. 2014. Вып. 1 (135). С. 133–138.
36. Кузнецов И. Н. Учебник по информационно-аналитической работе. М. : ООО Изд-во Яуза, 2001. 320 с.
37. Аксьонова Н. Інформацiйно-комунікативна дiяльнiсть бiблiотек як суб'єкта стратегiчних комунікацiй у задоволеннi суспiльно-державних запитiв. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 172–184.

До розділу 3

1. Чеховська М. М., Рагнєв А. О. Стратегічний наратив у системі стратегічних комунікацій. *Право і суспільство*. 2018. № 5, ч. 2. С. 32–37.
2. Дубов Д. В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 9–23.
3. Навчально-науковий центр стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони. URL: <http://stratcom.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Дор.карта-Партнерства-у-сфері-СТРАТКОМ-між-РНБО-України-та-МС-НАТО.pdf>.
4. Ожеван М. Глобальна війна стратегічних наративів: виклики та ризики для України. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 30–40.
5. Золотухін Д. Український стратегічний наратив: «матчастина». *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2620105-ukrainskij-strategicnij-narativ-matcastina.html>.
6. Ревізія історії. Російська історична пропаганда та Україна / Я. Грицак, К. Галушко, Я. Примаченко, Г. Єфіменко, С. Громенко, І. Гоменюк, О. Люк, О. Сороцинська, А. Кадельник ; за ред. В. Єрмоленка. Київ : К.І.С., 2019. 99 с.
7. Український інститут. URL: <https://ui.org.ua/news/ukrayinskyj-institut-predstavuv-dyzajn-koncepty-dlya-promocziyi-ukrayiny-za-kordonom/>.
8. Пересунько Т. Світовий триумф «Щедрика» – 100 років культурної дипломатії України (збірник архівних документів). Київ : АртЕк, 2018. 200 с.
9. Почепцов Г. Наратив як інструментарій: від літературознавства до боротьби з тероризмом. *Політичний менеджмент*. 2008. № 4. С. 3–11.
10. Пересунько Т.: «Ми маємо не просто що сказати світові, а й запропонувати». *The Ukrainians*. URL: <https://theukrainians.org/tina-peresunko/>.
11. Про невідкладні заходи щодо соціального захисту діячів літератури і мистецтва в умовах переходу до ринкових відносин : Указ Президента України від 6 лютого 1992 р. № 75. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/92#Text>.
12. Про відзначення 400-річчя від дня народження Богдана Хмельницького : Розпорядження Президента України від 19 лютого 1993 р.

№ 15/93-рп. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/93-%D1%80%D0%BF#Text>.

13. Про заходи щодо відзначення 100-річчя від дня народження Олександра Довженка : Указ Президента України від 10 вересня 1994 р. № 511/94. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511/94#Text>.

14. Про національні заклади культури : Указ Президента України від 11 жовтня 1994 р. № 587/94. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587/94#Text>.

15. Про Положення про Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені О. Гончара : Указ Президента України від 31 липня 1996 р. № 620. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620/96#Text>.

16. Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні : Указ Президента України від 20 жовтня 1998 р. № 1152/98. *Верховна Рада України : вебпортал. Законодавство України : вебпортал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1152/98#Text>.

17. Про День соборності України : Указ Президента України від 21 січня 1999 р. № 42/99. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/99#Text>.

18. Про День Українського козацтва : Указ Президента України від 07 серпня 1999 р. № 966/99. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966/99#Text>.

19. Про відзначення 55-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років : Указ Президента України від 5 листопада 1999 р. № 1443. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443/99#Text>.

20. Про офіційні символи глави держави : Указ Президента України від 29 листопада 1999 р. № 1507/99. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1507/99#Text>.

21. Про заснування довічних державних стипендій для учасників бойових дій у період Другої світової війни 1939–1945 років : Указ Президента України від 24 липня 2020 р. № 292/2020. *Офіц. інтернет-*

представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2922020-34465>.

22. Про вшанування пам'яті Тараса Григоровича Шевченка : Указ Президента України від 1 серпня 2000 р. № 940/2000. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940/2000#Text>.

23. Про Національну програму відродження та розвитку Українського козацтва на 2002–2005 роки : Указ Президента України від 15 листопада 2001 року № 1092/2001. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1092/2001#Text>.

24. Полтавець С. «Козацький дискурс» як складова інформаційної війни. Наук. пр. *Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2016. Вип. 43. С. 96–104. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/naukprazi/43.pdf>.

25. Про Президента Української РСР : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 5 липня 1991 р. № 1295-ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-12>.

26. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII (перша редакція). *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18/ed20140227>.

27. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листопада 2011 р. № 4061-VI (перша редакція). *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4-061-17#Text>; Про вибори народних депутатів України : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 4061-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

28. Про місцеві вибори : Закон України від 14 липня 2015 р. № 595-VIII (перша редакція). *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19/ed20150714>.

29. Про арбітражний суд : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 04 червня 1991 р. № 1142-ХІІ (перша редакція). *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1142-12/ed19910604>.

30. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII (перша редакція). *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20160602>.

31. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/>.

32. Попова Т. До питання підготовки фахівців зі стратегічних комунікацій. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28538557.html> .

33. Короткова О. Внесок президента Леоніда Кравчука у створення позитивного іміджу української держави в світі. *Наук. записки ін-ту політ. та етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України* : зб. наук. пр. 2006. Вип. 3. С. 182–183.

34. Кармазіна М. С. Президентство: український варіант / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ : Бланк-Прес, 2007. 365 с.

35. Михальченко М., Андрущенко В. Україна розділена в собі: від Леонідії до Вікторії. Т. 1. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2009. 490 с.

36. Михальченко М., Андрущенко В. Україна розділена в собі: від Леонідії до Вікторії. Т. 2. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2009. 458 с.

37. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.; Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Ін-Юре, 2002. 668 с.

38. Киричук О. Багаторівневе (мережеве) управління у Європейському Союзі: нові виклики для України. *Демократичне врядування в контексті глобальних викликів та кризових ситуацій : матер. наук.-пр. конф. за між-нар. уч. : у 2 ч. (м. Львів, 3 квітня 2009 р.)* / за наук. ред. В. С. Загорського, А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. Ч. 2. С. 194–208.

39. Киричук О. С. Особливості багаторівневого (мережевого) управління ЄС: роль міжурядових агентств. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 32. С. 46–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2012_32_8.

40. Адміністративна реформа – історія, очікування та перспективи / упоряд. В. П. Тимошук. Київ : Факт, 2002. 100 с.
41. Кравчук Л. Держава і влада: досвід адміністративної реформи в Україні. Київ : Інтеллект. 2001. 190 с.
42. Закіров М. Сучасні інформаційно-комунікативні технології як фактор еволюції соціально-політичних відносин. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 46. С. 11–30.
43. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України № 810/98 від 22 липня 1998 р. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98>.
44. Політична реформа: нові виклики для влади, політиків та суспільства. URL: <http://parlament.org.ua/2005/12/12/politichna-reforma-novi-viklikidlya-vl/>.
45. Халупа І. Яка адміністративна реформа потрібна Україні. *Радіо Свобода*. 2005. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/929330.html>.
46. Про Рекомендації парламентських слухань «Децентралізація влади в Україні. Розширення прав місцевого самоврядування»: Постанова Верховної Ради України від 15 грудня 2005 р. № 3227-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3227-15>.
47. Безсмертний поспішає з реформою, щоб не перетворити її у «собачу пісню». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/03/17/3007956/>.
48. Захарченко А. Проблеми законодавчого забезпечення адміністративно-територіальної реформи в Україні. URL: <http://parlament.org.ua/2005/07/21/problemi-zakonodavchogo-zabezpechenn-2/>.
49. Рада не прийме адміністративно-територіальну реформу, прогнозує Мороз. *Обозревател*. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/94308-rada-ne-prijme-administrativno-teritorialnu-reformu-prognozue-moroz.htm>.
50. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи / В. С. Куйбіда, В. П. Павленко, В. А. Яцюк та ін. ; Секретаріат Кабінету Міністрів України. Київ, 2009. С. 11.
51. Єхануров взявся за адміністративно-територіальну реформу. *Обозревател*. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/50876-ehanurov-vzyavsyaz-administrativno-teritorialnu-reformu.htm>.

52. Послання Президента України Віктора Ющенка до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0013100-08>.

53. Ющенко захотів перекроїти карту України. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yushchenko-zahotiv-perekroyiti-kartu-ukrayini.html>.

54. Висновок Головного науково-експертного управління ВРУ на проект Закону України «Про об'єднання територіальних громад» (реєстр. № 9590 від 14.12.2011р.). *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9590&skl=7.

55. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

56. Президент наголосив на необхідності втілення у життя програми реформ і відзначив першочерговість децентралізації. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/193?page=8>.

57. Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади : Постанова Верховної Ради України від 31 серпня 2015 р. № 656-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/656-19>.

58. Адміністративно-територіальний устрій України: методологічні основи та практика реформування : монографія / наук. ред. В. С. Кравців. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2016. 264 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

59. Про додаткові заходи щодо забезпечення реформ із децентралізації влади: Указ Президента України від 06.12.2018 р. № 412/2018. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: https://www.president.gov.ua/documents/4122018-25710?fbclid=IwAR1NT84ivwtxpgWTP0PjtuTK3uJRG15by7YY3ESslbWyc9bt56Oav_s-fYY.

60. Інформаційний супровід соціальних ініціатив Президента України : навч.-метод. матеріали / Т. А. Гузенко, Т. В. Федорів, О. М. Руденко, В. В. Святенко. Київ : НАДУ, 2013. 52 с.

61. Медведєва В. Становлення інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності інформаційно-аналітичних служб бібліотек (на прикладі

Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ) : монографія. Київ, 2013. 180 с.

62. Горовой В. «СІАЗ» как элемент информационной структуры новой Украины. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. 2000. Вып. 1. С. 68–75.

63. Желай О., Соболева І. Бібліотечний інформаційно-аналітичний супровід регіональних владних інституцій як важлива складова розвитку стратегічних комунікацій: досвід СІАЗ і НЮБ НБУВ. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 107–118.

64. Гороя С. В. Аналитическая деятельность библиотек как важный элемент информационно-аналитического обеспечения общества. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. 2010. Вып. 8. С. 69–78.

65. Горой В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. 360 с.

66. Галаган Л. Фонд Президентів України: призначення, функції, діяльність. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2009. Вип. 25. С. 108–115.

67. Положення про Фонд Президентів України : Указ Президента України від 11 жовтня 1996 р. № 936/96. *Бібл. вісн.* 1996. № 6. С. 3–5.

68. Польовик С., Макарова О. Інститут президентства в сучасному світі: аналіз матеріалів інтернет-ЗМІ. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 284–296.

69. Федорчук А. Г. Контент-мониторинг информационных потоков. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. 2005. Вып. 3. С. 141–150.

70. Лобузін К. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2012. 375 с.

71. Польовик С. Місце та роль Фонду Президентів України в системі соціальних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2013. Вип. 35. С. 423–432.

72. Україна у відгуках зарубіжної преси. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=114&Itemid=450.

73. Польовик С. М., Макарова О. І. Світові медіа як інструмент формування іміджу президентів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2021. Вип. 61. С. 140–150.
74. Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4084&Itemid=516.
75. Стратегія сталого розвитку України-2030. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=160&Itemid=501.
76. «Стратегія-2021»: інформаційні технології в державному управлінні. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=161&Itemid=502.
77. Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / відп. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 330 с.
78. Горовий В. М. Стратегічні комунікації в науково-інформаційному процесі сучасності. *Вісн. Нац. акад. наук України*. 2021. № 3. С. 3–9.

До розділу 4

1. Конституція України. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 к/96-вр](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%20к/96-вр).
2. U. S. National Strategy for Public Diplomacy and Strategic Communication. *U. S. Department of State*. URL: <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/87427.pdf>.
3. Карпчук Н. Засади комунікаційної політики: досвід країн-членів Європейського Союзу : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 440 с.
4. Questions and Answers about the East StratCom Task Force. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2116/-questions-and-answers-about-the-east-stratcom-task-force_en.
5. Хилько М. Масово- та соціальнокомунікаційні технології в реалізації цілей зовнішньої політики Російської Федерації в ХХІ ст. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2014. Вип. 39. С. 84–93.
6. Блок НАТО разошелся на блокпакеты. *Газета «Коммерсантъ»*. 2008. № 57. С. 9. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/877224>.

7. Seddon M. Documents Show How Russia's Troll Army Hit America. *BuzzFeed*. June 2, 2014. URL: <http://www.buzzfeed.com/maxseddon/documents-show-how-russias-troll-army-hit-america>.

8. Як штучно створене словосполучення інфікувало українські ЗМІ. *Інститут стратегічних досліджень*. URL: <http://newukraineinstitute.org/new?id=396>.

9. Почепцов Г. Первая смысловая война в мире (Украина, Крым, Россия). *Mediasapiens.ua*. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/31194>.

10. Фальшивки російської пропаганди проти України (обережно, кадри насилля). *Радіо Свобода*. URL: <http://www.radiosvoboda.org/media/photogallery/25411514.html>.

11. StopFake. *Вебсайт*. URL: <http://www.stopfake.org>.

12. Khylo M., Panfilov O. Recommendations for Combating Russian Propaganda. *Center for Civil Liberties, Euromaidan SOS initiative*, 2015. URL: <https://eesri.org/wp-content/uploads/2015/08/2015-08-Combating-Russian-Propaganda-ENG.pdf>.

13. Стратегічні комунікації у фокусі співробітництва Україна–ЄС–НАТО в сучасних умовах. Київ : Центр глобалістики «Стратегія XXI». URL: <https://geostrategy.org.ua/analitika/analitichna-zapyska/strategichni-komunikaciyi-i-fokusi-spivrobitnytstva-ukrayina-yes-nato-vsuchasnyh-umovah/823>; Допомога НАТО Україні: стислий огляд. Київ : Фонд «Ініціатива з дослідження східно європейської безпеки». 16 с. URL: https://eesri.org/wp-content/uploads/2020/05/NATO_Support_Ukraine_2020_brochure_EESRI_UKR_web.pdf.

14. Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2016 рік : Указ Президента України № 45/2016 від 12 лютого 2016 р. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45/2016/page>.

15. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. URL: https://stratcomcoe.org/about_us/about-nato-stratcom-coe/5.

16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України № 555/2015 від 24 вересня 2015 р. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.

17. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Київ : НІСД, 2016. 688 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-10/poslanya_new-cc2_e3.pdf.

18. Побудова системи державних стратегічних комунікацій України. URL: https://mip.gov.ua/files/documents/Stratcom_Report_2016_UKR_updated.pdf.

19. Статут державної установи «Український інститут». URL: http://old.mfa.gov.ua/mediafiles/files/misc/2018-01-17/2018-01-23_n540_statute.pdf.

20. Дмитро Кулеба представив першу Стратегію публічної дипломатії МЗС України та назвав сім її напрямів. *Міністерство закордонних справ України : вебсайт*. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-predstaviv-pershu-strategiyu-publichnoyi-diplomatiyi-mzs-ukrayini-ta-nazvav-sim-yiyi-napryamiv>.

21. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України. *Міністерство закордонних справ України : вебсайт*. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Стратегії/public-diplomacy-strategy.pdf>.

22. Комунікаційна стратегія Міністерства закордонних справ України. *Міністерство закордонних справ України : вебсайт*. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Стратегії/communication-strategy.pdf>.

23. Україна має врахувати найкращі світові підходи до реалізації публічної дипломатії – Андрій Сибіга. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-maye-vrahuvati-najkrashi-svitovi-pidhodi-do-realiza-69937>.

24. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» : Указ Президента України від 30 липня 2021 р. № 448/2021. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.

25. Безп'ятчук Ж. Від Конгресу США Порошенко отримав овації, а зброю – поки що ні. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26594762.html>.

26. Порошенко показав у Мюнхені прострелений прапор ЄС, привезений із Донбасу. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/world/2018/02/16/390372_poroshenko_pokazal_myunhene.html.

27. Макрон і Зеленський мають довірчі відносини – посол. *Интерфакс-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/596728.html>.

28. Україна за останні роки створила антикорупційну інфраструктуру, яка не має аналогів у Європі – Президент. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-za-ostanni-roki-stvorila-antikorupcijnu-infrastrukt-70169>.

29. Кулеба Д.: Путін у ситуації з «Північним потоком-2» сидить собі в затінку і кайфує. *ЛІГА.net*. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/interview/dmitriy-kuleba-putin-v-situatsii-s-severnym-potokom-2-sidit-v-teni-i-kayfuet>.

30. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України № 43/2021. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/432021-36441>.

31. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України №203/2021. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2032021-38949>.

32. Президент затвердив Положення про Центр протидії дезінформації. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-polozhennya-pro-centr-protidiyi-dezinform-68317>.

33. У Києві перші леді з різних країн започаткували міжнародну платформу для розв'язання гуманітарних проблем по всьому світу. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/u-kiyevi-pershi-ledi-z-riznih-krayin-zapochatkuvali-mizhnaro-70289>.

34. У Північній Македонії запрацював україномовний аудіогід – 29-й у межах ініціативи Олени Зеленської. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/u-pivnichnij-makedoniyi-zaprasyuvav-ukrayi>.

35. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. 8 November 2010 (As Amended Through 15 November 2012) / Joint Publication

1-02. Defense Technical Information Center. URL: http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf.

36. Богданов С. В. Стратегические коммуникации: концептуальные подходы и модели для государственного управления. *Государственное управление. Электронный вестник*. 2017. Вып. 61. С. 132–152.

37. Helmus T., Paul Chr., Glenn R. W. Enlisting Madison Avenue: The Marketing Approach to Earning Popular Support in Theaters of Operation. Santa Monica, CA: RAND, 2007. P. 57–82. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA470102.pdf>.

38. Goldman E. Strategic Communication: A Tool for Asymmetric Warfare. *Small Wars Journal*. 2007. № 6. URL: <http://smallwarsjournal.com/blog/strategic-communication-a-tool-for-asymmetric-warfare>.

39. Price M. E. Free Expression, Globalism and New Strategic Communication. New York, Cambridge University Press, 2015. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/free-expression-globalism-and-the-new-strategic-communication/strategic-communication-and-the-foundations-of-free-expression/F5914A46C23A156953F6099DFF442A12>.

40. Виноградова Е. Роль стратегической коммуникации в международных отношениях. *Interaffairs*. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1085>.

41. Strategic Communication: New Agendas in Communication / Ed. by A. Dudo, L. A. Kahlor. New York; London: Taylor & Francis. 2017. 125 p.

42. Tatham S. A. Strategic Communication: A Primer Academy of the United Kingdom, 2008. 212 p.

43. Strategic Communication: New Agendas in Communication / Ed. by A. Dudo, L. A. Kahlor. New York; London: Taylor & Francis. 2017. 125 p.

44. Безверхнюк Т., Сивак Т. Технологія розробки стратегічних комунікацій у державному управлінні. *GOAL*. URL: <https://goal-int.org/tehnologiyarozrobki-strategichnih-komunikatsij-v-derzhavnomu-upravlinni/>.

45. Шилина М. Г. Выборы президента в США: новые технологические тренды. *Бизнес. Общество, Власть*. 2012. № 12. С. 106–118. URL: <https://www.hse.ru/mag/27364712/2012-12/71251125.html>.

46. Ширак призывает Европу достойно ответить Google. URL: <http://www.setevoi.ru/cgi-bin/srchprint.pl?id=3367>.

47. Европейская интернет-библиотека закрылась в первый же день работы. URL: www.ves.lv/article/61905.

48. Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев предлагает создать национальную электронную библиотеку. URL: http://www.almaty.kz/page.php?page_id=9&lang=1&news_id=2134.

49. Позиция Президента США. Материал подготовлен А. Янковым по материалам зарубежных сайтов. URL: <http://www.library.ru/3/focus/ala.php>.

50. Peet Lisa FY22 Federal Budget Request Includes Robust Increases for Libraries, Education. URL: <https://www.libraryjournal.com/?detailStory=fy22-federal-budget-request-includes-robust-increases-for-libraries-education>.

51. Президентская библиотека. URL: [Azerbaijan.az](http://azerbaijan.az).

52. Под президентским комплексом открыта крупнейшая в Турции библиотека. Status Property. URL: https://statusproperty.ru/blog_single/pod_prezidentskim_kompleksom_otkryta_krupnejshaya_v_turcii_biblioteka.

53. Как будет выглядеть «грандиозная библиотека» на месте дворца «Навруз». *Газета.UZ*. URL: <https://www.gazeta.uz/ru/2021/06/09/presidential-library>.

54. Медведев Д. Выступление на церемонии открытия Президентской библиотеки имени Бориса Ельцина. *Официальный сайт Президента России*. URL: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/4220>.

55. Открытие нового здания Национальной библиотеки. *Официальный сайт Президента Республики Беларусь*. URL: <https://president.gov.by/ru/events/natsionalnaja-biblioteka-simvol-sovremennoj-belarusi-2445>.

56. Гурьева А. А. «Книжная полка президента»: чтение как стратегия успешности в республике Корея. / *Корейский полуостров в поисках мира и процветания*. В 2 т. Т 2. М. : Федеральное государственное бюджетное учреждение науки. Ин-т Дальнего Востока Российской академии наук, 2019. С. 151.

57. Книги и публикации. Официальный сайт первого Президента Республики Казахстан - Елбасы Нурсултана Назарбаева. URL: <https://elbasy.kz/ru/knigi-i-publikacii>.

58. Президент Ирана принял участие в церемонии открытия нового здания Национальной библиотеки Ирана. URL: http://www.iran.ru/rus/news_iran.php?act=news_by_id&news_id=28153.

59. «Глубоко символично»: инаугурация Левитса пройдет в «Замке света». URL: <https://lv.sputniknews.ru/20190621/Gluboko-sivolichno-inauguratsiya-Levitsa-proydet-v-Zamke-sveta-11868031.html>.

60. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського Президент України вручив премії молодим ученим. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/5141>.
61. Підтримка сільських бібліотек. URL: <https://kuchma.org.ua/fund/programs/1256>.
62. Centro Fox. Centro de Estudios, Biblioteca y Museo Vicente Fox Quesada. URL: centrofox.org.mx.
63. Костенко Л. Й. Науково-інформаційне забезпечення діяльності Конгресу США: зарубіжний досвід і українські реалії. *Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс*. Київ, 2021. № 5 (167). С. 67–73. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/nauka/2021/5.pdf> (дата звернення 17.06.2021).
64. Талєб Н. Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости. М.: КоЛибри, 2009. 528 с.
65. Голота С. Розумна сила. Чому Україні слід розвивати аналітичні центри. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2017/05/17/7144095/> (дата звернення 07.06.2021).
66. Пальчук В. Бібліотеки зарубіжних країн у розвитку стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2020. Вип. 58. С. 209–224.
67. Чебаненко О. Інформаційний супровід роботи сучасних парламентів. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL: http://parlament.org.ua/upload/docs/Parliamentary_inf-support.pdf. (дата звернення 17.06.2021).
68. Желай О. Особливості розвитку аналітичних структур у національних бібліотеках. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2020. Вип. 58. С. 127–143.
69. Statement of Mary B. Mazanec Director, Congressional Research Service Before the Subcommittee on the Legislative Branch Committee on Appropriations U. S. Senate Fiscal 2017 Budget Request, March 15, 2016. *United States Senate Committee on Appropriations: website*. URL: <https://www.appropriations.senate.gov/imo/media/doc/031516%20-%20Mazanec%20-%20CRS%20-%20Testimony.pdf>.
70. Statement of Mary B. Mazanec, Director, Congressional Research Service Before the Subcommittee on the Legislative Branch Committee on Appropriations U. S. House of Representatives, March 7, 2019. *U. S. House of Representatives. Document Repository: website*. URL: <https://docs.house.gov/>

meetings/AP/AP24/20190307/108882/HHRG-116-AP24-Wstate-MazanecM-20190307-SD001.pdf.

71. Statement of Mary B. Mazanec, Director, Congressional Research Service. Library of Congress Fiscal Year 2019. January 2020. URL: <https://www.loc.gov/about/reports-and-budgets/annual-reports/>.

72. Military Libraries Division (DMIL). URL: <http://military.sla.org>.

73. Joint Electronic Library. URL: <http://www.dtic.mil/doctrine/jel>.

74. Welcoming New Americans Wanda Kay Brown. URL: <https://americanlibrariesmagazine.org/wp-content/uploads/2019/10/AL-1119.pdf>.

75. Гранчак Т. Науково-дослідна діяльність інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек у розвитку національного інформаційного суверенітету. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 41. С. 39–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2015_41_5 (дата звернення 07.06.2021).

76. Досвід зарубіжних бібліотек. *Житомир. обл. б-ка для дітей : веб-сайт*. URL: <http://childlibr.org.ua/bloknot-bibliotekarya/agenciya-bibliotechnix-innovacij/dosvid-zarubizhnx-bibliotek.html>.

77. Горовий В. Перспективи глобальної інформатизації в національному вимірі. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 19–28.

78. Libraries and the Sustainable Development Goals a storytelling manual. URL: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/libraries-development/documents/-storytelling-manual.pdf>.

79. Чуприна Л. Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 48. С. 274–284.

80. Закіров М. Актуалізація проблеми еволюції соціально-комунікаційної функції бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 29–39. <https://doi.org/10.15407/np.53.029>.

81. Струнгар В. Формування стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа: досвід провідних бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2018. Вип. 50. С. 329–343. <https://doi.org/10.15407/np.50.329>.

82. Саморукова О. Деструктивна поведінка в соціальних мережах як інструмент інформаційної війни. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадсь-*

кого. Київ, 2020. Вип. 58. С. 82–92. <https://doi.org/10.15407/nr.58.082>; Пригорницька О. ЗМІ як інструмент маніпуляції громадською думкою: виявлення, оцінка, протидія. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 185–199. <https://doi.org/10.15407/nr.53.185>.

83. Чуприна Л. Особливості інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 185–199.

До розділу 5

1. Андон Ф. И., Гришанова И. Ю., Резниченко В. А. SEMANTIC WEB как новая модель информационного пространства Интернет. *Проблеми програмування*. Спец. вип. 2008. № 2–3. С. 417–430.

2. Антопольский А. Б. Научная информация и цифровое пространство знаний: постановка задачи для России. *Наука и научная информация*. 2020. № 3(1). С. 8–17. URL: <https://doi.org/10.24108/2658-3143-2020-3-1-8-17>.

3. Бернал Дж. Наука в истории общества. М. : Изд-во иностранной л-ры, 1956. 735 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_nauki/nauka_v_istorii_obshhestva/51-1-0-4241.

4. Бібліометрика української науки: інформаційно-аналітична система / Л. Костенко, О. Жабін, О. Кузнецов та ін. *Бібл. вісн.* 2014. № 4. С. 8–11.

5. Вернадскианская революция в системе научного мировоззрения – поиск ноосферной модели будущего человечества в XXI веке : материалы конф. к 140-летию со дня рождения В. И. Вернадского. Санкт-Петербург : Астерион, 2003. 588 с.

6. Горькова В. И. Информетрия (количественные методы в научно-технической информации). *Итоги науки и техники. Сер.: Информатика*. М. : ВИНТИ, 1988. Т. 10. 328 с.

7. Добров Г. М. Наука о науке. Введение в общее науковедение. Киев : Наук. думка, 1989. 301 с.

8. Жмудь Л. Я. Зарождение истории науки в Античности. Санкт-Петербург : Изд. Рус. христ. гум. ин-та, 2002. 424 с.

9. Згуровський М. З., Петренко А. І. Оброблення наукових даних в умовах інформаційного «буму». *Системні дослідження та інформаційні технології*. 2012. № 2. С. 7–25.
10. Зленко Н. Н. Философский дискурс конвергентных технологий в современном обществе. *Молодий вчений*. 2016. № 10 (37). С. 96–100.
11. Кобелєв О. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як соціо-комунікаційний феномен. *Вісн. Книжк. палати*. 2009. № 10. С. 22–25.
12. Коваленко О. В. Концептуальні основи створення бази даних наукового експерименту та спостереження. *Математичні машини і системи*. 2016. № 2. С. 91–101.
13. Копанєва В. Дуалізм наукометрії. *Вісн. Книжк. палати*. 2019. № 5. С. 20–23.
14. Копанєва В. Розвиток когнітивної концепції наукової комунікації. *Бібл. вісн.* 2017. № 6. С. 3–9.
15. Копанєва В. О. Бібліотека в середовищі цифрової науки: системно-інтеграційна взаємодія. Київ : Ліра-К, 2020. 322 с.
16. Копанєва В. О. Наукова комунікація: від відкритого доступу до відкритої науки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 2. С. 35–45.
17. Копанєва Є. Національні індекси наукового цитування. *Бібл. вісн.* 2012. № 4. С. 29–35.
18. Коршунов О. П. Библиография: теория, методология, методика. М. : Книга, 1986. 285 с.
19. Костенко Л. Видавничі та наукометричні ініціативи Євросоюзу. *Бібліотека. Наука. Комунікація: Актуальні тенденції у цифрову епоху : Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2019 р.)*. Київ, 2019. Т. 1. С. 443–446.
20. Костенко Л. Закономірності соціальних комунікацій. *Вісн. Книжк. палати*. 2017. № 11. С. 11–15.
21. Костенко Л., Симоненко Т., Жабін О. Цифрова гуманітаристика в бібліотеці: від е-каталогу до наукометрії. *Бібл. вісн.* 2018. № 4. С. 3–9.
22. Костенко Л. Й., Жабін О. І., Копанєва Є. О., Симоненко Т. В. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження. Київ : НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. 2014. 173 с.
23. Костенко Л. Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2006. № 1. С. 23–28.

24. Ломакин Д. В., Панкратова А. З., Суркова А. С. Золотая пропорция как инвариант структуры текста. *Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского*. 2011. № 4 (1). С. 196–199.
25. Московкин В. 10 принципов Плана S Евросоюза. Ускорение перехода к полному и безотлагательному открытому доступу к научным публикациям. *Троицкий вариант*. 2018. № 267. С. 5.
26. Налимов В. В., Мульченко З. М. Наукометрия. Изучение развития науки как информационного процесса. М. : Наука, 1969. 192 с.
27. Онопрієнко В. І. Інформаційна аналітика в наукознавстві. *Наука та наукознавство*. 2006. № 4. С. 40–50.
28. Ожерельева Т. А. Об отношении понятий информационное пространство, информационное поле, информационная среда и семантическое окружение. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2014. № 10–2. С. 21–24.
29. Рубакин Н. А. Психология читателя и книги. М. : Книга, 1977. 263 с.
30. Савицкая Т. Е. Проект Google Book Search: за и против. *Обсерватория культуры*. 2016. Т. 13, № 4. С. 420–428.
31. Симоненко Т. Бібліометричні профілі в наукометрії. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. № 5. С. 20–23.
32. Симоненко Т. Глобальна бібліометрика: концептуальна модель. *Вісн. Книжк. палати*. 2016. № 6. С. 12–14.
33. Соловяненко Д. Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі: Частина четверта. Сучасний рівень дискурсу академічного бібліотекознавства та поступ е-науки. *Бібл. вісн.* 2011. № 1. С. 8–24.
34. Соловяненко Д. Політика індексації видань у наукометричних базах даних Web of Science та Sci Verse Scopus. *Бібл. вісн.* 2012. № 1. С. 6.
35. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ : Абрис. 2002. VI. 742 с.
36. Цикин В. А. NBIC-конвергенция – катализатор техногенной модификации человека. *Філософія науки: традиції та новації*. 2014. № 2 (10). С. 3–13.
37. Bookstein A. Informetric distributions, part I: Unified overview. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 1990. Vol. 41, Issue 5. pp. 368–375.

38. Bookstein A. Informetric distributions, part II: Resilience to ambiguity. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 1990. Vol. 41, Issue 5. pp. 376–386.
39. Bradford S. Sources of Information on Specific Subjects. *Engineering: An Illustrated Weekly Journal* (London). 1934. 137. pp. 85–86.
40. Candela L., Castelli D., Pagano P. Virtual Research Environments: An Overview and a Research Agenda. *Data Science Journal*. 2013. Vol. 12. URL: <http://doi.org/10.2481/dsj.GRDI-013>.
41. Dabney L. C. Citators: Past, Present, and Future. *Articles by Maurer Faculty*. 2008. 2113. URL: <https://www.repository.law.indiana.edu/facpub/2113>.
42. Fernández-Marcial V., Costa L. M., González-Solar L. Top Universities, Top Libraries: Do Research Services in Academic Libraries Contribute to University Output? *Proceedings of the IATUL Conferences*. 2016. Paper 2.
43. Gold A. Cyberinfrastructure, Data, and Libraries, Part 1: A Cyberinfrastructure Primer for Librarians. *D-Lib Magazine*. 2007. Vol. 13, N 9/10. URL: <https://doi.org/10.1045/september20/september-gold-pt1>.
44. Herzog C., Hook D., Konkiel S. Dimensions: Bringing down barriers between scientometricians and data. *Quantitative Science Studies*. 2020. 1(1), pp. 387–395.
45. Kostenko L., Symonenko T. A Study of Selforganization of Scientific Communications: from Statistical Patterns to Law. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2020. Vol. 1, No. 2 (103). pp. 24–29. doi: 10.15587/1729-4061.2020.194474.
46. Lotka A. The frequency distribution of scientific productivity. *Journal of the Washington Academy of Sciences*. 1926. 16 (12). pp. 317–323.
47. Roco M., Bainbridge W. Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science. *Arlington*. 2004. 482 p. URL: https://www.wtec.org/ConvergingTechnologies/Report/NBIC_report.pdf.
48. Shannon C. E. A Mathematical Theory of Communication. *Bell System Technical Journal*. 1948. Vol. 27. pp. 379–423; 623–656.
49. The Elsevier Community. Infectious Disease Outbreaks Research: Insights and Trends. 2020. URL: https://www.elsevier.com/_data/assets/pdf_file/0009/992394/Infographic-Infectious-Disease-Outbreaks-Research-Trends.pdf.

50. The Leiden Manifesto for research metrics. *Nature*. 2015. Vol. 520, Issue 7548. pp. 429–431. URL :https://www.nature.com/news/polopoly_fs/1.17351!/menu/main/topColumns/topLeftColumn/pdf/520429_a.pdf.

51. DORA-San Francisco Declaration on Research Assessment. URL: <https://sfдора.org/>.

52. Statement by three national academies (Académie des Sciences, Leopoldina and Royal Society) on good practice in the evaluation of researchers and research programmes. URL: <https://www.academie-sciences.fr/pdf/rapport/avis111217.pdf>.

53. Scopus замість науки: чи потрібно це Україні. URL: <http://www.golos.com.ua/article/303608>.

Libraries and the Formation of the Information Resource of Strategic Communications of Ukrainian Society : monograph / V. Horovy, S. Horova, M. Zakirov [and others] ; scientific editor V. Horovy ; NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. – Kyiv, 2021. – 252 p.

The monograph is focused on importance of strategic information communications in organization of the national information space, their essence and certain features of their development in the process of society evolution is described, source base to provide their functioning is examined, and the special focus is on the system of scientific libraries. The prospects of the development of this social information system is considered.

The monograph is for researchers, practitioners in information area, common readers who are interested in the problem.

Наукове видання

ГОРОВИЙ Валерій Микитович,
ГОРОВА Світлана Валеріївна,
ЗАКІРОВ Марат Борисович та ін.

**БІБЛІОТЕКИ
У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ
СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Редактори: Т. Дубас, Є. Кабаренкова, Л. Сісіна, Ю. Шлапак
Комп'ютерна верстка Г. Булахової

Підп. до друку 06.12.2021. Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 20,32. Обл.-вид. арк. 13,89.
Наклад 200 пр. Зам. № 28.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, Голосіївський просп., 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.